

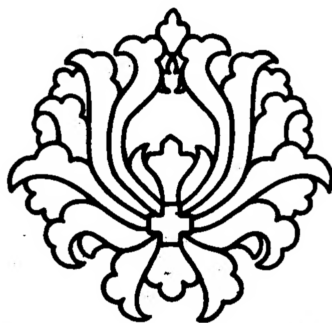
خودا

سعید حوی
نووسیویەتی

سۆران
کردوویەتی بە کوردی

نووسینگەی تەفسیر بۆ چاپکردن و بڵاوکردنەوە ـ هەولێر

اللّٰہ جل جلالہ - خودا

● ناوی کتێب: اَللّٰه جَلَّ جَلَالُهُ (خودا).
● ناوی نووسەر: سەعید حەووا.
● ناوی وەرگێڕ: سۆران.
● چاپی یەکەم: ١٤٢٠ك ــ ٢٠٠٠ ز
● تیراژ: ١٥٠٠دانە.
● ژمارەی سپاردن (٣٠٦)ی ساڵی ١٩٩٩ز.
● لە بڵاوکراوەکانی نووسینگەی تەفسیر / هەولێر.
● چاپکردنی : چاپخانەی پەروەردە

لێکۆڵینەوەی بەرنامەیی ئامانجدار لەمەڕ سێ بنەمای:

خودا- پێغەمبەر- ئیسلام

اللّٰه جل جلاله - خودا

سعید حوی

نووسیویەتی

سۆران

کردوویەتی بە کوردی

گەر ئەم کتێبەت خوێندەوە بۆت دەردەکەوێ گەورەترین راستی کە زانست و ژیری سەلماندویانەو چیتر دەمەقاڵێ هەڵناگرێ (بوونی خودا) یەو هیچ کەسێك بێجگە لە موسوڵمان لەم گەردوونەدا ناتوانێ بە تەواوەی خوا بناسێ.

مەبەست لەم زنجیرەیە

زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی

١. دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردی‌یە بە گرنگترین وکاریگەرترین دەقی ئەو کتێبانەی کە مەشخەڵی سەرڕێی هزری هاوچەرخی ئیسلامین.

٢. ئاشناکردنی خوێنەرو لاوی موسوڵمانی کوردە بە دەقی ئەو کتێبانەی کە سەرچاوەن بۆ رۆشنبیری ئیسلامیی‌و سازێنەری بێداری‌و رابوونی ئیسلامیی پیرۆزن.

٣. شارەزاکردنی راستەوخۆی لاوی کورد بەم سەرچاوانە، ئازادکردنیانە لە گشت کۆت وبەندو بۆچوونی تەسکی حزبایەتی‌و تاکڕەوی‌و رەوتگەرایی.

٤. بناغەیەك بێ بۆ بنیادنانی کەسایەتیەکی ئیسلامی بەهێز بۆ هەر تاکێکی موسوڵمانی کورد تا توانای ئەنجامدانی ئەو گۆرانکاریانەی هەبێ کە خودای پەروەردگار پێی سپاردوە.

دەگەڵ رێزو تەقدیرمان بۆ بیروڕای نووسەرانی ئەم زنجیرەیە، مەرجیش نیە ئێمە پابەندی هەموو بیروبۆچوونەکانیان بین.

با دەستووریشمان لەوەرگرتن فەرمایشتەکەی خودای پەروەردگار بێت.

﴿ الذّينَ يَستَمعونَ القَولَ فَيَتبَعونَ أَحسَنَهُ. أولئِكَ الذّينَ هَداهُمْ اللهُ وَأولئِكَ هُمْ أولُـــوا الالبابْ ﴾. (زمر —١٨)

نووسینگەی تەفسیر

بسم الله الرحمن الرحيم

وتەیەك

لەم كتێبەدا ئەمەوێت لە سێ بنەمای سەرەكی بدوێم كە بەبێ زانین و بڕوا بوون پێی (موسوڵمان بوونی مرۆڤ) نایەتە دی، زیاتر تیایدا بە كۆكردنەوەو ڕێكخستنی زانیارییەكانی ناوی هەستاوم، نەك وەك شتێكی تازەو نوێ داهێنان بێت. هەرچەندە تێبینی ئەوەم كردووە كە زۆر لەسەر ئەم سێ بنەمایە نووسراوە، بەڵكو لە هەر بەشێك لە بەشەكانی هەر یەك لەم سێ بنەمایەزۆر نووسراوە، بێ ئەوەی لێكۆڵینەوەیەكی سەراپاگیری هەبێت بۆ ئەم بنەمایانە، بۆیە منیش لێرەدا هەوڵم داوە ئەم كەلێنە بە هەموو توانایەكمەوە پڕ بكەمەوە، لە هەر جێگەیەكیشدا كەسێكم بینیبێتەوە لە من باشتر لەو بوارەدا دوابێ ئەوە هیچ ڕێگرێكم لەبەردەمما دانەناوە بۆ ئەوەی سوودی لێوەربگرم و هەندێكی لێوە باس بكەم. ڕەنگە ئاماژەم بە سەرچاوەكە دابێ یاخود نەمدابێ، لە هەردوو حاڵەتەكەشدا هۆكاری خۆی هەیەو پێویست بە باس كردن ناكات، جا خوێنەری بەڕێز لات سەیر نەبێت كە هەست بە گواستنەوەی زانیاری لە سەرچاوەی ترەوە بكەیت لەم كتێبەدا، چونكە سووربوون و خەمی من زیاتر لە دەرخستنی بیرۆكەی كتێبەكە بووە، نەك

ستایش کردنی ئەوەی راستی گوتووە یا لە ترسانم لەوەی کە ئاگر هەڵگیرسێنێ بـە خراپـە بدوێ.

پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێت: ((مـن قـال رضیـت بـالله ربـاً وبالإسـلام دینـاً وبمحمدٍﷺ نبیاً وجبت له الجنة)) أخرجه مسلمو نسائي وأبوداود. یاخود دەفـەرموێ: ((ذاق طعم الإیمان من رضي بالله رباً وبالإسلام دیناًو بمحمدٍ رسولاً)) أخرجه مسلم والترمذي.

ئەم کتێبەش کە ناوی (الأصول الثلاثة)یە بەجۆرێك لەمەڕ زاتی خوداوە دەدوێت کە هیچ گومانێك نەهێڵێتەوەو بە پشتیوانی خودا هـەموو شوبهەیەك رادەماڵێ،و بـواری هیچ درۆیەك ناهێڵێتەوە، واش لە مرۆڤ دەکات رازی بێت بە پەروەردگارێتی خوای گەورە.

بەجۆرێکیـش لـە بـارەی پێغەمبـەری خـودا ﷺ وە ئـەدوێ کـە کەسـایەتی ئـەو پێغەمبـەرە مەزنـەی تیـا دەرئەکـەوێ بەوپـەڕی بـاوەڕ پـێ هێنـانو بەڵگـەوە، ئـەم دوو سیفەتەش وا لە مرۆڤ دەکەن راستییەکانی وەك خۆر لا روون بێـت، ئـەو راسـتییەی کـە محمد ﷺ مەزنترین رووخسارەکانی مرۆڤایەتییە لە هەموو بوارێکەوە، وەك چـۆن بەڵگـەی پەیامەکەی بە جۆرێکە هیـچ بوارێـك لـە بـەردەم ژێریـدا ناهێڵێتـەوە جگـە لـە بـاوەڕ بـوون نەبێت.

لە بەشی سێیەمدا لە بابەت ئیسلامەوە ئەدوێین؛ وەك عـەقیدەو بەندایـەتی کـردنو بەرنامـەی ژیـانو دان پیانـانو پاڵپشـتیەکان، بەشـێوەیەك هەمەکیـەکانی ئیسـلام روون ئەکاتـەوەو هـەروەها پشـكو بەشەکانیشـی، بنـەماو لقـەکانی دەرئـەخات بـەجۆرێك بەڵگـە لەسەر خەڵك دێنێتەوەو بوار نادات دەست بەرداری بێتو بەشێ ترەوە بنیشێتەوە ﴿ومن یبتغ غیر الإسلام دیناً فلن یقبل منه﴾ آل عمران–٨٥ واتـە: و هەرکەسـێ بێجگـە لـە ئیسـلام (تەسلیم لە راست خوادا)، دینێ تر هەڵبژێرێ، جا (هەرگیز) لێی قبووڵ ناکرێ

مرۆڤ کاتێك لە خوێندنەوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەبێتەوە: دڵنیا دەبێت، گەر خۆی بیەوێتەحەق بناسێو خوداش رێی نیشـان بـدات بـە فێنکـایی یـەقین دڵـی داکـەوێ، ئەگـەر

وانەبێت ئەوا زۆر هزرو ژیری هەرچەند هەق دەبینن بەڵام لێی لائەدەن، ئەم کتێبە خاڵی سەرەتایە بۆ لەدایك بوونەوەیەکی نوێی مرۆڤ کە دەیەوێ لە تاریکایی گومانو دوو دڵی و فەوتانو لێك ترازانو گێرە شێوێنی رزگاری بێت.

خوێنەر لە خوێندنەوەی ئەم کتێبەدا تێبینی ئەوە دەکات کە من زۆر وەستاوم لەسەر یەکەم بنەما کە (ﷲ)یەو بنەمای دووەمیش (الرسول) بەشێوەیەکی شی کراوەو گفتوگۆ کراو وبەڵگە هێنانەوەی قەناعەتپێکەر دواوم، بە پشت بەستن بە گوتاری ژیری بە ئارامو خۆ گرتنەوەو گرتنی هەموو دەروازەیەکی گومانو شوبهە ئەم باسەم تاوتوێ کردووە، بەڵام لە بنەمای سێیەمدا (الإسلام) زیاتر راستییەکانم خستۆتە روو وەك لە شێوازی گفتوگۆ کردن، هۆی ئەمەش ئەوەیە کە مرۆڤ دوای ئەوەی بڕوا دێنێت بە خوایەتی ﷲ و پێغەمبەرێتی محمد ﷺ، هیچی تر لەبەردەمیدا نامێنێتەوە تەنیا باوەڕهێنان نەبێت بە ئاینو شەریعەتەکەی، باسەکە ئەوە نیە کە بەڵگە لەسەر هەموو بەشێکی ئیسلام بهێنینەوە.. -هەچەندە بەڵگەش هەن- بەڵکو باسەکە لێرەدا پێناس کردنە، لۆجیکی ژیریش دەڵێ مرۆڤ هیچی لەبەردەمدا نامێنێ جگە لە تەسلیم بوون بۆ خواو شەریعەتەکەی نەبێت، خوا پەروەردگارەو دروستکراوەکانیش بەندەن؛ ئەو پەروەردگارە زانایەی کە مرۆڤی فێر کردووە دەربارەی ئەو شتانەی نەیدەزانی.

هۆیەکی تری ئەوەی وای لێ کردووین زۆر لەسەر باسی (خودا)و (پێغەمبەر) بدوێین، ئەوەیە کە(ماددییەتی بێ باوەڕ) هەردەم بە هەموو تواناکانیەوە لە هەوڵدایە مرۆڤ خودا لە بیر بکات،و لە بوونو دڵییەوە پێغەمبەرانی خودا بە بچووکتر تەماشا بکات، لەمەشدا نەخشەی خاوەن ئایینە پووچەکان لە ناشیرین کردنی وێنەی راستەقینەی پێغەمبەری خوا محمد ﷺ دەوری گرنگیان بینیوە، پێویستە ئەم لێکۆڵینەوەیە مافی خۆی بدرێتێ، چونکە ئەم شاڵاوانە رۆژ دوای رۆژ لە زیاد بوون دان، رەنگدانەوەی لەسەر دەروونی مرۆڤ سات دوای سات پتر دەبێ، تەنانەت موسوڵمانانیش ـ کە بەتەنیا خاوەنی رێگای راستن- تووشی هەمان بەدبینی ناڕەوا بوون، تەنانەت ئێستا وان لەسەر لێواری

هەڵگەڕانەوەیەکی سامناکی گـەورە، بۆیـە زۆر ئاتـاجی روون کردنـەوەی ئـەم دوو بنەمایـە دەبـن لەگـەڵ سێیەم بنـەمادا، نـەك ئـەوانی تـر، تـەنیا ئـەو کەســانە نـەبێت کـە خــودا دەیانپارێزێت..

جگە لەمەش لەم کتێبەدا مەبەستێکی تـرم هـەبووە، ئـەمیش ئەوەیـە کـە ئـەوانـەی خەریکی کاری پەروەردەی ئیسلامین گرنگترین لایـەنیان لـەبیر کـردووە، ئـەو لایەنـەی کـە ئیمامی عومەر لەم وتەیەدا ئاماژەی پێ دەکات:

(ئێمە سەردەمێك ژیـاین، هـەر یـەکێك لـە ئێمـە ئیمـانی پێـش قورئـان وەرئـەگرت، پاشان کە سورەتەکان دەهاتنە خوارێ حەڵاڵو حەرامو فەرمانو نەهییەکانی بـە ئاسـانی دەزانیوپێویستی نەدەکرد لەسەریان بوەستێ، کەچی من کەسانێکم بینی قورئانیان پێـش ئیمـان وەردەگـرت، قورئـانی لـە فاتیحـەوە دەخوێنـد تـا کۆتـایی کـەچی نـەیدەزانی چ فەرمانێکی پێ کردووەو لەچی دووری خستۆتەوەو پێویستە گرنگی بـەچی بـداتو ئـەوەی خراپە وەکو خورمای خراپ(الدقل) لێی دوور کەوێتەوە) .

مەرگەساتی موسوڵمانان لەوەدا کۆدەبێتەوە کە زانیاری ئیمـانو ڕێگاکـەیان پشـت گوێ خست، کە ئەمەش پێشەکییەکی فیطری کتێبەکەی خوداوەندە، ﴿قل هو للذين آمنوا هدى وشفاء، والذين لا يؤمنون في آذانهم وقر، وهو عليهم عمى﴾ فصلـت/٤٤، واتـە: بڵـێ: ئەم قورئانە بۆ کەسانێ کە بڕوایان هێناوە ڕێ نوێنو شـیفایە،و ئەوانـەی کـە بـڕوا نـاهێنن کەڕنو کوێرنو نابینن.

ئەم کتێبە لەگەڵ کتێبێکی تـردا بـەناوی (جنـد الله ثقافـة وأخلاقـاً) هەوڵدانێکـە بۆ گەڕانەوەی شتەکان بۆ شوێنەکانی خۆیان لەم بابەتەوە (بابەتی ئیمان).

جا ئەم کتێبە هێزێکی بەڵگەدار بە موسـوڵمان دەبەخشـێ کـە بـەو هۆیـەوە بتوانـێ هـەموو کەسـێکی ئـاوارەو شـەپرێوی بـەردەرگای خوداوەنـدی میهرەبان بانگـەواز بکـات، هەروەها رەنگە بەهۆیەوە بتوانێ بەڵگە لەسەر هەموو دوژمنێکی خوا بهێنێتەوە کە نکۆڵـی

لە نیشـانەو ئایەتـەکانی خـودا دەکـەن، دەروونیـان بـە هـۆی سـتەمو خـۆ بـەزل زانینـەوە پەسەندیان کردووە.

لە کۆتاییشدا پێویستە ئەم باسەش بخەمە روو کە:

لە کتێبی بێ باوەڕانو لادراوانەوە زانیاریم وەرگرتووە، چونکە حیکمەت چـەکی بزری بڕواداره، هەموو ئەو کتێبانەش سوودم لێ وەرگرتوون ئاماژەم بـۆ نـەکردوون، مـەرج نیە هەموو نووسەرێکیش کـە وتـەیم وەرگرتـووە شایسـتەی خوێندنـەوە بێـت، هەرشـتێکم وەرگرتبێ بەبێ روون کردنەوە بەسـەریا بـازم‌نـەداوە، پـەروەدگاریش ئاگـاداری مەبەسـتەو پشتو پەناو خاوەنە لە دونیاو دوارۆژ داو باشترین پشتیوانە.

تێبینی: کـاتی خـۆی، بـە بەشــەکانی بــەرایی ئــەم باســەم کــە دەربــارەی زاتـــی خوداوەند بوو، بۆ هەندێك لە قوتابیـانی زانکـۆ پێشـکەش کـرد پێـش ئـەوەی بیکـەم بـە کتێبێك، ئەو کاتە بە بیرمدا نـەدەهات دەبێتـە بەشـێك لـەم کتێبـەو بـە نـاوی منـەوە بـڵاو دەبێتەوە، بۆیە هەوڵم نەداوە هەموو وشەو رستەیەك کە لەم کتێبەدا لێی دواوم بیگێڕمەوە بۆ سەرچاوەکەی، هەروەها کاتێ دەربارەی چاپ کردنو بـڵاو کردنـەوەی کتێبەکـە دووام، دوور بووم لە کتێبخانەو وڵاتەکەمەوە، ئیـدی باسـەکەم هـەر بـەم جـۆرە نـارد بـێ ئـەوەی هەڵسم بە کاری جیاکردنەوەی ئەوەی کە وەرم گرتووە، دیارترین ئـەو سـەرچاوەیەش کـە سوودم لێی وەرگرتووموتەی خاوەنەکانیانم لە دوو توێیدا یەك خستووە:(قصة الإيمـان)ی شێخ (نديم الجسر)ە خوا بیپارێزێ،هەروەها کتێبی (اللهﷻ)ی عقاد... ئیدی ببوورن...

اللّٰه
جل جلاله

ناسینی خوا ئەو کۆڵەکـە سـەرەکییەیە کـە تـەواوی ئیسـلامی لەسـەر دادەمـەزرێ، بـەبێ ئـەم ناسـینەش هـەر کـارێك لـە ئیسـلامدا بـە ئـەنجام بگەیـەنرێت بـەبێ سـوودێکی راستەقینە دەمێنێتەوە، چونکە لەم حاڵەتەدا گیانی ئیسلام فەرامۆش ئەکرێ، ئیدی نرخی کارێك چییە گیانی لەبەردا نەبێت؟

بەڵام ئایا چۆن خودا (اللّٰه) بناسین؟ ئەی رێگای ئەم ناسینە چییە؟ وەڵامـی ئـەم پرسیارە زۆر پێویستو گرنگە، چونکە ئێمـە گـەر رێگەکـە نەناسـین نـاتوانین بگەینـە ئـەو مەبەستەی دەمانەوێت پێی بگەین.

۱- تێروانینی بێ باوەڕان بۆ ئەم رێگایە:

هەندێك مرۆڤ لە کۆنو نوێدا نکۆڵـی لـە بوونـی خـودا دەکـەن، چونکـە بـە هـۆی هەستەکانیانەوە دەرکی پێ ناکەن، وایان زانیوە رێگەی گەیشـتنیان بـە خـودا بـەم جـۆرە دەبێت، لەگەڵ ئەمەشدا برِوادارانیان بە تۆمـەتی تێوەگلانـی خەیاڵاتـەوە تاوانبـار دەکـرد، یاخود بە گومڕاو شوێن ئەفسانە کەوتوو و سـەرلێتێکچوو مرۆڤـی نازانسـتییان دادەنـان...

وچەندان جوێنو بەسووك تەماشا کردنو گاڵتە پێ کردن، کە بێ باوەڕان بە خـوای گـەورە ئاڕاستەی ئەو بڕوادارانەی دەکەن کە بەهۆی ڕێگەی تری بێجگە لە ڕێی هەستەکان بڕوایان بە خودا هێناوە.

نمونەی ئەوانەی کە تەنیا بڕوا بەو شتانە دەهێنن کە بەر هەستەکانیان بکەوێ ئـەو واقیعـە ماددییـەی تیـایدا دەژیـن بـەدرۆیان دەخاتـەوە. بـۆ نموونـە بڕوایـان بـە هـێزی کێشندە(القوة الجاذبية)و یاساکانی هەیە کەچی نەشـیان بینیـوە، بـەڵکو بەرەنجامەکـەیان بینیـوە، هـەروەها بڕوایـان بـە ژیـری هێنـاوە هەرچـەندە نەشـیان بینیـوە، بـەلام کاریگەرییـەکانیان بینیـوە، هـەروەها بڕوایـان بـە هـێزی موگناتیسـی هەیـە، کـەچی تـەنیا ڕاکێشانی ئاسن بۆ ئاسنیان بینیوە بێ ئەوەی هێزی کێشندەکە ببینن، بڕوایان بە بوونـی ئەلکترۆنو نیوترۆن هەیە کەچی نە ئەلکترۆنو نە نیۆترۆنیشیان بینیوە!، جا ڕاستی ژیانی ئەو جۆرە کەسانە ئەوە دەردەخات کە بڕوایان بە هەندێ شت هێناوە هەسـتەکانیان پـەی پێ نەبردوون، بەڵام شوێنەوارەکەی نیشانی داون ئەوانیش گەیشتوونەتە یەقینێکی گومان بڕ، ئەمەش ئەو ڕاستیەمان بۆ دەرئەخات کە ئەو کەسانە بڕوایان بـە شـوێنەواری شـتەکان هێناوە نەك بە خودی شتەکان.

بۆ ئەم بڕوا بوونەش ژیری پێی ناساندن نەك هەسـتەکان، هـەر چـەندە هەسـتەکان ئەو ئامێرانەن کەرەسەکانی حوکم دانی بە ژیری بەخشـیوە بـۆ دەرك کردنـی حوکمەکـەی، بەڵام گەر ژیری نەبێت هیچ حوکمێك نادرێتو هیچ ناساندنێك نایەتە دی، بەڵکو هەستەکان زۆر جاران وێنەی خەیاڵیمان پێ دەبەخشن,بەلام تەنیا بەهۆی ژیرییەوە ڕاستییەکانمان بـۆ دەردەکەوێت: ئەو دارەی لە ناو ئاودا دەیبینین بەشێوەی شکاو دەر دەکـەوێو ئـەو هێڵـە هاوتایانەی کە هێڵـی تـر جیـای کردۆتـەوە بـە شـێوەیەکی نـا هاوتـا دەردەکەون، یـاخود ژمـارەی سپی لـە ژمـارەی ڕەش گـەورەتر دەردەکـەوێ، هەمیشـەش هەسـتمان وایـە کـە بەڕێگادا دەڕۆین سەرمان بۆ سەرەوەیە، جا گـەر لـە تـەوەرەی بـاکوور یـان لـە تـەوەرەی خواروی گۆی زەوی یان لە هێڵی ئیستیوا بین! جا ئەم وێنانە بە ڕوونـی ئـەوەمان نیشـان

دەدەن کە ژێری نەبێت هەستەکان تووشی هەڵەمان دەکەن، هـەروەها گەر ژیری نەبوایە هیچ ناساندنێکمان لە جێی خۆیدا نەدەبوو.

جا ئایا ئەو کەسانە راست دەکەن کە مەعریفەکانیان تـەنیا لەهەستکانیاندا بیینـا کردووە؟ ئایا لەگەڵ دەروونی خۆیاندا ژێر بێژن کاتێ رەفزی بڕوا بوونیان بە خوای گـەورە کرد چونکە بە هەستەکانیان پەی پێ نابەن؟ لەگەڵ ئـەوەش ئـەوان تـەنیا بـە شـوێنەوارو کاریگـەری شـتەکان بڕوایـان بـە هـەموو راستییەکان هێنـا کـە نـەیانبینیوەو گـەورەترین راستیش پێك دێنێ کە مرۆڤ ناسیبێتی.

ئەم بۆ چوونـە هەڵەیـەی رێگـای ناسـینی خـوای گـەورە (چ لـە کـۆنو نـوێدا) گەورەترین هۆکاری دوور کەوتنەوەی زۆربـەی خەڵکییـە لـە رێگـای بـاوەڕ بـوون بـە خـوا، لەگەڵ ئەمەشدا ئەم بۆچوونانە بە پـێی پێوانـەی زیرەکـیو ژیـری هەڵەیـە، چونکـە ژیـری بەهۆی زیرەکییەکەیەوە حوکـم ئـەدات کـە (ﷲ) بـەدی هێنـەری ماددەیـە نـەك ماددەکـە خۆی، چونکە ماددە ناتوانێ ماددە دروسـت بکـات، جـا گـەر کۆتـایی دەرکـی هەسـتەکان تەنیا بۆ ماددە هەست پێ کراوەکان بێـت ، ئـەوا ئـەو کاتـە (ﷲ) دەرکـی پـێ نـاکرێت، ئەوەی روونو ئاشکراشە ئەوەیە کە هیچ نەتەوەیەك لە نەتەوانو هیچ بێ باوەڕێك لـە بـێ بـاوەڕان نـەبووە گـەر ئـەو گومـانو شـوبهەیەیان بـۆ دروسـت نـەبووبێ لەمـەڕ تـێڕوانینی هەستەکی بۆ رێگەی ناسـینی زاتـی خوداوەنـد، وەك چـۆن لـەم رۆژگـارەدا چـەندان کـەس دەبینینەوە کە نە بینینیان دەبێتە هۆیەکی هاوەڵ دانان بۆ بێ باوەڕ بوونیان، وەك چۆن بیستوومانە هەندێ دەوڵەتانیش(نەبینین)دەکەنە پاساو بۆ بێ باوەڕییان، وەك دەزگاکـانی راگەیاندنی یەکێتی سۆڤیەت کـە پـاش نـاردنی یەکـەم مـانگی دەسـتکردی خـۆی ئـەوەی راگەیاند.

لە بەسەر هاتە خۆشەکانی وەڵامـی فیطـرە بـۆ ئـەم مەسـەلەیە ئـەو بەسـەر هاتـە نوکتـە ئامێزەیـە کـە دەڵێـن لـە قوتابخانەیـەکی سـەرەتاییدا روی داوە، لـە کـاتێکدا مامۆستایەکی پۆلی شەشی سەرەتایی بە قوتابییەکان دەڵێت: ئایـا مـن دەبینـن؟ گوتیـان:

بەڵێ، ئەویش گوتی: کەواتە من هەم، پاشـان گوتـی ئایا ئـەو تەختەیـە دەبینـن ئـەوانیش گوتیان: بەڵێ، ئەویش گوتی! کەواتە تەختەکە بوونـی هەیە، ئینجا گوتـی ئـەی مێزەکـە دەبینن؟ ئەوانیش گوتیان بەڵێ، ئەویش گوتی کەواتە مێزەکـە بوونـی هەیە، پاشان لێـی پرسین: ئایا خوا دەبینن؟ وتیان: نەخێر، مامۆستاکەش گوتی: کەواتە خوا بوونی نیە، لەم کاتەدا یەکێك لە قوتابییە زیرەکەکان هەستاو گوتی: ئەی ئایا عـەقڵی مامۆسـتا دەبینـن؟ وتیان نەخێر، ئەویش گوتی: کەواتە مامۆستا عەقڵی نیە.

جا ئەو خەیاڵەی کە زۆر لە بێ باوەڕان هەر لە کۆنـەوە دەسـتی پێـوە دەگـرن زۆر کۆنە، وەك چۆن شوێنەوارێکی نەخۆشی دڵو دەروونیشەو، جا ئەمــە هــەرگیز شـوێنەواری بیرێکی رێك و ژیرییەکی راستو ویژدانداری نیە لە لێکۆڵینەوەدا.

قورئانی پیرۆز بۆمان دەگێڕێتەوە کە بێ باوەڕان لە هــەموو سـەردەمێکدا بـۆ بـڕوا بوونیان مەرج دائەنێن، ئـەویش دەبـێ هەسـت بە بوونـی خـوا بکـەن بـەهۆی بیسـتن یـان بینینەوە، ئەمەش بەشێکە لەو ئاماژە دانەی قورئان بە هۆکارەکانی ئەم مەرج دانانـە، کـە خۆی لە خۆیدا نەخۆشییەو لە ئەنجامدا بۆچوونی خراپو لێدوانی هەڵـەی لێ دەکەوێتـەوە، قورئانی پیرۆز هۆکانی ئەم داوایە بـەم خاڵانـە لێـك ئەداتـەوە: نـەفامی، خـۆ بـەزل زانـین، لادان، ستەم.

١-نەفامی: ﴿وقال الذين لا يعلمون لولا يكلمنا الله أو تأتينا آية، كذلك قال الذيــن من قبلهم مثل قولهم، تشابــهت قلوبهم قد بيّنا الآيات لقوم يوقنـــون﴾ البقـرة/١١٨ واتـە: و ئەوانەی وا ئاگادار نەبوون، وتیان: دەی چاکە، خوا بە ئێمە بڵێ یا نیشـانەو بەڵگەیـەکمان بۆ بێنێ ، هەروەهاش پێشینانی ئەوانیش هەر قسەیەکی ئاوایـان دەکرد، دڵو دەروونیـان وەك یەکە، بەڵام ئێمە نیشانەکانی خۆمان بۆ خاوەن یەقینەکان روون کردۆتەوە.

ئەم ئایەتە ئاماژە بـەوە دەکـات کـە ئـەم گوتنـە وتـەی زاناکـان نیـە بـەڵکو وتـەی نەفامانە،و ئەم وتەیە نوێ نیە بـەڵکو بۆمبێکـی بـێ باوەڕانـە لـە کـۆنو نـوێدا، هۆکەشـی ئاکـامی وێکچوونـی دڵەکانە، لـە کۆتاییشـدا ئەمـە روون دەکاتـەوە کـە رێگـای گەیشـتنە

پەروەردگار نیشانەو بەڵگەو ئایەتەکانیەتی، یاخود شوێنەوارەکانین کە دەلالـەتی بوونـی خودا دەچەسپێنن.

٢-خۆبەزل زانین: ﴿وقال الذين لا يرجون لقاءنا، لولا أنزل علينا الملائكة أو نـــرى ربنا، لقد استكبروا في أنفسهم وعتو عتواً كبيراً، يوم يـــرون الملائكـــة لا بشـــرى يومئـذٍ للمجرمين﴾ الفرقان/٢١-٢٢، واتە: و ئەوانە کە هیوایان بە دیداری ئێمـە نیـە (ڕۆژی بـەرێ ئینکار ئەکەن) دەڵێـن: بۆچ مەلائیکـەت بۆ ئێمـە نـازل نابـێ؟ یا پـەورەردگارمان بـەچاو نابینین؟ بە هەقیقـەت ئەوانـە خۆیـان بـە گـەورە دائـەناو نـا فـەرمانیان کـرد نافـەرمانێکی گەورە، بەڵام ڕۆژێ مەلائیکەتەکان دەبینن ڕۆژی مزگێنی تاوانباران نابێ!.

وەك چۆن لـە یەکـەم ئایـەتدا ئـەوەمان بیـنی کـە بـێ بـاوەڕان دەیانـەوێ لـە خـوا ببیستن، ئالێرەشدا دەیانەوێ پەروەردگار ببینـین، بـەڵام ئایـا ئەوانـە کێـن کـە دەیانـەوێ پەروەردگار ببینن؟ ئەوانە ئەو جۆرە کەسـانەن کـە دەزانـن ژیـانی دونیـا هـەموو شـتێکەو ئیدی لە پشتییەوە هیچ شتێك نیە جگـە لـە عـەدەم نـەبێت، وەك چـۆن یەکـەم ئایـەت بـە شێوەیەکی ناراستەوخۆ وەلامیان ئەداتەوە، هـەر بـەم جـۆرەش لـەم ئایـەتـەدا ئـەوە ڕوون دەکاتەوە کە لەجیهانێکی تری جگە لەم جیهانەو لە یاسای جیاوازی جگە لـەم یاسایانەدا بێ باوەڕان فریشتەکانی پەروەردگار دەبینن، بەڵام لە یاسـاکانی ئـەم جیهانـە ئاسـاییەدا هەستەکان پەی بە جیهانی نەزانراوو غەیب نابەن، جا گەر بە پێی یاسا ئاسـاییەکانی ئـەم جیهانە فریشتەکان نەبینرێن ئەوە زاتی خوا زۆر لە پێشترە لەم مەسەلەیەدا کە نـەیبینین، هەروەك چۆن ئایەتەکەش ئەمەی ڕوون کردووەتەوە کە خۆ بەزل زانـین تاکـە هۆیەکـە وای لێکردوون ببنە خاوەنی ئەم ڕوانگەیە، بەڵام ئەم مرۆڤەی خۆی ڕاستەڕێ دەگرێ و حەز لـە حەق دەکات، ڕێگای ڕاست دەگرێتە بەر.

٣- لادان و لاڕێ بوون: لە ئایەتێکی تردا دەربارەی یەکێك لـە فیرعەونـەکانی میسـر دەدوێ و دەفەرموێ: ﴿وقال فرعون يا هامان ابن لي صرحاً لعلي أبلغ الأســـباب، أســـباب السموات فأطلع الى إله موسى وإني لأظنه كاذباً، وكذلك زيّن لفرعون سوء عمله وصد عـن

سبيل﴾ المؤمن، غافر/٣٦-٣٧.. واته: فيرعەون به هامانی وت: كۆشكێكی بـەرزم بـۆ سـاز بده، بەڵكو بگەمە كەرەستەو ئامرازێك، ئامرازەكانی هۆی (بەرز بوونەوە بـۆ) ئاسمانـەكان تـا لـە خـوای موسـا ئاگـادار بمو بەڕاسـتی گومـان ئەبـەم كـە ئـەو درۆزنـە، ئـا بـەم جـۆرە كردەوەی خراپی فیرعەون لەبەر چاوی رازابۆوەو ئەوەی له رێگای هەق گێڕایەوە.

لـەم ئايەتـەدا وەك دەبينـين وەڵامـی ئـەم جـۆرە كەسـانەی لـە خۆگرتـووە كـە دەفەرموێ ﴿وصد عن السبيل﴾، جا ئەوەی كە فیرعەن لـە تێڕوانينيا هـەبووە ئـەو رێگـە راسته نەبووە كە خوای پێ بناسرێتەوە، بەڵكو له رێگەيەكی هەڵەوە بووە.

٤-ستەم: له ئايەتێكی پيرۆزی تردا پـەروەردگار ئەمـەمان بـۆ روون دەكاتـەوە كـە يەهوود ئەم داوايەيان بـەهۆی زوڵـمو سـتەمەوە بـەرز كـردەوەو دەربـڕی، كـە دەفـەرموێ: ﴿وإذ قلتم يا موسى لن نؤمن حتى نرى الله جهرة فأخذتكم الصاعقـــة وأنتــم تنظـــرون﴾ البقرة/٥٥ واته: و ئەو دەمە كـە وتتـان: ئـەی موسـا ! هـەرگيز بـڕوا بـەتۆ نـاهێنين، تـا بـە ئاشكرا خوا نەبينين، جا لەو دەمەدا هەوره بريسكه (لـە ئێـوەی داو) ئێـوەی گـرتو ئێـوە تەماشاتان دەكرد. يان له جێيەكی تردا دەفەرموێ: ﴿فقد سألوا موسى أكبر من ذلـــك، فقالوا: أرنا الله جهرة فأخذهم الصاعقة بظلمهم﴾ النساء/١٥٣، واتـە: جـا ئەوانـە گـەورەتر لەمەيان له موسا ويست جا وتيان به ئاشكرا خوامان نيشان بده (بەم قسەيە ستەميان لـە خۆيان كرد) جا لەبەر ئەم ستەمەشيان، هەوره تريشقه ئەوانی گرت.

وەك چۆن ئايەتی يەكەم به شێوەيەكی نـاواخندارو شـاراوە وەڵامـی نموونـەی ئـەو كەسانەی دايەوە، ئا لێرەدا هۆشيارمان دەكاتەوە له وەڵامدانەوەيان به وشەی ﴿بظلمهم﴾ چونكـە دادو راسـتی وای لێ نـەكردوون ئـەم داوايـە دەربـبڕن، بـەڵكو سـتەم كردنيـان ئـەم داوايەی دروسـت كـردووە، سـتەمی دەروونـەكان بـۆ حـەق كـە راسـتی دەزانـنو نكۆڵـی لێ دەكەن. وەك چۆن ئەمڕۆ قسەی بێ باوەڕان لەم خاڵەدا يەكانگير دەبێت، ئاوهـاش هـێرش كردنيان لەمڕۆدا هاوتای هێرشەكانی رابردوويـان دەبێتـەوە.. قورئـانی پـيرۆز بەسـەرهاتی هێرشەكانيان دەردەبڕێو دەفەرموێ: ﴿قال ربي يعلم القـــول في الســـماء والأرض وهـــو

السميع العليم، بل قالوا أضغاث أحلام، بل افتراه، بل هو شاعر﴾ الأنبياء/٤-٥ واته: (بەڵام پێغەمبەر) فەرمووی: پەروەردگاری من هـەموو قسـەیەك چ لـە ئاسمـان‌و چ لـە زەوی بێ، ئەیزانێ، هەر ئەویشە زۆر ژنـەواو زانـا، ئەوانـە وتیـان: نـا (ئـەوەی موحەممـەد هێناویـەتی وەحی نیە) بەڵكو خەوی هاشەو پاشەیە، بەڵكو بە درۆ ئەوانە بەدەم خواوە هەڵدەبەستێ تا بەڵكو ئەو هەستیارێكە!.

ئەمانە بڕوادارانیان بەمە تاوانبار دەكرد كـە شـوێنی خـەیاڵات كـەوتوون‌و درۆزنن‌و سادەو عاتیفین... هەرچی بێ باوەڕەكانی ئەمڕۆشن ئەوا باوەڕداران بـەوە تاوانبـار دەكـەن كە:- دژە زانستن‌و راست ناكەن‌و سەرلێتێكچووو خەڵەتاوون.

جا گەر كەسانێكی زۆر لەسەر ئەو ڕێیە بن ئەوا موسوڵمانی خاوەن دڵی مەزن نابێت شـوێنی ئـەو گومڕایانـە بكـەوێت، تـا تووشـــی ئـەوە نـەبێت كـە پـەروەردگار ئاگـاداری كردووەتەوە لەو بارەیەوە ﴿أم تریدون أن تسألوا رسولكم كما سئل موسى من قبل، ومـــن یبدل الكفر بالإیمان فقد ضـــل ســـواء الســـبیل﴾ البقـرة/١٠٨.واتـە: یـا ئەتانـەوێ لەگـەڵ پێغەمبەری خۆتانا هەر ئەو داخوازییە بهێننە گۆڕێ كە بەر لەمە، لەگەڵ موسـادا هێناتانـە گۆڕێ؟ كەسێ كە بڕوا بگۆڕێتەوە بە كوفر، جا ئەوە ڕێگای ڕاستی ون كردووە.

٢- ڕێگای بەرەو خوا چوون: ئایەت و نیشانەكانی:

كەواتە ئەو ڕێگایانەی كە باسمان كردن ئامانگەیەننە مەبەستەكانمان لە بابەت زاتی پـەروەردگارەوە، چونكـە دەسـت نیشـان كردنـی ڕێگـەو زانیـنی، بنەمایـەكی گرنگـە بـۆ گەیشتنە ئامانج... گەیشتن بە پەروەردگار گرتنە بەری ئەو شوێنەوارەیە كە ئامـاژەی پـێ دەدات‌و تاكـە ڕێگەشـە، جـا بـۆ كەسـێك بیـەوێت ئـەم ڕێگەیـە بگرێـت‌بوونـی مەرجـەكانی ژیریی‌و بیرو زانست تێیدا زۆر سەرەكی‌و گرنگە.

چونكە بەبێ ژیریی ناتوانین نیشانەو ئایەتەكان بناسـینەوە، بـەبێ بیر كردنـەوەش خاوەنەكـەی ناناسـرێتەوە، بـەبێ زانیـاریش نـاتوانین ئایەتـەكان تێبگـەین‌و خاوەنەكـەی

بناسین، رەنگە ئەم قسەیە لای بێ باوەڕان نامۆ بێت، چونکە هەمیشە نازناوی عیلمانیین‌و عەقلانیین‌و ئازادی خواهان‌و هزرمەندان دەدەنە پاڵ خۆیان. بـەلام بانگەوازی بـێ بەڵگە! هیچ نرخ‌و بەهایەکی زانستی نیە.

جا ئەوەی لەم لێکۆڵینەوەیـەدا دەیخەینـە ڕوو- بـە ویسـتی پـەروەردگار- تـەواو دروست دەبێت،و ڕووخاندنی بانگێژی بێ باوەڕان دەبێت ﴿والذين يحاجون في الله من بعد ما استجيب له حجتهم داحضة﴾ الشورى/١٦.واتە: و کەسانێ کە لە بابـەت (دینی) خـواوە شـەڕە قسـە دەکـەن، دوای ئـەوەی بانگهێشـتنی ئـەویان قبـوڵ کـردووە، بەڵگـەیان لای پەروەردگاریان پووچ‌و بێ کەڵکە.

بەرەو دوا لەم باسەدا ڕوونکردنەوەی ئەم باسەت پێشکەش دەکرێت.

بەلام ئێستا پێویستە بڵێین: کەسێك کەمێك لە قورئان رابمێنێت، بۆی دەرئەکەوێت سەرنجی مرۆڤ بۆ شێوەیەکی ڕوون‌و ئاشکرا رادەکێشێت، بەجۆرێك فراوانی بە ژیری بـیرو زانست‌و شوێنەوارو جێماوەکـان (الآثـار) دەبەخشـێت، ئەمـەش مـەرجێکی سـەرەکییە بـۆ ناسینی خوداوەندی مەزن بە شێوەیەکی ئاسان‌و ڕوون‌و ئاشکرا ﴿قل أرأيتم ما تدعون من دون الله أروني ماذا خلقوا من الأرض، أم لهم شرك في السموات، أئتوني بكتاب من قبل هذا أو أثارة من علم إن كنتم صادقين﴾ الأحقاف/٤، واتە: بڵێ: ئایا دیوتانە ئەوانەی کە بێجگـە لە (ﷲ) بانگی دەکەن بە منی نیشان بـدەن چییـان لـە ئـەرزدا خولقـاندووە؟ یا لەبـەدی هێنانی ئاسمانـەکاندا چ بەشـدارییێکییان هـەبووە؟ کتێبـێ کـە بـەر لـە قورئـان هـاتووە یا شوێنەواری عیلمیێ لە ڕابردووان بۆ من بێنن ئەگەر ڕاست بێـژن (تابەڵگـەی ڕاسـت بێژیتـان بێ).

بەواتایەکی تر ئایا هیچ گەردێك لە زانست‌و زانیاری گەواهی لەسەر ئەوە ئەدات کە هیچ بەدیهێنەرێکی تر هەبێت جگـە لـە (ﷲ)، جـا کـاتێك خـەڵکی نکۆڵـی پـەروەردگاریان بکەن ئەمە بەڵگە نیە لەسەر بوونی زانیاری لـەو نکۆڵـی کردنـە، بـەڵکو بەڵگـەی نەزانینـە، ﴿ومن الناس من يجادل في الله بغير علم، ولا هدىً ولا كتاب منير﴾ الحج/٨، واتە: و لە نـاو

خەڵکدا کەسانێك هەن کە لە بابەت خـواوە بـێ هیـچ زانسـتو ڕێنوێنـیو کتێبێکـی ڕوونـاك موجادەلەو قرە دەکەن.

بەڵام نەزانینێکی ڕەهای ڕاماڵراو نیـە لـە هیـچ مەعریفـەتێك، بـەڵکو نەزانینێکـە لـە جۆرێکی تایبەت کە پەروەردگار بەم جۆرە باسی دەکات ﴿يعلمون ظاهراً من الحياة الدنيـا وهم عن الآخرة هم غافلون﴾ الروم/٧، واتە: ئەوانە تەنیا ڕواڵەتێ لە ژیانی دنیا دەزانن‌و لە ئاخیرەت غافڵن. ﴿فأعرض عن من تولى عنْ ذكرنا ولم يرد إلا الحياة الدنيا. ذلك مبلغهم من العلم﴾ النجم/٢٩–٣٠. واتە: جا کەوایە لەوانەی کە لە یادی ئێمە مل دەسوڕێنن‌و بێجگە لە ژیانی دنیا شتی تریان ناوێ خۆ لادە، ئەمە دوا پلەی ئاگاداری ئەوانە.

دووبارە کردنەوەی وشەکانی زانیاری‌و بیرو ژیری لە قورئانی پیرۆزدا دیاردەیەکی سەرنج ڕاکێش‌و ئاشکرایە ﴿إن في ذلك لآية لقوم يعقلون﴾ الرعد/٤، واتە: بەڕاستی لەمـەدا نیشانە گەلێك هەیە بۆ ئەوانە ئەقڵی خۆیان دەخەنە کار. ﴿إن في ذلك لآية لقوم يعلمـون﴾ النمل/٥٢، واتە: بەڕاستی لەمەدا نیشانەیەکی ڕوون هەیـە بـۆ ئەوانـەی ئاگـادارن (تـا پـەند بگرن) ﴿إن في ذلك لآيات لقوم يتفكرون﴾ النحل/١١، واتە: بەڕاستی لەمـەدا نیشـانەیەکی ڕوون هەیە بۆ هۆزێ کە بیر دەکەنەوە. ﴿إن في ذلك لآيـات للعـالمين﴾ الـروم/٢٢، واتـە: بەڕاستی لەمەدا نیشانە گەلێك بۆ جیهانیان هەیە. ﴿قل انظروا ماذا في السموات والأرض﴾ یونس/١٠١، واتە: بڵێ: بڕواننە ئەوەی وا لە ئاسمانەکان‌و زەویدایە.

کەسێك لە قورئان ڕابمێنێت بۆی دەردەکەوێت کـە ئـاییـنی پـیرۆزی ئیسـلام لەسـەر موسوڵمانانی فەرز دەکات کە بیر بکەنەوەو فـێر بـبن، چونکـە زانسـتو بـیر کردنـەوە دوو بەشـی سـەرەکین لـە پێکـهێنانی کەسـایەتی موسـوڵمان، لـە کـاتێکدا ئـەم دوو شـتـە لای خەڵکانی تر جگە لە موسوڵمان حەزێکە بۆ چێژو خۆ خەریك کردن بەکار دێت... یان وەك دەروازەیەك بۆ گوزەران بەڕێ کردن، یان لای هەندێکی تر ئـارەزووە، بـەڵام ئیسـلام بۆیـە زانست فەرز دەکات چونکـە بـە هـۆی زانستەوە بۆمـان دەردەکـەوێت کـە ئیسـلام ڕاسـتە

﴿ويرى الذين أوتوا العلم الذي أنزل إليك من ربك هو الحق﴾ سبأ/٦، واتـه: ئەوانـەی کـه زانستیان هەیە ئەزانن ئەوەی کە لە لایەن پەروەردگارتەوە بۆ تۆ هاتووە ئەوە هەقە.

لە لاپـەڕەکانی داهـاتوودا بـە پشـتیوانی خـوا لـە بەڵگـەو نیشـانەکانی پـەروەردگار دەکۆڵینەوە تا راستییە روون‌و دیارەکانمان بۆ ئاشکرا بێت، ئەو راستییەی دەفەرموێ بـێ باوەڕان بە خوای گەورە دڵیان گومڕایە ئەگەر رێی پەروەردگاریان نەگرتە بەر، وبڕواداران دڵیان رێنووما بووەو رێی هیدایەتی پەروەردگاریان گرتۆتە بەر ﴿ومن يؤمن بـــالله يـــهد قلبه﴾ التغابن/١١، واتە: و هەر کەسێ کە بڕوا بـە خـوا بێنـێ خـوا دڵ‌و دەروونـی رێنوێنـی ئەکا. جا نموونەی بێ باوەڕێك بـە ژێـری بـڕوای بـە خـوا نـەهێنابێ دوای ئـەوەی نیشـانەو بەڵگەکانی بینیوە، وەك نموونەی ئەو کەسـە وایـە کـە بـارەکتێبێکی هـەڵگرتووەو نرخیـان نازانێت‌و دانەرەکانیشیان ناناسێت‌و بۆیـە ئەیداتـە پـاڵ نەناسـراوو نـەبوو... هـەروەها بـە پشتیوانی خوا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە نە کەمی ئایەتەکان‌و نە ئاڵۆزییان هۆ نین بۆ بە کافر بوونی خەڵکی، بەڵکو ئایەتـەکانی خـوا هێنـدە زۆرن نایەنـە هـەژماردن، هێنـدەش رونـن لای کـەس ناشـاردرێنەوە، بـەڵام نهێنیەکـە لـە خـودی مرۆڤ دایـە، نهێنیەکـە لـە پشتهەڵکردنی مرۆڤەکەدایە لە نیشانەکانی خوای گەورە، لە خۆ بـەزل زانـین دایـە لـە دان نەنان بە راستیدا، لە نەناسینی حەقیقەتدایە، لە لادان دایە لـە فیطرەی رێکـی مرۆڤایـەتی وخووڕەوشتی پەسەند، بەڕادەیەك وای لێ دێت دڵـی دادەخـرێ‌و کوێـر دەبێتـەوە، تەنانـەت ئـەو کەسـانە بـە جۆرێکـن گـەر دەسـتی قودرەتـی خـودا بـە شـێوەیەکی سەراسـیمەش بیانجووڵێنێ هەر لەسەر نکۆڵی خۆیان سوور دەبن.

قورئانی پیرۆز سەبارەت بەوانە بۆمان دەدوێت ﴿ولو فتحنا عليهم باباً من الســـماء فظلوا فيه يعرجون لقالوا إنما سكرت أبصارنا بل نحن قوم مسحورون﴾ الحجر/١٤-١٥. واتە: و ئەگەر دەرگایەك لە ئاسمانەوە بۆ ئەوان بکەینەوەو ئەوانە بـەوێدا بڕۆنـە سـەرێ پێمـان دەڵێن: بەرچاومان گیرابوو؟ بەڵکو ئێمە (سەر تا پێ) سیحراوی بووین! !. ﴿وإن يروا آيـة يعرضوا، ويقولوا سحرٌ مستمر﴾ القمر/٢، واتـە: و ئەگـەر نیشـانە (و کشـگیر: معجـزە)یـەك

ببينن روو دەسوڕێنن‌و دەڵێن: جادوێکی هەمیشەییە. ﴿وكأين مـــن آيـــةٍ في الســـموات والأرض يمرون عليها وهم عنها معرضون﴾ يوسـف/١٠٥. واتـە: و چـەند زۆرن نیشـانەکانی (خوا) لە ئاسمانەکان‌و زەویدا کە ئەوانە بەلایدا ئەڕۆن‌و رووی لێ وەردەگێڕن!.

جێی خۆیەتی پێش ئەوەی ئایەتەکان بخەینە روو چەند پرسیارێك بکەین:

ئایا پەروەردگار پێویستی بە ئێمەیە تا بەندایەتی بکـەین‌و بـڕوای پـێ بـهێنین؟ یان ئێمە ئاتاجی ئەوەین کە بڕوای پێ بهێنین لە پێناو خۆمان دا؟ ﴿إن الله لغنيٌّ عن العـــالمين﴾ العنكبوت/٦، واتە: خوا لە هەموو جیهانیان بێ نیازە.

کەواتە با دەروونمان رزگار بکەین تا شایستەی بینینی نیشـانەو ئایەتـەکانی خـوای گەورە بین:-

١- لەخۆبەزل زانینەوە: پەروەردگار ئایەتەکانی خـۆی نیشـانی دڵێکـی خۆبـەزلزان نادات ﴿سأصرف عن آياتي الذين يتكبرون في الأرض بغير الحق، وإن يروا كل آية لا يؤمنـــوا بها، وإن يروا سبيل الرشد لا يتخذوه سبيلاً، وإن يروا سبيل الغي يتخذوه سبيلاً، ذلك بـأنهم كذبوا بآياتنا وكانوا عنها غافلين﴾ الأعراف/١٤٦. واتە: کەسانێ کە لە زەوی بە ناهەق خۆ بە زل ئەزانن لە نیشانەکانی خۆم لایان ئەدەم، ئەگەر هەر جۆرە نیشـانەیەك ببینـن بـڕوای پێ ناهێنن‌و ئەگەر رێگای هیدایەت ببینن، پێیدا نـاڕۆن‌و نایکەنـە رێگـای خۆیـان،و ئەگـەر رێگای خوار (و خراپ) ببینن پێیدا ئەڕۆن (هەموو ئەمانـە) لەبـەر ئەوەیـە کـە نیشـانەکانی ئێمەیان بەدرۆ دەخستەوەو لەوە غافڵ بوون.

٢- دەبا دەروونیشمان لە ستەم کردن‌و درۆ قوتار بکەین ﴿والله لا يـــهدي القـــوم الظالمين﴾ الصف/٧، واتە: خوا هۆزی ستەمکار رێنوێنی ناکات. ﴿إن الله لا يهدي من هـــو كاذب كفّار﴾ الزمـر/٣. واتـە: بەڕاسـتی خـوا کەسـێ کـە درۆزنـی ناسـوپاس بـێ رێنوێـنی ناکات.

٣-و با خۆمان لە خراپەکاری لەسەر زەوی‌و پەیمان شکاندن‌و پەیوەندی پچڕانـدن رزگار بکەین کە پێویستە نەیپچڕێنین‌و بیهێڵینەوە ﴿وما يضل بـــه إلا الفاســـقين، الذيـــن

ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه ويقطعون ما أمر الله به أن يوصـــل، ويفسـدون في الأرض أولئك هم الخاسرون﴾ البقرة/٢٦-٢٧. واته: و خوا بەو (مسەلە) كەس گومڕا ناكا، مەگەر فاسقان نەبێ (فاسقان) ئەمانەی كە پەیمانی خوا دوای مەحكەم گرێ دان، ئەپسێنن،و پێوەندێك كە خوا فەرمانی پێ دابوو، ئەبڕن،و لە ڕووی زەویدا فەساد ئەكەن هەر ئەمانەش لە زەرەرو زیاندان.

٤-و با خۆمان لە بێ ئاگایی وغەفڵەت دەرباز كەین: ئەگەر بمانەوێت هەموو ئایەتەكانی پەروەردگارمان بۆ ئاشكرا بێت، ئەوا هەندێك لە ئایەتەكان تەنیا بە هزرو فیكرەوە بۆمان روون دەبێتەوە گەر ڕێگرێكیان لەبەردەمدا نەبێت، و هەندێكی تریان بە هۆی ژیرییەوە بۆمان دەردەكەوێت، نموونەی ئەمانەش ئایەتەكانی قورئانن كە پەروەردگار سەبارەتیان دەفەرموێ: ﴿إن في ذلك لآيات لقوم يتفكـــرون﴾ الرعد/٣، واتە: بەڕاستی لەمانەدا نیشانەگەلێك هەیە بۆ ئەوانەی بیری لێدەكەنەوە ﴿إن في ذلك لقـــوم يعقلـــون﴾ الرعد/٤. واتە: بەڕاستی لەمەدا نیشانە گەلێك هەیە بۆ ئەوانەی ئەقڵی خۆیان دەخەنە كار.

بەڵام سەرجەم ئایەتەكانی خوا بۆ دڵێك دەرناكەوێت گەر لە خاوەنەكەیدا بیركردنەوەو یادی خوای(فكرو ذكر)ی تیا كۆنەبووبێتەوە﴿إن في خلق السـموات والأرض واختلاف الليلو النهار لآيات لأولي الألباب، الذين يذكرون الله قياماًو قعوداً وعلى جنوبهـم ويتفكرون في خلق السموات والأرض﴾ آل عمران/١٩٠-١٩١.واتە: بەڕاستی لە بەدیهێنانی ئاسمانەكانو زەویداو هاتووچۆی شەو ورۆژدا، بۆ ژیرو خاوەن ئاوەزان نیشانەن، كەسانێ كە بەپاوەستانو دانیشتنو بەڕاكشانەوە یادو زیكری خوا ئەكەن بیر لە بەدی هێنانی ئاسمانەكانو زەوی دەكەنەوە.

بەربەستیش لە نێوان هەر كەسێكو پەروەردگارا دروست نەبووە بەهۆی غەفڵەتو بێ ئاگاییەوە نەبووبێت، هەموو غەفڵەتێكیش لە گەمەو ئارەزووەوە بەرپا دەبێت، ژیانی دنیاش هەمووی گەمەو ئارەزووە ﴿إنما الحياة الدنيا لعب ولهو﴾محمد/٣٦، واتە: بەڕاستی ژیانی ئەم دنیایە تەنیا كایەو خۆ خەریك كردنە ئەگەر بڕوا بێننو خۆپارێز بن. ﴿إقـــترب

للناس حسابهم وهم في غفلة معرضون، ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث إلا استمعوه وهــم يلعبون، لاهية قلوبهم﴾ الأنبياء/١-٣. واته: زەمانی لێپرسینەوە نێزیك بۆتەوە، بەڵام ئەوان لە غەفڵەت دانو روو سوڕێنەرنو هیچ یاداوەری تازەیان لە لای پەوەردگاریانەوە بۆ نایــێ، مەگەر گوێی بۆ رادەگرنو گاڵتەی پێ دەکەن لە حاڵێکدا کە دڵو دەروونیان لە بێ ئاگایی دایە.

٥- دەبا خۆشمان لە تاوانکاری دوور خەینەوە ﴿كلا بل ران على قلوبهم ما كــانوا يكسبون﴾ المطففين/١٤.. واتە: وا نیە کە ئەوان بـیری لیْ دەکەنـەوە، بـەڵکو بـە هەقیقـەت کردەوەیان هەر وەکو ژەنگ دڵو دەروونی گرتوون. ﴿كذلك نسلكه في قلوب المجرمــين، لا يؤمنون به وقد خلت سنة الأولين﴾ الحجر/١٢-١٣. واتە: ئا بەم جۆرە، رێگـای قورئـان بۆ نـاو دڵو دەروونـی تاوانبـاران دەکەینـەوە (بـەم حاڵەشـەوە) ئەوانـە بـڕوا بـەو (قورئـان)ە ناهێننو بە هەقیقەت رەوشتی هۆزەکانی بەر ویش هەر وا بووە.

٦-و با دەروونمان لە راڕایی لە وەرگرتنی حـەق دوور خەینـەوە گـەر بـە راشـکاوی بۆمان دەرکەوت: ﴿ونقلب أفئدتهم وأبصارهم كما لم يؤمنوا به أول مرة، ونذرهم في طغيانهم يعمهون﴾ الأنعام/١١٠ . واتە: و ئێمە دڵو چاویان وەردەگێڕین هەروەکو لە یەکەمجاریشـدا بڕوایان بەمە نەهێنا،و ئەوانە لە ناو گێژاوی خۆیـان وێـڵ دەکـەین تـا بـێ (پشـتیوان) هـەر بسوڕێنو گێژ بخۆن.

ئیتر لەم کاتەدا ئایەتەکانی خوداوەند لە پرشنگدانو هەڵهاتندا دەبنو سەرانســەری دڵ ئەتەنن، پاش ئەمە ئامادەیی دەبێ بۆ وەرگرتنی نوورو رووناکی، بـەڵام هـەرگیز دڵێکـی شەیتانیی شایستەی وەرگرتنی هیدایـەتی پـەروەردگار نـابێت. چونکـە تـەمو گومـان رێگـر دەبێت لە پەخشی رووناکی، هـەروەها ناتەواوییـەك لـە چاودا رێگـر دەبێـت بـۆ بینـین..و بوونی نەخۆشی لە گوێدا رێ لە بیستن دەگرێ، ئاوی فوراتیش هیـچ تـاوانێكو خەتایـەکی نیە،لە دەمی مرۆڤی نەخۆشدا تاڵ بێت ﴿يا أيها الرسول لا يحزنك الذيــن يســارعون في الكفر من الذين قالوا آمنّا بأفواههم ولم تؤمن قلوبهم، ومن الذين هادوا سمّــاعون للكــذب،

سمّاعون لقوم آخرين، لم يأتوك يحرفون الكلم من بعد مواضعه، يقولون إن أوتيتم هذا فخذوه وإن لم تؤتوه فاحذروا، ومن يرد الله فتنة فلن تملك له من الله شيئاً، أولئك الذين لم يرد الله أن يطهر قلوبهم، لهم في الدنيا خزي ولهم في الآخرة عذاب عظيــــم﴾ المائدة/٤١، واتـه: ئـەی پێغەمبەر! کەسانێ کە بۆ کوفر بەلەز پێش دەکەون، تۆ خەفەتبار نەکەن، لـەو کەسانەی کە بەدەمو زوبان دەڵێن: بڕوامان هێناوەو (کەچی) بەدڵ بڕوایان نەهێناوە، (هەروەها) لەو کەسانەی کە بوونەتە جولەکە، کە زۆر گوێ لە تۆ دەگرن تا بەڵگەت لیٚ بدۆزنەوەو بە درۆت بخەنەوە، ئەوانە جاسوسی هۆزێکی ترن کە خۆیان نەهاتوونەتە لای تۆ، کەسانێ کە جێگا گۆڕکێ بە واژە دەکەنو واتاکانی دەگۆڕنو (بەو جاسوسانە) دەڵێن ئەگەر (وەك ئـەوەی ئێمە وتومانە) پێتان درا (موحەممەد بە ویستی ئێوە داوەری کرد) وەری گرن،و ئەگەر ئەمەیان پیٚ نەدان دووری لیٚ بکەنو هەر کەس کە خوا بیەوێ تاقی کاتـەوەو (سزای بدا)، هەرگیز تۆ لە لایـەن خـواوە کارێکت بـۆ ئـەو لەدەسـت نایـە، ئەوانـە کەسانێکن کـە خـوا نەیویستووە دڵو دەروونیان پاك بکاتەوە، بۆ ئەوان لە دنیادا پەستیو روو ڕەشی هەیـە،و لە ئاخیرەتیشدا عەزابی گەورەیان بۆ هەیە.

کەواتە هەمیشە نهێنیەکە لە خودی مرۆڤدایە ﴿فلمـــا زاغــوا أزاغ الله قلوبهـــم﴾ الصف/٥، واتە: جا کاتێ ئەوانە لە هەق لایاندا، خـوا دڵو دەروونـی ئـەوانی لـە حـەق کـلا کرد.

بەڵام ئایەتەکانی پەوەردگار ڕوونو ئاشکران ﴿وكذلك نفصل الآيات ولتســــتبين سبيل المجرمين﴾ الأنعام/٥٥، واتە: ئا بەم جۆرە ئایەتی خۆمان جیاجیا ڕوون دەکەینەوە تـا ڕێگای گوناحکاران بە ئاشکرا دەرکەوێ.

ئایەتەکانی پەروەردگاریش لە سێ شێوەدا دەبینرێن:

١- گەردوون ٢- قورئان ٣- موعجیزەو کەرامات.قورئانی پیرۆزیش باسی ئەم سێ شتەی کردووە وەك نیشانەی ڕێپیشاندان:

گەردوون: ﴿وفي الأرض آيات للموقنين، وفي أنفسكم أفلا تبصـرون﴾ الذاريات/٢٠-٢١، واتـە: و بۆ يـەقين داران لـە زەويـدا نيشـانەو پەندگـەلیٚ هەیـە،و لـە وجـودی خۆتـاندا (نيشانە هەيە)، ئايا نابينن (و بير ناكەنەوە). ﴿وكأين من آية في السماوات والأرض يمرون عليها وهـــم عنـــها معرضـــون﴾ يوسـف/١٠٥، واتـە: و چـەن زۆر نيشـانەكانی (خـوا) لـە ئاسمانەكان‌و زەويدا كە ئەوانە بەلای ئەڕۆن‌و ڕووی لیٚ وەردەگێڕن!. ﴿وآية لهـــم الليـــل نسلخ منه النهار فإذا هم مظلمون والشمس تجري لمستقر لها ذلك تقدير العزيز العليم والقمر قدرناه منازل حتى عاد كالعرجون القديم﴾ يس/٣٧-٣٩، واتە: شەويش بۆ ئـەوان نيشـانەو پەندی ترە كە ڕۆژی لیٚ دەردەكێشن، جـا لـە ناكـاو تـاريكی داگـری هەموويانـە،و خۆريـش بەرەو بنكەی خۆی دەڕوا، ئەمەيە فرمانی خوای عەزيزو زانـا و بـۆ مـانگيش قۆناغگـەلمان داناوە (دوای بڕينی ئەو قۆناغانە)، سـەرەنجام بـە وێنـەی شـاخەی ويشـكی كونـی خورمـا (كەوانی شكل‌و زەرد) دەگەڕێتەوەو دەبێتە دەمە داس. ﴿ومن آياته خلـــق الســـماوات والأرض واختلاف ألسنتكم وألوانكم إن في ذلك لآيات للعالمين ومن آياته منامكم بـــالليل والنهار وابتغاؤكم من فضلـــه﴾الروم/٢٢-٢٣. واتـە: و لـە نيشـانەكانی ئـەوە بـەديهێنانی ئاسمانـەكان‌و زەوی‌و تـەفاوت‌و جيـاوازی زمانـەكانتان‌و ڕەنگـەكانتان، بەڕاسـتی لەمـەدا نيشانە گەلێك هەيە بۆ تاقمێ كـە گوێيـان ژنەوايـە،و لەنيشـانەكانی ئـەوە خـەوتنی ئێـوە بەشەوو ڕۆژو كارو كۆششتان (لەو ڕۆژا) بۆ كەڵك وەرگرتن لە فەزڵی ئەو.

قورئان: ﴿وقالوا لولا أنزل عليه آيات من ربه قل إنما الآيات عند الله وإنما أنا نذيـــر مبين، أولم يكفهم أنا أنزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم﴾العنكبوت/٥٠-٥١، واتە: و وتيـان: چ دەبوو نيشانەكانی لە پەروەردگاريەوە بۆ هاتبا؟ بڵێ: بـە هەقيقـەت نيشـانەكان تـەنيا لای خوان‌و بەڕاستی من ترسێنەرێكی ئاشكرام، ئايا بۆ ئەوان بەس نيە كە كتێبمان بۆ ناردووی بەسـەرياندا دەخوێنرێتـەوە. ﴿بـــل هـــو آيـــات بينـــات في صـــدور الذيـــن أوتـــوا العلم﴾العنكبوت/٤٩، واتە: بەڵكو قورئان نيشانەكانی ڕوونە كە لەنێو دڵ‌و دەروونی زانايان دايە. ﴿وكيف تكفرون وأنتم تتلى عليكم آيـــات الله﴾ آل عمـران/١٠١، واتـە: چلۆن كـافر ئەبن، لە حاڵێكدا ئايەتی خوا بەسەر ئێوەدا ئەخوێندرێتەوە.

موعجیزەکان: ﴿وفيكم رسوله﴾ آل عمران/١٠١ واتە: و پێغەمبەری ئەو لەنێو ئێوە دایە؟ ﴿اقتربت الساعة وانشق القمر وإن يروا آية يعرضوا ويقولوا سحر مستمر﴾ القمر/١-٢، واتە: قیامەت نێزیك بۆتەوەو هەیف لەت دەبێ،و ئەگەر نیشانە (و کشگێر: موعجیزە) یەك ببینن روو دەسوڕێننو دەڵێن: جادویەکی هەمیشەییە. ﴿ويا قوم هذه ناقة الله لكم آية﴾هود/٦٤، واتە: و ئەی هۆزی من! ئەمە حوشتری خوایە کە بۆ ئێوە نیشانەیەکە. ﴿ورسولا إلى بني إسرائيل، أني قد جئتكم بآية من ربكم، أني أخلق لكم من الطين كهيئة الطير فأنفخ فيه فيكون طيرا بإذن الله، وأبرئ الأكمه والأبرص، وأحي الموتى بإذن الله، وأنبئكم بما تأكلون وما تدخرون في بيوتكم، إن في ذلك لآية لكم إن كنتم مؤمنين﴾ آل عمران/٤٩ واتە: و ئەو (عیسا)ی (بەناوی) ڕەسول بۆ لای بەنی ئیسرائیل (نارد، تا پێیان بڵێ) من نیشانەیەکم لە لایەن پەروەردگارتانەوە بۆتان هێناوە، من لەگڵ شتێ وەکو باڵندە دروست ئەکەمو لە پاشان فوی تێ ئەکەم،و بە فەرمانی خوا ئەبێتە باڵندەیەك،و کوێری زگماکیو بەڵەك چاك ئەکەمەوەو مردوو بە ئیزنی خوا زیندوو ئەکەمەوەو، و لەوەی ئەیخۆنو یان لە ماڵدا ئازوخەی دەکەن (ئاگادارمو) خەبەرتان ئەدەمێ، بەڕاستی لەمانەدا نیشانەیەك بۆ ئێوە هەیە، ئەگەر بڕوادار بن.

دەقەکانی قورئان ڕوونی دەکاتەوە کە لە گەردووندا چەندەها ئایەتی تێدایە نەك بە تەنیا ئایەتێك، هەروەها لە قورئانیشدا چەندەها نیشانەو بەڵگەی تێدایە نەك بە تەنیا یەکێك.

دەیان دیاردە لە گەردووندا هەیەو هەر یەکەیان ئاماژەی ناسینی خودامان بۆ دەکەن، دەیان دیاردەش لە قورئانی پیرۆزدا هەن، کە هەر ئایەتێك بەسە بۆ بەڵگەهێنان بۆ (ﷲ) جل جلاله، موعجیزەکانیش کە دیاردەی مێژوویین، هەر دیاردەیەکیان بەسە بۆ ئەوەی خوای پێ بدۆزینەوە، لە هەر دیاردەیەکیشدا هەزاران ئامازەی تێدایە کە دەمانگەیەنێتەوە (ﷲ)جل جلاله، خوداوەند بەڵگەی تەواوی لەسەر ئادەمیزاد هێناوەتەوە ﴿رسلا مبشرين ومنذرين لئلا يكون للناس على الله حجة بعد الرسل﴾النساء/١٦٥، واتە: کە پێغەمبەرانێ مزگێنیدەرو ترسێنەر بوون تا بۆ خەڵك دوای

ناردنی ئەم پێغەمبەرانە بەڵگەو بیانویەك نەمێنێ. ﴿قالوا أولم تك تأتيكم رسلكم بالبينـات، قالوا: بلى، قالوا: فادعوا وما دعاء الكافرين إلاّ في ضلال﴾(المؤمن) غافر/٥٠، واتە: جا لەم دەرفەتەدا نیشانەو بەڵگەو ئایەتەکانی پەروەدگار لـە گـەردووندا دەخەینـە روو، بـەجۆرێك تیـایدا بەڵگە لەسـەر هـەموو بێبـاوەڕو مووچـیڕو کەڵلـەڕەقێك دەهێنینـەوە، بـەوەی پەورەردگار ئامادەیەو بوونی هەیەو خاوەنی هەموو سیفاتی تەواوەتیو شکۆو جوانیەکە.

لە دووەم نامەشدا کە بە ناونیشانی (الرسول)ە، بەشێوەیەکی ناواخنی ئایەتـەکانی پەروەردگارمان لە قورئانو موجیزەی پێغەمبەراندا بۆ دەردەکەوێ، هەر وەك چۆن قورئان خۆی لـە خۆیـدا ئایەتێکەو ئەمانگەیەنێتـە پـەروەردگار، یا هـەروەك چۆن موجـیزە بــە شێوەیەکی رەها ئایەتێکە ئەمانگەیەنێتە پەروەردگار، لە هـەمان کـاتداو هـەرواش قورئـان شایەتییە لەسەر ئەوەی کە محمد پێغەمبەری خوایـە، هـەروەها لـە موجیزەکانیشـیدا ئـەو گەواهییە هەن، بۆیـە ئیمـەش ئـەم دوانـەمان دوا خسـتن بـۆ نامـەکانی داهـاتوو کـە تیـایدا راسـتێتی پـەیامی محمـد ﷺ بـە بەڵگـەوە دەسـەلمێنن بـە پشـتیوانی خـوای گەورە، ئێستاش لە دیاردەکانی گەردوونەوە دەست پێ دەکەین کە بەڵگەی پەروەردگارێتی خوای مەزنمان بۆ نیشان دەدات:

دیاردەی یەكەم

دیاردەی بەرپابوونی گەردوون

دیاردەی بەرپابوونی گەردوون، یان پەیدا بوون دوای ئەوەی كە نەبووە!

یەكەم دیاردە كە ئەمانگەیەنێتە پەروەردگارو بەڵگەیە لەسەر پەروەردگاریێتی (اللّٰه) جل جلالە، بریتییە لە روودانو بەرپابوونی ئەم گەردوونەی كە پێمان دەڵێت بەدیهێنەرێكی هەیە، هەرچەندە زانستیش پێش بكەوێت ئەوا بە شێوەیەكی وردترو قوڵترو زیاتر بەڵگەمان ئەدا بە دەستەوە تا قەناعەت بەم دیاردەیە بكەین، بەڵكو بە هۆی ئەو بەڵگە زۆرەی زانستی لەم رووەوە پێشكەشی كردووین بووەتە حوكمێكی بەڵگە نەویست، چونكە تێكڕایی بەڵگەكان گومانمان لەلا ناهێڵێتەوە، بۆ نموونە یاساكانی گەرمیو یاساكانی ئەلكترۆنو یاساكانی خۆر، هەر یەكەو بەڵگەی ئاشكرای خۆی لەم رووەوە خستۆتە روو، جا بەیەكانگیر بوونی ئەم بەڵگانە، بەجۆرێك مەبەستەكە روون دەبێتەوە كە بواری گومان نەمێنێتەوە، ئەمە جگە لە بەڵگە فیطریو ئەقڵیو بڕاوە (قطعي)یەكان كە پیاوانی خوا هەر یەكەو لە سەردەمی خۆیدا لێی دواون. ئێمەش هەوڵ ئەدەین یەك لە دوای یەك ئەم لایەنانە بخەینە روو، تا بزانین چۆن هەر یەكەو بەڵگەی خۆی دەخاتە روو لەسەر ئەوەی كە ئەم گەردوونە لە دروستكردنی بەدیهێنەرێكی خاوەن توانایە!

١-یاسای گەرمی:

(لیکۆنت دی نوی) سـەرۆکی بەشـی فیزیـای پـەیمانگای باسـتۆر، سـەرۆکی بەشـی فەلسەفە لە زانکۆی سۆربۆن لە کتێبی (چارەنووسی مرۆڤایەتی-مصیر البشرية)دا دەڵێ:

روویەك لەو روانەی زانستی نوێ سەرکەوتنێکی گەورەی تیا بەدەست هێنا، گـرێ دانـی یاسـای (کـارنوت-کلۆزیـوس)ە -هـەروەها یاسـای دووەمـی ترمۆدینامیکیشـی پـێ دەگووتـرێ- کـە دادەنـرێ بـە کلیلـی تێگەیشـتنمان بـۆ مـاددەی نـازیندوو، -بـەهۆی ئەگەرەکانەوە- زانای فیزیایی بەناوبانگ، (بولتزمان) سەلماندی کە پەرەسەندنی نازیندوو شایستەی پێچەوانە بوونەوە نیە (إنعکاس) کە ئەم یاسایە فەرزی دەکات، زیاتر لەگەڵ گەشەسەندنێکا یەك دەگرێتەوە کە زیاتر بەرەو یەك حاڵـەت دەچـێ و بە سیفەتی زیاد بوونی تناظرو هاوکێشەیی توانا وەسف دەکرێ، بەم جۆرە گەردوون مەیلی تـەوازنی هەیە بە جۆرێك کە هەموو ناتەناظورە هەبووەکان لەم کاتـەدا دەپووکێنـەوەو هـەموو جوڵـەکان دەوەستنو تاریکایی تەواو بەرپا دەبێ.

بـەم جۆرە (أدوار لوزکیـل) دەربـارەی ئـەم یاسـایە بـە جۆرێـك دەدوێـت کـە دەیچەسپێنێ ئەم گەردوونە سەرەتایەکی هەیە بەم جۆرە:

هەندێك وا گومان دەبەن گەردوون بەدیهێنـەری خۆیـەتی، بـەڵام هـەندێکی تـر وای دەبینین کە بڕوابوون بە ئەزەلـییەت ئاسـانترە لـە بڕوابـوون بـە بوونـی خوایـەکی ئـەزەلی، یاسای دووەمـی دینـامیکی گـەرمی ئـەو رایـە بـە حـەق دادەنـێ، زانسـتەکانیش بـە روونو ئاشـکرایی سـەلماندوویانە:رەوتی ناچێ ئـەم گەردوونـە هـەتا هـەتایی بێـت، چونکـە گواستنەوەی گەرمی بەردەوامـە لـە تەنـە گەرمەکانـەوە بۆ تەنـە ساردەکان، پێچەوانـەی ئەمەش بە هێزێکی زاتی نایەتە دی، بەمانایەکی دی گەردوون دەگاتە رادەیەك کە گەرمایی هەموو تەنەکان بگاتە رێژەیەکی یەکسان بەیەك، ئەو کاتەش دەبێتە سەرچاوەی وزە، ئەو کاتـەش کـارلێکی کیمیـاویو سروشـتی روونـادات، وهیـچ شـوێنەوارێکی ژیـانیش لـەم گەردوونەدا نامێنێت، بۆیە دەگەینە ئەو بەرەنجامەی کـە رەوتی نـاچێت ئـەم گەردوونـە

هەتاهەتایی بێت، ئەگەر نا لە مێژبوو وزەکەی لە دەست دەداو هەموو چالاکییەکی بوون دەوەستا، بەم جۆرەو بێ مەبەست زانست گەیشتە ئەو باوەڕەی کە گەردوون سەرەتایەکی هەیە بەم پێیەش بوونی خودا دەسەلمێنێ، چونکە شتێك سەرەتای هەبێت رێی تێناچێ خودی خۆی هێنابێتە بوون، بەڵکو دەبێ سەرەتاسازێکی هەبێت، یان جوڵێنەری یەکەم، یاخود ئەو بەدیهێنەرەی کە خوداوەندە.

هەروەها (فرانك آلان)ی زانای سروشتی بایۆلۆجی بەڵگەی لەسەر ئەوە هێناوەتەوە کە گەردوون هەتاهەتایی نیە بەپێی ئەم یاسایە، کە دەڵێت: زۆر دەگوترێ ئەم گەردوونە ماددەیە پێویستی بە بەدیهێنەر نیە، بەڵام ئێمە بڕوا بەوە بهێنین کە ئەم گەردوونە بوونی هەیە ئەوا دەپرسین بوونو گەشەی گەردوون چۆن بووە؟ لێرەدا چوار ئەگەرمان بۆ دروست دەبێ بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە: یان ئەم گەردوونە وەهمو خەیاڵە، ئەمەش پێچەوانەی هۆ دەوەستێ کە لە سەرەتاوە بڕوامان بە بوونی هێناوە، یان گەردوون لە خۆڕا لە نەبوونەوە هاتووەتەدی، یاخود گەردوون هەتا هەتاییەو دروست بوونی سەرەتای بۆ نیە، یاخود ئەم گەردوونە بەدیهێنەرێکی هەیە.

سەبارەت بە ئەگەری یەکەم هیچ گرفتێکمان پێش ناخات جگە لە گرفتی هەستو شعور، ئەمەش ئەوەیە کە هەست کردنمان بەم گەردوونەو ئەم شتانەی تیایدا روو دەدەن ناکرێت خەیاڵو وەهمبێتو سێبەری راستەقینەیی نەبێت، کەواتە ئەو رایەی کە دەڵێ ئەم گەردوونە بوونێکی کردەیی نیەو تەنیا وێنەیە لە ناخو بیرمان داو ئێمە لە جیهانی خەیاڵدا دەژین ئەمە پێویستی بە گفتوگۆو دەمەقاڵێ ناکات.

سەبارەت بەڕای دووەمیش کە دەڵێ ئەم جیهانە بە ماددەو وزەی ناویەوە لە خۆیەوە لە نەبوون دروست بووە، ئەمە لە رای یەکەم بێ بایەخ ترو سووکترە، کە شایستەی گفتوگۆو تێڕوانین نیە.

رای سێیەمیش کە دەڵێ ئەم گەردوونە هەتا هەتاییەو سەرەتای نیە، لەگەڵ ئەو راسیەدا یەکانگیر دەبێت کە دەڵێ ئەم گەردوونە پەروەردگارێکی هەیە، خاڵی

هاوبەشیشیان رەگەزی هەتا هەتاییەکەیەتی، جا ئێمە یان دەبێت سیفەتی ئـەزەلی بدەینـە پـاڵ جیـهانی مـردووی بـێ گیـان، یـان دەبـێ بیدەینـە پـاڵ پـەروەردگارێکی زینـدووی بەدیهێنەر، لێرەدا هیچ گرانیەکیش لەسەر بیرمان دروست نابێت کە یەکێك لەم دوو ئەگەرە هەڵبژێرین، بەڵام یاسای دینامیکای گەرمی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کـە رەگـەزی پێکهاتـەی ئەم گەردوونە هێدی هێدی گەرماییەکەی لە دەست دەدا.. و بەرەو ئەو رۆژە ئەچێتەوە کـە پلەی گەرما بگاتـە سـفری رەهـاو، ئـا لـەم رۆژەشـدا وزە نامێنـێو ژیـان دەوەسـتێ، ئـەو کاتەش هیچ شتێك دادمان نادات،کـاتێك کە وزە نـەمێنێت پلـەی گـەرمای تەنـەکان بگاتـە سفری رەهاو بە تێپەڕبوونی رۆژگار.. خـۆری گڕ گرتـوو، ئەسـتێرەی پڕشنگدار، زەمینـی دەوڵەمەند بە جۆرەها ژیانی جیاواز هەموو بەڵگەیەکی روونن لەسەر ئـەوەی کـە بنـەڕەتی گەردوونو بناغەکەی پەیوەستە بە کاتێکی دەست نیشان کراوەوە کە لـە سـاتێکی دیـاری کراوەوە دەستی پێ کردبێ. کەواتە لە رووداوەکانەوە رووی داوە، مانـای ئەمـەش ئەمەیە کە دەبێ رەسەنو بنەمای گەردوون بەدیهێنەرێکی هەتا هەتایی هەبێت، بێ سەرەتا بێـت، زانـاو ئاگادار بێـت بـە هـەموو شتێك، بـە توانـاو بـەهێز بێت بەشـێوەیەکی بـێ سـنوور، دەشبێت ئەم گەردوونە لە دروستکراوی دەستی ئەو بێت.

کەوا بە یاسا دەیسەلمێنێ مادام لە گەردوون گەرمایی هەیە کەواتــە رێی تێنـاچی کە هەتا هەتایی بێت، چونکـە گـەرما بۆخـۆی نایەتـە دی دوای سـارد بوونـەوەی، چونکـە ئەگەر هەتا هەتایی بوایە سارد ئەبوو نەك گەرم.

٢- یاساکانی جوڵەی ئەلکترۆنی:

شایـەتیتر لەسـەر ئـەوەی کـە گـەردوون رووداوەو بـەرپا بـووە، ئـەوا لــە هــەموو گەردێکی بوونەوەردا دەیدۆزینەوە، چونکە گەردەکانی بوونەوەر لە پارچە پارچـەو بەشـی کارەبایی سالیبو موجەب پێکهاتووە، کە بە بارگە موجەبـەکان دەگوتـرێ پرۆتـۆن، و بـە بارگەی سالیب دەگوترێ ئەلەکترۆن، هەندێك گەرد زیاد لەمەشی تێدایە کە تەوژمێکی مـام ناوەندییەو پێی دەگوترێ نیترۆن، هەچی نیترۆنو پرۆتۆنە ناوکی گەرد پێکدەهێنن، بەڵام

ئەلکترۆن هەسارە گەڕۆکەکانی گەرد دەنوێنیٚو بە تیژییەکی خێراو بە جوڵانەوەیەکی بازنەیی ئیهلیلجی دەخولێتەوە، جا بەهۆی ئەم خێراییە تیژەی لە ئەلکترۆندا هەیە ئەلکترۆن بە بەردەوامی بەم پێیە دەجولێت. چونکە گەر ئەو خولانەوەیە نەبوایە ئەوا پارچەی ناوکەکە پارچە ئەلکترۆنەکانی رادەکێشا، ئالێرەوە سەرسامی بەم کارلێکردنە دێتە دی، چونکە لەم حالەتەدا هەسارەیەکی وەك گۆی زەوی لە قالْبو قەبارەی هێلکەیەکدا دەرئەکەویٚو خۆی دەنوێنیٚ، چونکە بۆشایی لە جیهانی گەرددا زۆر فراوانە، ولــــەتی پارچەکان زۆر شوێنێکی بچووك داگیر دەکەن لە بۆشاییو بلاوی گەرد (الذرة)دا، چونکە دووری نێوانی ناوكو ئەلکترۆنەکانی خوول خواردوو بەدەوریا، وەك دووری نێوان خۆرو هەسارە گەڕۆکەکان وایە بەشێوەیەکی رێژەیی....

لەم کورتە لێکۆڵینەوەی (گەرد)دا ئەم راستییانەمان بۆ ئاشکرا دەبێت:

١- ئەلکترۆن لە زۆربەی گەردەکانی بووندا -گەر لە هەمووشدا نەبێت- لە جوڵەیەکی بازنەیی بەردەوام دایە.

٢- هیچ بەڵگەیەك نیە لە بوونەوەردا ئەوە بسەلمێنیٚ کە ئەلکترۆنەکان حالەتو شێوەیەکی تریان هەبووبیٚ ئینجا بەم جۆرەی لیٚ هاتبیٚ، ئەگەر حوکمیش نەدەین بەسەر مەحالێتییـــی تێڕوانینێکی کۆنی تری ئەم بارە، چونکە گەر وا بوایە ئەوا پێویستمان بە کارلێکەریٚ دەبوو کە ئەلەکترۆنەکانی بوون دوای سستیو وەستانیان بجووڵاندنایەو بەم پێیەش گەردوون دوای تەسکیەکەی بەر فراوانتر دەبوو..

٣- ئەم گەردوونە هەمووی لەو گەردانە پێکهاتووە کە ئێستا لەمەڕ تایبەتمەندییەکانی دواین، بەڵکو لە هەمان رەگەزیش پێکهاتووە، ئەو جوڵەیەش کە لە ئەلکترۆندا دەیبینینەوە لە تەنە ئاسمانیە گەورەکانیشدا هەیەو هەمان شتە.

دوای ئەم راستییانە دەڵێین:

ئەو شتەی دەخوولێتەوە دەبێت خالّی سەرەتای (کاتیو شوێنی) هەبێت کە خوولانەوەکەی لێوە دەست پیٚ کردووە، جا کە ئەلکترۆنو تەنەکان هەمووی لە جوڵەیەکی

بازنەیی دابێ، وەك دەردەكەێت ئەم جوڵەیە دەست پێكـردوو (مسـتأنفة) نـەبووە، كەواتـە دەبێت سەرەتاییەكی زەمەنیو شوێنێكی هەبێت بۆ جوڵەی ئەلكترۆن، ئەم سەرەتایەش لە راستیدا سەرەتای بوونی خوودی گەردەكان بووە، ئا لێرەشدا دەگەینـە ئـەو بەرەنجامـەی كە ئەم گەردوونە سەرەتاو سەرهەڵدانێكی هەبووەو بەدیهێنەرێكیشی هەیە كە لـە نەبوونـە هێناویەتە بوون، چونكە نەبوون بوونی لێ ناكەوێتەوە.

٣- وزەی خۆر:

پێمـان خۆشـە سـەرەتا لـە بابـەت مانـای وشـەی (ئـەزەل)ەوە روون كردنەوەیـەك بدەین، ئەمەش ئەوەیە كە ئەگەر ژمارە (١) دابنێینو لەبەردەمیەوە هێنـدە ژمـارەی سـفر دابنێین تا دەگاتە ئۆقیانووسی گۆی زەوی، و ئەو ژمارە گەورەیە گـەر بكـەین بـە سـاڵ ئەوا نزیكە وەك سفر تەماشا بكرێت سەبارەت بە كۆتـایی نـەهاتنو سـەرەتا نـەبوون، هـەر هەمان شێوە ئەگەر ژمارە (١) هێندە سفری لەبەردەمەوە دابنێین لەسەرەتای گەردوونەوە تا كۆتایی، ئەوا ئەم ژمارەیەش تەنیا بەشـێكی كۆتـایی نـەهاتن دەنوێنـێ كە وەكـو سـفر وایە، ئا بەم جۆرەیە سەبارەت بە مانای هەتا هەتایی.

جا ئەوانـەی كـە دەڵێـن مـاددە هـەر بـووە ئـەوا ئـەم مانایـەی پـێ دەبەخشـن، لـە راستیشدا سەرجەم دیاردەكانی گەردوون پێچەوانەو ناڕاستی ئـەم رایـە دەسـەلمێنن، ئـەم دیاردەیەش كە لێی دەدوێین بە یەكێك لەو دیاردانە دادەنرێت.

ئایا خۆر ئەو وزەیەی لە كوێ دەهێنێـت؟ وچـۆن پارێزگـاری گەرماكـەی دەكـات؟ كاتێكیش دەڵێین خۆر ئـەوا مەبەسـتمان هـەموو ئەسـتێرەكانی ئـەم گەردوونەیـە، چونكـە ئەستێرەكانی ئەم گەردوونە هەمووی خۆرەو بەهۆی دوورییان لێمانەوە بچووك دیارن، ئەم خۆرەی ئێمەش نموونەیەكە لەوە.

ئەو دوو پرسیارەی كە دەرمان بڕی زۆر گرنگن، چونكە خۆرو هەموو خۆرەكان لـە بەخشینێكی بەردەوام دان، هەردەم تیشكی گەرمایی دەبەخشن كە وزەی لە خۆ گرتـووە،

ساڵی ١٩٣٣ پێشانگای شیکاغۆ بە تەواوی رووناك بووەوە بە هۆی کلیلێکی گەورەوە کە بە هۆی تیشکێکی کەمی ئەستێرەی (السماك الرامح)ەوە دەرچوو پێش ٤٠ ساڵ.

کەواتە ئایا هۆی ئەو وزانە چییە لە خۆرەکاندا؛ زیاد لە وەڵامێك بۆ ئەم پرسیارە دادەنێین، بەڵام هیچیان جێی متمانە نین گەر دوا وەڵام نەدەینەوە کە دەڵێت: گەردەکانی ئەم خۆرانە لە ناوەوە تێك دەشکێن کە گەرماییەکی لە رادەبەدەریان لە هەناودایە، جا بەهۆی ئەم تێکشکانە گەورەو بەر فراوانەو بەردەوامە وزەی گەرمی بێ هاوتاو بێنموونە پێك دێت، و ئاشکراشە کاتێك گەرد تێك دەشکێت بەشێك لە پێکهاتەکەی بزر دەکاتو ئەم بەشە دەبێتە وزە، واتە هەر رۆژێك بەسەر خۆرێکدا تێ بپەڕێ بەشێك لە پێکهاتەکەی بزر دەکات گەرچی کەمیش بێت، بۆ نموونە خۆر هەر رۆژەی ئەوەندە کیلۆگرام کەم دەکات هەر بەم جۆرەش سەرجەم ئەستێرەکانی تریش..

جا گەر ئەم خۆرانە کۆنو هەر بووبن، ئایا رێی تێ دەچوو بەم جۆرەی ئێستا بوونایە؟ یا خود بە یەکجاری تەواو ئەبوونو کۆتاییان پێ دەهات؟ جا وەك چۆن بۆمان دەرکەوت ئەزەل بریتییە لە هەتاهەتایی، ئێمەش ئەوەمان لە یاد ناچێت کە بەشێك لەو وزەیەی کە خۆر سەرفی دەکات دەبێتە ماددە، بەڵام رێژەی ئەم گۆڕانە لە چاو رێژەی نەگۆڕاندا زۆر کەمە وەك رێژەی ئەستێرەکان وان سەبارەت بە ئاسمان. ئەم وتەیەش وەنەبێت لە بەشێکی گەردووندا وابێتو لە بەشێکی تریدا وانەبێت، بەڵکو زۆر جار ئەم هاوتاییە دەبینرێت، بەڵام قسەی ئێمە سەبارەت بە: گەردوونە بە گشتی، چونکە مادام ئاسمان هێندە بەرفراوانو مەزنە، بێگومان بەشێکی زۆر لەو وزەیە بزر دەبێتو نابێتە ماددە، و مادام تاکە تیشکێك هەبێت وای دابنێین بە هیچ ماددەیەك ناکەوێت هەتا دووبارە دروست بوونەوەی بنیات بنرێ بەشێوەیەکی نوێ، ئەوا تێڕوانینی ئەزەلییەت بۆ گەردوون شتێکی مەحاڵە. چونکە تاکە تیشکێك بە درێژایی بوونو ئەزەل بەسە بۆ تەواو کردنو بە پایان گەیاندنی وزەی هەموو گەردوون.

بەڵام سەبارەت ئەوەی بگوترێ گەردوون هەمووی لە بنەڕەتدا وزە بووە،و پاشـان بووەتـە مـاددە،و ئێسـتاش ماددەیەو دەبێتـەوە وزە، پاشـان دەبێتـەوە مـاددەو بـەم جۆرە... ئـەوا هەڵەی ئـەم تێڕوانینانـە زۆر ئاشـکرایە، چونکـە کـاتێك وزە دەبێـت! کـە ماددەیەك هەبێت پێکی بـهێنێ، چونکـە وزە پێویسـتی بـە زاتـەو وەك (نـەبوو) وایـە، یان بەپێی دەربڕینی زانا کۆنەکان: مـاددە نیشـانەیەکە پێویسـتی بـە ناوەڕۆکێکـە کـە تیـایدا دەربکەوێت، بۆ نموونە خۆر کاتێك تیشك دەداتـــە زەوی، گەردەکانی زەوی گەرماییەکەی وەردەگرن، ئەوسا گەردەکانی زەوی بە وزەی گەرما بارگاوی دەبن، بەڵام لە کاتێکدا ئـەم تیشکە بەر ماددە نەکەوێت ئایا بۆ خۆی دەبێتە گەردی ماددی؟ بەلایەنی کەمەوە کەس تا ئێستا ئەمەی نەدرکاندووە، بەم جۆرە بۆمان دەردەکەوێت کـە ئـەم گەردوونـە کـۆن نیـەو سەرەتایەکی هەیە، بوونی گەردوونیش ڕێی تێنـاچێت ئەگـەر بەدیهێنـەرێکی نـەبێت، ئـەو بەدیهێنەرەی کە لەسەرەتادا دروستی کردووە دوای ئەوەی کە گەردوون بوونی نەبووە.

٤- زاناکانی یەکتاپـەرستی پێشین لە کۆندا بەم جۆرە بەرپا بوونی گەردوونیان لـە نەبوونەوە بە توانای (ﷲ)جل جلالـە لێـك داوەتـەوە: کـاتێ تەماشـای گـەردوونیان کـرد، پێکهاتەکانی بەسەر دوو جۆردا دابەش بوون: بەشێکیان بۆ خۆیان پێك دێن، جۆرێکیشیان بەبێ زات پێك نایەن، بۆ نموونە لاشە بۆ خۆی پێك دێ، بـەڵام نەخۆشـی بـێ بوونـی لاشـە دروست نابێ، ئەتۆمیش بۆ خۆی پێکدێ بەڵام گەرمی بە بێ زاتو بوون نایەتەدی، ئەوەش کە هەڵدەستێ بە پێکهاتنی خۆی پێی دەوترێت ناوەڕۆك (جوهر)، ئەوەش کە بەبێ بوونی ناوەڕۆك نایەتەدی پێی دەگوترێ نیشانە (بـەرەنجام- عَـرَض) کەواتـە گـەرد جەوهـەرەو گەرمییەکەی بەرەنجامە، لاشەش ناوەڕۆکەو لەش ساغی رووکەشەکەیەتی.

هەروەها گوتویانە ناوەڕۆکەکان لە رووکەش جیا ناکرێنەوە، هیچ ناوەڕۆکێکیشـمان بەبێ بەرەنجام نەبینیوە، هەموو (نیشانە - عرَض)ێکیـش رووداوە، بـۆ نموونـە تاریکـایی رووداوو بەرپا بووە چونکە پێش ماوەیەك رۆژ هەبوو، هەروەها رۆژیش بەرپا بـووە، پێـش ماوەیەك شەو بووە، گەرمایی گەردەکانیش هـەر چۆنێـك بێـت ئـەوە هـەر سـەرەتای هەیـە،

هـەرواش ساردییەکەی سـەرەتایەکی هـەبووە، کەواتـە هـەموو بـەرەنجامێك سـەرەتایەکی هەیە، جا کەوابێ گەر هەر ناوەڕۆکێك بەبێ بەرەنجام نەیەتەدی؟ئەوا هەموو ناوەڕۆکێك بـێ سـەرەتا نـابێت، ناوەڕۆکـەکانو بەرەنجامـەکانی گـەردوونیش هـەر هـەموو دروسـتکراون و ئەزەلی نین.

گفتوگۆی پرسیارێك:

خەڵك کە دەگاتە ئەم راستییە پرسیارێکی دووبارەو کۆنی لا دروست دەبێت ئەویش ئەوەیە کە ئایا کێ خـوای بـەدی هێنـاوە، کـە هـەموو شـتێکی هێناوەتـە بـوون؟ جـا لـە نـاوەڕۆکی پرسـیارەکەدا وەڵامەکـەشمان چنـگ دەکـەوێت، کەواتـە (اَللهُ) بـەدی هێنـەرەو پـەروەردگاریش بـەوجۆرە بێـت ئەمـە وامـان لێ دەکـات ئـەوە نەیـەت بـە بیرمـاندا کـە پەروەردگار بەدی هاتوو بێت، چونکە ئەگەر بەدیهاتوو بوایە ئەوا نەیدەتوانی بەدی هێنـەر بێت! ئیـدی چـۆن ئـەو بۆچوونـەمان لا دروسـت بێـت کـە بەدیهێنـەری ئـەم گەردوونـە بەدیهاتووە؟هەر بۆ نموونە مرۆڤ لەگەڵ ئەوەی کـە ئـەم هـەموو توانایـەی پـێ بەخشـراوە ناتوانێ شتێ لە (نەبوونەوە) بخولقێنێ،جا چۆن بـە خـەیاڵمان بـێ کە بـە دیهێنـەری ئـەم گەردوونە خۆی بەدیهێنراو بێ؟! پێشەوا -بەننا- رەحمەتی خوای لێ بێـت- بـەم جـۆرە وەڵامی ئەوانە دەداتەوە کە ئەو پرسیارە دەکەن: ئەگەر کتێبێکت لـە کتێبخانەکـەتدا دانـا پاشان ژوورەکەت جێ هێشتو پاشی کەمێك گەڕایتەوە نـاو ژوورەکـە، پاشـان کتێبەکـەت بینی لە ناو چەکمەجەکە دانرابووە، ئەوا بە تەواوی باوەڕت دێتە سەر ئـەوەی کـە کەسـێك خستبێتیە ئەو جێگایە، چونکە دەزانیت لە سیفەتەکانی ئەو کتێبە ئەوە نیە کـە بـۆ خـۆی خۆی بگوازێتەوە.. ئەم خاڵە بزانەو با لـە یـادت بێـتو پێکـەوە بچینـە سـەر خـاڵێکی تـر: ئەگـەر لـە ژووری کتێبخانەکـەتدا کەسـێکت بینـی لەسـەر کورسـییەك دانیشـتبوو، پاشـان چوویتە دەرەوەو هاتیتەوە ژوورێ، بۆ نموونە بینیت لەسەر فەرشێك دانیشتووە، ئەوا ئەو کاتـە لـە هـۆی گواسـتنەوەکەی ناپرسـیتو بـەبیرتا نایـەت کەسـێك لـەو جێگەیـەیدا

گواستبێتیەوە ! چونكە بۆت دەردەكەوێت لە سیفەتەكانی ئەو كەسە ئەوەیە كە بۆ خۆی دەگەڕێت نەك كەسێك هەبێت بیگوێزێتەوە، ئەم خاڵەشت لە یاد بێت ئەنجا بزانە ! كاتێك سەرجەم بەدیهاتووەكان رووداوو بەرپا بووبن بشزانین كە سروشتو سیفەتیان بە جۆرێكە كە بۆخۆیان نایەنە دی، بەڵكو دەبێ بەدیهێنەرێكیان هەبێ، زانیشمان كە بەدیهێنەرەكەی خوداوەندی بەرزو بەشكۆیە. وكاتێك تەواویەتی لە خوایەتیدا پێویستی بكات لە سەرمان كە نابێت هیچ خوایەكی تر هاوەڵی هەبێت، چونكە لە سیفەتەكانی ئەوەیە كە بۆ خۆی بووە، ئەو كاتە بۆمان دەردەكەوێ كەزاتی خۆی هەر هەبووەو پێویستی بە كەس نەبووە بیهێنێتە بوون، جا گەر دووخاڵەكەی پێشین بخەینە پاڵ ئەم وتەیە، ئەوا ئەگەینە ئەم پلەیە لە راستی، عەقڵی مرۆڤیش كورتی هەڵهێناوە كە پەی بە زیاتر لەمە بەرێت.

زاناكانی یەكتاپەرستیش وای دەبینن كە ئەم پرسیارە هیچ واتایەكی نیەو بۆیە دەڵێن: كاتێ لەگەڵ ئەو كەسانەدا بڕۆین كە دەڵێن: كێ خوای دروست كردووە؟ ئەگەر پێمان گوتن یەكێكیتر ئەوی بەدیهێناوە، دەڵێن: ئەی كێ ئەوی تری بەدیهێناوە؟ وپاشان ئەوی سێیەمو... بەم جۆرە.. ئەی لە كۆتاییدا چی دێت؟ بێگومان دەبێ لە كۆتاییدا بگەینە زاتێكی بێ سەرەتا كە هیچ بەدیهێنەرێكی نەبێت، ئەم زاتەش كە سەرەتاو هیچ خوایەكی نیە زاتی خوداوەندی تاكو تەنیایە، هەچ پرسیارێكیش لەم بارەیەوە بكرێ لەكۆتاییدا بێ مانا دەمێنێتەوە،چونكە تەنیا بەدیهێنەرو بەدیهاتوو هەیە، رێشی تێ ناچێت بەدیهێنەر هیچ بەدیهێنەرێكی تری هەبێت.

لە راستیشدا كەسێك ئەم پرسیارە دەكات یان گاڵتە پێكەرە، ئەوە دەبێت پشتی تێكەین، یاخود خەیاڵاتی بۆ دروست بووەو دەبێ هۆكاری ئەو خەیاڵاتەی برەوێنینەوە، چونكە گەر وای ببیستین ئەم بۆچوونە بەسەر بەدیهێنەری گەردوونیشدا دێتە دی، ئەوا مەرج نیە كە سەرجەم ئەو یاسایانەی بەسەر دروستكراودا دێتەدی بەسەر دروستكەریشدا بێنە دی، چونكە دروستكراوانو ئەو یاسایانەی رامی دەبن لە بەدیهێنانی دروستكەرێكە، لە سنووری هەموو جیهانیشدا دەبینین ئەمەی كە مرۆڤ دروستی دەكات ئەو حاڵەتانەیان بەسەردا دووبارە نابێتەوە كە بەسەر مرۆڤدا دێت، بۆ نموونە مرۆڤ لە خۆرا دەڕوات و

ویستی هەیەو فێر دەبێتو دەرك دەكاتو بیر دەكاتەوەو دەخواتو دەنوێتو حەز دەكات، ئەمە شتانێكنو ئەوەی دروستیان دەكات شتێكی ترە، هەر یەكەشیان تایبەتمەندی خۆیان هەیە، ئەم گەردوونەش شتێكەو پەروەردگارەكەشی شتێكی ترە، گەردوونیش تایبەتمەندی خۆی هەیەو زاتی خوداوەندیش سیفاتی خۆی هەیە.

زۆربەی جار خاوەن پرسیار لەو جۆرە كەسانەیە بڕوای بە خودا نەبێت، وەڵامی ئەمانەش ئەمەیە كە: ئێمە هەموو لەسەر ئەوە ڕێك كەوتووین شتێكی كۆن هەیە بێ سەرەتاو بێ دروست كەرە، ڕەنگە تۆبڵێی ئەو شتە دێرینە: ماددەیە، ئێمەش دەڵێین ئەو شتە كۆنە (اللّٰه)یە، زانستی نوێش سەلماندویانە كە ماددە كۆن نیەو ئالێرەدا هیچمان لەبەردەم نامێنێتەوە جگە لەوەی تەنیا پەروەردگارو بەدیهێنەرمان بە كۆن بمێنێتەوە.

لە لاپەڕەكانی رابووردوشدا هەندێك لەو بارەوە دواین كە بزانین زانست چ دەڵێ؟ ئا لێرەشدا هەندێك لە وتەی زاناكان رادەگوێزینەوە سەبارەت بە هەمان بابەت كە لە كتێبی (الله يتجلى في عصر العلم– ل۲۷) وەرمان گرتووەو كۆتایی ئەم دیاردەی پێ دەهێنین، (جۆن كوشران) دەڵێ زانستی كیمیا پێمان دەڵێت كە هەندێك ماددە بەرەو لە ناو چوونو تەواو بوون دەچن. بەڵام هەندێكیان زۆر بە خێرایی بەرەو لە ناوچوون دەچن، هەندێكی تریشیان بە هێواشی، كەواتە لێرەدا بۆمان دەردەكەوێت كە ماددە ئەزەلیو هەتا هەتایی نیە، واتای ئەمەش ئەوەیە ئەزەلی نیەو بەڵكو سەرەتایەكی هەیە، بەرەنجامەكانی كیمیاو زانستەكانی تریش ئەوەمان بۆ روون دەكەنەوە كە سەرەتای ماددە هێواشو لەسەرخۆ نەبووە، بەڵكو لە پڕێكدا هاتووەتەدی، تەنانەت زانیاری نوێ دەتوانێ ئەوەمان پێ بڵێ كە لە چ كاتێكدا ئەم ماددانە دروست بوونو پێكهاتوون.

هەروەها (ايرفنج وليام) لە هەمان سەرچاوەو لاپەڕە(٥٥)دا دەڵێ:

(... زانستی گەردوونناسی ئاماژەی ئەوە دەكات كە ئەم گەردوونە سەرەتایەكی دێرینی هەیە، كە ...نیش بەرەو كۆتایی هاتنێكی حەتمی دەچێت، هەرگیز ئەوەش لەگەڵ ڕاستدا یەكانگیر نابێت كەبڵێین ئەم گەردوونە ئەزەلییەو هیچ سەرەتای نیە، یان هەتا هەتاییەو كۆتایی نیە، بەڵكو لەسەر بنەمای گۆڕان دروست بووە)

ئەمە وتەی ئەو کەسانەیە لەسەر بێ باوەڕبوونیانەوە- چونکە بڕوا بوون بە خوا پێداویستی خۆی هەیەو ئەو کەسانە پێی هەڵنەستاوون- بەڵام بە هۆی بوونی زانیارییان بە یاساکانی گەردوون گەیشتوونەتە ئەم راستییە نەمرو هەبووەی کە لە فیطرەی هەموو مرۆڤێکدا هەیە،و لای هەموو خاوەن ژیرییەکی رێکو پێك راستییەکی بێ بەڵگەیە. پەروەردگاریش دەفەرموێ: ﴿أم خلقوا من غير شيء أم هم الخالقون. أم خلقوا السموات والأرض﴾ الطور/٣٥-٣٦، واتە: ئایا ئەمانە بێ هۆ بەدی هاتوون؟ یا خۆیان خولقێنەری خۆیانن، یان ئەوانە ئاسمانەکانو زەوییان خەلق کردووە.

دیاردەی دووەم

دیاردەی توانا (الإرادة)

-١-

سێ ئەگەر هەیە پێویستە لە کاتی ئاخاوتنماندا لەمەڕ گەردوون و ئەوەی تێیدایە لێی بدوێین تا بگەینە حەقیقەتی بەدواداچوونەکەمان:

یەکەم: ئەوەیە کە لە دروست کردنی (اللّٰه)ی خوای گەورە بێ.

دووەم: یا لە دروست کردنی گەردەکانی ماددە بێت، یان بەشو رەگەزەکانی و تواناو گرنگی پێدانیش هەر لای ئەمانەوە بێت، بەواتایەکی تر: رەگەزەکانی ماددە سەرەکییەکە بیر کردنەوەو کاریان بە ئەنجام گەیاندووەو رێك کەوتووە لەسەر دروست کردنی هەمەچەشنەییەتی دنیا بەم جۆرو شێوەی کە دەیبینین.

سێیەم: ئەوەیە کە گەردوون و ئەوەی ناویشی بەرێکەوت هاتبێتە دی، یان ئەو پشکە کارەباییانەی کە گەردی ئەم گەردوونەی لێ پێك هاتووە بەرێگەی رێکەوت بەدیهاتووە، کە هەندێ سالیبەو هەندێکی تریشی موجەبو بەشەکەی تری مام ناوەندە، ئەمانە بە رێکەوت بووین و هەموو بەشە سالیبێك لەگەڵ بەشە موجەبەکەیدا بە رێگەی رێکەوت پێك هاتبێ؟. یاخود لە ١ تا ٢٣٨ بەدوای یەکدا لە بەشەکانی موجەبی ماددە لەگەڵ یەکدا رێکەوت پێکی هێنابن! پشکە سالیبەکانیش لە دەوری ناوکەکان بە رێکەوت

دەسووڕێنەوە؟ لە نێوان ناوك‌و تەوژمە کارەباییەکاندا ئەو بۆشاییەی هەیە ئەگەر نەبوایە ئەوا تەنی ئەم زەمینە بە قەبارەی هێلکەیەك دەبوو، ئەوەش بە ڕێکەوت بووە؟ هەموو خولگە جێگیرەکانی هەر هەشت کارەبایەك بە ڕێکەوت بووە؟ یاخود توانای یەکگرتنی نێوان ڕەگەزەکان بۆ پێك هێنانی پێکهاتەیەکی نوێ کە بە هۆی کەمی ئەلکترۆنەکانەوە دەبێت لە هەشت کەمتر، کە لە بەرگی هەندێك گەردا هەن هەر بە ڕێکەوت بوون؟ یان یەکگرتنی ئەم ڕەگەزانەو کۆبوونەوەیان بۆ پێك هێنانی ئەم تەنە مەزنانە لە کۆمەڵەی خۆر هەروا بە ڕێکەوت بوون؟ یان ڕێکخستنی خۆرەکان لە خولگەکانیانداو هەروا هەسارەکانیش لە خولگەکانیاندا،هەروەك چۆن ئەلکترۆنەکانیش ڕێك خراون هەمووی بە ڕێکەوت بووە؟ یان ئەو گەرماییەی لە خۆرەکاندا هەیەو تیشك‌و تەرتیب کردنیان بە ڕێکەوت بووە؟ پاشان ئەم زەمینەی کە شایستەی ژیانە بە: بەرگەکەی، هەوای، ئاوی، شاخ، قەبارەی.... هەمووی بە ڕێکەوت بووە؟ هەروەها ژیانیش بەهەموو هەماهەنگی‌و پێك هاتنی‌و ئامێرە ئاڵۆزەکانیەوە لە خۆڕا بە ڕێکەوت هاتوونەتە بوون؟ پاشان مرۆڤ بە ژیری‌و بیرو پێکهاتەو گیان‌و ڕەوشت‌و ئامادەگی ئەندێشەو تێڕوانین‌و زانستی‌و سەرجەم تواناکانیەوە بۆ ڕام کردن، هەموو ئەمانە بە ڕێکەوت بوون؟.

لەم سێ ئەگەرە هیچ ئەگەرێکی تری زیاتر نیە بۆ لێکدانەوەی بوونی گەردوون، هەرچی ئەگەری یەکەمە بڕواداران لێی دەدوێن، ئەگەری دووەمیش کەس باسی ناکات‌و سێیەم ئەگەریش مرۆڤە مادییەکان دەیڵێن.

کەواتە ئێمە واین لەبەردەم دوو ئەگەردا: یان دەبێت ئەم گەردوونە بە هەموو جۆرەکانیەوە لە دروست کردنی کەرێکی خاوەن توانا بێت بە پێی پرێنسیپی هۆکارێتی (مبدأ السببية)، یان لە ئاکامی ڕێکەوتەوەیە!

-٢-

ئەرکی گرنگی ئێمە ئەوەیە کە بزانین ئایا کام لەم دوو ئەگەرە لەسەر بەڵگە بنیات نراون، و کامیان هیچ بەڵگەو نیشانەیەکی نیە؟ بەڵکو ڕێکەوت زۆر جار ڕێی تێ دەچێ بێتە

دى‌و زۆر جاريش له حوكمى مه‌حاڵه ژيريه‌كاندا ده‌بێت، ئێستاش نموونه‌يه‌ك دێنينه‌وه بۆ شايسته‌ييه‌تى حاڵه‌تى بوون‌و مه‌حاڵييه‌تى بوونى:-

له‌سه‌ر پارچه‌يه‌ك قوماش ده‌رزييه‌ك بچه‌قێنه‌و له كونى ئه‌و ده‌رزييه‌ش ده‌رزييه‌كى ترى پێوه بكه، پێم بڵێ گه‌ر مرۆڤ ئه‌م دوو ده‌رزييه ببينێ‌و بپرسێت چۆن ئه‌و ده‌رزى دووه‌مه چووه ناو كونى ده‌رزى يه‌كه‌مه‌وه؟ ئه‌وا مرۆڤێكى ناسراو به راستگۆيى وه‌ڵام ده‌داته‌وه‌و ده‌ڵێ: كه‌سێك به ده‌ستى خۆى نووكى ده‌رزى يه‌كه‌مى خسته ناو كونى ده‌رزى دووه‌مه‌وه، هه‌روه‌ها مرۆڤێكى تريش هه‌ر به راستگۆيى ناسرا بێت بڵێت: ئه‌وه‌ى به‌م كاره هه‌ستاوه منداڵێكى بچووك بووه كه هه‌ر به كوێرى له دايك بووه.

جا تۆ گه‌ر به رێكه‌وت به‌سه‌ر ئه‌م رووداوه رابووردى ئايا بڕوا به كاميان ده‌كه‌يت؟

بێگومان باوه‌ڕ به هه‌واڵى يه‌كه‌م ده‌كه‌يت، به‌ڵام به‌هۆى راستگۆيى كه‌سانى بێژه‌ره‌وه ره‌نگه بڕوا به رێكه‌وت بكه‌ى له‌و رووداوه‌داو ئه‌وسا هيچ هه‌واڵێكيان به‌سه‌ر ئه‌وى ترياندا زاڵ ناكه‌يت، به‌ڵام گه‌ر ئه‌م كه‌سه ده‌رزى سێهه‌مى بينى خرابووه كونى ده‌رزى دووه‌مه‌وه، ئايا له‌م حاڵه‌ته‌شدا هه‌ردوو حاڵه‌ته‌كه وه‌ك يه‌ك ته‌ماشا ده‌كرێ؟ نه‌خێر.. ئا لێره‌وه خاڵى مه‌به‌ستدارێتى ئه‌درێ به‌سه‌ر رێكه‌وت دا، به‌ڵام ئێستاش هه‌ر بوارى رێكه‌وت ده‌مێنێته‌وه ئه‌گه‌ر به كه‌ميش بێت. به‌ڵام گه‌ر هه‌مان كه‌س (ده) ده‌رزى بينى، هه‌ر ده‌رزييه‌ك به كونى ئه‌وى تردا كرابوو، ئايا بوارى مه‌به‌ستدارێتى له‌م حاڵه‌ته‌دا وه‌ك ئه‌وه‌ى پێشوو ته‌ماشا ده‌كرێ؟ نه‌خێر به‌جۆرێك بيرۆكه‌ى مه‌به‌ستدارێتى له‌م كاره‌دا به‌ره‌نده ده‌بێت كه بوارى رێكه‌وتى تيا نه‌مێنێته‌وه.

هه‌رچه‌نده ئه‌م كرداره به‌ره‌و ئاڵۆزى بچێت كه‌متر بوارى رێكه‌وت له به‌رده‌ممماندا ده‌مێنێته‌وه، بۆ نموونه گه‌ر بڵێين هه‌ر (ده) ده‌رزييه‌كه ژماره‌ى لێدرابووو به‌ڕيز له يه‌كه‌وه تا ده‌و پاشان پێيان گوتين منداڵه‌كه ئه‌م ده‌رزييانه‌ى به دواى يه‌كدا به‌رێكه‌وت له ناو كيسێك ده‌رهێنا، بێ ئه‌وه‌ى بيانبينێ‌و پاشان يه‌ك به دواى يه‌ك ده‌رزييه‌كانى فڕێده‌دا له خۆڕا ده‌چوونه ناو يه‌كه‌وه‌و تا هه‌ر (ده)يان ته‌واو ده‌بوو، به‌دواى يه‌كداو به‌رێكه‌وت.

پاشان ئەگەر ئەم باسە ئاڵۆزتر لێك بدەینەوەو لە بری منداڵەكە هەوا یا ئاو یا نەبوون دابنێین، ئایا بواری رێكەوت لەم كارەدا مەحاڵ نابێت؟!.

ئایا هەڵویستی مرۆڤ چی دەبێت لەم كارەدا؟ ئایا هێشتا بواری رێكەوت دەمێنێتەوە؟ یان دەگوترێت كەسێكی خاوەن تواناو بینین بەم كارە هەستاوە؟ بێگومان مرۆڤی ژیر یەكسەر كەسی دووەم بە راستگۆ دادەنێت.. هۆی ئەم بڕیاردانەش ئەوەیە كە رێكەوت یاسایەكی بیركاری هەیەو ناتوانین خۆمانی لێ لادەین، یاساكەش ئەوەیە كە:-

هەر چەندێك ژمارەی شتە زۆرە بەراوورد كارەكان كەمتر بێتەوە زیاتر بواری هاتنە دی رێكەوت دێتە دی، بەڵام گەر ژمارەكە زیاتر بوو ئەوا گومانی حاڵەتی رێكەوت كەمتر دەبێتەوە.

جا گەر بەراووردكردنەكە لە نێوان دوو شتی هاوتادا بوو ئەوا رێژەی رێكەوت (١ بەرانبەر٢) دەبێت، بەڵام گەر لە نێوان (١٠)شت دابوو، ئەوا رێژەی رێكەوت (١بەرانبەر ١٠)دەبێت، چونكە هەریەكەیان هەلی بەرەندەبونی وەك ئەوی تر وایە، بێ هیچ پێشخستنی یەكێكیان بەسەر ئەوی تردا، تا لێرەوە رێژەی سەرخستنی نێوان شتەكان وێك دەچێت، تەنانەت ئەگەر سەد یا هەزاریش بوون، بەڵام هەرچەندێك رێژەی ژمارەكان زۆرتر بێت، ئەوا رێژەی هاتنەدی رێكەوت دەچێتە سنووری حوكمی مەحاڵو نەبوونەوە، جا بۆ تێگەیشتن لەم باسە ئەوا ئەم نموونەیە بخوێنەرەوە:

وای دابنێ تۆ چاپخانەیەكت هەیەو نیو ملیۆن پیتی تێدایە لە نێوان سندوقە جیاجیاكان دا، ئەگەر لەم كاتەدا بوومەلەرزەیەك لەسەر زەوی روویداو سەرجەم سندوقی پیتەكانی خستو سەرەوژێری كردن، پاشان رێكخەری پیتەكانی چاپخانەكە پێت رابگەیەنێت كەوا لە ئاكامی ئەم تێكەڵاو بوونەدا (١٠) وشەی جیاجیا لە واتا پێك هاتووە بێ ئەوەی واتاكانیان پەیوەندی بە یەكەوە هەبێت، ئەم باسە لەم حاڵەتەدا رێی هاتنەدی دەبێت.

بەڵام گەر پیت بڵێت: ئەو (١٠) وشەیە رستەیەکی تەواوی پێك هێناوە، کەمتر جێی بڕوایە. بەڵام بە مەحاڵیش نابینرێت.

بەڵام گەر پیت بڵێت هەموو پیتەکانی چاپخانەکە دوای تێکەڵاو بوونیان بە شـێوەی رێکەوت، یەك کتێبی (٥٠٠) لاپەڕەیی تەواوی پێك هێنـاوە کـە یـەك هۆنـراوەی تـەواوی پڕ واتای کێشداری لێ دەرچووە، ئەوا تۆ لەم حاڵەتـەدا بێگومـان ئـەم هاتنەدییـەت لا مـەحاڵ دەبێت.

جا گەر زانیمان رێژەی دەرکردنـی (دە) ژمـارە بـە دوا یەکەکـەی دەرزییـەکان (١ حاڵەت بەرانبەر ١٠ملیـارە) ئـەوا گریمـانی دەرچوونـی یـەك بـە دوای یـەکی (دە) ژمارەکـە ئەگەر (١٢) دەرزی بێت (١بەرانبەر ١٠٠٠ملیار) دەبێت، بـەڵام گـەر (٢١) دەرزی بێـت ئـەوا رێژەی هاتنە دی رێکەوتی هەر (٢١) دەرزییەکە یەك بەدوای یـەکدا (١ بەرانبـەر ١٠٠٠مليـار ملیار) دەبێت.

ئەی دەبێ هەڵوێستمان چی بێت سەبارەت بە تێکەڵاو بوونی (٥٠٠) هەزار پیـت بـۆ پێکهێنانی نزیکەی (١٢٥) هەزار وشە؟ بەشێوەو رێگەی وا کە هەرگیز نەیەتـە هـەژمارێن؟ بەجۆرێك ئەم ئەگەرە رێی تێدەچێت کە ژمارە پەی پێ نەبات لە ژمـاردنیدا بـۆ پێکـهێنانی کتێبێکی لەم جۆرە.

جا بۆ ئەوەی مانـای (٥٠٠) هـەزار پیـتو (١٢٥) هـەزار وشـەو (٢٨) پیـتی هیجـائی بزانیـت، لـەم پەرەگرافـە بکۆڵـەرەوە ((پرۆتینـات پێکهاتـەی سـەرەکی هـەموو خانەیـەکی زیندووە،و لە پێنج رەگەز پێك دێت: کاربۆن، هایدرۆجین، نایترۆجین، ئۆکسـجین، کـبریت، ژمارەی گەردەکانی هەر پرۆتینێك "٤٠,٠٠٠" گەردە،و لە کاتێکدا رەگـەزە کیمیاوییـەکانی سروشت ژمارەیـان "٩٢"[1] رەگـەزی دابـەش بـووە بـە شـێوەیەکی رەمـەکی، جـا ئەگـەری کۆبوونەوەی ئەم پێنج رەگەزە بۆ پێکهێنانی بەشێك لە بەشـەکانی پرۆتـین، دەتوانـین بـە

[1] ئەم ژمارەیە بەپێی رێژە کۆنەکەیە پێش ئەوەی هەندێك ماددەی کیمیاوی نوێ بدۆزرێتەوە.

جۆرێك حیسابی بکەین بەپێی ڕێژەی ئەو ماددەیەی کە پێویستە تێکەڵاو ببێ بۆ پێکهێنانی ئەو بەشە، پاشان بۆ زانینی درێژی ئەو ماوەیەی کە پێویستە بۆ بەرپابوونی ئەم کۆبوونەوەیەی نێوان گەردەکانی یەك بەش.

زانای ماتماتیکی سویسری (چارلز یۆجین جای) هەستا بە هەژمار کردنی هەموو ئەم هۆکارانە، بۆی دەرکەوت کە هەلی پێکهێنانی پرۆتین بە ڕێگەی ڕێکەوت بە ڕێژەی (۱) بۆ (۱۰)[۱٦۰] یە، یان بەڕێژەی ۱ بۆ ۱۰و ۱٦۰جاریش جاران بکرێتەوە،ئەمە ژمارەیەکە ناتوانین بیدرکێنین‌و بە وشە پەی پێ بەرین، ڕێژەی ئەم ماددەیەش کە پێویستە بۆ بەدیهاتنی ئەم کارلێکە بە ڕێگەی ڕێکەوت بۆ پێکهێنانی یەك بەش، ئەو مەودایە دەبێت زۆر لەقەوارەی ئەم گەردوونە بەرفراوانتر بێت.

(لیکۆنت دی نوی) دەڵێت: پێویستە قەبارەیەکی زۆر گەورەتر لە گەردوونی ئەنیشتاینی بخەملێت بە سکستیلیۆن سکستیلیۆن جار، جا پێکهێنانی ئەم بەشە لەسەر ڕووی زەوی لەڕێگەی ڕێکەوتەوە بەلایین ساڵی نەژمێردراوی دەوێت، زانا سویسرییەکە بەوە لێکی داوەتەوە کە ۲٤۳جار ژمارە ۱۰جارانی خۆی بکەیت، ئەوەندە ساڵە:(۱۰)ی[۲٤۳] دەوێ .

پرۆتینەکان لە زنجیرەی درێژی ترشەڵۆکی ئەمینی پێك دێن، ئەدی چۆن گەردەکانی ئەم بەشانە هاوتاو تەبا دەبن؟ ئەگەر بە هەر ڕێگەیەکی تر یەکانگیر ببن مەرجی ژیان‌و زیندەگییان تیادا نایەتەدی، بەڵکو لە هەندێك حاڵەتدا کوشندەو ژەهراویش دەبن.

زانای ئینگلیزی "ج.ب لیتز" ئەو ڕێگایانەی ژماردووە کە ڕێی تێدەچێ گەردەکانی یەك بەشی سادەی پرۆتینەکان یەکانگیر بێت، لێرەدا بۆی دەرکەوت ژمارەیان دەگاتە ملیۆنەها (۱۰)[٤٨]؛ بۆیە بەپێی پێوانەی ژیری مەحاڵە بە ڕێکەوت ئەم هەموو بەشە یەکانگیر ببن بۆ پێکهێنانی یەك بەشی پرۆتینی)).

جا ئەم پەرەگرافەمان بۆ ئەوە باس کرد تا ببێتە وەڵامی ئەو کەسانەی کە دەڵێـن: ئەوەی کە لە یەك لەرینەوەدا دروست نابێت رەنگە لە یەکێك لـە مـەلایین لەرینـەوەدا بێتـە دی، تا بۆمان روون بێتەوە کە چ زەمەنێکی درێژی دەوێت بۆ پێکهێنانی یەك بەش کە هەر پێنج رەگەزەکەی تێدا بێت، دەبێ ئەو تێبینیـەشمان لەبەرچاو بێـت کـە کۆنـترین مـاوەی تەمەنی گەردوون (٥) بلیۆن ساڵە.

پێنج رەگەز لە یەك بەشدا رێی تێ دەچێت پێکهاتەکـەی (١٠)[٤٨] جـۆر بێـت، ئـەی سەبارەت (٢٨) پیتی هیجائی ئەبێ هەڵوێستمان چی بێت کـە هۆنراوەیـەك پێك بهێنن لـە (١٢٥) هەزار وشە پێك هاتبێ‌و سەرجەمی پیتەکانی (٥٠٠) هەزار پیت بێت، بە شێوازی بـە دواداهاتنێکی دیاری کراوو بیرێکی ئاشکراو رێکخستنێکی تەواو.

-٣-

لەژێر رۆشنایی ئەوەی باسمان کردووە وا لێرەدا وتـەی زاناکـانی یەکتاپەرسـتی لـە ئیسلامدا دەخەینە روو، چونکە پەیوەندییەکی پتەوی هەیە بە بیردۆزی ئەگـەرەکان تـا لـە کۆتاییدا بە مەبەستەکەمان بگەین:

زانایانی یەکتاپەرستی دەربارەی گەردوون بە جۆریـك دەدوێـن وەك بـاس کردنیـان دەربـارەی هـەموو بووەکـان کـە شایسـتەی بوونـن، ئـەم رێتێچووانـەش بـەم جـۆرە لێـك ئەدەنەوە:

الممكنـــــــاتُ المتـــــــقابلاتُ	وجودُنـــــا والعـــــدمُ الصفـــــاتُ
أزمنـــــةٌ، أمكنـــــةٌ، جهـــــاتُ	كـــــذا المقـــــاديرُ روى الثقـــــاتُ

بـــــووە بەرانبـــــەرەکان	بوونمـــــان‌و نـــــەبوون، ســـــیفات
کـــــات، شـــــوێن، رووگـــــە	هەروا پێوانەکان، گێڕانەوەی متمانـە

جا ئەگەر ئەم گەردوونە یەكێك بێت لـە بووەكـان، ئـەوا هـەموو بوویـەك شایسـتەی هاتنـەدیو بوونـە،و ڕێی تێدەچـێ عـەدەمیش بوایـە. ڕێشـی تێدەچوو لەسـەر شـێوەی سیفەت بوایە، دەشبوو لەسەر چەند جۆرە سیفاتێك بوایـە، ڕێی تێدەچـوو لـە زەمـانێكدا بوایە، یاخود لە زەمانی تردا.. ڕێشی تێدەچوو لە شوێندا بوایە، یاخود لە جێگایانی تردا، ڕێی تێدەچوو بە پێوانە بێت یان بە پێوانانی دی بوایە، هەر بەم جۆرە هەموو بەشێك لە بەشەكانی ئەم گەردوونە ئەم واتایانەی بەسەرا دێتە دی.

جا گەر لەم هەموو بوونەدا تەنیا یەكێكیان هەڵبژێرین ئەوا ئەوەیانە كە لە هـەمووی پتـەوترو باشـترو بەیاسـاترە، ئەگـەر نـا هـەر یـەكێكی تـر بوایـە ئـەوا دەبـووە نـاڕێكیو گەرەلاووژە، كەواتە دەبێت ئیرادەو توانایەكی مەزن تر هەبێت، كە یەكێك لـەو ئەگەرانـەی بەرەندە كردبێت.

-٤-

پاش ئەم ڕاستییانەو بـۆ ئـەوەی لـە شـێوەی كۆتـاییدا باسـەكەمان دابڕێژیـن ئـەوا دەڵێین:

كێشەی باس كردن لە گەردوون زۆر ئاڵۆزترە لە باسكردنی دوو نموونەكەی پێشوو: ئەوا لە نموونەی منداڵو دەرزییەكەو نموونەی چاپخانەو پیتەكان دا.

دەرزییەكان بە كـون كـراوی ئامـادەن، گـەردەكانیان لەگـەڵ یـەكا یـەكانگیر بـوون بەشێوەیەكی دیاری كراو، لـە كانزایـەكی دیـاری كـراو، منداڵەكـەش بوونـی هەیـەو توانـای هاویشتنی هەیە، توواناشی هەیە بۆ ئاراستە كردنی هاویشتنەكەی تەنانەت ئەگـەر كوێریش بێت!، هەروەها پیتەكانی چاپخانەكە بوونیان هەیە، ئەوە فلاَن پیتەو ئەوی تریان پیتێكی تر... گەردەكانیشیان كۆبوونەتەوە لە پێكهێنانی ئـەو پیتـەدا، بـە تەنیشـت یەكـەوە ڕیـز بوونو لە سنووقدا دانراوون، پاشان بوومەلەرزەیەك لە ئارادایە كە یاسایەكی تایبەتی خۆی هەیە.

بەڵام سـەبارەت بابـەتی گـەردوون، هێنـدە ئـاڵۆزترە، بـە پلەیـەك: ژیـریو هۆشـی مرۆڤ پەی پێ نابات، ئەمەش وامان لێ دەكات ئەگەری هاتنە دی ڕێكەوت لە تێڕوانینماندا بسڕینەوە.

-٥-

ئێستاش با لە داڕشتنی کێشەکە بدوێین!

ئەم گەردوونە لە یەك جۆرە رەگەز پێکهاتووە، هەر لە ئەستێرەو خۆرو مەجەرەو زەویەوە....، کە ئەم رەگەزانە ژمارەیان دەگاتە (١٠٠) رەگەز، ئەم رەگەزانەش بۆ خۆیان بریتین لە هێزو وزەی کارەبایی، هەندێکی موجەبو هەندێکی تریشی سالیب، هەندێکی تریش مام ناوەندی، بە موجەبەکە دەگوترێ پرۆتۆن، سالیبەکەش ئەلیکترۆن، مام ناوەندییەکەش نیوترۆن.

ژمارەی ئەلکترۆنەکان لەهەر خولگەیەکی دەرەکی گەردێکا یەکسانە بە ژمارەی پرۆتۆنەکانی ناوکەکەی، جا گەر لە ناوکەکەیدا یەك پرۆتۆنی تێدابێت ئەوا لە خولگەکەیشیدا یەك ئەلکترۆنی تێدا ئەبێت هەروەك لە هایدرۆجیندا هەیە، وگەر لە ناوکەکەیدا دوو پرۆتۆنی تێدا بوو ئەوا لە خولگەکەیشیدا دوو ئەلکترۆنی تیا ئەبێت، بەم جۆرە ژمارەکان پلە پلەیی وەردەگرن کە لە یەکەوە دەست پێ دەکات کە سووکترین رەگەزە لە کێشدا تا قورسترینی کە ئۆرانیۆمە، جا بەم یەکسانە گرنگییەی نێوان ئەلکترۆنە سالیبەکانو پرۆتۆنە موجەبەکان کارەبای گەردەکان هاوتاو بەرانبەر دەبن، بەڵام نیوترۆنە بێ لایەنەکان ئەوا ژمارەی لە ناوکی گەرددا -کەم بێ یا زۆر- یەکسان نیە بە ژمارەی ئەلکترۆنەکان.

جیاوازی لە رەگەزەکاندا دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازی لە ژمارەی پرۆتۆنو ئەلکترۆنەکانی هەر گەردێك، بۆ نموونە جیاوازی نێوان هایدرۆجینو ئۆرانیۆم ئەوەیە کە یەکەمیان یەك ئەلکترۆنی تیایە بەڵام ئۆرانیۆم ٢٣٨ پرۆتۆنو ٢٣٨ ئەلکترۆنی تیایە.

جا گەردوونیش هەر لەم رەگەزانە پێك هاتووە، هەر ئەو رەگەزانەشن لە هەموو تەنە ئاسمانیەکاندا هەن، هەمان رەگەزی پێکهاتەی زەمین لە خۆریشدا هەیە، هەروەها لە هەموو هەسارەیەکی تری ئەم ئاسمانە بەرینەش دا.

کەواتە بۆ پێك هێنانی ئــەم تەنانــە ســەرجەم ئــەم رەگەزانــە کۆ دەبنــەوە، هــەموو تەنێکیش هەمان یاسای تەنەکانی تری هەیــە، هــەموو ئــەو تەنانــەش خولگــەی رێك‌وپێکــی خۆیان هەیە، هەر یەکەو لە خولگەی خۆی دایەو بەر تەنەکانی تــر ناکــەون، هەرچــەندە بــە خێراییەکی زۆریش دەڕۆن، تەنانەت ئەگەری لێکدانی دوو ئەستێرە وەك ئەگــەری لێکدانــی دوو کەشتی وایە: یەکێکیان لــە ئۆقیانووســی هینــدی بێــت‌و ئــەوی تریــان لــە ئۆقیانووســی ئەتڵەسی.

ئەم خۆرەی ئێمەش یەکێکە لەو تەنانەی کە هەمان تایبەتمەندی‌و سیفەتی یاســایی هەیە، جــا ئــەم خــۆرەی ئێمــە چــەندان ئەســتێرەی گــەڕۆکی لــە دەور دەســووڕێتەوە، کــە یەکێکیان ئەم زەوییەیە کە ئێمەی لەسەر دەژین‌و ژیانی تێدایە.

-٦-

پاشان:

١- ئەگەر توێکڵی زەوی بە رێژەی چەند پێیەك لەمــەی ئێســتا ئەســتوورتر بوایــە، ئەوا دووەم ئۆکسیدی کاربۆن‌و ئۆکسجینی هەڵئەمژی‌و ژیان بەرپا نەدەبوو.

٢- ئەگەر بەرزایی هەوا لەمەی ئێستا کەمتر بوایە، ئەوا ئەو هەموو نەیزەکانەی کــە لەبــەرگی دەرەوەدا بــە مــەلایینیان لێ دەســووتێت، بــەر زەوی دەکــەوتن‌و هــەموو شــتێکی دەسووتاند کە ئاگر بیگرتایەتەوە.

٣- ئەگەر خــۆر نیوەی ئــەم تیشــکەی ئێســتەی بدایــە، ئــەوا لەســەرما رەق دەبووینەوەو دەیبەستین، گەر بــە ڕێــژەی نیوەشــی زیــاتر بوایــە، ئــەوا لــەمێژە دەبووینــە خۆڵەمێش.

٤- گەر مانگ (٢٠،٠٠٠) میل لێمان دوور بوایە لە بری ئەم دوورییەی ئێستای -ئــەی بۆ نا! خۆ مانگی مەریخ (٦٠،٠٠٠) میل لێوەی دوورە-، ئەوا ئەو کاتە کــرداری هەڵکشــانی

مانگ بۆ ئاوەکان بە رادەیەك دەبوو کە سەرزەوی لە رۆژێکدا دووجار ئاو دایدەپۆشــیو تـا سەر شاخەکانیش دەچوو.

٥- گەر شەویشمان دە هێنــدەی ئێستا درێـژ بووایـە، ئـەوا خـۆری گـەرمی هـاوین هەموو رووەکەکانی دەسووتاند لە رۆژدا، لە شەویشدا هەموو شتێك دەیبەست.

٦- ئەگەر رێژەی ئۆکسجین بە لە ٥٠٪ بوایە لە هەوادا، لە بـری ٢١٪، ئـەوا هـەموو ئەو شتانەی سیفەتی سـووتاندنیان تێدایـە، لـە جیـهانـــــــدا . دەسووتان؛ بـە جۆرێك یەکەم پریشك لە بروسکەوە بەرپابێو بـەر دارێـك بکـەوێ لـە دارستانێکدا ئـەوە هـەمووی ئەتەنێتەوە. گەر رێژەی ئۆکسجینیش ١٠٪ بوایە ئەوا شارستانێتی سەر زەوی بەم جۆرەی ئێستا نەدەبوو.

٧- گەر باران نەبوایــە ئـەوا زەوی دەبـووە بیابـانێکی بـێ ژیـان، گـەر بـاو دەریـاو ئۆقیانوسەکانیش نەبونایە، ژیان نەدەهاتە دی، یان گەر بە هــەڵم بوونـی ئـاو بـە جۆرێکـی جیاواز لە مەی ئێستا بوایە، دووبارە ژیان مەحاڵ دەبوو، یان گەر هەڵم لە هەوا سـووك تـر بوایە ژیان نەدەهاتە دی.

٨- گەر ئاوی ئۆقیانوسەکان شـیرین بوونایـە ئـەوا بۆگـەن دەبـوونو ژیـان لەسـەر زەوی مەحاڵ دەبوو، چونکە خوێو سوێرێی، ئۆقیانووسەکان لە تێك چوونو بۆگـەن بـوون دەپارێزێ، گەر کلۆریش لەگەڵ سۆدیۆمدا یەکی نەگرتبایە خوێ پێـك نـەدەهاتو هـەر بـە هەمان جۆریش ژیان نەدەبوو.

٩- گەر چەقی زەوی مام ناوەند بوایە لەبری ئەم لارییەی ئێستا هەیەتی بـە پلـەی ٢٣° لەگـەڵ وەسـتاوی زەوی دا، ئـەوا تنۆکـی ئـاوە بەهـەڵم بووەکـان کـە لـە ئۆقیـانوسو دەریاکـان بـەرز دەبنـەوە کۆ دەبوونـەوەو لـە دوو جـێی جیـاوازی تـەوەرەی بـاکوورو باشووری گۆی زەوی دادەبارین، ئەوسا کیشـوەری بەستەڵەکیان پێـك ئـەهێناو هـاوین بـە هەتا هەتاییو زستانیش بە هەتا هەتایی دەمایەوە، ئەوسـاش خـەڵك وژیـانو زینـدەوەران لەنێو دەچوون.

١٠- یان گـەر زەوی وەکـو عطـارد بوایـە تـەنیا بەیـەك لادا بـەدەوری خـۆردا بسوڕایەتەوەو تەنیا بەیەك جۆر بە دەوری خولگەکەیدا بسوڕایەتەوە، لە کاتی ئەنجام دانی سوڕانەوەیەکی تەواویدا بە دەوری خۆردا. یان بە واتایەکی تر گەر بەشێکی زەوی هەمیشە شـەو بێتو بەشـەکەی تریشـی هەمیشـە ڕۆژ بێت، کـەس نـەیدەتوانی لـە کـاتی شـەوی بەردەوام یا ڕۆژی بەردەوامدا بژی، ئەو کاتەش ژیان نەدەبوو.

١١- گەر ئەو یاسای کێشندەی ئێستا هەیە نەبوایە، چـۆن گـەردەکانو بەشـەکانی گەردەکان بەیـەك دەگەیشـتن؟ ئـەو کاتـە چـۆن خـۆر دەبـووە ئـەم خـۆرەو زەویـش بـەم زەوییە؟ گەر وا نەبوایە زەوی لەم جێگەیەیدا نەدەبوو، گەر بشمایەتەوە ئەوسا ژیان چـۆن دەبووو مرۆڤ چۆن دەڕۆیشت؟.

١٢- بە بوونی یاسای کێشندە گەر زەویش وەك مانگ بچووك بوایـە یـان تیرەکـەی چارەکی تیرەی ئێستای بوایە، ئەوسا نـەیدەتوانی پارێزگـاری بـەم بەرگـە هـەواو ئاوییـەی ئێستایەوە بکـات کـە دەوری داوە، ئەوسـا پلـەی گـەرماش بـە جۆرێـك دەبـوو هـەموو گیانەوەران دەمردن.

١٣- یان گەر ئەلکترۆنەکانی ناو گەردەکان بە پرۆتۆنەکانـەوە پەیوەسـت بونایـە، گەردەکانیش پێکەوە پەیوەست بونایەو بۆشاییان لە نێواندا هەبوایـە، ئەوسـا گـۆی زەوی وەك هێلکەیەکی لێ دەهات، ئەوسا مرۆڤو گیانەوەرانی تر حاڵیان چۆن دەبـوو؟ گـەر بـەم جۆرەش بێت هەموو ئەو شتانەی ئێستا دەیانبینی لەو شێوەیەوە دەگـۆڕان کـە هـەن،ئـەو کاتە گەردەکانی تەنێك بە قەوارەی گۆی زەوی بێ بۆشایی بوایە!

١٤- یا گەر ڕەگەزەکان لەگەڵ یەکدا یەکانگیر نەبونایە ئەوسا نە خـاك دەبـوو، نـە ئاو،و نە درەختو نە ئاژەڵو ڕووەکیـش، شـوێنی ئەلکترۆنـەکان لەبـەرگی گـەردەکاندا بـە شێوەی هەشت ژمارەیی ڕێك خراون. جا گەر ژمارەی ئەلکترۆنەکان لە خولگـەی دەرەوەی گەرددا هەشت بوایە باری سەرەوە کۆتایی پێ ئەهات بە پڕ بوونی هەشت ژمارەکە، ئەوسا جێی یەك ئەلکترۆنی تر نەئەبۆوە. یـا گـەر هـەر ڕەگـەزێك (٩) ئـەلکترۆنی ببوایـە، ئەوسـا نۆیەم ئەلکترۆن دەبووە چەق لە خولگەی دووەمداو لەبـەرگی گەردەکـەدا، بـەم جـۆرە تـا هەر هەشت دانەکە لە خولگەی دووەمدا پڕ دەبوو، پاشان لە خولگەی سـێهەمو چوارەمو

تـا کۆتـایی. هەشـت هەشـت، یـەکگرتنی توخمـەکانیش لەگـەڵ یـەکدا هـەر لەگـەڵ ئـەم ڕێکخستنەدا دەڕوات لەسەر ڕووەکەیدا، چونکە یەکگرتنی توخمـەکان بـە هـۆی یـەکگرتنی نێوان ئەلکترۆنەکانەوە دەبێت. جا گەر ژمارەی ئەلکترۆنـەکانی هـەر ڕەگـەزێك لـە هەشـت کەمتر بێت لە سەر ڕووی دەرەوە، ئەوا دەتوانرێت توخمێکی تر وەربگرێت،بەڵام ئەوەی لە بەرگی دەرەوەیدا هەشت ئەلکترۆن بێت ئەوا ناتوانێ هیچ توخمێکی تر وەربگرێت، ئەوەی لە بەرگی دەرەوەی حەوت کارەبا هەبێت ئـەوا دەتوانێـت لەگـەڵ یـەك توخمـی تـردا یـەك بگرێت لە چینەکەی خۆیدا، بەڵام ئەوەی لە چینی دەرەوەیدا شەش ئەلکترۆنی هەبێت ئەوا دوو ئەلکترۆن لە چینی دەرەوەیدا لەگەڵی یەك دەگرێت،و بەم جۆرە....

١٥- یاخود گەر یاسـاکانی گـەرمی نەبوایـە، ئـەوا سـەر زەوی سـارد نەئـەبووەوەو بەکەڵکی ژیان نەدەهات.

١٦- گەر شاخەکان نەبونایە؛ زەمین پەرت دەبوو، ئەوسا ئەو بەرگەی نەدەبوو کـە بەکەڵکی ژیان بێ.

١٧- یاخود گەر لەسەر زەویدا رزق‌و رۆزی پێویستی تیـا نەبوایـە، ئـەوا ژیـانی تیـا بەردەوام نەئەبوو..

-٧-

ئەمانە هەموو پێشەکییەکن بۆ ژیان، ئەو سەرەتایانەی دەمانگەیەننە ئەنجام، هـەر پێشەکییەکیش لەم پێشەکییانە ڕێی تێ ناچێت بە ڕێکەوت بێت، مەگەر بـە ڕێـژەی ١ بـۆ ژمارەیەکی زۆر خەیاڵی نەبێت!، دەشبینین هەموو سەرەتایەك لە سەرەتایەکانی ژیان لەم گەردوونەدا، ڕێی تێ دەچێت لەسەر مەلایین شێوەی تر بوایە، بەڵام تەنیا یەك لەو هەموو ڕێ تێچووەمـان وەرگرتـووە، هـەرواش دووەم پێشـەکی ڕێی تـێ دەچـوو لەسـەر مـەلاین ئەگەری تر بوایە، بەڵام تەنیا یەك دانە وەرگیراوە، جا بە بەرەندەبوونی ئەو هەڵبژێرراوانـە لە نێوان ئەو هەموو ڕێتێچووانەدا کەشی گونجاوی ژیان هاتۆتە دی، ئایا دەکـرێ شـرۆڤەی ئەو هەمووە بە بێ ئیرادە بکرێ؟ ئـەو ئیرادەیـەی کـە بوونێکـی مومکـین بەسـەر بوونێکـی مومکینی تردا ئەدا؟

-٨-

ئەمە بە تەنیا ئیرادەیە.

جا با جارێکی تر بگەڕێینــەوە ســەر وتــەی زانـا پێشـینەکانمان:- هـەر شـتێك لـەم بوونـەدا دەگونجێـت لەسـەر سیفەتێك بێـتو دەشـگونجێ لەسـەر سـیفەتی تـر بـێ، ڕێی تێدەچێـت لـە شـوێنێك بێـت، ڕێشـی تێدەچێـت لـە جێگـەی تـر.. یـان ڕێی تێدەچـێ لـە ڕووگەیەکـەوە بێــت، یــاخود بــە ڕووگــەی تــرەوە... دەگونجێــت بــە ڕێژەیــەك بێــتو دەشگونجێت بە ڕێژەی تر بێت، تــەنیا توانستو ئـیرادەی خوداوەنـدە دەتوانـێ شـیتەڵی بەرەندە کردنی یەکێك لەو ئەگەرانە بکات، تا گەردوون یەك پارچــە بۆتــە یاسـایەکی ڕێكو پێكو هەموو شتێك تیایدا لەسەر قەشەنگــترینو ڕازاوە ترین شێوەیە.

-٩-

لە کۆتاییدا:-

ئەوانەی کە دەڵێن بەرپابووەکانی ئەم گەردوونە هەمووی لە دایـك بـووی ڕێکەوتـە، ئەوا زانیارییەکی وا دەبەخشن بــەو ڕێکەوتــە کــە توانسـتی تــەواوو هـێزی ڕەهـای هــەبێت، بەجۆرێك کە بزانێت، بیەوێت، پێوانە ساز بێت، ئالەمەشدا لە ژیری هەموو مرۆڤایەتی زیاتر بەکار لەجێیی ئیش دەکات، بەشێوەی زیرەکییەکی بێ کۆتا.

ژیری خاوەن زیرەکی، هەر زوو بڕیار لەسەر ئەوە ئەدات کە لە کوێ حوکم هــەبێت، ئا لەوێش زانستو ئیرادەو هێزو ژیان دەبێت، کەی ئەم سـیفاتانەش هـەبوون، ئـەوا زاتێـك دەبێت کەوا بەم سیفاتانە هەستا بێت.

ئەو پێنووسەی کە پێی دەنووسین وا هەست دەکەیت بۆ مەبەستی نووسین ئامادە کراوە، هەروەها عەمباری مەرەکـەبیش تێیـدا بـە مەبەسـت تیـایدا سـازێندراوە، هـەروەها بـەرگی پـاندانو ئـەو کونـەی تێیدایـە ئـەرکی خۆیـان هەیـە؟ هـەروەها ئـەو دەسـکەی بـە

گیرفانتـەوە تونـدی دەکـەیتو وشـك بوونـەوەی دەرزیو نووسـینیو ناوەڕۆکـە خـەت خەتەکـەی هـەموو ئەمانـە سـوودی تایبـەتی خۆیـان هەیـە، ئـەو پێنووسـەی هـەموو ئـەو شتانەی تێدایە، ئەگەر یەکێك بیـەوێت قەناعـەتت پـێ بکـات کـە لـە خۆیـەوە بـە ڕێکـەوت دروست بووە نەك بە هۆی زانستی مرۆڤو تواناو هێزو ژیانو زاتی مرۆڤەوە، ئەوە بێگومان تۆ ئەو کەسە بە نەفامو گێژ دادەنێیت؛ چۆن دێـت بـە خـەیاڵتدا کـە مـرۆڤ: ئـەم ئـامێرە گەورەو کارگە گرانەو خاوەنی ئەندامی هەرسو ئەندامی سـووڕانەوە بەڕێکـەوت بێتـە دی؟ یان دارو درەختی خاوەن ڕەگو ریشەو لقو پـۆپو خـاوەنی قـەدو بـاڵای بـەرزو نـزم، کـە هەناسـە دەداتو کارلێکـەری تیـادا ڕوو ئـەداتو شـێوەی جـۆراو جـۆرو بـەرو بـووم و گـوڵ دەگرێ، هەر لە خۆڕا بە ڕێکەوت بێتە دی؟ (کارگەیەك لە هەموو دروستکراوەکانی دەستی مرۆڤ ئاڵۆزتر بێت؟) هەروەها جیهانی گەردیش کە وزەو جوڵەو پێکهاتە لە خـۆ دەگرێـتو ئەو کارلێکانەی لێوەی دروست دەبێت،و هـەزاران نموونـەی دی لـەم بـارەوە، ئایـا هـەموو ئەمانە کاری ڕێکەوتن؟ ئایا ژیریەك ئەم بیر کردنەوەی هەبێت شایستەی ئەوەیە بە زانسـت-پەروەر ناوی بێنین؟ لە کاتێکدا بەرەنگاری هەموو ڕێسایەکی زانست دەوەستێت.

﴿قتل الإنسان ما اكفره﴾عبس/١٧.

واتە: با بکوژرێ مرۆڤ کەچی ها سپڵەو نا سوپاسە؟ (قتل الإنسان بە فـەرموودەی زەمەخشەری خراپترین نەفرینە ئەوەندەی مەرگ بووبێ).

﴿أو لم ير الإنسان أنا خلقناه من نطفة فإذا هو خصيم مبين﴾ يس/٧٧.

واتە: ئایا مرۆڤ نەیدی (نازانێ) کە بەڕاستی ئەومان لە تـۆو خوڵقـاند، جـا ئـەو (وا بەهێز بووە کە) ئێستا بۆتە دوژمنێکی دیار.

دیاردەی سێهەم

دیاردەی ژیان

-١-

مەبەست لە لێکۆڵینەوەی ئەم دیاردانە گەیشتنە بە (ﷲ)ی پەروەردگارو بڕواهێنان پێی، بە حوکم دانی عەقڵ بەسەریدا، کاتێك لە دیاردەیەکی وا دەکۆڵینەوە ئەوا ئەمانەوێ ئاماژە بەو لایانانە بکەین کە ئاماژەی پەروەردگارمان بۆ دەکەن، چونکە لە هەموو دیاردەیەکدا چەندان لایەن و بوار هەیە کە نایەنە هەژماردن، ئیسپاتی(ﷲ)ی بەدیهێنەر دەکەن.

لەسەرەتای ئەم دیاردەیەدا دەڵێین: چونکە هەندێ کەس وا گومان دەبەن کە بیر کردنەوە لە گەردوون و لێکۆڵینەوەی دیاردەکانی بە قووڵی و رێکخستنی پێشەکییەکان لەسەر بەرەنجامەکان و گەیشتن بە راستییەکان و فڕیدانی ئەفسانەو خەیاڵ و زاڵ بوون بەسەریانداو دەست گرتن بەو یاسایەی کە تەجروبەو ئەزموون بۆی سەلماندوون... ئەوانەی وا دەڵێن ئەوا لەگەڵ بیر کردنەوەی ئاییندا ناگونجێن.

ئەگەر ئەمە لە ناو ئایینە هەڵەو ڕێچکـە پووچـەکاندا هـەبێت، ئـەوە لـە نـاو ئـایینی ڕاستیدا جێی نابێتەوە،و هەرگیز ناشبێت، چونکە ڕاستی لەگەڵ ڕاستیدا بەرەنگار نابێت. جا گەر ئایین حەق بێت، کەواتە دەبێت هەموو ڕەسەنایەتییەکی تیا بێت،و هەموو لقێك لە لقەکانی تیا بێت، تەواو لەگەڵ ئەو ڕاستییانەدا یەکانگیر ببێت کە بەڵگە سەلماندونی، ئەگەر ناتەواوییەك هەبێت یا خود دەقێك لە دەقـەکانی ئـایین لەگـەڵ ڕاسـتی تـەواودا یـەك نەگرێتەوە، بەسە بۆ ئەوەی بڕوا بەو ئایینە لەق بێت.

-٢-

کـاتێك لەمـەڕ هـەندێك بـواری دیـاردەی ژیـان، گوتـنو بەرپـەرچی ڕوودەدات، ئـەوا پێویستە لەمەڕ هەندێك یاسا بدوێین کە سەبارەت ڕاستی ئیسلامەوە بێت، تـا تووشـی بـێ سەروبەری نەبین، لەگەڵ تێبینی کردنی ئەوەی کە ئەم لایەنانە هیچ پەیوەندی بـە بابـەتی بەڵگەی دیاردەی ژیانەوە نیە لەسەر خوای گەورە، ئەوا دەڵێین:-

١- ئیسلام بیر کردنەوەو لێکۆڵینەوەی لەسەر مرۆڤ پێویست کردووە، ئایەتەکانی قورئانیش لەم واتایەدا زۆرن:

﴿أولم يروا في ملكوت السموات والأرض وما خلق الله من شيء﴾الأعراف/١٨٥.

واتە: ئایا لە حوکومەتی ئاسمانەکانو زەویو ئـەوەی لـە هـەر شـتێك خـوا خـەلقی کردووە ناڕوانن (تا پەند بگرن). ﴿قل انظروا ماذا في السموات والأرض﴾يونس/١٠١.

واتە: بڵێ بڕوانن ئەوەی وا لە ئاسمانەکانو زەویدایە. ﴿أولم يتفكروا في أنفسهم؟ ما خلق الله السموات والأرض وما بينهما إلا بالحق وأجل مسمى﴾الروم/٨.

واتە: ئایا ئەوانە لە دڵی خۆیان بیریـان نەکردۆتـەوە کـە خـوا ئاسمانـەکانو زەویو ئەوەی لە نێوان ئەو دوانەدایە، تـەنیا بـە هـەقو نـەزم بـۆ ماوەیـەکی دیـاری کـراو خـەلقی کردووە.

٢- ئیسلام زانست لەسەر مرۆڤ پێویست دەکات، بەڵگەش لەم بارەیەوە زۆرە، ئایەتیش هەیە ئاماژە بەوە دەکات کە زانایانی گەردوون زیاتر خوداوەند دەناسن ﴿ومن آياته خلق السموات والأرض، واختلاف ألسنتكم، إن في ذلك لآيات للعالمين﴾الروم/ ٢٢.

واتە: و لە نیشانەکانی ئەوە بەدی هێنانی ئاسمانەکانو زەویو تەفاوتو جیاوازی زمانەکانتانو رەنگەکانتان، بەڕاستی لەمەدا نیشانەگەلێك بۆ جیهانیان هەیە. ﴿ألم تر إن الله أنزل من السماء ماءً، فأخرجنا به ثمرات مختلفاً ألوانها، ومن الجبال جدد بيض وحمرٌ مختلف ألوانها، وغرابيب سود، ومن الناس والدواب والأنعام مختلف ألوانه، كذلك إنما يخشى الله من عباده العلماء﴾فاطر/٢٧-٢٨.

واتە: ئایا نەت دی کە بەڕاستی خوا لە ئاسمانەوە بارانی نارد بە هۆی ئەوەوە میوەی جۆراو جۆرمان (لە زەوی) رواند بە رەنگی جۆراوجۆر لە کێوانیش جادەگەلێکمان سازدا بە رەنگی سپیو سورو رەنگی جیاجیا،و جارجارەش بە رەنگی رەشی پڕ رەنگ،و لە مرۆڤو جولَندەکانو ئەنعام (وشترو مەڕو بزنو گایش) بە رەنگی جیاجیاوە (بەدیمان هێناون)، بەڕاستی لە نێو بەندەکانی خوادا تەنیا زانایان لەو ئەترسن.

٣- لێرەوە ئاشکرا دەبێت کە ئەوەی فیکرو زانست گەیشتویەتێ پێویستی دەکات لەسەر موسوڵمان کە دانی پیا بنێتو پێچەوانەکەی نەڵێت، رەنگە هەندێ موسوڵمانی نەفامو نەتەنانەت ئەوانەی خۆیان بە زانستخواز لە قەڵەم دەدەن بەرەنگاری هەندێ راستی زانستی بکەن، بەڵام لەم حاڵەتەدا تەنیا رای تایبەتییان دەردەبڕنو تیایشیدا هەڵەنو لەمەشدا زۆربەی موسوڵمانو زاناکان راستییەکان هەست پێ دەکەن.. پێشەوا غەزالی لە کتێبی (تهافت الفلسفة)دا سەبارەت زانایانی ئایین لەوانەی نکۆڵی راستییە زانستییەکان دەکەن وەك: زانینی کاتی خۆر گیران، مانگ گیران و... هتد، پێیان دەڵێ:-

(ئەوەی وا تێدەگات مونازەرە بکات لە ئاییندا بەوەی کە ئەمانە لە ئاییندا نینو پووچن، ئەوە نا حاڵییە لە ئایینو لاوازی دەکات، چونکە ئەم شتانە بەڵگەی ئەندازەییو ماتماتیکی لەسەر هەیەو هیچ گومانێك ناهێڵنەوە، ئەوەی پێیان بزانێو لەڕاستی بەڵگەکان

بکۆڵێتەوە، پاشان پێی بگوترێت: ئەمە بە پێچەوانەی شەرعەوەیە، ئەوا گومان لە زانست پەیدا ناکات، بەڵکو لە ئاییندا پەیدای ئەکات، زیان دەگەیەنێت بە شەرع لە بری ئەوەی سوودمەند بێت بۆی، بەم بۆچوونە هەڵانە، زیاد لەو کەسەش زیان دەگەیەنێت کە تانو تەشەر لە ئیسلام دەدات، ئەمە وەك ئەو کەسە وایە کە سەبارەتی دەڵێن: (دوژمنی زانا لە دۆستی نەزان باشترە).

ئەوە جێی بڕوا نیە کە خوای گەورە فرمانمان بە گەڕانو بینینو مەعریفەو زانست پێ بکات، پاشان بەرئەنجامی ئەم زانستو لێکۆڵینەوەیەو مەعریفەیەمان لێ حەرامو قەدەغە بکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە گەر فرمانمان بە بیر کردنەوە پێ بکات ئەوە ئیمانمان بە وەرگرتنو رازی بوون بەو بیر کردنەوەیە پێ دەکاتو هتد...

٤- بەڵام گەر ئیسلام ئایینێکی زانستی بێت، موسوڵمانیش بیر کردنەوەو ئاراستەکانی زانستییانە بێتو ئامانجی ئەوە بێت کە بگاتە راستییە زانستییە خەستو چڕەکان، ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە بە گومانیش رازی بێتو رەتی نەکاتەوە. یان گریمانو بیردۆزەکان بە راستی زانستی تێ بگات. موسوڵمان پێویستە لەسەر زەمینەیەکی بەردینی بیر کردنەوەدا بوەستێ، خوای گەورە کە حەرامی کردەووە لەسەرمان بەرپەرچی راستی نەدەینەوە، رازی نیە شتێکیش بێ بەڵگە وەرگرین، یاخود گریمانو بیردۆزیش بەڕاستی وەرگرین، وەك شتێکی بێ بەڵگە!

﴿ولا تقف ماليس لك به علم، إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسؤولاً﴾ الإسراء/٣٦.

واتە: و لەوەی نایزانی پەیڕەوی مەکە، بە هەقیقەت گوێ و چاوو دڵ هەموویان لەو (کرداوانە) بەرپرسن.

﴿إن يتبعون إلا الظن وإن الظن لا يغني من الحق شيئاً﴾ النجم/٢٨.

واتە: ئەوانە پەیڕەوی ناکەن مەگەر لە گومان،و بەڕاستی گومان (مرۆڤ) لە هەق بێ نیاز ناکاو جێی ئەو ناگرێ.

﴿أمن يبدأ الخلق ثم يعيده ومن يرزقكم من السماء والأرض أإله مع الله قـــل هـــاتوا برهانكم إن كنتم صادقين﴾ النمل/٦٤.

واتە: یا کەسێ کە ئافەریدیش دەس پێ دەکاو لە پاشان دەیانگێڕێتەوە، و کەسێ کە لە ئاسمانو زەوی رسقو رۆزیتان ئەدا، ئایا مەعبودێ لەگەڵ خودا هەیە؟ (نا نیە) بڵێ: بەڵگەتان بێنن ئەگەر راست بێژن؟.

﴿قل أرأيتم ما تدعون من دون الله أروني ماذا خلقوا من الأرض أم لهـــم شـــرك في السماوات ائتوني بكتاب من قبل هذا أو أثارة من علم إن كنتم صادقين﴾ الأحقاف/٤.

واتە: بڵێ: ئایا دیوتانە ئەوانەی کە بێجگە لە (اللّٰه) بانگی دەکەن بە منی نیشان بدەن چییان لە ئەرزدا خولقاندووە؟ یا لەبەدی هێنانی ئاسمانەکاندا چ بەشدارییێکیان هەبووە؟ کتێبێ کە بەر لە قورئان هاتووە یا شوێنەواری عیلمیێ لە رابردووان بۆ من بێنن ئەگەر راست بێژن (تابەڵگەی راست بێژیتان بێ).

﴿إن يتبعون إلا الظن وما تهوى الأنفس، ولقد جاءهم من ربهم الهدى﴾ النجم/ ٢٣.

واتە: ئەوانە پەیڕەوی ناکەن مەگەر لە گومانی بێ پایەو هەوای نەفسی خۆیان، بە هەقیقەت لە لایەن پەروەردگاریانەوە رێنوێنییان بۆ هاتبوو.

ئەمە ئەو جیاوازییە گەورەیەیە لە نێوان عەقڵییەتی ئیسلامیو ئەقڵییەتەکانی تردا.. عەقڵییەتی ئیسلامی عەقڵییەتێکی زانستی جێگیرە، هیچ شتێ بێ بەڵگە وەرناگرێ، هیچ شتێکیش ناخاتە رێزی راستییەکانەوە گەر بەڵگەی یەکلا کەرەوەی لەسەر نەبێ، بە پێچەوانەی عەقڵییەتەکانی ترەوە کە زۆر جار گومڕاکەر دەبێت، شتێکی زانستی نەبێت بە زانستی دادەنێو بڕوای پێ دەکاتو وەك شتێکی کۆتاییو بڕاوە تەماشای دەکات، هەرچەندە بەڵگەکانیش لاوازو هەڵە بن، عەقڵییەتی موسوڵمان وەك چۆن رەفزی ئەوە دەکات دژی زانست بێت، هەرواش رەفزی ئەوە دەکات کە: بەهرەیی (حدس)، یا گوماناویو خەیاڵاویو ئەفسانەیی بیر بکاتەوە.

-٣-

لەو کاتەوەی ئایینی ئیسلام هاتووە داوای فراوانبوونی عـەقڵی موسـوڵمان دەکات بەسەر ژیانو زانستو تەجروبەدا، لەو کاتەوە دەسـتی کـردووە بـە شـیکارکردنی گرێکـانی گەردوون بە عەقڵییەتێك کە بیەوێت هەموو شتێك بزانێتو گەردوونیش هەمووی بخاتە ژێـر هـەوڵی ئەزموونکارییـەوە، ئەوسا یاسـاکانی لیٚ هـەڵدەهێنجیٚ کـە تیـایدا هەیـە، ئیـدی شارستانی ئیسلامی سەری هەڵدا، کە بە گەشاوەترینی شارسـتانیەت دادەنریٚ، هەمیشـە لە هەوڵی زیاتر دایە بۆ زانستو پشکنینی زیاتر، ئەوەش کە گومانی تێـدا نیـە ئەوەیـە کـە لوقاحی بـیری ئیسـلامی ئـەزموونکاری، بـووە هـۆی لـە دایك بوونـی عەقڵییـەتی ڕۆژاوایـی ئـەزموونکاری، کـە لەبـەرەنجامیدا –وەك بـەرووبومێکی– ژیـاری زانسـتو پیشەسـازی ڕۆژاوایی لێوەی بـەرپا بـوو، جـا گـەر ئـەم لێکدانـەی نێـوان ئـەزموونو ئـایین لـە جیـهانی ڕۆژئاوادا بەرپا بوویٚ، ئەوا تاوانی ئایینێکی هەڵگەڕاوە و شێواوە، کە بەرانبەر ڕاستییەکان خۆی ناگریٚ.

بەڵام ئەو شتەی لەویٚ ڕووی دابوو، نە لە کۆنو نە لە نوێدا لای ئێمە ڕووی نەداوە، جێـی هاتنـە دیش نیـە، چونکـە ڕاسـتییەك بـەرەنگاری ڕاسـتییەکی تـر نابێتـەوە، بـەڵکو پشتیوانی دەکات، ڕاسـتـرین ئایینیش ئایینی پەروەردگارە، گەردوونیش بـەدی هێـنراوی خوداوەندە، کەواتە ڕیٚی تیٚ ناچیٚ کە ئەوەی خوا دروستی کردووە بەرهەڵستی ئـەو شتە بکات کە لە بارەیەوە هەواڵی پێداوین.

بۆیە سەیرترین دیاردە کە جیهان بە خۆیەوە بینیوە، ئەوەیە کە ئایەتێکی قورئان کاتێك باس لە شتێك دەکات هـەموو ڕاسـتییە زانسـتیەکانی لـەو کێشـەیەدا دەرخسـتووە، هەرچـەندێکیش ڕاستییەکان زیـاتر ڕوون ببنـەوە ئـەوا لـەو ئایەتانـەدا دەبینرێنـەوە، لـە ئیعجازەکـانی قورئانیشـدا کـە دێینـە سـەر بـاس کردنـی، ئـەم واتایـە بـە ڕوونوئاشـکرایی دەخرێنە ڕوو، ئەو کاتـە لامـان ئەچەسـپێنیٚ کـە چـۆن حـەق بـەرەنگاری حـەق نابێتـەوە،

ئەمەش ئەوە ناگەیەنیت کە هەموو کاتێك مرۆڤ هەستیو شتێك بلێت، مەرج نیە لە قورئاندا هەبێت، یان قورئان لە بەرژەوەندی ئەو قسەیە لێك بدەینەوە، قورئان زۆر دوورە لەوەوە کە شوێن کەوتوو بێت، بەڵکو خوا ناردوویەتی کە شوێنی بکەوین، نەك ئەو شوێن کەوتە بێت، قورئانو راستییە زانستییەکان پێچەوانەی یەکدی نین، بەڵکو کاتێك راستییەکی زانستی بە شێوەیەکی تەواو چەسپا، ئەوا دەقی قورئان کە پەیوەندی بەو راستییەوە هەبێت بە پێی ئەو تێ دەگەین، بەڵکو لەم حاڵەتانەدا دەقی قورئان پێش ئەو ئاماژەیە دێت، هەر چەندە بە درێژایی چەندان سەدە مرۆڤەکان لێی بێ ئاگا بن؛ بەهۆی کەمی زانستییانەوە بە گەردوون.

-٤-

بۆیە ئەم پێشەکییەمان باس کرد چونکە لێکۆڵەرەوەی دیاردەی ژیان داوای ئەم روونکردنەوانەمان لێ دەکات لە بیردۆزی گەشەکردندا، وەك بیردۆزی شیتەلّ کردنی جۆراو جۆر بوونی زیندەوەران،و سەبر هەڵدانی مرۆڤ، سەبارەت ئەم بابەتەش ئەم خاڵانە پێویستن:

١- ئەو رایەی دەڵێ مرۆڤی ئێستا کە لە دایكو باوك بووە لە بنەڕەتدا مەیمون بووە، ئەمە هەڵەیەو هیچ گومانێکی تێدا نیە، ئەمە بە هەردوو زمانی زانستو قورئانیش دەڵێین:

سەرەتا، خوای گەورە لە قورئاندا دەفەرموێ ﴿إن مثل عيسى عند الله كمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون﴾ آل عمران/٥٩.

واتە: بەڕاستی مەسەلی عیسا لای خوا، هەروەکو مەسەلی ئادەمە کە لە خاك بەدیهێناوەو لە دواییدا پێی فەرموو ببە، ئەویش هاتە بوون.

هەروەها دەفەرموێ ﴿بدأ خلق الإنسان من طين﴾ السجدة/٧.

واتە: و سەرەتای بەدیهێنانی مرۆڤی لە گڵ دەست پێ کرد.

پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ ((إن الله عز وجل خلق آدم من قبضة قبضها من جميع الأرض، فجاء بنو آدم على قدر الأرض، فجاء منهم؛ الأحمر والأسود وبين ذلك، والسهل والحزن، والطيب والخبيث)) قال الترمذي: حديث حسن صحيح.

هەروەها دەفەرموێ: ((لما خلق الله آدم ونفخ فيه الروح، عطس، فقال: الحمد لله، فحمد الله بإذنه، فقال له ربه: رحمك الله يا آدم، إذهب الى أولئك الملائكة – الى ملأ منهم جلوس– فقل: السلام عليكم... فقالوا: وعليك السلام ورحمة الله، ثم رجع الى ربه فقال: إن هذه تحيتك وتحية بنيك بينهم))

بەڵام بە زمانی زانست:

١– سەرجەم مێژوو، لەهەموو تۆمارو گەشتو بەسەرهاتەکانیدا،و هەموو بەردێك لە بەردەکانی، هەموو گێڕانەوەکانیش کە نەوەکان لە بابو باپیریانەوە دەیگێڕنەوە ناوی ئادەم دێنن وەك باوکی مرۆڤایەتی.

٢– ئەو جیاوازییە زۆرانەی لە نێوان مرۆڤو مەیمونو ئاژەڵەکانی تردا هەیە، دەری دەخات کە هیچ پەیوەندییەکی لە دایك بوون نیە لە نێوان مرۆڤی ئێستاو هیچ جۆرە ئاژەڵێك، ئەو جیاکارییانەی لە بواری لاشەییەوە دەست پێ دەکاتو لە رەوشتدا دوایی دێت، لەو نێوانەشدا بیرو زانستو توانا هەیە.هتد....

هەر ئەم کێشەیە وای لە هەندێك لایەنگرانی (داروین)یش کردووە وەك (کوالدس) کە بڵێت (گەشەو پێشکەوتنی هەڵبژاردنی سروشتی جێی باوەڕ نیە لای مرۆڤ، هەر دەبێت یەکسەر بگوترێت بەدیهاتووە، هەروەها (فرخۆ) دەڵێ (لە باری واقیعەوە جیاوازی نێوان مرۆڤو مەیمونمان بۆ دەردەکەوێ، رێی تێناچێ کە بڵێین مرۆڤ لە رەچەڵەکی مەیمونو ئاژەڵانی ترە، باشیش نیە ئەوە بدرکێنین).

٣– دۆزینەوەی کرۆمۆسۆمەکان (الصبغيات) کە هۆکاری گواستنەوەی سیفەتە رەچەڵەکییەکانە، وای لە زانایان کردووە تووشی نارەحەتی ببن بە گوتنی ئەوەی کە مرۆڤ لە پشتی مەیمونە، چونکە ئەم رەگەزو ریشاڵە رەنگاو رەنگانە (العرى الملونة)

ژمارەیەکی چەسپاوی هەیـە لـە هـەموو جۆرێکـی مـرۆڤ و ئـاژەڵدا، کـە بـە هۆیـەوە جـۆرو جنسەکان جیا دەکرێتەوە.

جـا گـەر قورئـان و زانسـت ئەمـە بدرکێنـن کـە گوتمـان، ئــەوا هیــچ گوتنێکــی تــر نامێنێتەوە، بەڵکو گەر زانست بە گومان بێت و قورئان بیدرکێنێت ئەوا هەموو مرۆڤێکی ژیر لەگەڵ قورئاندا دەبێت، چونکە ئەو پەروەردگارەی مرۆڤی بەدیهێناوە باشتر دەزانێ چۆن دروستی کردووە.

﴿ما أشهدهم خلق السموات والأرض ولا خلق أنفسهم﴾ الكهف/٥٠.

واتە: لە کاتی بەدیهاتنی ئاسمانەکان و زەویدا حــازرم نـەکردن و هـەروەها لـە کـاتی بەدیهاتنی خۆیان (حازرم نەکردن).

بەڵام جۆرەکانی تری ژیان، ئەوا رەنگە ئەو زانایانەی کە پشتی داروینیـان گرتـووە زیاتر نەبن لەو زانایانە کە بەرپەرچیان داوەتەوە، جا مـادام باسـەکە بـووە جـێی مشـت و مڕو گوتن و بەرپەرچ دانــەوە، ئــەوا ئــەو شـتە تـەنیا لـە سـنووری بـیردۆزدا دەمێنێتــەوە، و ناگاتە ئاستی زانستی بەهێز.

ئێستاش هەندێك لە وتەی زانایان لەم رووەوە دەخەینە روو، بۆ نموونە (وولتر أدوار لامبرتس) تایبەتمــەندی زانسـتی رەچەڵـەك دەڵـێ: (زۆر لەراسـتییەکانم بـۆ ئاشـکرا بـوون، لەوانە بۆ نموونە زانستی رەچەڵەکناسی هیچ بەڵگەیەکی پێشکەش نەکردووین لەسـەر ئـەو دوو ئەگەرەی کە(چارلز داروین) بیردۆزەکەی لەسەر بنیـات نـاوە لـە گەشـەی جۆرەکـاندا، ئەو دووانەش:-

١- ئەندامە بچووکەکانی هەر نەوەیەك لە نەوەکان بەلای ئەوەدا ئەچێت کە هەندێك جیاوازی کەمی لەگەڵ باووباپیرانیدا هەبێت لە هەموو رووگە رێتێچووەکانەوە.

٢- گۆڕانکاریـە بـاش و سـوودمەندەکان لـە نـەوەکانی داهـاتوودا رەچەڵـەك دیـاری دەکات، بەرەنجامەکەشی کەڵکە دەبێت، تا ئەگاتە ئەوەی کە گۆڕانکـاری لاشـەیی بـەرپا بکات.

لەواقیعدا گەورەترین گۆڕانکاری بەسەر گیانەوەران و رووەکدا دێت، ڕێی تێدەچێت زوو بێتەدی بەهۆی هەڵبژاردن و پەروەردەوە، کوتانی خودییش (التلقیح الذاتي) لە رووەك و زاووزێی نزیکان لە گیانەوەراندا بەڕادەیەکی زۆر ئەبێتە هۆی بەرهەم هاتنی تاکی لاواز، ئەم گۆڕانکارییە لە هەموو رووەکانەوە روونادەن وەك داروین دەڵێت! تەنیا مەگەر هەندێك بازدانی تووش بێت، ئەمەش زۆر کەم روودەدات.

ئەم بازدانانە وێڕای کەمی روودانیان، کەچی زاناکانی گەشەکردن ڕاڤەی دیاردەی گەشەسەندنی لەسەر بنیات دەنێن، بەڵام ئایا ئەم بازدانانە دادەنرێت بە هۆکارێکی پێشکەوتن؟ لە لێکۆڵینەوە درێژەکاندا کە پەیوەندی بە بازدانەوە هەیە لە زۆربەی بەدیهاتووەکاندا، بەتایبەتی لە مێشوولەی میوە کە ناودەبرێت بە (درۆسۆفیلا میلانۆجیستەر)، ئەوە دەگەیەنێت کە زۆرینەی ئەو بازدانانە بە شێوەی(مرێنەر)دوایی دێت، بەڵام جۆرە نامرێنەرەکان ئەوا ئەو گۆڕانکارییانەی کە هاوشانیەتی ئەوەیە کە دەبێتە هۆی تێکچوون و ناقۆڵابوون (تشویە)، یان بەلایەنی کەمەوە ئەو جۆرە یەکسانەیە کە کارتێکەری فسیۆلۆجی بەجێدێڵێ و لە هێزی تاك کەم دەکاتەوە، کەواتە زۆر گرانە کۆبوونەوەی ئەم بازدانە ڕەچەڵەکییانە ببێتە هۆی بەرپابوونی گۆڕانکاری پێویست بۆ بەدیهاتنی جۆری نوێ، کە زۆر پێشکەوتووترو لەپێشتر بێت لە پێشینەکەی، بازدان لە هەندێ حاڵەتی تایبەتی و شازدا دەبێتە هۆی چاککردنی سیفەتێ لە سیفەتەکان، وەك چۆن لە باڵی (درۆسۆفیلا) روودەدات، بەڵام کۆبوونەوەی ئەم سیفەتە لەگەڵ هەندێ سیفەتی تردا، کە بەسەر باڵەکەدا دێت ئەبێتە هۆی پێك هاتنی زیندەوەری تەمەن کورت و کەم توانا لەسەر ژیان دا.

با بۆ جەدەل، دان بنێین بەوەدا کە بازدانی دەگمەن روودەدات و لەگەڵ خۆیدا ١٪ گۆڕانکاری چاك بەرپا دەکات، جا ئەم بازدانانە چەند نەوە دەخایەنێت، تا کۆبێتەوەو بەرەنجامەکەی دەرکەوێت و ببێتە هۆی بەدیهاتنی جۆرێکی نوێ؟

(باتو) لە کتێبی (التحليل الرياضي لنظرية التطور) ڕوونی کردووەتەوە کە: گشـتگیر کردنی سیفەتێك لە سیفەتەکان، لەڕێگەی بازدانەوەو لەپشتێ لە پشتەکان، لەیـەك ملیـۆن ئەوەی کەمتر ناوێت بۆ ئەم مەبەستە، تەنانەت ئەگەر پێشکەوتنی کایە جیۆلۆجییـەکانیش لە پێش چـاو بگریـن وەك جیۆلۆجیناسـەکان دەیخـەملێنن، هێشـتا گرانـە ئـەو بـۆ چوونـە تـەوەقوع بکـەین (بـۆ نموونـە): ئـاژەڵێکی نـوێی وەك هێسـتر لـە ئـاژەڵی پێـش خۆیـەوە دروسـت بـووە، کـە ژمـارەی پەنجـەکانی پـێی (پێنـج پەنجـە) بـوون، لـەماوەی چـاخی بەردینەوە تاکو ئێستا.

(لیکۆنت دی نوی) دەڵێـت: وشـەی ئەڵقـە وشـەیەکە زۆر گرنگـی هەیـە لـە مێـژووی بوونەوەرە زیندووەکاندا، چونکە ناتوانرێت ئـەوە بسـەلمێندرێت کـە شـێوەیە لـە شـێوەی بوونەوەران ئەڵقەیەکی ڕاستەقینەی پێك هێنابێت، ئەمە ڕەنگـە لـە هـەندێك حاڵـەتدا ڕوێ تێبچێت، بەڵام جەختی لەسەر نەکراوە، هەر چۆنێك بێت دەتوانین بڵێـین: هیـچ شـێوەیەك نیە کە ئێستا بـە شـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ شـوێنی شـێوەکەی تـری گرتبێتـەوە، مـرۆڤ لـە مەیمون دروست نەبووە، بەڵام لە نێوان بە جوڵـەخراوەکاندا (المسـتحاثات)، ئـەوا زۆربـەی شێوەکان کە بە شێوەی مامناوەندی ناوزەد دەکرێـن چـەند هـەوڵێکی ناسـەرکەوتوون بـۆ چۆنایەتی، ڕەنگە هاوچەرخ یان پێشین یان دوای شێوە گوێزراوە حەقیقەتییەکان بێت. أهـ

گرنگترین ئەڵقەش وەك ئەڵقەیەکی تەواوی ئەڵقەکانی گەشە کردن کـە هـەندێك وای دەبینن ئەڵقەیەکی پێکەوە بەستنی زنجیرەییە لای هێستر، کە بۆ ئەمەش شـەش شێوەی مامناوەندییـان پێشـکەش کـردووە، لـە (الهيراكوشـيريومو الايوهيبـوس) ەوە دەسـت پـێ دەکات لەسەردەمی (ایوسینی) ەوە کەنزیکەی پێش (٥٠ ملیۆن) ساڵ دەکاتو بەم شـێوە هێسترەی ئەمڕۆ دوایی پێ دێت، بەڵام ئەم شێوە مام ناوەندییە وا دەردەکەوێت لـە پڕێکا دەرکەوتبێت، تا ئێستاش پردی پەیوەندی نێوان ئەم شێوە مامناوەندییانە نەدۆزراوەتەوە بە هۆی کەمی (بەجوڵەخراوەکان–المستحاثات)ەوە، بەڵام تەنانەت لـە کـاتی چەسپاندنو

هاتنەدی ئەمەشدا، ئەوا هیچ بەڵگەیەك نادەنە بۆ چوونەکەی داروین، چونکە هێستر هەر بە هێستری‌ماوەتەوە، ئەگەرنا با بەڵگەی ئەوەمان بداتێ کە هێسترێك بوو‌بێت بە حوشتر!

هەروەها (لیکونت دی نوی) دەڵێ (هەر لەسەرەتاوە تێبینی پەیوەندی‌و جیاوازی بنەڕەتی نێوان ئاژەڵان‌و رووەکدا کراوە، بۆ نموونە شلەی خۆراکدەر لە ئاژەڵاندا خوێنە، خوێنی ئاژەڵە پێشکەوتووەکانیش لەماددەیەکی بنەڕەتی پێك دێت کە بریتییە لە بۆیەیەکی سوورو بە هیمۆگلۆبین دەناسرێت، بە رێژەیەکی زۆرو ئاڵۆز تیایدایە، پێکهاتەی ئەمەش لە ئاژەڵێکەوە بۆ ئاژەڵێکی تر جیاوازە، کەمترین کێشی گەردیی (٦٩٠٠٠)ە، پێکهاتەی کیمیایی هیمۆگلۆبین نزیکە لەوەی کە لە رووەك‌و قەوزەکاندا (الأشنيات) هەیە، کە بەسەوزە پێکهاتن دەناسرێت، کێشی گەردیشی (٩٠٤)ە، بەڵام هیمۆگلۆبین بەوە دەناسرێت کە ئاسن لە گەردەکەیدا هەیە، بەڵام سەوزە پێکهاتن جەوهەری مەگنیسیۆمی تیادایە، ئەوەش کە کێشەکە زیاتر ئاڵۆز دەکات ئەوەیە کە خوێنی هەندێك لە جومگەکانی پێ‌و کرتێنەو زیندەوەرە خاوەکان (الرخويات)و ئاژەڵانی نرم لە بۆیەیەك پێك دێت کە کێشی گەردییان تێدا جیاوازە بە پێی جۆرەکان، لە نێوان (٤٠٠,٠٠٠)و (٦,٧٠٠,٠٠٠)دا، هەروەها لە جەوهەری مس پێك هاتووە لە بری ئاسن‌و مەگنیسیۆم (وەك هەندێ لە جۆری لوولپێچەکان-الحلزونيات-) کەواتە چۆن گواستنەوەی کیمیاوی لە بۆیەکارێکەوە بۆ یەکێکێکی تر روویدا؟. دەبێ بەڕاشکاوی ئەوە بڵێین کە مەحاڵە بتوانرێت ئەمە روون بکرێتەوە).

(هەندێك لە قەوزە شین باوەکان لە عەنبکبۆسپانین (العنبكبوسبانين) پێك دێ، کەچی قەوزە سەوزەکان لە کلۆرۆفیل پێك دێ، هیچ کەسیش ناتوانێ ئەوە بسەلمێنێ کە قەوزە سەوزەکان لە قەوزە شین باوەکانەوە پێك هاتوون، چونکە جیاوازی نێوان ئەم دووانە زۆر گەورەیە، هیچ شتێکیش نیە کە بتوانێ ئەم راگواستنە لێك بداتەوە، چونکە ئەو ژینگەیەی ئەم دووانەی تیادایە:هاوبەشە، کەواتە شیتەڵ کردنەکە بە گۆڕانکاری ژینگە لێك نادرێتەوە).

(با ئەو لە خۆبایی بوونە بخەینە ئەو لاوە کە دەڵـێ: شـتێکی زۆر لـە مـاوەی (١٠٠) ملیۆن ساڵـدا روودەدات، جا گەر هیچ شتێك لە ماوەی یـەك سـاڵدا رووی نـەدا، ئـەوا هیـچ شتێك نیە وا پێویست بکات بە جاران‌و زەرب کردنێك کە بە ملیۆن یان بە (١٠٠) ملیۆن جار روویدات، بۆ ئەوەی بڵێین شتێك لە کۆتایی ئەم زەمانەدا روو ئەدات ئەوا پێویستە هەمیشە خاڵێك هەبێت رووی دابێت هەرچەندە بچووکیش بن، بۆ ئەوەی کێشەکە جێی بڕواو هاتنـە دی بێت)أه.

بۆیە ئەم وتارەمان هێنایەوە تـا بەڵگـە لەسـەر بـیردۆزی گەشـە کـردن بهێنینـەوە، چونکـە لـە راسـتیدا تـەنیا گریمانــەو هیــچ بەڵگەیـەکی تـەواوو یەکلاکـەرەوەی لەســەر نەهێنراوەتـەوە، ئەگـەر سـەهیۆنیەتی جیـهانی‌و شـیوعییەتی جیـهانی پڕوپاگـەندەیان بـۆ نەکردایە هەر زوو لە زەمەنەکەی خۆیدا دەپووکایـەوە، لـە ئـەنجامی ئـەم هـەموو شـالاوە زانستییە چڕوپڕەی کە هەزاران زانا کردیانە سەری، لە پرۆتۆکۆلاتی حاکمەکانی جولەکەدا هـاتووە کـە ئـەوان یارمـەتی سـەرکەوتنی داروینیـان داوە، مەبەسـتیشـیان لەمـە شـکاندنی هەموو ئایینێکە لە دەروونی مرۆڤایەتیدا جگە لە ئایینی یەهودی نەبێت!.

هەروەها شیوعیش پەنا بەم بیردۆزە دەگرێ ئەگەر بشزانێ چەوتە، بۆ چەسپاندنی بیردۆزی ماددییەتی جەدەلی، بەڵام هەڵوێسـتی ئێمـەی موسـوڵمان لـەم بابەتـەدا هـەر ئـەو هەڵوێستەیە کە لەمەوپێش باسمان کـرد سـەبارەت بـە هـەموو کێشـەکان، شـتێك بەڵگـەی لەسەر هەبێت وەری دەگرین،و گەرنا لەسـەری رادەوەسـتین ئەگـەر هـاتوو دەقـی قورئـان ئیحتمالی بۆ دابنێت، بەڵام گەر دەقی قورئانی لەسەر هەبوو زانستیش لێی بـە گومـان بـوو ئەوا ئێمە هەمیشە لەگەڵ دەقەکەدا دەبین.

خوای گەورە فەرمانی پێ کردووین کـە بـەدوای دروسـت بوونـی ژیـاندا بگـەڕێین:- ﴿قل سيروا في الأرض فانظروا كيف بدأ الخلق﴾ العنكبوت/٢٠.

واتە: بڵێ بە زەویدا بگەڕێن‌و بنواڕن کە چۆن خودا بەدیهێنانی دەس پێکردووە.

﴿أو لم يروا كيف يبديءُ الله الخلق ثم يعيده﴾ العنكبوت/١٩.

واتە: ئایا ئەوانە نەیانزانیوە کە خوا چلۆن ئافەریدیش دەس پێ دەکـاو لـە پاشان دەیان گێڕێتەوە (زیندوویان دەکاتەوە).

هەروەها فەرمانیشمان پێ دەکات کە تەماشا بکـەین چۆن گیانـەوەران هاتوونەتـە بوون؟ ﴿أفلا ينظرون الى الإبل كيف خلقت﴾ الغاشية/١٧.

واتە: ئایا بە وشتر ناڕوانن کە چلۆن خەلق کراوە.

تەواوی زانستی یەقینیش لای پەروەردگارە ﴿قال فما بال القرون الأولى؟ قال علمها عند ربي في كتاب لا يضل ربي ولا ينسى﴾ طه/٥١-٥٢.

واتە: وتــی: ئـەی بـارودۆخی پێشـینانمان چلـۆن دەبێ؟! وتـی: زانیـنی ئـەوە لای پەروەردگارم لە پەڕاوێکدا، پەروەردگارم قەت بزری ناکا و لە بیری ناباتەوە.

ئەوەی کە پەروەردگار هەواڵی پێداوین جگـە لـەوە راسـت تـر دەرناچـێ زانسـتیش بێجگە لەوە شتێکی تر نادۆزێتەوە، ئەوەی لەم بابەتەدا گرنگ بوو باسمان کـرد، ئێسـتاش کـاتی ئەوەیـە کـە دەسـت بکـەین بـە لێکۆڵینـەوەی دیـاردەی ژیـان، تـا پـەروەردگای تیـا ببینینەوەو مەبەستیش لەم لێکۆڵینەوەیە هەر ئەمەیە.. ئیدی دەڵێین:-

دیاردەی ژیان لە چوار لایەنەوە دەبێتە بەڵگەی پەروەردگاریەتی خوای گەورە، بەم جۆرە:

١- دروست بوونی.

٢- هەمەڕەنگی‌و جۆراو جۆریی.

٣- مرۆڤ.

٤- رەوشت‌و ئاکار.

هەر لایەنێك لە لایەنەکانی واتای ئەم زاراوانـە بـە مانایـەکی تـەواو بەڵگـەن لەسـەر خوای گەورە، هەرچەندە زۆریش هەوڵ دراوە تا ئەم واتایانە جگە لە خوا بگرێتەوەو ئـەوە دەربخات کە خوا بەدیهێنەر نیـە، لەگـەڵ ئەمەشـدا راسـتی هـەردەم شـەکاوەیە کـە (ﷲ) بەدیهێنەرە.

-٢-١-

دروست بوونی ژیانو جۆراو جۆرێتی:

بێ باوەڕان دەڵێن: ژیان لە خانەیەکی سادەوە دەستی پێکردووە، یان لە چەند خانەیەکەوە، ئیدی زۆربوونو گەشەکردن کاری لەسەر کردووە تا ژیان بەم قۆناغەی ئێستا گەیشتووە، بەڵام ئایا بۆ ئەم وتەیە هیچ بەڵگەیەکیان هەیە؟ گەورەترین بەڵگە ئەگەر هەبێ ئەوەیە کە بتوانن ژیان دروست بکەن؛ بەتایبەتی ئەو رەگەزانەی کە زیندەوەرە ناسراوەکانی لێ پێك دێت، لەکاتێکدا پشتو رەچەڵەکیان زانراوە، هەروەها ئامێرو ئەندامەکانیان، هەموو شتێك تیایاندا زانراوە، هەموو چەرخێکیش کە ژیانی پێویست بێت دەتوانرێت لە کارگەدا بەرهەم بهێنرێت، هەر ئەو بارودۆخە یەکەمەی کە ژیانی تیا بەرپا بوو ئەگەر بتوانین پێوانەی بکەینو بارودۆخی هاوتای بڕەخسێنین، ئەوا ئەگەر ئەمەش رووبدات ئایا ئەوەی کە دروستی کردووە دەڵێت: بەبێ هیچ شتێکو لە خۆوە هاتۆتە بوون؟ یان دەڵێ: بەهۆی زانستو تواناو هێزو ئیرادەی مرۆڤەوە هاتۆتە بوون؟.

پەروەردگاری مەزنو دلۆڤان بەرەنگاری ئەوانە دەبێتەوە کە خوایەکی تر دەپەرستنو دەسەوسانیان دەکات، ئیدی جۆری ئەو خوایە هەر شتێك بێت، ئەگەر سروشت بێت، یا مرۆڤ بێت، یاخود بت بێت. ئەگەر راست دەکەن با ئەو خوا درۆزنانە مێشێك دروست بکەن؟.

﴿يا أيها الناس ضرب مثل فاستمعوا له، إن الذين تدعون من دون الله لن يخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا له، وإن يسلبهم الذباب شيئاً لا يستنقذوه منه، ضعف الطالب والمطلوب، ما قدروا الله حق قدره﴾ الحج/٧٣-٧٤.

واتە: ئەی خەڵکینە مەسەلەیەك هەیە گوێ بدەنێ، بەڕاستی کەسانێ کە هاواری بۆ دەبەن، بێجگە لە خوا قەت ناتوانن مێشێك بەدی بێنن، هەرچەند بۆ ئەو کارە دەست بدەنە دەستی یەکتر، و هەر کاتێکیش مێشێك شتێکیان لێ بڕفێنێ ناتوانن لێی بستێننەوە (طالب

"عابید"و مطلوب "مەعبود"، هەردوو کزو زەعیفن)، ئەوانە بەو جـۆرە کـە پێویسـتە خـوا بناسن، نەیان ناسیوە.

مرۆڤ لەم ئاقارەدا هەوڵی داوە لەم بەرەنگار بوونەوەدا رۆڵی هەبێت، نەوەك تـەنیا مێشێك دروست بکات بەڵکو زۆر لەمەش بچووکتر، بەڵام ئایا ئەنجامەکەی چۆن بووە، بەڵێ بەم جۆرە بووە:-

رووسیا هەوڵیدا بەڵگە بۆ ئەوە بێنێتەوە کە ژیان بە هۆی کارلێکردنی کیمیاوییـەوە رووی داوە -بە پێی بانگەوازی خۆیان- بۆ بەڵگە هێنانەوە لەسەر رێچکەی بێ بـاوەڕیی، بۆ ئەمەش سەرۆکی پەیمانگای کیمیاوی رووسی (أوبارین)یـان راسـپارد، داواشـیان لێ کرد کە تەنیا بۆ یەك لێکۆڵینەوە دەست بەتاڵ بێت، ئەویش ئەوەیە کە ئایا تا چ رادەیەك رێی تێدەچیت ژیان لە رێگەی کارلێکردنی کیمیاوییـەوە بـەرپا بێـت، دوای نزیکـەی (٢٠) سـاڵ هـەوڵو مـاندوو بـوون، لـە سـاڵی ١٩٦٢ ئـەنجامی لێکۆڵینەوەکـەی ئاشـکرا کـردو ئـەو ئەنجامەش کە پێی گەیشتووە، لە راپۆرتێکی رەسمیدا کـە ئـەو کاتـە هـەموو دەزگاکـانی راگەیاندنی جیهان بڵاویان کردەوە. ئەویش ئەوەبوو کە زانستی کیمیاوی دەستەوسـانە لـە دروست کردنی ژیان لە تاقیگەدا، زانستیش هیچ تـوانسـتێکی نیە تـەنیا لـە بـواری مـاددەی هەست پێکراودا نەبێت.

لە بری ئەوەی کە دان بنێت بەوەدا کە (اللّٰه) بەدیهێنەری ژیانە، بەم جۆرە وەڵامی ئەم پرسیارەی دایەوە:

ئایا کارلێکردنی کیمیاوی لەسەر ماددە ئەبێتە هۆی بەرپا بوونی ژیـان؟ وەك چۆن یەکەم ژیان پێش مەلایین ساڵ سەری هەڵداو بەو جۆرەی کە ئەرنست هیگڵ بانگەوازی بۆ دەکات؟.

-ئەمـە رێی تێدەچێـت بـەڵام لەسـەر ئەسـتێرەکەی ئێمـە نـا، بـەڵکو لەسـەر ئەستێرەکانی تر!. -

ئەمە هەڵهاتنێکی ئاشکرایە لە پرسیارەکە تاکو تووشی تەنگەتاویی نەبێت، ئەگەرنا بۆچی نـەمانتوانیوە کـە ژیـان بەدیبـهێنین‌و لـە کاتێکـا هـەموو شـتێکیش لەبەردەستماندا بوونی هەیە؟.

لـە راسـتیدا زۆربـەی ئەوانـەی بـاوەڕ بـە خـوا نـاهێنن لـەم بابەتــە هــەڵدێن، بـەم بیانووانە!.

ژیـان لـە هـەندێك ئەسـتێرەی تـرەوە لـە شـێوەی (جرثومــة)یـەكدا جیابۆتــەوە كەوتووەتە سـەر زەوی، بـێ ئـەوەی هیـچ لـەناو چوونێكـی تـووش هـاتبێت، دوای ئـەوەی ماوەیەكی نادیار لە ئاسماندا ماوەتەوە، لە ئـەنجامدا لەسـەر زەوی جێگیر بـووە، پاشـان ژیان لەو جرثومەیەوە زنجیرەی بەسـتو شتەكانی لیّ پێـك هـات، یـاخود دەڵێـت: لـەرێی كلكدار (نیزك)ێكەوە ژیانمان بۆ هاتووە كە كاتی خۆی بەر زەوی كەوتووە.

ئـەم قسانە جگـە لـەوەی هیـچ راڤەیـەكی زانسـتییانەیان نیـە –بـە پــێی یاسـای بۆماوەیی– لە هیچ بوونەوەرێكیشدا نایبینینەوە، كەواتـە ئەمـەش ناماقووڵـە. ئەگـەر نـا! چـۆن ئـەم جرثومەیـە توانـی لـە پلـەی خـوارووی سفردا لـەئاسماندا بمێنێتــەوە؟ ئەگــەر توانیبێتیشـی بمێنێتـەوە چـۆن لـەو تیشـكە چرانـە رزگـاری بـووە كـە بـە شـەپۆلی كــورت دەردەچن‌و هەموو هاونموونەكانی دەكوژێت، ئەگـەر لەگـەڵ ئەمەشـدا هـەر بـە زیندوویتـی مایەوە چۆن جێگەی شیاوو گونجاوی خۆی دۆزییەوە؟ ئـەی چـۆن ئـەم رێكەوتنـە سـەیرە روویدا لـەم بارودۆخـــەدا؟ ئەگــەر ئەمــەش روویـداو ژیـان دەسـتی پێكـرد، ئایـا ئــەم كۆچە(گەشت) چەندان ساڵی خایاند هەتا گەیشت؟ لە حاڵەتی دووەمیشدا ئەگــەر بـەهۆی كلكدارەوە بووبێت– چۆن بە ساغی‌و سەلامەتی گەیشتۆتە سەر زەویی؟ دوای ئــەوەی كـە كلكدارەكان تووشی سووتاندن دەبن لە بەرگەهەوادا.

ئەگەر بڕواشمان بە هەموو ئەمانە كرد، ئەوا پرسیارەكەمان بێ وەڵام دەمێنێتــەوە، كەچۆن ژیان لەسەر یەكەم ئەستێرە دەستی پێ كرد؟.

یەك خانە هەر چەندە ساكار بێت، دەبێت بە هەموو ئەركەكانی ژیان هەستێت: هەر لە خواردنەوە تا هەناسەدانو دەردانو گەرمایی دیاریكراوو گەشەو زۆربوونو دابەش بوونو جوڵەو كاریگەریو رژانی رژێنەكانو گونجان لەگەڵ دەورووبەردا. كەواتە خانەش ئاڵۆزەو لە زیندەوەرانی تر كەمتر نیە، لە دان پیانانە دەگمەنەكانی زانستیش وتەكەی (بخنز)ە، كە دائەنرێت بە دیارترین پاڵپشتی بیردۆزی گەشە كردن، ویەكێكە لە هەرە ماددییە رۆچووەكانو داروینی تاوانبار كردووە بەوەی كە هۆی دروست بوونی پیاوانی ئاینی بووە. دەڵێت:

(لە دایك بوونی خودیی، یەكەم خڕۆكە كە یەكەم رەگەزی لێوە دروست بووە شتێكی ئاسان نیە، چونكە لە باری گونجانی زەمین بۆتە هۆی دروست بوونی یەكەم خڕۆكە بە دروست بوونێكی خودیی نەزانراو. خڕۆكەش هەرچەندە سادەو ساكار بێت بنیادو پێكهاتەكەی بە جۆرێكە رێ نادا بەوەی راستەوخۆ لە شتی بێگانەوە هاتبێتە دی، بەڵكو دروست بوونی لە بێ گیانەوە لەتێڕوانینی زانستدا دائەنرێ بە موعجیزە، كە سەبارەت بە ژیری وەكو ئەوە وایە كە زیندەوەرە باڵاكانیش راستەوخۆ لە شتی بێ گیانەوە بەدی هاتبن).

هەندێك جاریش تروسكەیەكی هیوا لای زاناكان دەرئەكەوێ، كە زۆربەیان خەیاڵ كۆیان دەكاتەوە، كاتێك دەڵێن وا خەریكە ئێمە ژیان دروست كەین، كەچی لە پاشدا جگە لە تراویلكە (سەراب) هیچ شتێكی تر نادۆزنەوە؟!، دواترین شت كە لەم بارەوە بیستمان ئەو وتەیەیان بوو كە كاتێك ترشەڵۆكی (D.N.A.)یان دۆزییەوە: گوتیان ئیدی نهێنی ژیان بە دەستمانەوەیە، كەچی دوای ژاوەژاوو گاڵە گاڵێكی زۆر، گەیشتنە ئەو وەڵامە یەكلاكەرەوەیەی كە ژیان لە دروستكردنی (ﷲ)یە. ئەمەش درێژەی بەسەرهاتەكەیە:

هەندێك نەخۆشی تووتن بە هۆی (حماتی ئاوێتەوە) دروست دەبن لە میۆلیناتی ناوكی، كە بەرەنگاری دژە جرثوم دەبنەوە، و هەندێك سیفەتی تایبەتی زیندەگیشی هەیە كە رێی زۆربوونو نوێنەرایەتیو رێ نیشاندان دەدات، بەڵام لەم چەند ساڵەی دواییەدا

راستییەکی تر ئاشکرا بوو، ئەویش ئەوە بوو کە ئەم حومەیاتە لە ترشەلۆکی ناوکییەوە پاڵفتە بوو کە ماددەی هیۆلینی دەورەی داوە، ترشەلۆکی ناوکیش کە پێکی هێناوە یەکێکە لەم دوو جۆرە: یا (D.N.A.)ەیە یاخود (R.N.A.)ەیە، بەڵام ئێستا بونیاتی ئەم دوو ترشەلۆکە زانراوە بە شێوەیەکی تەواو، هەرچەندە دوو پێکهاتەی زۆر ئاڵۆزن، ئەمەش بە هۆی بەکار هێنانی تیشکی ژوور وەنەوشەیی و زەرەبینی ئەلەکترۆنیەوە بوو، و زۆر هۆکاری کیمیایی تریش .

دەرکەوتووە کە ئەم ترشەلۆکە لە سێ رەگەزی سەرەکی پێك دێت و یەك پارچەی بچووك پێك دێنێت بە شێوەی بەدوای یەکدا هاتن و دووبارەبوونەوە لە شێوەی(گوریس) زنجیرێکی درێژدایەو ئەم زنجیرەیەش زنجیرێکی تر بەرانبەری دەوەستێ، ریز دەبێ و یەکێکیان خۆی لەوی تر دەئاڵێنێ لە شێوەی لولپێچ دا، ماوەیەکی یەکسان نێوانی ئەم دوو زنجیرەش پێکەوە دەبەستێتەوە، پێوەندی گرێدانی هیدرۆجینی وا دەکات دوا شێوەی بە جۆری پەیژەی لوول خواردوو (لولبی) بێت، یاخود پەیژەی دوانگە (مأذنة) هەروەها هەردوو زانا (واتسۆن و گریك) ئەوەیان روون کردۆتەوە کە ژمارەی خوولانەوەی هەردوو شریتە لوول پێچەکە (الحلزونية) لە ترشەلۆکەکەدا لە (١٠٠٠) خوول و سوڕان زیاترە، درێژی هەردوو شریتەکە یان درێژی ترشەلۆکەکەش لە (٣٠) ئەنگستڕۆم تێناپەڕێت. زاناکان وای دەخەمڵێنن ئەگەر بێت و هەردوو شریتەکە درێژ بکەینەوە و کۆتایی یەکێکیان بکەین بە کۆتایی ئەوی ترەوە، ئەوا درێژییەکەیان لە دەرەوەی ناوکەکەدا (١,٥)مەتر دەبێت. جا بۆ ئەوەی درك بە ئاڵۆزی ئەو ترشەلۆکە بکەین ئەوا پێویستە بزانین کە کێشی گەردی (الذري) جۆرێك لە (R.N.A): (١,٥×١٠^{٦})یە، لەگەڵ ئەمەشدا ئەم ترشەلۆکە دۆزراوەتەوە، (أوشوا)ی زانا توانی ئەمە پێك بهێنێ و لە ئەنجامیشدا پاداشتی نۆبڵی لەسەر وەرگرت.

ئەم ترشەلۆك و بلوورە بەجۆرێك دارێژراوە، کە ترشەلۆکەکە نەتوانێ زۆر ببێت وەك ترشەلۆکی (D.N.A.) کە لە تووتن و حوماتدا هەیە، دارشتەی هەردوو ترشەلۆکەکە هەر

یەکە، لەگەڵ ئەمەشدا جیاوازی نێوانیان زۆر گەورەیە، وەك جیـاوازی نێـوان ژیـانو مـردن وایە، ئەمەش وەك جیاوازی نێوان بتی بێ گیانو لەشی زیندووی خاوەن گیان وایە.

کەواتە دوای ئەمە دەگەینە ئەم ئەنجامە:

مادده هیچ لـە یاسـا تێناگـات، تەنانـەت ئەوانـەش کـە خـۆی جێبـەجێی دەکـاتو لەسەری دەڕوات! گەردیش ملکەچی یاساکانی یەکگرتنە کیمیاوییەکانەو یاسای کێشندەو کاریگـەری پلـەی گەرمایـە. بـەڵام سـەبارەت بـە ژیـان ئـەوا ئـەو نهێنیـە سـەیرەیە کـە لـە کونییەکەیەوە(کونهە) هیچ شتێك نازانین جگە لە شوێنەوارەکانیەوە نەبێت.

﴿ويسألونك عن الروح قل الروح من أمر ربي وما أوتيتم مـــن العلـــم إلا قليـــلا﴾ الإسراء/٨٥.

واتە: و لە بابەت ڕۆحەوە لە تۆ دەپرسن، بڵێ: ڕۆح شتێکە تەنیا پەروەردگارم لێی ئاگایە، لە زانست مەگەر کەمێك نەبێ (لە بابەت ڕۆحەوە) بە ئێوە نەدراوە.

(لیـتن) دەڵێـت: هـەر خانەیـەکی پرۆتـین لـە زنجیرەیـەك پێـك دێـت کـە چەندسـەد ئەڵقەیـەکی تێدایـە، هـەر ئەڵقەیـەکیش تیـایدا لـە پێکهاتـە گەردییـەکان پێـك دێـت، کـە سەرچاوەکەشـیان ترشـێکە لـە ترشـە (نەشـاردیەکان) (الأحمـاض النشارديـة) ئـەم ترشەلۆکانەش نزیکەی سەد جۆریان لێ زانراوە، شوێنی هەریەکەشـیان بـە پـێی جیـاوازی ڕێژەو تـەرتیبیان دیاری دەکرێت، بـەڵام لـە هـەندێك شانەدا (نسـیج) تـەنیا لەسـەر یـەك تەرتیبو بەیەك ڕێژە دەیانبینیت، بەبێ هیچ شازو جیاوازییەك، ئیدی ئایا دەتوانین پلـەی وردەکارێتی پێکاندنی ئەگەرە هەڵـەکان پـەی پـێ بـەرینو بێـت بـە خـەیاڵماندا کـە ژمـارە ئاساییەکانی ئێمە ناتوانن بیانژمێرن!؟.

بۆ نزیك کردنەوەی ئەم وردەکارییە لە ئەندێشەوە، پێویستە باسی ئەوە بکەین کـە پیتە ئەبجەدییەکانی ناو هەموو زمانەکانی مرۆڤایەتی لە (٣٠) پیت بەدەر نیە، کەچی لە لێکدانە جیاوازەکانی ئـەم پیتانـەوە هـەموو زاراوە جیاجیاکـانی وشـەو ڕستەی ئاخـاوتنی

نەتەوەكانی لیْ پیْك دیْت، جا گەر خانەی پرۆتــین لـە قـەبارە شـارراوەكەیدا رێی تیْبچیْو شایستەی چەندجاركردنی ئەم دووبارەبوونەوەیە بیْت، پاشان هیچ شتیْكی تیا نەبینیـنەوە جگە لە یەك وشە نەبیْت، لەیەك تەرتیبی نەگۆڕدا، ئەوا بە شـیْوەیەكی نزیـك كراوە مانـای ئەو پیْكاندنە ئەزانین لە هاوتا بوونو داڕشتندا. بۆ نزیـك كردنـەوەی ئـەم خەیاڵـە دەڵیـْین: خۆر لە (٣٠٠,٠٠٠) ساڵدا تیشكەكەی لە لایەكی مەجەڕەوە دەگاتە لاكـەی تـری، جـا گـەر بمانەویْت پیْكاندنی خانەكان (إصابة الخلية) لە پیْكهاتنیدا بەم نموونەیە بچوێنین، ئەوا ئەم پیْكاندنە وەك پیْكاندنی گوللە وایە كە لەسەر زەوییەوە ئەتەقیْنریت بەرەو رووی ئامانجیْك كە رووباریْك بیْت لە مەجەڕەیەكی تردا بە قەبارەی چاوی مانگایەك، و هیچ جاریْكیش هەڵە دەرنەچیْت، ئەمە لەگەڵ ئەوەدا كە ئەڵقەی خانەكان تـەنیا پـەنجا دانەیـەنـەك بـە سـەدان دانە!

لەگەڵ ئەمەشدا، پرۆتین هەموو شتیْك نیە، بـەڵكو بەشـیْكە لـە خانەیـەك، خانـەش بەشیْكە لە ئەندامیْك، ئەندامیْكیش بەشیْكە لە ئـامیْریْك، ئـەندامیْكیش بەشـیْكە لـە لـەشو لەشیش هەمووی هەر لە پرۆتینەكانــەوە تـا خانـەكانو ئـەندامو ئامیْرەكـان لـە نـاو یـەكدا تیْهەڵكیْشن، زۆر بە تەواوی لەگەڵ یەكدا هاوكاریو كارلیْكەریان هەیە.

جا لەشی زیندوو كە هەموو ساتیْك ئەم موعجیزانەی تیا دووبارە دەبیْتەوە، هیْشـتا زۆر سەراسیمەی تیْدایە، كـە لـە هـەموو ئەمـەی باسمـان كـرد زیـاتر جـیْی سەرسـوڕمانە، ئەوەش ئەوەیە كە ئەو گەردە شارراوەو ونانە بە شیْوەیەك یـەكدەگرنو جیـا دەبوونـەوە: ئەگونجیْنو پەرت ئەبن كـە نـویْ بوونـەوەیان مسـۆگەر بیْـت، یـاخود بـەردەوامی بـۆ ژیـان دەستەبەر بكات، هەموو بەشیْكی زیندوو لە دوانەیەك پیْك دیْت، لە هەردووكیشـانەوە یـەك خانە دەردەچیْت كە دانەیەكی تری زیندووی لیْ بەرهەم دیْت، ئەم دوو خانەش هەندیْ جـار بە شیْوەی دوانەنو هەندیْ جاریش بە شیْوەی تاك، بـە پـیْی بـارو قۆنـاغی دیـاری كـراو، ژمارەشیان لە هەر جۆریْك لە جۆرە زیندووەكـاندا بـە بـیْ كـەمو زیـاد ئـەگونجیْت، هـەموو دانەیـەكی زینـدووش خـو و عـاداتو غـەریزەی تایبـەتی بـە جۆریْك هەیـە كـە لـە كـاتی

دیاریکراودا ڕێی جووت بوونی نیشان دەدات، جا گـەر باڵندە بـوو ئـەوا پێویستە پـووش پێکەوە بنێن پێش جووت بوون، گەر ماسی دەریاکان بوو ئەوا دەبێ ئـاوی سـوێری دەریـا جێ بهێڵێ بۆ ڕێڕەوی ڕووبارەکان یا تەنکاوەکان پێـش ئـەوەی زاووزێ بکـات، بـەو پـەڕی شەوقەوە پێش دانانی زاووزێ دەڕوانێتە هاوەڵەکەی هەرچەندە جۆرەکەشیان جیاواز بێت.

ئاڵۆز بوونی گەورەی دیـاردەی ژیـان هاوتاییـەکی مـەزنی تێدایـە، و دانـانی هـەموو شتێ لە شوێنی خۆیدایە، بەڵگەی ئاشکراو ڕوونن لەسەر بوونی زانستو ئـیرادەو توانـا کـە لە پشت هەموو شـتێکەوەیە، لـە کـاتێدا لای مرۆڤـی نـەخوێندەوار زۆر نامۆیـە، بـەڵام لای مرۆڤی زانا بە شێوەیەکی زانستی بڕوا پێهێنە.

دروست کردنی ماددەو بەخشینی خۆی بۆ گوێو چاوو دڵ، شتێکە مـرۆڤ ناتوانـێ بێ ڕاڤە کردن بڕوای پێ بکات، هەرچیەکیش گوتـراوە لەنـەبوونی سەرسـامی لـە پێکهاتنی لەشی زیندوو، ئەوەیە: کە ئێمـە ئـامێری ماددی ئـەبینین بـە ڕێكو پێکـی ئـیش دەکـاتو کارەکانی بە شێوەی مەبەسـتداری زانراو دابەش دەکات، ئامانجە زانراوەکە دائەنرێت بـە خاڵی سەرسامی. جا سەرسامی لە لێك چوونی ئامێرو لەشە زیندووەکاندا ئەوەیە کە ئامێر بە بێ بوونی دروستکار ساز نابێت، شـیتەڵ کردنـی کارەکانیـان بـەپێی یاسـای گـەرمیو جوڵە هیچ سوودێکمان پێ ناگەیەنێ لە جێ هێشتنی یاساکانەوە بـۆ توانسـتی ئـەندازیارێك کە رامی ئەو یاسایانە بێت.

ئادەمیزاد بە چاوێکی ڕووتەوە تەماشای ئەندامـەکانی لەشـە زیندووەکـان دەکـات؛ سەرسام دەبێ لەوردەکاری توانـاو کاریـانو پاڵپشـتی ئەندامـەکان بـۆ یـەکتریو هاوکـاری نێوان هەردوو ڕیشەکانیان،و تێپەڕبوونی هۆکارەکانی گەشەکردن تیایدا بە پـێی پێوانـەی پێویست، بە گوێرەی تەمەنو جۆرو پـۆل، ئیـدی ئەگـەر لـە لاشـەی مـرۆڤ یـا ئـاژەڵو یـا زیندەوەری بچووكو یا ڕووەکدا بێت، دەبێ زۆر سەرسام تر بن دوای ئەوەی بە زەڕەبـینو میکرۆسکۆپو کارە شیتەڵکارییەکان بۆیان دەردەکەوێت ئەو ئەندامانە لە چی پێك دێـن؟، و چۆن کۆمەکی لەو ئەرکانەدا ئەکەن؟، بۆمان دەردەکەوێت ئەو ئەندامە دیارانە بریتین لـە

چەندان گەردی ورد کە بە چاوی ئاسایی نـابینرێن، هـەر گـەردێکیش دەکەوێتـە شـوێنێکی لەشەوەو سەرجەم گەردەکانی تـر هاوکـاری دەکـەن تیـایدا، وەك ئـەوەی ئاگایـان لێ بـێ‌و بزانن چی دەوێت، هیچ یەکێکیشیان بە هۆی نەخۆشی‌و کـەم توانابییـەوە دەسـت بـەرداری کارەکەیان نابن، مەگەر یەکسەر ئەوانی تر هەڵسن بە چاك کردنەوەو کۆمەکی کردنی.

لەسـەر زەویدا بـەلایین زینـدەوەر هەیـە، لـە هەریەکێکیشـیاندا هێنـدە سەرسامی تێدایە کە دواییان پێ نایـەت، ئەمـەش نموونەیەکـە ئـەو زۆرییـەمان بـۆ دەسـت نیشان دەکات:-

(لیستەر جون زمرمان) تایبەتمەندی خاك، دەڵێت:

(خـاکی بەرهـەم هێـنی پیتـدار دائـەنرێت بـە خـاکی زینـدوو، کـە لـە ژمـارە بـەدەر زیندەوەری وردی لەسەر دەژی، لـە ئـاژەڵ‌و رووەك، رێـژەی ئـەو زیندەوەرانـەی لەسـەری دەژین تەنیا نزیکەی لە ٢٠٪ی ماددەی زیندەگی پێـك دەهێنـن، لـە کـاتێکدا ژمـارەی ئـەو زیندەوەرانە دەگاتە چەند بەلایینێك تەنیا لە یەك گرامی خاکدا).

جا ئەم بەلایینە مەزنە لە زیندەوەران دابەش دەکرێن بۆ هەزاران جۆرو رەگەز، هەر جۆرو رەگەزێکیش جۆرە تایبەتمەندییەکی هەیـەو سـیفەت‌و تایبەتمـەندی‌و شـێوەو وێنـەو رێگەی خۆراك‌و رێگای ژیانی جیاوازیان هەیەو هەر دانەیەك لە دانـەکانی رەگـەزێك، جـۆرە تایبەتمەندییەکی ئەو رەگەزە لە خۆ دەگرێت لە هەموو رووە ئاڵۆزەکانی ژیانەوە.

﴿وما من دابة في الأرض ولا طائر يطير بجناحيه إلا أمم أمثالكم﴾ الأنعام/٣٨.

واتە: و هیچ جوڵندەو جفۆکێك لە زەویدا نیەو هیچ باڵندەیـەك نیـە کـە بـە دوو بـاڵ بفڕێ، مەگەر جگە لەوەی کە ئەوانیش ئۆمەت گەلێکن وەکو ئێوە.

هەریەکەیان رزق‌و رۆزی‌و خواردنی تایبەتی خۆی هەیەو جـۆرە غەریزەیـەکی هەیـە کە وای لێ دەکات بە دوای رزق‌و رۆزیدا بگەڕێ،و کۆئەندامەکانیشـیان کـە خـواردن هـەرس دەکات لە یەکتری جیاوازە.

﴿وما من دابة في الأرض إلا على الله رزقها ويعلم مستقرها ومستودعها كل في كتاب مبين﴾ هود/٦.

واتە: و هیچ جوڵندەیەك لە زەویدا نیە، مەگەر ئەوەی رۆزییەکەی لەسەر خوایە ئەو قەرارگاو جێی نەقڵو بزووتنەوەیان دەزانێ، هەموو ئەوانە لە کتێبی ئاشکرا (تەتەڵەی زانستی خوا) دایە.

﴿ما من دابة إلا هو آخذ بناصيتها﴾هود/٥٦.

واتە: هیچ جوڵندەو جفۆکێك نیە مەگەر ئەوەی کە خوا نێو چاوانی گرێ داوە.

﴿والله خلق كل دابة من ماء فمنهم من يمشي على بطنه ومنهم من يمشي على رجلين ومنهم من يمشي على أربع يخلق الله ما يشاء﴾ النور/٤٥.

واتە: و خوا هەر خزۆك و جوڵندەیەکی لە ئاو بەدیهێناوە، جا هەندێ بە زگ دەخشێن، هەندێ لەسەر دوو پێ دەڕۆن و هەندێ لەسەر چوار پێ دەڕۆن، خوا هەرچی بیەوێ خەڵقی دەکا، بەڕاستی خوا دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە.

﴿وبث فيها من كل دابة﴾ البقرة/١٦٤.

واتە: زیندوو کرایەوەو هەمووجۆە گیانلەبەرێکی تێدا بڵاو کردەوە.

تاکە لۆجیکێکی ماقووڵ ئەوەیە کە (ﷲ): خوداوەندی زیندووی تاكو تەنیاو بەدیهێنەری ژیانەو ﴿والذين يدعون من دون الله لا يخلقون شيئاً وهم يخلقون، أموات غير أحياء وما يشعرون أيّان يبعثون﴾ النحل/٢٠-٢١.

واتە: کەسانێ کە بێجگە لەخوا هاواری بۆ دەبەن، شتێ خەلق ناکەنو بەڵکو خۆشیان خولقێنراون، ئەوانە مردوونو زیندوو نین (و ئەو بتانە) نازانن کەی حەشر دەکرێن.

هەروەها لە لۆجیكو ژیرییدا ئەو دوو شتە وەك یەك نابن (کە پەروەردگار توانای بەدیهێنانی هەبێو ئەو هاوەڵانەی کە بۆی دادەنرێت توانایان نەبێ، کەچی وەك یەك تەماشا بکرێن) ﴿أفمن يخلق كمن لا يخلق أفلا تذكرون﴾ النحل/١٧.

واتە: جا ئایا کەسێ کە بەدی دێنێ وەکو کەسێ وایە کە بەدیناهێنێ؟ جا ئایا بیر ناکەنەوە؟.

هەروەها بەپێی پێوانەی ژیریش وەك یەك نابن ئەو دوو کەسەی یەکێکیان ژیان بداتە پاڵ رێکەوتو ئەوی تریشیان ژیان بداتە پاڵ پەروەردگاری تاكو تەنیا.

﴿ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والإنس؛ لهم قلوب لا يفقهون بها، ولهم أعين لا يبصرون بها، ولهم آذان لا يسمعون بها أولئك كالأنعام بل هم أضل أولئك هُم الغافلون﴾ الأعراف/١٧٩.

واتە: و بە هەقیقەت زۆرێ لە جنۆکەو ئینسمان بۆ دۆزەخ خولقاند، بۆ ئەوان دڵگەلێ هەیە کە پێی تێ ناگەن،و چاویان بۆ هەیە کە پێی نابینن‌و گوێیان بۆ هەیە کە پێی نابیستن، ئەوانە هەر وەکو مەڕو ماڵاتن، بەڵکو لەوانیش گومڕاترن، هەر ئەمانە غافڵن.

ئینجا لەم چیرۆکە رابمێنە، چیرۆکی بچووکترین بەدیهاتن‌و ساکارترین بوونەوەر، تا بۆت دەربکەوێ کە لە پشت نهێنی ژیانەوە (ﷲ)هەیە، لەسەرەتاو کۆتاییەوە، چ دروست کردن بێت یا خود سەرجەم جۆرەکان بێت. ئەو بوونەوەرەش (ئەمیبا)یە؛ ئەگەر بچینە کارگەیەكو یەك دڵۆپ ئاوی گۆلاو (زۆنگاو) لە ژێر زەرەبینی تایبەتیدا بپشکنین تا گیانەوەرانی ناو دڵۆپەکە ببینین، ئەوا یەکێك لە عەجایباتەکانی ئەم گەردوونەمان بۆ ئاشکرا دەبێت: ئەوە ئەمیبایە زۆر بە هێواشی دەجوڵێت، رووەو زیندەوەرێکی بچووك دەچێت‌و دەوری ئەدات، هێندەی پێ ناچێ دەچێتە ناو لەشییەوەو هەرسی دەکات‌و لە ناو لەشیدا خۆی دەنوێنێت، بەڵکو دەشتوانین پاشەڕۆکەی ببینین کە لە لاشەی ئەمیباکەوە دەردەچێت پێش ئەوەی چاومان لەسەر زەرەبینەکە هەڵگرین، جا گەر بۆ ماوەیەکی درێژ تێبینی ئەم گیانەوەرە بکەین ئەوا دەبینین کە چۆن لەشی دەبێت بە دوو پارچەوە، پاشان هەر یەك لەم دوو بەشەوە گەشە دەکات‌و سەرلەنوێ دەبێتەوە بە گیانەوەرێکی نوێی تەواو (هەروەها دەڵێن: هیچ خانەیەك دابەش نابێت گەر بێت‌و خانەیەکی تری

بەرنەکەوێت؛ کەواتە کرداری پێك هاتن هەیە لەنێوان نێرو مێدا) ئەوە تەنیا یـەك خانەیـەو هەڵدەستێت بە هەموو ئەرکەکانی ژیان کە بوونەوەرە گەورەکانی تر لە جێبەجێ کردنیـدا پێویستیان بە هەزارەها خانەو ملیۆنەها هەیـە. بێگومـان دروست کردنـی ئـەم گیانـەوەرە سەیرە کە لە بچووکیدا دوا پلەی وەرگرتووە زۆر لەتوانای رێکەوت بەدەرە، لەگەڵ تێبینـی کردنی ئەوەی کە لە هەموو جێیەکی جیهانیشدا بوونیان هەیە، ئێستاش هەروەکو ئەو کاتە وایە کە لەسەری دروستکراوە.

جا گەر ورد بینەوە لەو گیانەوەرە سادەیە، لـە نـاو پێکهاتەکـەیدا (پرۆتۆپلازمـا)ی پێکهاتەی ئاویی دەبینین، کە زیندووەو لە جوڵەی بەردەوامدایە، مەڵبـەندو چـەقی جوڵـەو ژیانە لە هەموو بوونەوەرێکی زیندوودا، بە شێوەیەکی زۆر سەیر دەجوڵێت. ئەمیبا لـە نـاو ئاودا مەلە ناکاتو ناشچێتە سەر رووی دڵۆپـە ئـاوێكو نـاو قووڵاییـەوە، بـەڵکو بـە جۆرێك دەجوڵێت وەك ئەوەی بڕژێت یا لە بەری بڕوات. بەڵام سەبارەت بە لەشـی ئـەمیبا بریتییە لە یەك پارچەی رووت لە (پرۆتۆپلازم)، و جیاوازی هەیە لە خانەی رووەکیی، بەوەی کە لە بەرگی دەرەوەیدا هیچ دیوارێکی رەق نیە، بەڵکو تەنیا پەردەیەکی ناسکە لەشـی دەست نیشان ئەکات، هەرچەندێکیش ئەو پرۆتۆپلازمە بەرەو رووگەیەك لە رووگـەکان بجوڵێتـەوە، ئەوا ئەو بەرگە گوێڕایەڵی دەکات،و لەگەڵیدا بە هەمان ئاراستە دەجوڵێت.

ئا بەم جۆرە شێوەی گیانەوەرەکە دەگۆڕدرێت، هـەندێك زیـادەیی هەیـە کـە پـاش کەمێك شێوەکەی دەگۆڕێت، ئا بەم جۆرە گیانلەبەرەکە دەجوڵێت، پشت بـەو زیادەییانـە دەبەستێت کە وەکـو شـێوەی پـێ وایـە، هـەر بۆیـە بـە (گـەندە پـێ -الأقـدام الكاذبـة-) دەناسرێ رێشی تێدەچێ کە ئەو پەڕی هێزی مەزنی زەرەبینەکـە بـەکار بێنـی بـۆ بینینـی زیادەی (سایتۆپلازم)ەکە، لە کاتی پاڵەپەستۆیی لەسـەر گـەندە پێکـان،و تـا بزانیـت کـە لەشی گیانەوەرەکە لە دوو چینی پێکهاتەی (پرۆتۆپلازما) ی جیاواز لە چڕیـدا پێـك دێت. یەکێکیان پارچەیەکی تەنکی ئاوییە، کە هەمیشە لە جوڵەدایە، بەڵام ئـەوی تریـان شـێوەو

پارچەیەکی هولامی نا دەست نیشان کراوە، نیوە رەقـە کـە دەوری چینەکـەی پێشـووی داوە بە شێوەیەکی تەواو.

ئەمیبا چۆن دەجولێت؟ ئەو هۆکارانە چین دەبنە هۆی خۆراك پێدانی؟ هەر چەندە وەڵام بدەینەوە هێشتا هەر دەیمێنێت بۆ وەڵام دانــەوەی پرسـیارەکان، زۆر هۆکـار ئەبنـە هۆی کارلێکردن لەسەر جوڵەی پێکهاتووەکانی ناو خانە (الجبلّة)، بەڵام هەموویان کارلێکی رووکەشی سادەن، کە ناتوانن ئەوەمان بۆ دەست نیشان بکەن بۆچـی جوڵـەی بـەردەوامی زیندەوەرەکـە کۆتـایی پـێ نایـێ؟، تەنانـەت کـاتێکیش کـە کاریگـەری ئـەم کارلێکانـــەش نامێنن!.. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت بەلایـەنی کەمـەوە هـەندێکی دەگەڕێتـەوە بـۆ خـودی (جبلّة)کە، کەواتە مەحاڵە راڤەی دیاردەی ژیان وا بکەین کە تەنیا وەڵامدانەوەی هەندێك لە کارلێکە دەرەکییەکان بێ.

بەم بۆنەیەوە بۆمان دەردەکەوێت کاتێك خانەیەکی زیندوو دەبێت بە دوو بەشەوە، بـە رێگـەی هەڵوەشـاندنێکی پـڕ وردەکـاری، بـە جۆرێکـی وا کـە ناوکەکـە دەکەوێتـە بەشێکیانەوە، نەك هەردوو بەش! جـا ئـەو بەشـەی کـە ناوکەکـەی تیـا نیـە پـاش کـەمێك دەمرێـت، گـەر هـەر چـەندێکیش هـەوڵ بـدات بـۆ لـەناو نـــەچوونی، کەواتــە بــەم جــۆرە دەردەکـەوێ کـە ناوکەکەیـــە هەڵدەسـتێت بـە رێکخسـتنی کـرداری زیندەگییـەکان لـە خانـەکانداو زاڵ دەبـێ بەسـەریاندا، جـا ئەگـەر ئـەم سەرپەرشـتیکارییە نـەما ئـــەوا ژیـان رادەوەستێ.

هەر بەم جۆرەش لە خانەیـەکدا کـە سـاکارترین گیانـەوەر لـە خـۆ دەگرێـت هـێزو توانای پەروەردگار دەبینینەوە، وەك چۆن لە ئاڵۆزترین زیندەوەریشدا دەیبینەوە.

﴿أيشركون ما لا يخلق شيئا وهم يخلقون﴾الأعراف/١٩١.

واتە: ئایا ئەو شتانە ئەکەنە هاوبەشی خوا کـە شـتێ خـەلق ناکـەن و خۆیـان بـەدی هاتوون.

گەردوون بەدیهێنراوە نەك بەدیهێنەر، جا هەر كەسێك سیفەتی بەدیهێنان بداتە پاڵ گەردوون، یاخود سروشت، ئەوا بە شێوەیەكی نەزانانەو نەفامی هـاوەڵ بۆ پـەروەردگاری تاكو تەنیا دادەنێت.

جا دروست بوونی ژیان تەنیا بە پەروەردگار لێك دەدرێتـەوە، بوونـی جۆرەكـانو رەگـەزەكانیش هـەر بـە پـەروەردگار لێـك دەدرێتـەوە، هـەموو سەرسـامییەكیش لـە گیانـەوەراندا هەیـە هـەر بۆ پـەروەردگار دەگەڕێتـەوە، هـەر بەشـێكیش لەمانـە نیشـانەو بەڵگەیەكن لەسەر بوونی (ﷲ).

-٣-٤

مرۆڤو رەوشت

مرۆڤ گەورەترین دروست كـراوی (ﷲ)یـە بۆیـە بـە قەشـەنگترین بەدیهاتووەكانی دادەنرێت، جا مرۆڤ هەر بەو رێژەیەی خوا دەناسـێت هـەر بـەوەندەش خـۆی دەناسێت، چەندێكیش لە خـۆی بـێ ئاگا بێـت ئـەوا ئـەوەندەش لـە خـوا بـێ ئاگا دەبێت، بۆیـە لـە حیكمەتێكدا هاتووە دەڵێت: (ئەوەی خۆی بناسێ، خواش دەناسێ) ئەمـەش راسـترین وتەیە كەوا ژیریی مرۆڤ دایڕشتووە.

گرنگترین شتیش لە مرۆڤدا بریتییە لە سیفەتە سەرەكییەكانیكە ناتوانین لێكیـان بدەینەوە، تەنیا بەوە نەبێت كە بڵێین بەشێكن لە فەرمانی خودا، وەك خوڕەوشتی مرۆڤ، سیفەتە سەرەكییەكانی مرۆڤ وەك: زانست، ئیرادە، تواناو هێز.

ماددە خۆی ناناسێت هیچ شتێكیش جگە لـە خـۆی هۆشمـەند ناكات، مـاددە هیچ هەڵبژاردنێكی لەبەردەما نیە، توانـاو هێزیشـی زۆر سـنووردراوە، بـەڵام مـرۆڤ تێدەگاتو ویستی هەیە بە پـێی زانستەكەی خۆی، هێزەكەشی بـە پـێی ئـەو توانایـەی كـە هەیـەتی دەیخاتە گەڕ، جـا ئامـادەگی مـرۆڤ بـۆ زانسـت: دیاردەیەكـە لـە گـەورەترین دیاردەكـانی بوون، چونكە مرۆڤ بە تـەنیا لە نێـوان ئـەو بەدیهاتووانـەی دەیـانبینین ئامـادەگی ئـەوەی

هەیە هەموو شتێك بزانێت، هەروەها كاری شیتەڵكاریو لێكدانو پێوانە كردنو هۆكارێتی دەزانیو پێیان هەڵدەستێت، كاری رەفز كردنو وەرگرتن ئەنجام ئـەدات، توانـای وێناندن (تصور)ی هەیە، دەتوانیّ بیر بكاتەوەو تەنانەت شـتە نـەزانراوەكانیش لـە ژێـر رۆشـنایی شتە زانراوەكانەوە بناسێتەوە، هەروەها رێگەش بۆ ژیانی دەكێشیو دەتوانیّ شارستانێتی بنیات بنیو هەروەها تێكیشی بدات.

لەگەڵ دیاردەی زانستدا دیاردەی دەربرِین دێت، كاتێك مرۆڤ لەم شتانە دەدوێت: هـەندێك جـار بە رەوشـتو ئەدەبـەوە، هـەندێك جـاریش بە وشـە، هـەندێك جـاریش بـە فەلسەفە، جارانێكیش بە لۆجیك، بـەبێ دەنگی یـان بـە توورِەیـی، بـە سـۆز یـا بـە بیـرو هزر.

زانستو روونبێژیو ئاشكرایەتی مرۆڤ بەڵگەی راسـتەوخۆن لەسـەر بوونـی (ﷲ):
﴿الرحمن علم القرآن خلق الإنسان علمه البيان﴾الرحمن/١-٤.

واتە: (خودای دەهندە) بەخشـەر، قورئـانی فـێر كـرد، مرۆڤـی خـەلق كـرد، زمـانو قسەی بەو فێر كرد.

﴿إقرأ وربك الأكرم الذي علم بالقلم علم الإنسان ما لم يعلم﴾ العلق/٣-٥.

واتە: بخوێنە بە ناوی پەروەردگارت كـە (دنیـای) خولقـاندووە، مرۆڤـی لـە خوێـنی مەییو خولقاندرو گوروراندی، بخوێنە،و پەروەردگارت بەخشندە ترینە، خوایـێ كـە بـە هـۆی قەڵەمەوە فێركردنی سازدا، مرۆڤ لەوەی نەیدەزانی فێری كرد.

بەڵام مادده ویستی نیە، بەڵكو گەردن كەچی توانایە. ریو شـوێنی ئـەو توانایـەش گۆرِانی بەسەردا نایەتو جێگۆرِكێ ناكات. گەر ئاژەڵ ویستی هـەبێت ئـەوا ویسـتەكەی بـە شێوەیەكی غەریزییە لە سنوورێكی دیاری كراودا. سـنووری ژیـانو مـردن، سـنووری رزقو كرداری زۆربوون (السفاد)، ئەوا جگە لەمانە ئەوی تـری ئـاڵۆز ونـەزانراوە، تەنانـەت واتـای توانستیش نازانێت لەو شتەی كە دەیەوێت.

بەڵام مرۆڤ وزەو تواناو ئیرادەی هەیە، لە نێوان دوو شـتی بەرانبـەردا هـەڵبژاردنی پێ دەکات، لەنێوان دوو شتی دژ یەکدا بەکرداری هەڵبژاردن هەڵدەسـتێت، قسـەکردنی بـە توانستی خۆیەوە پابەندە، جووڵاندنی بە توانا دەبێت.هەروەها کارکردنیشی، تەنیا مرۆڤـە سەربەستی هەڵبژاردنی هەیە. بە جۆرێکی بـێ وێنـە لـە نێـوان هـەموو بەشـەکانی جیـهانی هەست پێکراواندا. ئەگەر بیەوێت درۆ بکات درۆ دەکات، ئەگەر راستییش هەڵبژێرێت راست دەڵێت، وێرانکاری هەڵبژێرێ بـەکاری وێرانکـاری هەڵدەسـتێ، ئـاوەدانیش هـەڵبژێرێ ئـەوا ئاوەدان دەکاتەوە، هێزێکی گەورەی لەویست تێدایە، هاوشانی وزەیەکی زۆر لەتوانا.

چەندێك مرۆڤ وزەی ئیرادەی پێ دراوە ئەمــەندەش هـێزێکی گـەورەی پــێ دراوە، ئەم هێزەش ئەوەیە کە ئەتوانێت شـتەکان بـۆ خـۆی رام بکـاتو سـوود لـە هـەموو شـتێك وەرگرێت. دەتوانێت زەوی بچێنێت ئەگەر هیچی لێ نەڕوابێت، و بەرهەم بدوورێتەوە ئەگەر زەوی چاندبێ، و دەتوانێ لە دووتویێی ئاو و با دا بڕواتو گۆشتی باڵندەو ماسـی بخـوات، لە هەموو شتێك ئەوەی سوودی پێ دەگەیەنێت دەری بێنێت، لە هـەر شـتەش چـی زیـانی پێ بگەیەنێت لێی دوور کەوێتەوە.

زانستی مرۆڤو ئیرادەی مرۆڤو هێزو تواناکەی بـە شـێوەیەکی بـەرچاو لـە مـاددە جیای کردۆتەوە، چونکە ماددە ناتوانێ زانستو درك کردنو هـێزو ویسـتی پـێ ببەخشـێ، بەڵکو تەنیا پەروەردگار دەتوانێ ئەمانە بە مرۆڤ ببەخشێ:

﴿وعلم آدم الأسماء كلها﴾ البقرة/٣١.

واتە: ئەوسا خوا هەموو ناوەکانی بە ئادەم فێر کرد.

﴿هو الذي خلق لكم مافي الأرض جميعاً﴾ البقرة/٢٩.

واتە: هەر ئەو خوایەشە کە ئەوەی لە زەویدایە بۆ ئێوەی بەدی هێناوە.

﴿هو أنشأكم من الأرض واستعمركم فيها﴾ هود/٦١.

واتە: ئەوە کـە ئێـوەی لـە زەوی بەدیـهێناو ئـاوەدان کردنـەوەی ئـەویێ لـە ئێـوە ویستووە.

﴿وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة قليلاً ما تشكرون﴾ الملك/٢٣.

واتە: بلّێ: ئەو زاتێکە ئێوەی بەدیـهێنا، و بۆ ئێوە گـوێو چاوو دڵـی داوە، بـەڵام کەمتر شوکرانە بژێری دەکەن.

﴿ألم نجعل له عينين ولساناً وشفتين وهديناه النجدين﴾ البلد/٨-١٠.

واتە: ئایا دوو چاومان بۆی ساز نەداوەو زمانێكو دوو لێو؟ و ئەوم بـۆ (دوو رێگـای) چاکەو خراپە رێنوێنی کرد.

بەڵام رەوشت ئەو هەستەیە کە رەفتـاری لێ بەرهـەم دێت، مەڵبـەندو جێگـای ئـەم هەسـتانەش جیهانی دەروونـە لای مـرۆڤ، ئـەو جیهانـە تـەواوەی تـەنیا شـوێنەوارەکەی دەزانـین کـە لـە ناخمانـەوە هەسـتی پـێ دەکـەین، هـەندێك جاریش لــە سـەر رووپـــەڕی روخسارمان خۆی دەنوێنێ، یاخود لەسەر دەستو زوبانمان خۆی وەدیار دەخات.

هەستەکانی بە زەییو دڵڕەقی، لێبـووردنو تۆڵـە سـەندنەوە، زەلیلـیو عـیززەت، دادو ستەم، تـرسو دڵنیـایی، جـەنگو ئاشـتی، توڕەیـیو ئـارام، ترسـنۆکیو ئازایـەتی، خۆبـەزل زانـینو تـەوازوع، تونـدیو نـەرمی، رێپیشـاندانو گومڕایـی، گرتنـەوەو بەخشـین، بڵنـدیو نزمـی، کۆبوونـەوەو پـەرتوبڵاوی، رقو خۆشەویسـتی، بوغـزو کینـە، کورهـــاندنو حەسەد، هەستی جوانیو دڵسۆزی بۆ خوو باوو رەوشتی بـەرز، هـەروەها ئـەو هەسـتانەی شەپۆل ئەدەن بەسەر دەروونا وەکو شەپۆلەکانی دەریاوان.

ئەگـەر خراپمـان تـووش بـێ دەگریـن، شـادمان بـین پێدەکـەنین، خۆشەویسـتی دەردەبڕینو رقیشمان دەبێت، تکامان هەیەو بێ هیواش دەبین، ئەمانە کاری دەروونن کـە ئاڵۆزترین بەشن لە مرۆڤـدا، چونکە کۆبوونـەوەی پرۆتۆنـەکان یـان ئەلکترۆنـەکان هەست دروست ناکەن ﴿ويسألونك عن الروح قل الروح من أمر ربي﴾ الإسراء/٨٥.

واتە: و لە بابەت رۆحەوە لە تۆ دەپرسن، بلّێ: رۆح شتێکە تـەنیا پـەروەردگار لێی ئاگایە، و لە زانست مەگەر کەمێك نەبێ (لە بابەت رۆحەوە) بە ئێوە نەدراوە.

﴿ونفس وما سواها فألهمها فجورها وتقواها﴾ الشمس/٧-٨.

واتـە: و بـە نـەفس و ئـەو کەسـەی چاك و بـە تـەکوز ئـەوی سـازدا، جـا چاکـەو خراپەکەیشی پێ ئیلهام کردووە.

دەبێت مرۆڤ خۆی هەڵنەخەڵـەتێنێ و گـەر بـە قووڵـی بـیر بکاتـەوە، بەویژدانـەوە تەماشای دەروونی خۆی بکات -گەر زانـا بێـت یاخود نـەفام!- چـی دەبینێـت؟. خـوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا مرۆڤ ئەدوێنێت:

﴿وفي الأرض آيات للموقنين وفي أنفسكم أفلا تبصرون﴾ الذاريات/٢٠-٢١.

واتە: و بۆ یەقین داران لە زەویـدا نیشانەو پەندگـەلێ هەیە، و لـە وجـودی خۆتـاندا (نیشانە هەیە)، ئایا نابینن (و بیر ناکەنەوە). کەواتە لە دەروونـدا زۆر نیشانەو بەڵگـە هـەن کە هەموویان ئاماژەی ئەوەمان بۆ دەکەن پەروەردگارو بەدیهێنەرەکەی (ﷲ)یە.

بوونی دەروون: خۆی لە خۆیدا نیشانەیە، هەموو سیفەتێکی خـێرو شـەڕیش تێیـدا هەر نیشانەن، جگە لەمەش: لە دەروونـدا ئایەتانێکی تری تێدان بەڵگەن لەسەر ئەوەی لەم گەردوونەشدا چەندان شتی سەرسوڕهێنەری نامادديشی تێدایە، مرۆڤ زۆر نزیك دەکاتەوە لە جیهانی ئەو دیوی ماددە. تەنویمی موگناتیسـی و دەرکردنـی گیـان (التلبـاثي) و زانینـی شت پێش روودانی، هەروەها رووداوە وەرزشیەکانی رۆح کە خاوەنەکانی بێ چاوو تەماشا کردن شت دەبینن، ئەمانـە هـەموو ئـەوە دەردەخـەن کـە شـتانێك لـەم گەردوونـەدا هـەین ناماددی بـن، هـەروەها رووداوی خوێندنـەوەی بـیری مـرۆڤ و ئـەوەی خولیایـەتی ئـەوە دەردەخات کە مرۆڤ تەنیا ماددە نیە، بەڵکو کاتێ مرۆڤ دەمرێـت نـەك تـەنیا بەشـێك لـە بەشە مادديیەکانی پـەکی دەکـەوێت، بـەڵکو لەگـەڵ ئەمەشـدا مـرۆڤ شـتێکی تریشـی لـە دەسـت دەرئـەچێ، ئـەو شـتە بـزرەش بریتییـە لـە خـودی مرۆڤەکـە، و خاکەکـە بـۆ خـاك دەگەڕێتەوە.

لە کۆتاییدا: دروست بوونی ژیان بەڵگەیە لەسەر بوونی خوا، هەروەها ئاڵۆزییەکانی ژیانیش هـەر بەڵگـەن لەسـەر بوونـی (ﷲ)، جـۆراو جۆرێتـی زینـدەوەران بەڵگـەن لەسـەر بوونـی خـوا، هـەروەها شـوێن و مەڵبـەندی مـرۆڤ لـەم گەردوونـەدا بەهـەموو سـیفەتە بەرزەکانیەوە بەڵگەیـە لەسـەر (ﷲ)، لـە دەروونـی مرۆڤایەتیشـدا - چ رەوشـتی بـێ یـان

سەراسیمەییەکانی بێت– بەڵگەن لەسەر بوونی خودا، ئەمانە بەسن بۆ ئەوەی پەروەردگار بناسیت، ئەی چی دەبێت گەر لەگەڵ ئەمانەشدا سروش (وحی)یشـی لەگـەڵدا بێـت کـە لـە لایەن خواوە نێردراوەو موعجیزاتی وای تێدا بێت کەس لە توانایدا نەبێت؟ ئەی چی دەبێت لەگەل ئەمانەشدا پێغەمبەرانی راستگۆو باشخوازانو پارێزگارانی زیرەكو چاکەکار هەبن؟.

ئایا لە دوای ئەمانە بێ باوەڕان هیچ بەڵگەیەکیان بـە دەستەوە دەمێنێت؟ تـەنیا بەڵگەی نەفامیو رێگای شوێن ئارەزوو کەوتن نەبێت؟ کە ئەبێتە هۆی بەدبـەختیو پاشـان دۆزەخ؛ نەفرەتی پەروەردگار لەسەر بێ باوەڕان بێت.

دیاردەی چوارەم

دیاردەی وەڵامدانەوە

لەم دیاردەیەدا هەر یەك لە ئێمە ئەزموونی تایبەتی خۆی سەبارەتی هەیە، هیچ یەکێك لە ئێمە نیە بە باوەڕدارو بێ باوەڕەوە لە ژیانیدا ماوەیەکی بەسەردا تێپەڕ نەبووبێ لە نارەحەتیو ئازارو دوو دڵیدا نەبووبێت، ئەوساش بە دڵێکی شکاوو تکاو هیواوە رووی کردۆتە خواوەند. پاشان دەبینیت خەمەکەی دەڕەوێتەوەو ناڕەحەتییەکەی تەواو دەبێت، خوای گەورەش لە دوای تەنگیی فراوانی بۆ دەڕەخسێنێ، خۆشی لە دوای ناخۆشی دەهێنێت! . بەڵام دڵانێك دەمێنێتەوە بە سوپاسگوزاریو یادکاری پەروەردگارو بەتوێشووی باوەڕەوە، بەڵام هەندێکی تریان بە بێ ئاگاییو لە یاد چوویی دەمێنێتەوە بۆ ئەو کاتەی لە نارەحەتیدا بوون.

ئەوەی ئاشکراو روونە هەموو دەروونێك لە کاتی ناڕەحەتیدا پەنا دەباتە بەر خوای بەدیهێنەر، قورئانی پیرۆزیش لە زۆر جیگادا ئاماژەی بەم واتایە داوە،بۆ نموونە:

﴿قل أرأيتكم إن أتاكم عذاب الله أو أتتكم الساعة أغير الله تدعون إن كنتم صادقين، بل إياه تدعون فيكشف ما تدعون إليه إن شاء وتنسون ما تشركون ﴾ الإنعام/٤٠-٤١.

واتە: بڵێ: ئایا هیچ بیرتان کردۆتەوە کە ئەگەر عەزابی پەروەردگار بتانگاتێ یا رۆژی حەشر دابێ، ئایا بێجگە لە خوا هاوار بۆ کەسی تر ئەبەن؟! ئەگەر راست ئەڵێن، (نا)

بەڵکو تەنیا هاوار بۆ خوا ئەبەنو ئەو ئەگەر بیەوێ کەندو کۆسپێك کە لەبەر ئـەو هاوارتـان بۆ خوا بردووە لای ئەبا،و ئەوەی (وا ئـەمڕۆ) ئەیکەنـە هاوبـەش (بـۆ خـوا لـەو ڕۆژەدا) لـە بیری دەبەنەوە.

﴿وإذا مس الإنسان الضر دعانا لجنبه أو قاعدا أو قائما فلما كشفنا عنه ضره مر كأن لم يدعنا إلى ضر مسه كذلك زين للمسرفين ما كانوا يعملون ﴾ يونس/١٢.

واتـە: و کاتـێ کـە بـە ئینسـان زیـان (و نارەحەتییـەك) دەگـا، لـە حـاڵێکدا کـە بـە تەنیشتەوە خەوتووە یا دانیشتووە یا ڕاوەستاوە، ئێمە بانگ دەکـا، جـا کاتـێ نارەحـەتی ئەومان لابرد بە جۆرێکی وا دەڕوا وەك ئەوە کە (مێش نەیگەستووەو) قەت (بۆ کردنەوەی گرێ کوێرەی ژیانی) هاواری بۆ ئێمە نەهێنابێ، ئا بەم جۆرە بۆ زیـادەڕۆیـان کردەوەیـان ڕازاوەتەوە.

﴿وإذا مسكم الضر في البحر ضل من تدعون إلا إياه فلما نجاكم إلى البر أعرضتـــم وكان الإنسان كفوراً﴾الإسراء/٦٧.

واتە: و هەر کاتێ لە دەریادا توشی کەندو کۆسپ ببن بێجگە لە خوا هەموو ئەوانەی کەهاواری بۆ دەبەن لە بیرتان دەچێتەوە، جا کاتێ ڕزگارتان دەکاو دەتانباتـە (وشـکایی) بەژ، مل دەسوڕێنن،و مرۆڤ (هەمیشە) ناسوپاس بووە.

﴿هو الذي يسيركم في البر والبحر حتى إذا كنتم في الفلك وجرين بهم بريح طيبــــة وفرحوا بها جاءتها ريح عاصف وجاءهم الموج من كل مكان وظنوا أنهم أحيط بهم دعــوا الله مخلصين له الدين لئن أنجيتنا من هذه لنكونن من الشاكرين، فلما أنجاهم إذا هـــم يبغــون في الأرض بغير الحق﴾ يونس/٢٢-٢٣.

واتە: ئەو کەسێکە لە بەژ(وشکایی)و دەریادا ئێوە دەگێڕێ تا لە گـەمی(کەشـتی)دا ئارام بگرنو بای موافیق ئەوانە (بەرەو مەقصەد) دەباو شاد ئەبن، لـە ناکـاو بـاو تۆفێکـی سەخت دێو شەپۆلیش لە هەر لایەکەوە بۆیـان دێو گومـان دەکـەن کـە تیـا دەچـن، لـەو دەمەدا پڕ بە دڵ لە ڕووی بڕواوە هاوار بۆ خوا ئەبەن کە بەڕاستی ئەگـەر ڕزگارمـان بکـەی

بە هەقیقەت لە شوکر بژێران دەبین، جا کاتێ ئـەوانی رزگـار کـرد دووبـارە لـە زەویـدا بـێ ئەوەی مافیان هەبێ ستەم ئەکەن.

﴿قل من ينجيكم من ظلمات البر والبحر تدعونه تضرعا وخفية لئن أنجانا من هـــذه لنكونن من الشاكرين، قل الله ينجيكم منـــها ومـــن كـــل كـــرب ثم أنتـــم تشـــركون﴾ الأنعام/٦٣٦٤.

واتە: بڵێ: چ کەسێ ئێوە لە تاریکایی بەژو زەریا رزگار دەکا؟ هاوار لە خوا دەکەن بە ئاشکراو بە نهێنی کە ئەگەر ئێمە لەم مەترسییە رزگار بکـەی لـە سوپاسـکاران دەبـین، بڵێ: خوا ئێوە لەوەو لە هەر غەمو خەفەتێك رزگار دەکات، (کەچی) لـە دوایشـدا هاوبـەش بۆ خوا دائەنێن.

سوننەتی پەورەردگاریش بە جۆرێکە کە وەڵامی نارەحەتیو پەرێشانان دەداتەوە، ئەگەر هەرچییەك بێت! تەنانەت بێ باوەڕیش بێت بە مانـای زاراوە مـادام رووی کردۆتـەوە پەروەردگار.

﴿أمن يجيب المضطر إذا دعاه ويكشف السوء﴾ النمل/٦٢.

واتە: یا کەسێ کە وەڵامی هەژاران ئەداتەوە، کاتێ هاواری بۆ بەرێ کەندو کۆسـپی بۆ لادەبا.

ئەو کەسانەی لەم بارەوە بەسەرهاتی خۆیان گێڕاوەتــەوە نایەتـە هـەژماردن، هیـچ مرۆڤێك نیە لەم بارەیەوە چیرۆكو بەسەر هاتی نەبێت، منو تۆو ئەو ..... وا لـێرەدا چـەند نموونەیەك دەخەینە ڕوو لەو هەزاران نموونانەی روویانداوە بەڵگەن لەسەر ئەوەی مرۆڤ بە تەنیا ناژی، خوا سەرپەرشتی دەکات، ئەگەر مرۆڤەکە ئەهل بێت بـۆ سەرپـەرشـتی کـردن، یاخود دەگاتە فریای گەر بە دڵێکـی پـەرۆش داوای لێبکـات، دەیداتـەوە دەسـت دەروونـی خۆی، چـەندێك ئـەوەش زیانمەندییە کەسـێك خـوا بیداتـــە دەسـت خـۆی؟ لــە هــەموو حاڵەتەکانیشـدا سەرپەرشـتییەکی چاوەڕوان نـەکراو دەبینینـەوە یـان وەڵام دانەوەیـەکی نائاسایی، مرۆڤیـش لـەم حاڵەتانـەدا ئامـاژەی شـوێنەواری هـێزو توانـای (ﷲ)و وەڵام

دانەوەی هەست پێ دەکات، لە هەموو رووداوێکی لەم جۆرانە بەڵگەمان لەسەر بوونی خـوا زیاتر لا گەلاڵە دەبێت.. ئەمانەش کە باسیان دەکەین پەیوەندییان بەم باسەوە هەیە:-

١- گۆڤاری المختار (ریدر دایجست) لە ژمارەی ئۆکتۆبـەری سـاڵی ١٩٤٤دا لـە ژێـر ناونیشانی (ئایا بڕوات بە نوێژو پاڕانەوە هەیە) ئەم رووداوەی گێڕاوەتەوە:

(ئەمڕۆ لێشاوی ئەم بەڵگانە بە رووماندا دێن کە لە هەموو بوارەکانەوە پلەو توانـای پاڕانەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات، شتێکی سەیریش نیە مرۆڤ لـە کـاتی تەنگانـەو پێویستیدا پەنا بۆ هێزێکی دەرەکی ببـات، بـەڵام تاکـە شـتێکی سـەرنج راکێـش‌و خـۆش ئەوەیـە کـە بزانین چۆن سەربازو دەریاوان‌و فڕۆکەوانەکان دەپاڕێنەوە، وەك ئـەوەی کـە (لنکۆڵـن) لـە تاڵترین رۆژەکـانی جـەنگی نـاوخۆدا بەسـەری داهـاتووە کـە دەڵـێ: " بـەبێ کۆمـەکی پەروەردگار کە هەمیشە لەگەڵمدایە نـاتوانم سـەر بکـەوم، بـەو کۆمەکییـەش مەحاڵـە ژێـر بکەوم".

هیچ بوونەوەرێك لەسـەر زەویـدا نیـە گـەر لـەژێر سـایەی تاسـەی گیـانیدا، یـاخود هەستێکی ناوەکی شاردراوەدا نەژی بەوەی کە بزانێت هێزێك هەیـەو ئـەمیش بـە فیطـرەی رووی تێ دەکاو پەنای بۆ دەبات.

ئەمە لەو بەسەرهاتەدا دەبینینەوە کە ماجور (ألن لیندبـرج) کـە خـەڵکی ویلایـەتی نیوجێرسی‌و شاری ویست فیلد بوو لێی روو دا بـوو، کـاتێك پێشـەوایەتی لایـەکی فڕۆکـەی دەکرد لـە دابـەزین بـۆ نـاو ئـاودا کـاتێك بـەرەو ئوسـترالیا دەچـوو، وا دەزانـرا ئـەوو نـۆ نەفەرەکەی هاوەڵی بزر بوون. لەم بارەوە ماجور دەڵێ:

توانیمان بە دوو چوپی بەلەمی لاستیك رزگـار بـین‌و هێنـدەی نـەمابوو لـەناو چـین، تەنانەت لەتێ نان‌و دڵۆپێ ئاویشمان پێ نەبوو، سەرنشینەکان هەموو لە دڵەڕاوکێدا بوون، تەنیا (ألبرت هرناندس)ی سەرباز نەبێت! کە تۆپەوانی پشتەوەی فڕۆکەکـە بـوو، یەکسـەر دەستی کرد بە دوعاو پاڕانەوەو دڵێ ئێمەی دایەوە وەك ئەوەی بزانێـت کـە خـوای گـەورە پاڕانەوەکەی بیستووەو دێتە هانامان، لە ژێـر ئـەو خـۆرە بەتینـەدا ماینـەوەو لێوەکانمـان

وشك بوو بووە زمانمان دەرهاتبوو، بۆیە دەستەوسان بوون لە هاوكاری كردنەكەی (هەرناندس) لە زیكرو تەسبیحاتدا، لەگەڵ ئەوەشدا هەر دەپاڕانەوە، دوای سێ ڕۆژو پێش هاتنی شەو، شێوەی دوورگەیەكی بچووكیان هاتە پێش چاو، پاش كەمێك شتێكیان بینی كە نەدەهات بە خەیاڵیاندا، ئەویش سێ بەلەم بوون كە سەر نشینەكانی زەلامی ڕووتوقووت بوون، پاشان بۆیان دەركەوت كە ئەم ڕزگاركەرانەیان خەڵكی ڕاستەقینەی ئوستراليا بوون، ڕاوچی ڕەشپێستی قژ بژو ئاڵۆسكاو بوون، لە شارەكەیانەوە سەدان میلیان بڕیبوو، گوتیان بە پاڵنەرێكی زۆر سەیر ڕێڕەوی خۆیان گۆڕیبوو، و بەلەمەكانی خۆیان هێنابوو بۆ ئەو كەنارە مەرجانییانەی هیچ دانیشتوانێكیان تێدا نەبوو، لەوێ (لیندبرج)و هاوڕێكانیان بینیەوە.

٢- ڕادیۆی دیمەشق لە ١٩٦٥/١/١٠ كاتژمێر ٢,٤٥ خولەكی پاش نیوەڕۆ هەواڵێكی خوێندەوە كە لە گۆڤاری (الأبحاث الطبية)ی ئینگلیزیەوە دەرچوو بوو، ئەم ڕووداوە لەم گۆڤارەدا بڵاو بوبۆوە بە ئیمزای ئەو پزیشكەی ڕووداوەكەی بینی بوو، بەسەرهاتەكەش ئەوەیە: گەنجێك بە درێژایی ١٣ ساڵ بە نەخۆشییەكی كوشندەوە دەیناڵاند،و لای هیچ پزیشكێك چارەسەری دەست نەدەكەوت، دوا پزیشك كە چووە لای، ئەم پزیشكەیە كە بەسەرهاتەكە دەگێڕێتەوە، دوای ئەوەی كە فەحسی كرد هیچ هیوایەكی لە چارەسەر كردنیدا نەبینیەوە، لەم كاتەدا نەخۆشەكە بە شێوەزارێكی بێ هیواییەوە لێی پرسی: هیچ هیوایەكم لەبەردەمدا نیە دكتۆر؟.

پزیشكەكەش گوتی: تەنیا یەك هیوا هەیە ئەویش لە ئاسمانە، هەوڵ بدە تاقی بكەرەوە، ئایە دەزانیت نوێژ بكەیت؟

یەكەمجار بوو ئەم نەخۆشە بپاڕێتەوە دوای ئەوەی بە درێژایی ١٣ ساڵ نەخۆش بوو، دوای هەفتەیەك پزیشكەكە سەردانی كرد، بینی نەخۆشەكە چاك بۆتەوە، كە هیچ پزیشكێك نەیتوانی چارەسەری بكات.

٣- لاوێکی میسری بۆی گێڕاینەوە، لەوانـەی بەشداری بـەرەنگاری نـهێنی قـەناتی سوێسی کردبوو لە سـاڵانی ١٩٥١-١٩٥٤دا: کـە سـێ کـەس بـوون ویسـتیان بچـن هێڵێکـی ئاسن لە شوێنێکی لەبەرچاودا بتەقێننەوە ، شەوێکی مانگەشـەو بـوو، ئاسمـان سـایەقە بـوو، زەوییەکـەش بیابـان بـوو، لـە دوورەوە هـەموو جوڵەیـەکێ دیـار بـوو، ئەمـەش ئەبووە هۆی تیر بارانکردنیان لە لایەن دوژمنانــەوەو شـوێن کـەوتنیان!، یـەکێك لـەو سـێ کەسە لە کاتی ڕۆیشتنندا گوتی: ئەی پەروەردگارا هیچ هەورێك بەرووی ئاسمانەوە نیە!... هێندەی پێنەچوو پەڵە هەورێکیان بینی بەری مانگی گرت، دنیا تاریك بوو، ئەمـەش بـووە هۆی یارمەتی دانیان بۆ ئەنجامدانی کارەکەیاندا.

ڕەنگە هەمووش ئەوەمان بیستبێت کە کاتێك هێرشە سێ قۆڵییەکە بۆ سـەر میسـر دەستی پێ کرد، ئاگر لە بۆر سەعید کەوتەوەو خەڵك زۆر تەنگـەتاو بـوون، بەدڵسـۆزییەوە لە خوا دەپاڕانەوە، ئیدی باران باریو هەر لەو ڕۆژەدا ئاگرەکانی کوژاندەوە.

٤- خەڵکی لە هەموو لایەکەوە دەدوێن، هیچ موسـوڵمانێکیش نیـە گـەر ئـەزموونی تایبـەتی لـەم بوارەدا نـەبێت. کـاتێك ڕێگـەی لەبـەردەمدا تەسـك بۆتـەوە بـە شـێوەیەکی پەرێشان پەنا دەباتە بەر پەروەردگار، ئیدی وەڵام وەردەگرێتەوەو ڕزگار بوون دێتـە دی. دیارترین واتاش لەم ڕووەدا بەسەرهاتی باران نەبارینە، کاتێك موسـڵمانان دووچـاری وشـك هـەڵاتن دێـن، لـەم بارەیەشـدا ئـادابی تایبـەتی هەیـە، لەوانـە: تەوبـە کـردن، نوێـژ کـردن، پاڕانەوە. لـە سـەردەمی پێغەمبەریشـەوە ﷺ موسـڵمانان لـەو سەراسـیمەیە دەدوێـن کـە ڕووی داوە، هــەروەها لــەبارەی کەســانێکەوە کــە پاڕانــەوەکانیان وەڵام دراوەتــەوە، کەسێکیش بەدوادا چوونی ئەم ڕووداوەی هەبێت بۆی دەردەکەوێت کە ڕاستەو بـەرەنگاری وردترین پێوانەی ڕەخنەی مێژووش دەبێتەوە.

دیـاردەی وەڵام دانـەوە دیاردەیەکـە هەمیشـە دووبــارە دەبێتــەوە، هــەچ کــاتێك مەرجەکانی بێنە دی، ئەمەش بە شێوەیەکی بڕاوەو یەکلا کەرەوە بەڵگەیـە لەسـەر بوونـی زاتێکی پایە بەرزو بڵند ، کە هاوارو دادو ناڵەی بـانگخوازانو پەرێشـانان دەبیسـتێ، گـەر

بیەوێ وەڵامیان دەداتەوە، هەر چۆنێك بێتو لـە هـەر كوێیـەك بێـت، گـەر موسـڵمان بێـت یاخود بێ باوەڕ. هەموو كاتێك پەروەردگار وەڵامی موسـڵمان دەداتـەوە گـەر مەرجـەكانی پاڕانەوەی تیا بێتە دی، وەڵام دانەوەش نیشانەی خێرە بۆ موسڵمان، هیچ شتێكیش لەمە خێر تر نیە بۆی ﴿وإذا سألك عبادي عني فإني قريب أجيب دعـــوة الداعِ إذا دعـانِ فليستجيبوا لي وليؤمنوا بي لعلهم يرشدون﴾ البقرة/١٨٦.

واتە: كاتێ بەندەكانم لە بارەی منەوە لە تۆ پرسیار ئەكەن (بڵێ كـە) مـن نـێزیكم، پاڕانـەوەی دوعـا كـەران لـە كاتـێ بـانگم بكـەن، وەڵام ئەدەمـەوە، جـا ئـەبێ ئـەوانیش دەعوەتو فەرمانەكانم وەڵام بدەنەوەو بڕوام پێ بێنن، بەڵكو ڕێ پەیا بكەن.

﴿وقال ربكم ادعوني أستجب لكم﴾ المؤمن/٦٠.

- واتە: و پەروەردگارتان وتی: بانگم بكەن تا وەڵامتان بدەمەوە.

گوێ ڕایەڵی پەروەردگار بكە پەروەردگاریش وەڵامی پاڕانەوەكانت بداتەوە.

كەسێك بیەوێت زیاتر ئەم باسە تاو توێ بكات ئەوا با كتێـبی (الفـرج بعـد الشـدة)ی قاضی التنوخی بخوێنێتەوە.

ئەمە بەسە لەمبارەیەوە، ئێمەش لێرەدا بە كورتی بڕاندومانەتـەوە بـە هـۆی زۆری ڕووداوو دەركەوتنیانەوە، هەروەها چونكە لە دووەم بەشی ئەم زنجیرەیەدا (الرسـول) ﷺ نموونەی زۆری تێدایە.

دیاردەی پێنجەم

دیاردەی ڕێپیشاندان

ئێمە کاتێك لە گەردوون دەکۆڵینەوە هەست بەڕێپیشاندانێکی تەواو دەکەین، لە بچووکترین گەردەوە تا گەورەترین تەنەکانی، لە ساکارترین شێوەیەوە تا ئاڵۆزترینیان، ئەی چۆن شیتەڵی ئەم ڕێپیشاندانە بکەین‌و لێکی بدەینەوە؟ چۆن بەرپا بووە؟ چۆن بەردەوام ئەبێ؟ چۆن چەسپاوەو ماوەتەوە؟ لەوەڵامی ئەم پرسیارانەوە ژیری تەنیا یەك وەڵامی هەیە بیداتەوە، ئەویش بوونی زاتێکی ڕێپیشاندەرە.

١- ‌ج کاتێك ماری ئاویی گەشەی خۆی تەواو کرد، لە هەموو کانی‌و ڕووبارەکانەوە بۆ ماوەی هەزاران میل ڕێ دەبڕن بەرەو ئۆقیانووسەکان، بە مەبەستی گەیشتن بە قوڵاییە سەختەکانی باشووری (بەرمۆدا)، چونکە لەو شوێنەدا سەرجەم مارە ئاوییەکانی جیهان کۆ دەبنەوە، لەوێش هێلکە دەکەن‌و دەمرن، بەڵام مارە گچکەکان کە هیچ هۆکارێك نابیننەوە تا شتەکانی پێ بناسنەوە، تەنیا ئەوە نەبێت کە لە ئاوی کەمدایەو بە دوای خۆیدا ئەگەڕێتەوە، تا ڕێگەی ئەو کەنارە دەدۆزێتەوە کە دایکەکانی لێوە هاتووە،

لەوێشەوە بۆ ڕووبارو دەریاو کانیە بچووکەکان. بۆیە هەموو جێیەکی ئاوەکان مار ماسی تێدایە، کەچی هەرگیز ئەوە ڕووی نەداوە مار ماسی ئەمەریکی لە ئاوی ئەورووپیدا ڕاو بکرێو بە پێچەوانەشەوە.

٢- زەردەواڵە ڕاوی وشترالووک (کوللەی گەورە) دەکات، بە دەرزییەکەی لە شوێنی لەشی دەداتو بێهۆشی دەکات بەڵام هەر بە زیندوویێتی دەمێنێتەوە، وەك جۆرە گۆشتێکی پارێزراو، بەڕادەیەکیش ژەهری تێ ناکات کە بیکوژێت، یاخود ببێتە هۆی ژەهراوی بوونی گۆشتی بێچووەکانی کاتێك لە گۆشتەکەی دەخۆن، هێندەشی ژەهر تێ ناکات کە بێهۆشی نەکاتو هیچ کاری لێنەکاتو هەڵبێت، پاشان چاڵێکی لە زەوی بۆ هەڵدەکەنێت، ئیدی مێینەی زەردەواڵە دێتو گەراکەی خۆی لە شوێنێکی گونجاودا دادەنێت، پاشان چاڵەکە دادەپۆشێتەوە ئیدی بە بێ باکی بەجێی دێڵێت، دوای ئەوەی کە دڵنیا بوو هۆکاری ژیانی بۆ بێچووەکانی فەراهەم هێناوە بۆخۆی دەمرێت، بێچووەکانیش بچووکن ناتوانن بجولێن. بێگومان زەردەواڵە هەر لەسەرەتای یەکەم ڕۆژی دروست بوونیەوە بەم کارە هەستاوەو ئێستاش هەر لەسەری بەردەوامە، گەر وا نەبووایە هیچ زەردەواڵەیەك لەسەر ڕووی زەویدا نەدەمایەوە.

٣- لە ویلایەتی نیو ئینکلاند جۆرە کوللەیەکی لێیە کە تەمەنی دەگاتە ١٧ ساڵ، پاش ئەم ماوەیە ژێر زەوی جێ دێڵێ لە کاتێکا لە قولایی تاریکییەکانیدا ژیاوە، لەگەڵ گۆڕانێکی کەم لە پلەی گەرمادا، بۆیە بە مەلایینیان لێ دەردەکەوێ دوای ٢٤/مایۆ/ی ساڵی حەڤدەهەمین، ئەم دەرکەوتنەش بەم وردەکارییە لەو ڕۆژە دیاری کراوەدا بە ڕێپیشاندانێکە کە مرۆڤ لێی حاڵی نابێت گەر "ڕۆژمێر" بەکار نەهێنێت.

٤- زانایەکی ئەمریکی ویستی هێلکە بتروکێنێ بێ پەروەردەی مریشکەکەی، بەشێوەیەك کە هێلکەکە لە هەمان پلەی گەرمادا دابنێ کە مریشکەکە دەیبەخشێت بە هێلکە بۆ هەڵهێنان، کاتێك هێلکەکانی کۆکردەوە بۆ خستنە ناو ئامێری هەڵهێنانەوە، جوتیارێك ئامۆژگاری کرد کە هێلکەکانی ئەم دیوو ئەودیو پێ بکات چونکە مریشك وا

دەکات، زاناکە گاڵتــەی بــەم قسـەیە هـات، بۆشــی ڕوون کـردەوە کـە مەبەسـتی مریشـەکە لەمەدا ئەوەیە گەرمایی ببەخشـێ بـە بەشـی ژێـرەوەی هێلکەکـە، کـە لـە گـەرمایی لەشـی مریشکەکە بێ بەش بووە، بەڵام زاناکە سوور بوو لەسەر ئــەوەی هێلکەکـە بـە شـێوەیەکی چەسپاو دابنێت و گەرماییەکە بە شێوەیەکی چەسپاو بە هێلکەکە ببەخشێت.

زاناکە بەم کـارەوە خـەریك بـوو تـا کـاتی هەڵهێنان تێپـەڕی و هیـچ هێلکەیـەکیش هەڵنەهات، بۆ جارێکی دی تاقی کردنەوەکەی بە ئەنجام گـەیاندەوەو ئـەمجارە بـە قسـەی جوتیارەکەی کرد، یان با بڵێین لاسایی مریشـکەکەی کـردەوە، بۆیـە لـە کـاتی هەڵهێناندا هێلکەکانی ئەم دیوو ئەودیو پێ دەکردو بەم جـۆرە لـە کـاتی هـاتنی کـاتی دیـاری کـراودا جوچکەکان سـەریان هەڵهێنا، دوا لێکدانـەوەو شـیکاری زانسـتییانەش بـۆ هەڵگێڕانـەوەی هێلکەکان ئەوەیە کە کاتێك جوچکەکە لەهێلکەکەدا دەخولقێت مـاددە خۆراکییـەکانی لـە بەشی خوارووی لەشیدا دەمێنێتەوە ئەگـەر گـەدەی نـەجوڵێنرێت، بۆیـە دەبینـین مریشـك تەنیا لە یەکەم ڕۆژو دوا ڕۆژدا هێلکەکە ئەم دیوو ئەودیو پێ•ناکات.

بەم جۆرەو ئا بەم ڕێپیشاندانە تەواوە بۆ کرداری مانەوەی ڕەگەز، تۆوی مریشك لە جیهاندا نافەوتێت، چونکە بە تەواوی دەزانێت کە پێویستە چی بکـات. ئەمـەش بێگومـان؛ دەبێت یەکەم مریشك بەم کارە هەستابێت تا ڕەگەزی مریشك گەیشتۆتە ڕۆژی ئەمڕۆ.

٥- ئـاژەڵی (ئیکسـیۆکۆپ) بـە تـەنیا لـەوەرزی بـەهاردا دەژی و کـاتێکیش هێلکــە دائەنێت بۆ خۆی دەمرێت، ئیدی دایکەکان بێچووەکانیان نـابینن تـا لـە خـۆراك پێدانیـاندا یارمەتیان بدەن یاخود لە بەرگری لێکردنیاندا یارمەتییان بدەن، بێچووەکانیش بۆ مـاوەی یەك ساڵ ناتوانن خواردن دەست خەن، بۆیە دایکەکە پەنا دەباتە بەر پارچــە تەختەیـەك و چـاڵێکی لاکێشـەیی تیـا دروسـت دەکـات، پاشـان هـەندێك لقــی گـوڵ و گـەڵای شـەکریی دەهێنێـت و سـەری چاڵەکـەی پــێ دەگرێــت، پاشــان هێلکــە دەکــات و تـۆزی تەختەکــە دەهێنێت و دەیکاتە هەویرو ئەیدا لە سەقفی چاڵەکەو پاشان چاڵێکی تر دروست دەکات،

بۆیە کـاتێك هێلکەکە دەترووکێت ئـەو کرمانـەی کە هـەڵدێن بـۆ ماوەی یـەك سـاڵ تـێری بێچووەکان دەکات.

٦- ڕەگی دارخورما ڕەگـەزە خۆراکییـەکان بـە هـۆی موولولـەی ڕیشـەییەوە لـەناو خاکدا دەمژن، ئیدی خۆراکاوەکان بە پاڵەپەستۆی موولولەیی (ئەزمۆزی) بـەرەو سـەرەوە دەچێت، ڕەگی دارخورماکە بەمـە پتـەو دەبێـت، بـەڵام پاڵفتەکە بـۆ بەشـەکانی سـەرەوە دەچێت تا لەوێ خۆراکیان پێ بـدات، خۆراکـە شـلە پوختەکـە بـەرووبوومی لێ پێـك دێـت. (قمع البلحة)ش ئەو جێگەیە لە خورمادا کـە بـە ئـەرکی پاڵفتـەکردن هەڵدەسـتێت و ڕێ بـە ماددە خۆراکییـەکان ئـەدات بچنـە بەشـەکانی نـاوەوەو بەمـەش توێکڵـی شـیرینی خورماو ناوکە تاڵەکـەی پێك دێت، ئـا بـەم جـۆرە لـەو خۆراکـە پارچـەی نـەرمی خورمـاو شێوەی ڕەقی ناوکەکـەی دەخوڵقـێ، لـەنێوان پارچـە شـیرین و تـاڵ و ڕەق و نەرمەکانیشـدا بەرگێکی تەنك هەیە کە بە چاو نابینرێت. هەرگیز ئەو حاڵەتەش ڕووی نەداوە دارخورمایەك ئەو ڕێیەی لێ تێك بچێت، بە جۆرێك ناوکی خورماکە لە دەرەوە پێك بـهێنێ و پێشەکەشـی لە ناوەوە، یاخود پێشەکەی ڕەق بێت و ناوکەکەشی نەرم!..

٧- ئاژەڵی مەنەوی لە جوڵەدا بە تۆپارە دەکـات، سـەرێکی ڕووتـی هەیـەو ملێکـی کورت و کلکێکی درێژ، بە هۆی چەماوەیی کلکییەوە دەجوڵێت، بە جۆرێـك هـێزی بـەرگری هەیە، لە کەش و شوێنی ناگونجاودا ژیـانی تێـدا دەوەسـتێ و دیـاردەی چـالاکی نـابینرێت، کاتێکیش دەوروبەرێکی گونجاو هەست پێ بکات زیندەگی و چالاکییەکانی بۆ دەگەڕێتەوەو چەند ڕۆژێك بەردەوام ئەبێت لە ژیان و لە چاوەڕوانی ئەو هێلکەیـەدا دەبـێ کـە هێلکـەدانی مێینە دەری دەکات -ئەمەش بە ئامێری زاووزێ نێرینەوە دەژمێردرێ- تا بیگرێتەخۆو گەشەی پـێ بکات، ئەمەش بە ڕێپیشاندانێکی کەم وێنە دێتە دی، چونکە هیـچ توانایـەکی -کیمیـاوی و زیندەگی و ژیری وئیدراکی- تێدا نیە تـا ڕێپیشـاندانی ئـاژەڵی مەنـەوی بـدات بـۆ هێلکـەی مێینە.

٨- لە کرداری شیر پێداندا هەموو شتێکی بەڕێپیشاندان دێتە دی.

ئەو رژێنانەی شیر دروست دەکەن لە کاتی سك پڕیدا بـەجۆرێك گەشـە دەکـەن کـە بەهۆی ئەو ماددانەوە دەبێت کە هەردوو هێلکەدان دەری دەدەن، لـە کۆتـایی سـك پـڕیو سـەرەتای منـداڵ بوونـدا، ئـەم رژێنانـە لـە رژێـنی (النخامیـة) فرمـان وەردەگـرن کـە لـە قاعیدەی جومجومە دایەو فرمان بە دروست کردنی شیر دەکات، کاتێکیش منداڵ لـە دایـك دەبێ بە شێوەی رێپیشاندانێکی بێ سنوور بـە شـوێن مـەمکی دایکیـدا دەگـەڕێ، کـرداری شیر خواردنیش زۆر گرانە، پێویستی بە کشانی یـەك لـە دوای یـەکی ماسـولکەکانی دەمو چاوی کۆرپەلە هەیە، هەروەها زمانو گەرووشی، زارۆکیش بەهۆی رێپیشاندانەوە بەهەموو ئەم کارانە هەڵدەستێت لە یەکەم کاتژمێری شیر خواردنیەوە تا کاتی دەرچوونـی لـە شـیر خواردن، تەنانەت گوتوویانە: پیاویش ناتوانێ بـەو جـۆرە شـیر بخـواتو لاسـایی کۆرپەلـە بکاتەوە کەتەمەنی لە چەند سەعاتێك تێپەڕی نەکردووە!.

مەبەست لەم نموونانە:سـەرنج راکێشـان بـوو بـۆ دیـاردەی رێپیشـاندان، کـاتێکیش ژیری هۆشیار بێتەوەو بە قوڵی لە بوون بکۆڵێتەوە ئەوا ئـەم دیاردەیـە لـە هـەموو شـتێکدا دەبینێتـەوە، ئـەم دیاردەیـەش هەڵدەسـتێت بـە رێکخسـتنی کاروبـاری گـەردوون هـەر لـە ئەلەکترۆنی ناو گەردەوە تا گەردەکەو تا سەرجەم رەگـەزەکانی پێکهاتـەی ژیـانو زەویو خۆرەکانو مەجەڕەکان بە هەموو گۆڕانکاریو رووداوەکانییانـەوە، لـە هـەموو شـانەیەکی لەشی گیانەوەرانەوە تا هەموو ئەندامەکانی لەشی و، لە هەموو گیانەوەرێکی یەك شـانەوە تا دەگاتە هەنگو مرۆڤ...

:﴿قال ربنا الذي أعطى كل شيء خلقه ثم هدى﴾ طه/٥٠.

واتە: وتی: پەروەردگاری ئێمـە کەسـێکە کەبەهـەر بونـەوەرێك ئـەوەی پێداویسـتی بەدیهێنانیەتی، پێی داوە ئەوسا رێنوێنیشی کردووە.

<u>ئەمـە وتـەی قورئانـەو ئـەوەش وتـەی ژیریـی، هـەروەها ئـەوەش وتـەی زانسـتە، رێپیشاندان بێ بوونی رێپیشانـدەر نەژیرییو نەزانست دانی پیا نانێت.</u>

ناوى رێپيشانده‌ر (الهادي)ى په‌روه‌ردگار له‌ هه‌موو شتێكدا ره‌نگى داوه‌ته‌وه‌، له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا بێ باوه‌ڕان گومڕا بوون‌و دڵى خۆشيان گومڕا كردووه‌، ئه‌وانيش له‌ناو گومڕاييه‌كه‌ياندا رێپيشاندراون بۆ رێگه‌ى گومڕايى‌و لاڕێ بوون، چونكه‌ مرۆڤ به‌و تواناو هه‌ڵبژاردنه‌ى پێى دراوه‌، هه‌روه‌ها به‌و تاقيكردنه‌وانه‌ى له‌م ژيانه‌دا هاتوه‌ته‌ رێى كه‌ له‌ شوێنه‌وارى ئه‌م توانايه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ى گرتووه‌، به‌ شێوه‌يه‌ك پێكهاتووه‌: كه‌ ناوى (الهادي) په‌روه‌ردگارى به‌ جۆرێك تيادا ره‌نگى داوه‌ته‌وه‌ كه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌م سه‌ربه‌ستى توانايه‌يدا بگونجێ بۆ ئه‌م تاقى كردنه‌وه‌يه‌.

﴿ونفس وما سواها، فألهمها فجورها وتقواها، قد أفلح من زكاها، وقد خاب من دساها﴾ الشمس/٧-١٠.

واته‌: و به‌ نه‌فس‌و ئه‌و كه‌سه‌ى چاك‌و به‌ ته‌كوز ئه‌وى سازدا جا چاكه‌و خراپه‌كه‌يشى پێ ئيلهام كردووه‌، به‌ هه‌قيقه‌ت هه‌ر كه‌س نه‌فسى پاك كرده‌وه‌ رزگارى ده‌بێ،و هه‌ر كه‌س نه‌فسى خۆى به‌ گوناه ئالوده‌ كرد، بێ هيواو بێ به‌ش بوو.

﴿وأما من خاف مقام ربه ونهى النفس عن الهوى، فإن الجنة هي المأوى﴾ النازعات/٤٠-٤١.

واته‌: و به‌ڵام هه‌ر كه‌س كه‌ له‌ گه‌وره‌يى په‌روه‌ردگارى ترساوه‌و نه‌فسى خۆى له‌ هه‌واو هه‌وه‌س گێڕاوه‌ته‌وه‌ جا به‌ڕاستى به‌هه‌شت جێيه‌تى.

بێ باوه‌ڕان له‌ مێژه‌وه‌ بانگه‌واز كردن بۆ لاى (اللهﷻ)ى په‌روه‌ردگارو گێڕانه‌وه‌ى هه‌موو شتێك بۆ لاى ئه‌و به‌ درۆو فيشاڵ‌و ئه‌فسانه‌ لێك ئه‌ده‌نه‌وه‌ ﴿قال ربي يعلم القول في السماء والأرض وهو السميع العليم، بل قالوا أضغاث أحلام بل افتراه بل هو شاعر﴾ الأنبياء/٤-٥.

واته‌: (به‌ڵام پێغه‌مبه‌ر) فه‌رمووى: په‌روه‌ردگارى من هه‌موو قسه‌يه‌ك چ له‌ ئاسمان‌و چ له‌ زه‌وى بێ ئه‌يزانێ، هه‌ر ئه‌ويشه‌ زۆر ژنه‌واو زانا، ئه‌وانه‌ وتيان: نا (ئه‌وه‌ى موحه‌ممه‌د هێناويه‌تى وه‌حى نيه‌) به‌ڵكو خه‌وى هاشه‌و پاشه‌يه‌، به‌ڵكو به‌ درۆ ئه‌وانه‌ به‌ده‌م خواوه‌ هه‌ڵده‌به‌ستێ تا به‌ڵكو ئه‌و شاعيرو هه‌ستيارێكه‌ !..

بەڵام بێ باوەڕان ئەمڕۆ هەموو وتەیەکی بێجگە لەخۆیان وادادەنێن کە نازانستییەو بۆنی ئەفسانەو خەیالاتی لێ دێت. لێکچوونی تەواوی نێوان ئەو دوو هەڵوێستە لە کۆنو نوێدا بەڵگەیە لەسەر یەکێتی دەروونی مرۆڤایەتی، هەر چەندە وتەکانیش بەناو لە لایەن فەیلەسوفەکانەوە بە شێوەیەکی رازاوەیی دەربچێت، وەك ئەوەی بەڵگە بێت لەسەر جۆرێك ڕێپیشاندان بۆ گومڕایی، وەکو ڕێپیشاندانی چاکە خوازان بۆ ڕێگەی هیدایەت، ئەمەش دەرکەوتنی ناوی (الهادي) خودایە لە جیهانی ئادەمیزاددا ﴿وهديناه النجدين﴾ البلد/١٠، واتە: و ئەوم بۆ (دوو ڕێگای) چاکەو خراپە ڕێنوێنی کرد. ﴿إنا هديناه السبيل إما شاكراً وإمّا كفوراً﴾ الدهر/٣، واتە: بەڕاستی ڕێگامان بەو نیشان داوە، جا یا سوپاس بێژە یا ناسوپاسە.

بێ باوەڕان وای دادەنێن کە دەتوانن هەموو دیاردەکانی ئەم گەردوونە بە بێ خوا ڕاڤە بکەن، ئەوەشیان کە ئەمڕۆ ناتوانێ لێکی بداتەوە وای دەبینێ و دە زانێ لە پاشەڕۆژدا دەیگاتێ، جا لەگەڵ ئەوەی ئەگەر ئەم شیکردنەوانەی زانستیو ژیری بێ! یاخود گومانـاوی حەدەسیی بێ، بڕوایەکی تەواوی پێیەتیو هیچ ڕاڤەیەکی تریش وەرناگرێ هەرچەندە زانستیو ژیرخوازیش بێت، چونکە بەلای ئەم جۆرە کەسانەوە زۆری ئەگەرەکان:یەك ڕێ تێچووەکەی خۆی پووچ ناکاتەوە، کەچی زۆریو جۆراو جۆری دیاردەکانی بوون بە لای ئەوەوە بە ڕاڤەی دەروونی خۆی دادەنێ، ئەمەش شوێنەواری ئەوە دەردەخات کە هەست بەوە دەکات وەك زاتێکی خاوەن سیفەتەکانی زانستو هێزو تواناو ژیانە، جا گەر ئەم واتایانە لە گەردوون دابماڵین ئەوا دەردەکەوێت سەرتاپای سروشت خاوەنی زانستو تواناو هێزو ژیان نیە. ئەوانە سەبارەت هەچ شتێك ببینن دەڵێن: ڕێی تێدەچێ، گەر ئێمەش نەڵێین وایە! پەروەردگار خاوەن توانایە! ئەوا بێ باوەڕ دەبینو (لە ئیسلام دەردەچین) بەڵام ئێمە ئەمە دەڵێین، کە زانستو تواناو هێزی پەروەردگار لە گۆڕێ دایە، بەڵام ئەگەر زانستو توانا لە ئارادا نەبوونایە ئێمەش ئەمەمان نەدەگووت.

خوای گەورە شتی زۆر دەرخستووەو زۆریشی شاردۆتەوە، لەو شتە زۆرانەی کە دەری خستووە وای لە موسڵمانان کردووە بڵێن: "گەر پەردەکانی بینینی پەروەردگاریش لابچێت یەقینم زیاتر نابێت"، ئەو شتە زۆرانەش کە شاردونیەتیەوە وای لە بێ باوەڕان کردووە وا بزانن‌و یەقینیان هەبێت بەوەی کە پێشینەکان لە خەیاڵاتدا دەژیان، حوکمی ژیریش بە جۆرێکە پەروەردگار لە یەك کاتدا ئاشکراو شارراوەش بێت: بۆ دڵان ئاشکرا بێت بەڵام بۆ چاوان شارراوە بێت، چونکە بینینی بەدیهێنانی دروستکراوەکانی لە پێش چاومانە،و دڵیشمان گەواهی بۆ ئەدات، بۆیە پەروەردگار دەفەرموێت ﴿ومن يؤمن بالله يهد قلبه﴾ التغابن/١١.

واتە: و هەر کەس کە بڕوا بە خوا بێنێ، خوا دڵ‌و دەروونی ڕێنوێنی ئەکات.

لە نەبینینی پەروەردگاردا بەڵگەی بێ باوەڕ بوون بە دەستی بێ باوەڕانەوە نیە، ئەمەشمان لە سەرەتای باسەکەماندا خستە ڕوو، بەڵام لە دەرکەوتنیدا بەڵگەیەکی تەواو هەیە لەسەر باوەڕ بوون پێی، جا ئەگەر لە گومڕایی گومڕایاندا نیشانەو جۆرێکی ڕێپیشاندان هەبێت لە گومڕایی، چونکە خۆیان بێ بەش کردووە لە بینینێکی ڕوون‌و شتەکان بە پێچەوانەوە دەبینن، ئەوا لە ڕێپیشاندانی ڕێپیشاندراواندا دیاردەیەکی تەواومان بۆ دەردەکەوێت لەسەر ڕێپیشاندانێکی تەواو. بەڵام هەروەك چۆن لە ڕێپیشاندانی ڕێپیشاندراواندا بەڵگە هەیە لەسەر دیاردەی ڕێپیشاندان، ئەوا لە ڕێپیشاندانی گومڕایانیش بۆ ڕێگەکانی گومڕایی بەڵگە هەیە لەسەری، وەك لەمەودوا ڕوونی دەکەینەوە، هەموو ئەمانەش بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە زاتێکی ڕێپیشاندەر هەیە.

نیشانەو ئایەتەکانی پەروەردگار زۆر ڕوون‌و ئاشکران‌و لە هەموو شتێکدا دەرئەکەون، بەڵام گەیشتنە ئەم ئایەت‌و نیشانانە پێویستی زیاترەبە مرۆیی بوونە، پێویستی بە ڕەوشتە بە شێوەیەکی وردتر ﴿سأصرف عن آياتي الذين يتكبرون في الأرض

بغير الحق وإن يروا كل آية لا يؤمنوا بها وإن يروا سبيل الرشد لا يتخذوه سبيلا وإن يـــروا سبيل الغي يتخذوه سبيلا ذلك بأنهم كذبوا بآياتنا وكانوا عنها غافلين﴾ الأعراف/١٤٦.

واتە: کەسانێ کە لە زەوی بە ناهەق خۆ بە زل ئـەزانن لـە نیشـانەکانی خـۆم لایـان ئەدەم، ئەگەر هەر جـۆرە نیشـانەیەك ببینـن بـڕوای پـێ نـاهێننو ئەگـەر ڕێگـای هیدایـەت ببینن، پێیدا ناڕۆنو نایکەنە ڕێگای خۆیان،و ئەگەر ڕێگـای خـوار (و خـراپ) ببینـن پێیـدا ئەڕۆن (هەموو ئەمانە) لەبەر ئەوەیـە کـە نیشـانەکانی ئێمـەیان بـەدرۆ دەخسـتەوەو لـەوە غافلْ بوون.

ئەمە ڕاستییەکە بەرپەرچ نادرێتەوە، خۆ بـەزل زانـینو بـێ ئاگـایی لـە ئایەتـەکانی پەروەردگار دوو ڕێگەی بێ باوەڕین، هــەروەها گەردنکـەچی بـۆ هـەقو ڕازی بـوون پـێیو بێداریی سەبارەت ئایەتەکانی پەروەردگار ڕێگای باوەڕبوونە، چونکە مـرۆڤ بـە ڕەوشـتو ئاکـاری مرۆڤایـەتیو زیـاتر بـە هیـوا بـوونو داواخـوازی هـەق، بێگومــان مـرۆڤ دەگاتـە پەروەردگار. گەروتیشیان سەرچاوەی ڕێپیشاندان توانای خوای گەورەیە ﴿ولو شئنا لآتينــا كل نفس هُداها﴾ السجدة/١٣.

واتـە: و ئەگـەر بمانویسـتبا (بـە زۆر) ڕێنوێـنی پێویسـتمان بـە هـەر مرۆڤێك ئـەدا. دەڵێین: سەرچاوەی هەموو شتێك ویست وتوانای خوداوەندە، ئەمەش هیــچ بیانوویـەك بـۆ بیانووکـەرانو شـرۆڤەکەرانو هـەڵاتووان لەبەرپرسـیارییەتی ناهێڵێتــەوە، خـوای گـەورە فەرموویەتی ﴿إن هو إلاّ ذكر للعالمين. لمن شاء منكم أن يستقيم﴾ التكوير/٢٧-٢٨.

واتە: ئەو قورئانە تەنیا پەندو یاداوەرییەکە، بۆ جیهانیان بۆ هەر کەس لە ئێوە کە بیەوێ بکەوێتە سەر ڕێگای ڕاست. ئەبو جەهلیش گوتی: ئەوە بۆ ئێمەیە ئەگەر ویستمان، خوای گەورەش تەواوکارییەکەی ئایەتەکەی دابەزاند: ﴿وما تشاؤون إلاّ أن يشـــاء الله رب العالمين﴾ التكوير/٢٩.

واتە: و ئێوە ناتانەوێ مەگەر (ئەوەی کە) خوا بیەوێ کە پەروەردگاری جیهانیانــە.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ویستی پەروەردگار بەسەر هەموو شتێکدا زاڵە، ئەمەش ڕۆڵو هەڵبژاردنی مرۆڤ وەلا ناخات.

﴿یهدي به الله من اتبع رضوانه سبل السلام﴾ المائدة/١٦.

واتـە: خـوا بـەوە، کەسـانێ کـە بـەڕازی بوونـی خـوا پـەیڕەوی بکــەن بـۆ ڕێگـای سەلامەتو ئاشتی ڕێنوێنیتان دەکا.

﴿یضل به کثیراً ویهدي به کثیراً وما یضل به إلاّ الفاسقین﴾ البقرة/٢٦.

واتە: خوا زۆر کەسی پێ گومڕا ئەکاو زۆر کەسیشـی پـێ ڕێنوێـنی ئـەکاو خـوا بـەو (مەسەلەیە) کەس گومڕا ناکات، مەگەر فاسقان نەبێت.

پەروەردگار گەر بیەوێت کەسێك گومڕا بکـات لـەم بوونـەوەرە بـە نـاوی گومـڕاوە ئاشـکرای دەکـات، هـەتا لـەهیچ ئایـەتێکی پـەروەردگار لـە دروسـتکرداوەکانیدا دەسـتی پەروەردگار نابینێتەوە، هـەروەها لـە ئایەتـەکانی قورئانیشـدا، تەنانـەت هیـچ نیشـانەیەك نابینێتەوە بیگەیەنێتە پەروەردگار، ئەمەش بە زۆری خودا نیـە، بـەڵکو بـەهۆی ئەوەوەیـە ئەو مرۆڤە بۆ خۆی ڕێگاکەی تری هەڵبژاردووە بە هۆی خـۆ بـە زلزانـینو ستەمەوە، بۆیـە بەڵگەو ئایەتەکان بە پێچەوانەوە دەبینێت، ئەوەی کە بەڵگە بێت لەسەر بڕوا بوون ئەو بـە بەڵگەی بێ باوەڕی دەبینێ، ئەمەش لەبـەر ئەوەیـە کـە وتمـان وەك شـوێنەواری پـێزانینی ڕێپیشاندانی پەروەردگارە بۆ هــەردوو ڕێگاکـە، مرۆڤـیش بـە تـەنیا ئـەرکی بەرپرسـیارێتی هەڵدەگرێت.

گـەورەیی‌و مـەزنی بـۆ ئـەو پەروەردگارەیـە کــە داوای نــەکردووە سـوننەتێك لــە سوننەتەکانی بگۆڕدرێت، ئەوەی لەســەر مرۆڤـیش پێویسـتە ئەوەیـە کـە ئـەو ئەرکـەی لـە سنووری ئەو سوننەتانەدا پێی سپێردراوە جێبەجێیان بکات.

بێ بـاوەڕان دەڵێـن: خـودا بـە توانایـە لەسـەر ڕێپیشـاندانی سـەرجەمی ئـادەمیزاد لەوەی پێی خۆشە؛ ئەی بۆچی ڕێیان پیشان نادات؟.

پەروەردگار ئەشتوانێ کە گێتی لە شەڕ پاك بکاتەوە؛ ئەی بۆچی وا ناکات؟ ئەمانە وا دەڵێن تا ئەم کۆتا وشەیە بدرکێنن: (بەو پێیەی کە لە جیهاندا گومڕاییو خراپـە هەیـە، ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەم جیهانە لە دروست کردنی پەروەردگار نیە !).

پاشان بە بڕوادارانیش دەڵێن: مادام بڕواتان بە قەزاو قەدەر هەیە، ئەوا ئەو لادانەی ئێمـە تووشـی بوویـن خـوا بـۆی بڕیوبێتـەوەو ڕزگـار بوونمـان نیـە لێی، ئـەوا ئـەو کاتـە پەروەردگار بەرپرسیار دەبێت! نەك ئێمە، ئەوا هیچ جارێك لۆمەی ئێمە مەکەن، ئایا خودا نەیفەرمووە ﴿يضل الله من يشاء ويهدي من يشاء﴾ المدثر/٣١.

واتە: ئا بەم جـۆرە خـوا هـەر کەسـێ بیـەوێ لاڕێیـی دەکـاو هـەر کەسیش بیـەوێ ڕێنوێنی دەکا.

ئێمەش دەڵێین بێ باوەڕە پێشینەکانیشیان ئەم وتەیـەیان درکـاندووە، قورئـانیش وەڵامی داونەتەوە بەڵام چۆن وەڵام دانەوەیەك؟ ﴿وقال الذين أشركوا لو شاء الله ما عبدنـا من دونه من شيء نحن ولا آباؤنا ولا حرمنا من دونه من شيء كذلك فعل الذين من قبلـــهم فهل على الرسل إلا البلاغ المبين، ولقد بعثنا في كل أمة رســـولا أن اعبـــدوا الله واجتنبـــوا الطاغوت فمنهم من هدى الله ومنهم من حقت عليه الضلالة﴾ النحل/٣٥-٣٦.

واتە: و موشریکان وتیان: ئەگەر خوا بیویستبا، نـەك ئێمـەو نـە باووباپیرانمـان بـۆ غەیری ئەویان عیبادەت نەدەکردو شتێکمان بـێ ئیجـازەی ئـەو حـەرام نـەدەکرد، (بـەڵێ) ئەوانە بەر لەوانیش هەر ئەم کارەیان دەکرد، جا ئایا پێغەمبەران ئـەرکو ڕاسپاردەیەکیان بێجگە لـە ڕاگـەیاندنی ئاشـکرا بـۆ هەیـە؟! و بە هەقیقـەت ئێمـە لـەناو هـەر ئوممـەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووەو تا خوای تاقانە بپەرستنو لە تاغوتو ستەمکار دووری بکەن، جا خوا تاقمێکی ڕێنوێنی کردو تاقمێکیش لاڕێییو گومڕایی داوێنیان گرت.

بێ بــاوەڕانی ســەردەمە پێشــین‌و ســەرەتاکانیش هــەر بــە هــەمان زار دەدوان‌و بــێ باوەڕانی ئەمڕۆش بەکاری دێننەوە: ﴿سيقول الذين أشركوا لو شاء الله مــا أشــركنا ولا آباؤنا ولا حرمنا من شيء كذلك كذب الذين من قبلهم حتى ذاقوا بأسنا قل هل عندكم مـن علم فتخرجوه لنا إن تتبعون إلا الظن وإن أنتم إلا تخرصون﴾ الأنعام/١٤٨.

واتە: بە زوویی موشریکان (بۆ بەری بوونی خۆیان) ئەڵێن: ئەگــەر خــوا بیویسـتبایە نەئێمە دەبووینە موشــریک‌و نــە باووباپیرانمــان، و ئێمــە هیــچ شـتێکمان حــەرام نــەدەکرد، کەسانێ کە بەر لەمانە بوون هەروا (پێغەمبەرانیان) بەدرۆ ئەخستەوە تا ســەرەنجام تــامی سزاو عەزابی ئێمەیان چەشت، بڵێ: ئایا (بەڵگەیەکی) زانستانەتان لا هەیە تا دەری بخەن‌و بە ئێمەی بنوێنن؟ ئێوە تەنیا لە گومانی بێ بنەڕەت نەبێ پەیڕەوی ناکەن،و ئێوە بێجگە لە درۆ شتی ترتان بە زاردا نایێ.

کەواتە ئایا نرخی بەڵگەی کافران چییە؟ ئەگەر تێبینی وەڵامە قورئانیــەکان بکــەین ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە پێغەمبەرانی خوایان(صلوات الله عليهم) بەدرۆ زانیوە، هەروەها بە نەفام ناوبراون، پەیامی پێغەمبەرانیش –صلوات الله عليهم– بەڵگەیە لەسەریان.

ئەوانــە ســەیری گشـتگیریی ویســتی پــەروەردگار دەکــەن‌و ســەیری توانــای خۆیــان نــەکردووە، بۆیــە ویســتوویانە بەڵگــە لەســەر پــەروەردگار بهێننــەوە بــە تەواوێتییەکــەی (الكمال)، خوای گەورەش بەڵگەیان لەسەر دێنێتــەوە بــەو توانایــەیان کــە لــە ڕێی ڕاســتی خۆیدا بەکاری ناهێنن.

ئەوەی کە خوا نووسیویەتی‌و زانستی پێیەو ویستی لێیە، ڕێی هەڵبژاردن لە مرۆڤ ناگرێت، هەردووکیان هەڵەیــەکی گــەورەن، کــەوا گومــان بــەرین پــەروەردگار نــازانێت چــی ڕوودەدات، یاخود وا بزانین کە بوونی زانیاری بەوانەی کە ڕوودەدەت توانای هەڵبژاردنی لە ئێمە زەوت کردووە، زانستی پەروەردگار دەرخەرو ئاشکراکەرە نەك سەپێنەر بێت، جا کە زانستی پەروەردگار هەڵبژاردنمان لێ زەوت نــەکات، ئــەوا هــێزو ویســت‌و تواناشــی هــەر بــە

هـەمان شێوەیە، هـێز ئـەوە ئاشـكرا دەكـات كـە ئـیرادەو ویسـت تایبەتمـەندی كــردووە، ئیرادەش ئەوە تایبەت دەكات كە زانست بەسەریا تێپەڕیوە.

ئەوە هەڵەیە وا تێبگەین ئەم ئایەتە ﴿يضل من يشاء ويهدي من يشاء﴾ النحل/٩٣.

واتە: ڕێنوێنی دەكا،و بە هەقیقەت لەوەی وا ئەنجامتان داوە لێتـان دەپرسـێتەوە.

ئەوە دەردەخات كە ئادەمیزاد رامە لەسەر هیدایەت‌و لەسەر گومڕایی، بەڵكو خوای گەورە دەفەرمـوێ:

﴿فلما زاغوا أزاغ الله قلوبهم﴾ الصف/٥.

واتە: جا كاتێ ئەوانە لە هەق لایاندا، خوا دڵ‌و دەروونی ئەوانی لە حەق كرد.

﴿قد أفلح من زكّاها وقد خاب من دسّاها﴾ الشمس/٩-١٠.

واتە: بە هەقیقـەت هـەر كـەس نەفسـی پـاك كـردەوە ڕزگـاری دەبـێ،و هـەر كـەس نەفسی خۆی بە گوناه ئالودە كرد، بێ هیواو بێ بەش بوو.

﴿إن هو إلاّ ذكر للعالمين. لمن شاء منكم أن يستقيم، وما تشاؤون إلاّ أن يشاء الله رب العالمين﴾ التكوير/٢٧-٢٩.

واتە: ئەو قورئانە تەنیا پەندو یاداوەرییەكە بۆ جیهانیان، بۆ هەر كەس لە ئێوە كە بیـەوێ بكەوێتـە سـەر ڕێگـای ڕاسـت. (ئـەبو جـەهلیش گوتــی): ئـەوە بـۆ ئێمەیـە گـەر ویستمان،و ئێوە ناتانەوێ مەگەر (ئەوەی كە) خوا بیەوێ كە پەروەردگاری جیهانیانە.

ئەمـەش ئـەوە دەگەیـەنێت كـە ویسـتی پـەروەردگار بەسـەر هـەموو شـتێكدا زاڵـە، ئەمەش ڕۆڵ‌و هەڵبژاردنی مرۆڤ وەلا ناخات.

بـەڵێ مـرۆڤ خـاوەنی ئیرادەیـە بـەڵام ئەمـە ئـەوە ناگەیـەنێت شـتێك هـەبێت لــە دەرەوەی ئیرادەی خوای گــەورە، سـەرجەم ئـیرادەی پـەروەردگار ڕاسـتە، ئەمـەش ئـەوە ناگەیەنێت سەربەستی‌و هەڵبژاردنی مرۆڤ زەوت بكرێت.

لە كۆتاییدا: خوای گــەورە هــەموو شـتێكی بـەدی هێنـاوە.بەرجەسـتە بێـت یـاخود مەعنەوی، هەر لە ڕەوشتی باشەوە تا ڕەوشتی خراپیش، تـا گـرۆی ئـادەمیزادو سـەرجەم

بوونەوەر، هیدایـەتی هـەموو شتێکیشـی داوە، تەنانـەت خـۆ بـەزل زانینیـش ڕێپیشـاندانی ڕێگاکەی پێویستە، هەروەها حەسوودیو گومڕاییو هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی گومڕایی، هەروەها هیدایەتیش، و هەروەها لقەکانی درەختی مێویش کە بگاتـە هـەر شـوێنێك خـۆی تێوەدەئاڵێنێ، هەروەها خۆرو مانگ، سەبارەت مرۆڤیش[بە تایبەتی]ئـەوا: زاتو دەروونو لەشو هەموو شـتێك تێیـدا نیشـانەی ڕێپیشـاندانە بـۆ ڕێگاکـانی، ئەگـەر وازی لێ بـهێنرێت لەسەر خوو سیفەتەکەی خۆی، بەڵام مرۆڤ سەبارەت ئەو مەلەکاتەی پـێی دراوە شیاوی بەرپرسیارێتی کردووە، وای لێکردووە خێرو شەڕ بۆ ئەو تاقیکردنەوە بێت! ﴿ونبلوكـــم بالشر والخير فتنة﴾ الأنبياء/٣٥.

واتە: و ئێمە بە (گەیاندنی) خراپەو چاکە ئێوە تـاقی دەکەینـەوە. لـەم ئاکامەشـدا بۆتە ئەرك لەسەری هەوڵی زاڵ بـوون بـدات بەسـەر زۆربـەی ویسـتو ئـارەزووو شـەهواتو حـەزەکانیدا، بـەڵکو بوونـی خـۆی بـە پـێی ڕێپیشـاندانێکی دیـاری کـراو بگونجێنـێ، کـە سروشتی خوایی بۆی دەست نیشان کردووە؛ تا لەم سەرزەوییەدا بە ڕۆڵی خۆی هەستێ بە پێی ڕێگەیەکی تایبەت.

بەم پێیـە لادانـی مـرۆڤ لـەم ڕێگەیـە دەبێتـە گومڕایـی، هەرچـەندە لقـەکانی ئـەم گومڕاییەش لە ڕێپیشـاندانەوە سـەرچاوەی گرتـووە، کـە بـە هـەموو شـتێك بەخشـراوە لـە بابەتەکەی خۆیدا: ﴿وهديناه النجدين﴾ البلد/١٠.

واتە: و ئەوم بۆ (دوو ڕێگای) چاکەو خراپە ڕێنوێنی کرد.

بەڵام سەبارەت توانای مرۆڤ کە ئایا دەسەڵاتی واز هێنـانی هەیە لـەو گومڕاییـە - هەرچەندە لەسەر حیسابی لەززەتو ئارەزووەکانی بێـت- ئـەوا پێویسـتە لەسـەری هـەوڵ بدات واتای تاقیکردنەوە بەرجەستە ببێت، هەر لەبەر ئەمەشە کـە (بەهەشـت دەورە دراوە بەناخۆشییەکانو دۆزەخ دەورە دراوە بە شـەهوات). بـە پشـتیوانی خـوداش لـە دیـاردەی حەوتەمدا زیاتر ڕوونی دەکەینەوە.

بەڵام مەبەستی سەرەکیمان لێرەدا ئەوەیــە کــە ئامــاژە بــۆ ئــەوە بکــەین هیدایــەتی تــەواو بــۆ هــەموو شــتێك ـ بەدیــهاتووی بەرهەســتی و مەعنــەوی ـ ئامــاژەی زاتێکــی ڕێپیشاندەرمان بۆ دەکات ﴿أعطى كل شيء خلقه ثم هدى﴾ طه/٥٠.

واتە: وتی: پەروەردگاری ئێمــە کەسێکە کەبەهــەر بونــەوەرێك ئــەوەی پێداویســتی بەدیهێنانیــەتی، پــێی داوە ئەوسا ڕێنوێنیشــی کــردووە. هیــچ شــتێك نیــە مەگــەر جــۆرە هیدایەتێکی گشتی پێ نەدرابێت. تەنانەت شتە مەعنەوی و نابەجەستەکانیش! چ خێر بێت یاخود شــەڕ، بــەڵام مــرۆڤ ئــەرکی هیدایــەتێکی تایبــەتی پــێ بەخشــراوە، بۆیــە پێویســتە لەسەریشی هەوڵی هێنانەدی بدات. لــە کۆتــاییدا ئــەوەی گرنگــە: ئەوەیــە کــە بۆمــان ڕوون بووبێتەوە هیدایەت لە هەموو شتێکدا بە بێ (ﷲ)ی پەروەردگاری ڕێپیشاندەر نایەتە دی.

دیاردەی شەشەم

دیاردەی داهێنان و قەشەنگی

ئایا سەرنجی تابلۆی وێنەکێشێکت نەداوە کە خەڵکی سەبارەتی بڵێن بەرهەمێکی مەزنە؟ داخۆ بۆچی ئەم بڕیارە دەدەن؟ لەوەڵامدا دەڵێین: لەبەر ئەو داهێنان و نوێخوازیو وێناندن و دەربڕینەیە لە کەش و سێبەرو گونجان و مەعریفەدا هەیەتی، کە دەبێتە هۆی دروست بوونی سەرسامی لە لایەن بینەرەوە، رەنگە تۆ بە سەرسامییەوە بڵێیت: ئەم تابلۆیە فلان هونەرمەند نەخشاندوویەتی، ئەی ئایا کاتێك کە وای لەبەردەم تابلۆیەکی رازاوەی قەشەنگی مەزنی ئەم گەردوونەدا نایەت بە خەیاڵتا کە بیر لە نەخشێنەری مەزنی گەردوون بکەیتەوە؟، یاخود راهاتنت لە سەر بینینی دیمەنەکان وای لێکردووی: بەرچاوی گرتوویت لەم جۆرە بیر کردنەوەیەدا! گەر بیر بکەیتەوە ئەوا بۆت دەردەکەوێت: جوانیو قەشەنگی پەیوەستی هەموو شتێکن لەم گەردوونەدا: هەورەکان، پەلکە زێڕینە، ئاسمانی شین، ئەستێرە رەنگاو رەنگ و پەرت و بڵاوەکان کە بە رێك و پێکی دەجوڵێن و ئەندازەیەکی سەیریان هەیە، مانگ لە کاتی هەڵهاتنیدا یا لەکاتی چواردەیی و کەوانەییدا، یاخود لە کاتێکدا لە ناوەندی ئاسماندایە، خۆر لە کاتی هەڵهاتن و ئاوا بوونیدا، سپێدەو

رەسەنایەتییەکەی، قەشەنگی نیوەڕوان، هـەموو ئەمانـە شـوێنەواری نەخشـین‌و داهێنـانی مـەزنن. گـەورەترین هونەرمـەند ئەوەیـە کـە بتوانێـت سـاتێك لـە ساتەکانی گـەردوون بـە ئەمانەتەوە بە پەڕەمووچەکەی بکێشێ، بـەڵام گـەردوون‌و هـەموو دیاردەکـانی کـە دووبـارە دەبنەوە، یاخود بە دوای یەکدا هاتنیان، یان گۆڕینی دیمەنی جوانیـان بـە جۆرێك کار لـە دەروون دەکات کە هەموو ساتێ جوانی نەخشاندنەکان دەشڵەقێنێ.

هەر گەڵایەکی درەختەکان بەو پەڕی یاساو قەشەنگییەوە داڕێـژراوە، بـە جوانـترین نەخشە، نەخشەو سازاندنێك کە چ کەسێك توانای نیە دایبهێنێت مەگـەر لاسـایی کردنـەوە نەبێت، بە جوانترین شێوە لە گوڵەکاندا دەیبینیتەوە، لە بـاڵای بـاریك‌و جوانـی‌و داڕشـتنە قەشەنگ‌و رەنگە دابەشبووەکانیدا، بە جۆرێك هـەر گوڵێـك تیـایدا پارێزگـاری بـە جوانـی‌و گونجان‌و رەنگـە تایبەتییـەکانی خۆیـەوە بکـات، لـە هـەر گوڵێکـدا هەسـتێکی نـوێ دەبینیتـەوە، زۆر قەشـەنگتر دەبێـت کـە یـەك رەگـەزی کـۆی تیـا ببینیتـەوە، هـەروەها قەشەنگیشە کە لە جۆرەها رەنگ‌و رەگەز پێکهاتبێت، هەر یەك لە گەڵاو گوڵ‌و لق‌و پـۆپ‌و بەرووبوومەکـەی داهێنـانێکی سـەیری لـە خـۆ گرتـووە، گـەر بـە تـەنیابن یـا پێکـەوە، لێکرابێتەوە یاخود پێوەی بێت.

هەروەها دۆڵی سەوزو رووبارو درەختی سەربڵند، بەردو شاخەکان کە بەفر لوتکەی داپۆشیون، یان ئەوانەی هەر لـە دوورەوە ئاسمـان شـینایی خـۆی پـێ بەخشـیوە، یـاخود کۆبوونـەوەی لمـە بەرینـەکانی بیابـان، یـا شـەپۆلە رێـك‌و پێکـە بەدوایـەکداهاتووەکانی ئۆقیانووسەکان‌و گێرسانەوەیان لـە کـەنارەکاندا، هـەروەها دەنـگ‌و هـاژەو زیقـەو خـوڕەو خوێندن‌و دەنگە جۆراو جۆرەکان، هەروەها دەنگی بروسکەو تیشکدانەوەی تینەکەی، ئایا ئەمانە هەموو جوان‌و قەشەنگ‌و سەرنج راکێش نین بە پلەیەك مرۆڤ دەترسێنن‌و سەرسامی دەکەن؟ یاخود ئەو باڵندانەی لەسەر دەریاکان ئەگەڕێن یاخود لەسـەر دارسـتانەکان، یـان لەسەر زەویدا کە دەفڕێت‌و لێت هەڵدێ، یاخود لەبەردەستتا گـەردن کەچـە، رەنگی تـەباو گونجاویی پەڕەکان، شێوە قەشـەنگەکانیان، نـەخش‌و نیگـارە دڵ رفێنـەکانیان، لـە هـەر

پەڕێکیدا ڕەونەقێکی تێدایـە، هـەروەها لـە باڵـەکانیاندا ساتێ دەیانکاتـەوەو سـاتێکی تـر دایان دەخاتەوەو بەرز دەبێتەوەو نزم دەبێتەوە، کەوا لە دڵان دەکات پــڕ بن لـە هەستی خۆشەویستیو گوشادی.

تەرزەو کلۆ بەفرە شێوە ئەندازەییە جیاوازەکان، یان هێڵـە بلورییـەکانی ڕەگـەزو پێکهاتە جیاوازەکان، یان ڕەنگی ڕەگەزە تاکو ئاوێتەکان، پێکهاتەی بەشو پارچەکانیان، خڕی گۆی زەوی،و تەمەکانی ســەر ڕووی مـەریخو ڕووی مـانگو هـەروەها لۆچـەکانی ئـەو ڕووانە، هەموو ئەمانە زۆر جوانو قەشەنگن، بە شێوەیەکی زۆر سەیرو ســەرنج ڕاکێـش... کاتێك بیانخەینە ژێر زەڕەبینەوە یاخود بە بینینی چاوی ئاســایی. هـەروەها لـە حوشـتردا جوانیەکی زۆر هەیە، و لە مەڕو بەرخو مانگاو بزنو سـەگو پشـیلەو هـەموو ئـەو شـتانەی خوا بەدی هێناون جوانییان تیا دەبینرێت، لە خۆشیو ناخۆشیو هــەموو هـەڵسو کـەوتو وەسـتانو جوڵـەیاندا، لـە جوڵـەی ماسـیو شـەپۆلدانی گیــای قوڵایــی دەریاکــان،یـاخود شەپۆلدانی گژو گیای وشکانیەکان کاتێ شەماڵ هەڵدەکات، لە ئێسکە شـکاوەکاندا کـاتێك چاك دەبنەوە، لەو برینانەی کە یەك دەگرنەوە دوای ئەوەی گۆشــتو پێسـتەکەیان دەمـی کردۆتەوە، لە سوری خوێندا، و ئەو دڵە شـکاوانەی شـادیان بـۆ دەگەڕێتـەوە، لـە کوتـانی تۆوی ڕووەکەکان،لەو هەنگانەی کە شیلەی گوڵان دەمــژن، لـە مـاچ کردنـی پـەپوولاندا بـۆ لێوی گوڵان، لە گواستنەوەی بۆ هەڵاڵەیـەکی تـردا.. لـە گواسـتنەوەی هەڵاڵـەی گـوڵان بـۆ یەکتری، پاشان کوتانیانو زۆر بوونیانو ڕاکێشانی دوانەکان بۆ یەکدی.. لە هەموو شتێکدا جێ دەستی قەشەنگیو ڕەونەقو نەخشانی پەورەردگار بەدیار دەکەوێت.

ئـەو تـەباییو گونجانـەی لـە نێــوان هــەموو بوونــەوەراندا دەیبینــین، لــە نێــوان ئەندامەکاندا، لە نێوان ڕەنگەکاندا، ئەمانە وایان کردووە هەموو شتێك لـە شـوێنی خۆیـاندا بن، هەموو ئەمانە داهێنانو ئاماژەی داهێنەر دەکەن.

﴿الذي أحسن كل شيء خلقه﴾ السجدة/٧.

واتە: و سەرەتای بەدیهێنانی مرۆڤی لە گڵ دەستی پێ کرد.

﴿بديع السموات والأرض﴾ البقرة/١١٧.

واتە: بەدیهێنەری ئاسمانەکان‌و زەوی خوایە.

﴿ذلكم الله ربكم له الملك﴾ فاطر/١٣.

واتە: ئەمەیە خوا پەروەردگاری ئێوە، فەرمانڕەوایی تایبەت بەوە.

ئەم قەشەنگی‌و داهێنانە لە پێناوی تۆ دان ئەی مرۆڤ ﴿ألم تروا أن الله خلق لكم ما في السموات وما في الأرض وأسبغ عليكم نعمه ظاهره وباطنه﴾ لقمان/٢٠.

واتە: ئایا نەتاندیوە کە بەڕاستی خوا ئەوەی لە ئاسمانەکان‌و ئەوەی لە زەویدایە بۆ ئێوەی رام‌و دەستەمۆ کردووەو نیعمەتەکانی خۆی چ زاهیری‌و باتینی بێت بۆ ئێوەی زیاد کردووەو پێی داون. ﴿وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها﴾ إبراهيم/٣٤.

واتە: و ئەگەر نیعمەتی خوا بژمێرن، ئەوانە لەئەژمار نایەن.

ئەمانە لە پێناوی تۆدان تاکو پەروەردگارو هەموو ناوەکانی بناسیت، سوپاسی گەورەیی‌و بەخشندەیی بکەیت‌و بە خۆشەویستی‌و عیشقەوە بیپەرستیت، بۆیە هەست‌و داهێنان‌و حەزی جوانی تیادا خولقاندویت، ئەمانە لەوپەڕی داهێنان‌و قەشەنگیدان گەر مرۆڤ ژیریی بەکار بێنێ‌و تێ بگات.

خوای گەورە هێزی بیرو چوواندن‌و زیرەکی هەستەکی پێ بەخشیوە، بۆیە لەززەت لە جوانی دەبینێت،و مەلی خەیاڵی لەسەرەتاوە تا کۆتایی دەگێڕێت، لە خێرایی بروسکەیەکدا هەزاران تابلۆی بوون یاد دەکاتەوە، بە خەیاڵی پەردەی زەوی‌و ئاسمانەکان ئەبڕێ، لەگەڵ ئەو درککردنەیدا کە وای لێ دەکات لەگەڵ بوونەوەردا کار لێك کردن بکات، حەزو ئارەزووی دەبێت، رق‌و خۆشەویستی دەبێت. جارێك هەوڵی بنیات نان‌و ئاوەدان کردنەوە دەدات‌و جارێکی تریش رووخاندن. بۆیە ژیان وەك هونەرێك دەبینێ‌و ماناش وەك ئامێرێك؟ لە هەموو ئەمانەدا قەشەنگی‌و داهێنان هەیە، جا چ جای لەناوەڕۆك، یاخود رووکەشی مرۆڤدا بێت، یان لە دەوروبەریدا بێت، رەنگە وێنەکێشێك وێنەیەکی جوان بکێشێ‌و داهێنان بەرپا بکات، وێنەیەکی ناشیرینیش بکێشێت هەر داهێنان بکات، لە

هـەردوو حاڵەتەکەشـدا داهێنـان هـەر داهێنانـەو لـە هەردووکیشـیدا هـەر بـە کـارێکی بـاش هەستاوە، لە گەردووندا جوان‌و جوانتر هەیە، ناشیرین‌و ناشیرینتر هەیـە، بـەڵام لـە هـەموو ئەمانەشدا داهێنان هەیە، بەڵکو داهێنان زیاد لەمانەش دیار دەکەون، تەنانـەت جوانـی بـە هۆی ناشیرینیەوە ئاشـکرا دەبـێ‌و جوانـتریش بـە هـۆی جوانـەوە، زیـاتر وێنـەکان ئامـاژە ئەدەن، هەردەم لە نوێ بوونەوەدا ئەمێننەوە، زیـاتریش گـەواهی لەسـەر توانـای داهێنـان ئەدەن.

جـا ئـەی مرۆڤـی هۆشـیار هـەرگیز تووشـی ئـەوە نـەبیت کـە قەشـەنگی‌و داهێنــان ببینیت‌و داهێنەرەکەی نەناسیت، یان هەست بە باشە بکەیت‌و چاکساز لە یاد بکەیت، یـان شەیدای جوانی بیت‌و دڵت پڕ نەبێت لە خۆشەویستی بەدیهێنەری جوانی، تۆش لەگەڵ ئەم شاعیرەدا بڵێ:

عذابُـــــــه فيـــــك عَـــــذْبٌ	وبُعْــــــدُه فيـــــك قُـــــرْبُ
وأنـــــتَ عنـــــدي كروحـــــي	بـــل أنـــتَ منـــها أحـــبُّ
حَسْـــبي مـــن الحـــب أنـــي	لمـــا تحـــبُ أحـــب

(ســزاکەی لـــە تـــۆدا زوڵاڵـــە	دووریشـــی لـــە تـــۆدا نـــێزیکی
تـــۆ لای مـــن هـــەر وەکـــو گیـــانمی	بـــەڵکو تـــۆ خۆشەویســـت تـــری
هێنـــدە خۆشەویســـتیم بەســـە	تـــۆ چیـــت پـــێ خـــۆش بـــێ منیـــش وا)

دیاردەی حەوتەم

دیاردەی کار لەجێی

﴿قل انظروا ماذا في السماوات والأرض وما تغني الآيات والنذر عن قوم لا يؤمنون﴾ يونس/١٠١.

واتـە: بلـێ: بڕواننـە ئـەوەی وا لـە ئاسمانـەکانو زەویدایـە، بـەڵام ئـەم نیشـانانەو ترسێنەرانە بۆ هۆزێ کـە بـڕوا نـاهێنن بـێ سـوودە، و بـێ نیازیـان ناکـات (نـەزر: جـەمعی نەزیرەو کنایە لە پێغەمبەران دەکات).

﴿أولم ينظروا في ملكوت السماوات والأرض وما خلق الله من شيء وأن عسى أن يكون قد اقترب أجلهم فبأي حديث بعده يؤمنون﴾ الأعراف/١٨٥.

واتە: ئایا لە حوکومەتی ئاسمانەکانو زەویو ئـەوەی لـە هـەر شـتێك خـوا خـەلقی کردووە ناڕوانن (تا پەند بگرن)، جا بە چ قسەیەك دوای ئەو (قورئانە) بڕوا دێنن؟.

﴿وكأين من آية في السماوات والأرض يمرون عليها وهم عنها معرضون﴾ يوسف/١٠٥.

واتە: و چەند زۆرن نیشانەکانی (خوا) لـە ئاسمانـەکانو زەویـدا کـە ئەوانـە بـەلایدا ئەڕۆنو رووی لیٚ وەردەگێڕن!.

﴿ولقد ذرأنا لجهنم كثيرا من الجن والإنس لهم قلوب لا يفقهون بها ولهـــم أعـــين لا يبصرون بها ولهم آذان لا يسمعون بها أولئك كالأنعام بل هم أضل أولئك هـــم الغـــافلون﴾ الأعراف/١٧٩.

واتە: و بە هەقیقـەت زۆریٚ لـە جنۆکـەوو ئینسـمان بـۆ دۆزەخ خولقـاند، بـۆ ئـەوان دڵگەلیٚ هەیەو پیٚی تیٚ ناگەن، و چاویان بۆ هەیەو پیٚی نابینن‌و گوێیان بۆ هەیە کە پـیٚی نابیستن، ئەوانە هەر وەکو مەڕو ماڵاتن، بەڵکو لەوانیش گومڕاترن، هەر ئەمانە غافڵن.

خوای گەورە ئەوەی لە موسـڵمان دەوێـت کـە لـە هـەموو شـتێکدا ئایـەت‌و نیشـانە ببینێـت، تـا زیـاتر بـاوەڕی نیشـان بـدەن، هەسـت کـردن بـەوەش:بـەکارێکی باشمـان بـۆ دادەنێت، جا گەر موسڵمان نەگاتە ئەو ئاستە بەرزە ئەوا پێویستی بە وشیارییەکی زیاتر و بیرکردنەوەیەکی زیاترو یاد کردنێکی زیاترە.

دەسـتی پـەروەردگار کـە بەدیهێنـەرە، خـۆی لـە بەدیـهاتووەکانیدا دەرخســتووە. هـەروەها ئـیرادەی پـەروەردگار تایبەتمــەندی کـردووە خـۆی لــە دروســتکراوە جـوان‌و قەشەنگەکانیا دەرخـات، حیکمەتـەکانی پـەروەردگار ئاشـکرا بـوون،ئیـدی مـرۆڤ لـە چـی دەترسیٚ؟.

دڵێکیش شوێنەواری پەروەردگار لە هەموو شتێکدا نەبینێتەوە ئەوا دڵێکـی کوێـرە: ﴿فإنها لا تعمى الأبصار ولكن تعمى القلوب التي في الصدور ﴾ الحج/٤٦.

واتە: چونکە چاوی (زاهیریان) نابینا نابیٚ بەڵکو دڵو دەروونیٚ کە لە سینگیان دایە بینایی لە دەست ئەدا.

رەنگە جیٚی بەزەییو میهریش بیٚ ﴿فلعلك باخع نفسك على آثارهم إن لم يؤمنـــوا بهذا الحديث أسفاً﴾ الكهف/٦.

واتە: جا رەنگە لەبەر کردەوەی ئەوان خۆت بە غەمو خەفەت لە ناو بـەری، ئەگـەر بڕوا بەم قسە نەکەن؟.

خـوای گـەورە فـەرمانی پـێ کردووین کـە لـە نیشـانەو ئایەتـەکانی لـە گــەردووندا بکۆڵینەوە، گەردوونیش بۆ خۆی جێی سەرنجە. جا لەم بارەیەوە بێ بـاوەڕان‌و بـڕواداران وەك یەك لێیان کۆڵیوەتەوە، کەم تا زۆریش هیچ جیاوازییەك نیە لە نێوان زانستی ئەم دوو لایەنەدا، بەڵام جیاوازی نێوانیان رادەی بەکارهێنانی ژیریی‌و یاساکانییەتی بۆ گەیشتن بەو دیوی سروشت، یـان بـە مـەیین‌و وەسـتان لـە تـێڕوانیندا تـەنیا بـۆ بەرهەسـتەکان‌و بـەکار نەهێنانی ژیریی‌و پابەند بوون‌و گۆشە گیری بە تەنی خاکەوە(بە واتای مانەوە تەنیا لەبــەر هەستەکاندا).

بۆیە قورئان زۆر باسی ئەوەی کردووە: لە گەردووندا ئایەت‌و نیشانەو بەڵگــە هــەن بۆ کۆمەڵێك تێ بگەن، یان بیر بکەنەوە، هەروەها زۆر باسی ئەوەشــی کـردووە کـە لەمـەدا نیشانە هەیە بۆ کۆمەڵێك ژیر بن ﴿إن في ذلك لآيات لقوم يعقلون﴾ النحل/١٢.

واتە: بەڕاستی لەمەدا نیشانە گەلێك هەیە (لە گەورەیی خوا) بـۆ تاقمـێ کـە ئـەقڵی خۆیان دەخەنە کار. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە حوکمی یاساکانی ژیریی مەرجێکـە بۆ ناسینی ئایەتەکانی پەروەردگار.

بەم پێیەش هەر دیاردەیەك لە گەردووندا لێی دەدوێین ناڵێین ئێمـە بـە تـەنیا پـەی پێ دەبەین‌و دەیزانین، بەڵکو ئێمەو بێ باوەڕان لەم زانینەدا هاوبەشین، بـەڵام جیاوازیمـان ئەوەیە ئێمە شیتەڵی بوونی ئەو دیاردانە بە پەیوەستییەکی ژیریی دەکەین کـە دەبێـت لـە گـەڵیدا بێـت، بـەڵام ئـەوان بـێ بەڵگـە رەفـزی ئــەم شـیتەڵە ژیرییـە دەکـەن؛ وەك ئــەو ئەندازیارانەی لەبەردەم بینایەکی زۆر قەشەنگدا راوەستاون‌و هـەموویان هاوبەشـن لـەوەدا کە دەزانن بیناکە لە چی پێك هاتووە،و بەشـێوەو جـۆری رێکخسـتن‌و چۆنیـەتی داڕشتنی ئاشنان، بـەڵام یـەکێکیان سـورە لەسـەر ئـەوەی کـە بوونـی ئـەو بینایـە بـێ بوونـی هیــچ شارەزایی‌و زانست‌و ئیرادەو تواناو هێزو داهێنان‌و حیکمەتێك دروست بووەو چ کەسێك بەم

شتانە هەڵنەستاوە. بەڵام یەکێکی تریان ژیریی بڕیاری لەسەر ئەوەی پێ ئەدات کە ئەندازیارێکی زاناو داناپەروەر بە کاری ئەنجام دانی ئەم بینایە هەستاوە. ئەم کێشەیە بەوپەڕی سادەیی ئەمە دەگەیەنێت، کاتێك کەسی یەکەم بە شێوەیەکی ژیریی لەو حوکمەی دەری کردووە گفتوگۆ دەکات، دەڵێت: من لە رۆژانی داهاتوودا دەری دەخەم کە چۆن ئەم بینایە بۆ خۆی دروست بووە، لەگەڵ ئەمەشدا ژیریی بە هۆی زرنگییەوە زیاتر بە هاتنی رۆژگار زانیاری بەرفرەترمان پێ ئەدات لەمەڕ کاری بیناکە، کە زیاترو وردتر خاوەنەکەیمان پێ دەناسێنێت، هەرگیز حوکمی زرنگی وەلا ناخرێت.

گەردوونیش هەر بە هەمان شێوەیە، چەندێك زیاتر وەدەرکەوێت ئەوا زیاتر ئەبێتە بەڵگە لەسەر (ﷲ)ی خودا، (دیاردەی حیکمەت و کار لە جێیی)ش کە ئێستا باسی دەکەین باشترین گەواهیدەرە بۆ ئەوەی کە دەیڵێین، مرۆڤی ئاسایی دەبینێت لە گەردووندا چ حیکمەتێك هەیە، ئیدی بەو حیکمەتە پەروەردگاری حەکیم و داناو کار لەجێ دەناسێت، هەرچەندێکیش زانستی فراوان بێت زیاتر زانیاری بەو حیکمەتە بەرفراوانتر دەبێت، هەمیشە زانستیش دەرخەری حیکمەت بووە.

گەورەترین گیروگرفت و ناهەمواری کە تووشی بڕواداران بووە لەم رۆژە ناهەموارەدا ئەوەیە کە بێ باوەڕان بانگەوازی زانست دەکەن کاتێك بێ باوەڕی خۆیان دەردەخەن، کەچی بڕواداران نازانن؛ ئەوەش کە بووە بە هۆی زیاتر پاڵپشتییان لەم گوتەیەدا ئەوەیە کە زۆربەی بڕواداران لە رۆژگاری ئەمڕۆماندا کەمتر زانستیان بە رووکەشی ژیانی دنیا هەیە وەك لە کەسانی تر، بەڵام ئەو سەردەمەش وا لە سەرهەڵداندایە کە بڕوادار زیاتر زانستی بەرفراوانتر بێ بە رووکەشەکانی ژیانی دنیاو وا خەریکن ئەوە دەسەلمێنن کە زانستی زیاتر ئەبێتە هۆی وەدەست خستنی بڕوای زیاتر..

لەمەڕ حیکمەتەوە گوتوویانە: دانانی شتەکانە لە شوێنی خۆیاندا، سەبارەت بە گەردوونیش ئەوا بە شێوەیەکی رەها ئەوە دەگەیەنێت کە رێی تێ ناچێت هیچ شتێك

جگە لەم شوێنانەی ئێستایان کە هەن، دابنرێن باشـتر بێـت؟ ئەمـەش واقیعـی گەردوونـە، هەموو شتێك تیایدا بە پێی مەبەستە لـە حیکمـەتو داناپـەروەریی، بۆیـە هـەرگیز ژیریـی ناتوانێ لەمەی ئێستا بەدەر بۆچوونێکی دی لا دروسـت بووبـێ، بـە پـێی لێکۆڵینـەوە لـە هەموو شتەکان بە هـەندەکیو هەمەکییـەوە...، ئەوسا راسـتییەکی راشـکاوی لا دروست دەبێت کە دەڵێ: ئەوەی من ئێستا لەسەریم کرۆکی حیکمەتە، ئەمـەش چـەند نموونەیەکـە لەو بارەیەوە:

١- ئەگەر مردن نەبوایە چی رووی دەدا؟.. گوتوویانە گەر دوو مێش زاووزێ بکەنو نەمرن، ئەوا پـاش پێنـج سـاڵ بـە بـەرزایی (٥) سـم چینێـك لـە مێش دەوری گـۆی زەوی دەدات، ئەمە تەنیا سەبارەت یەك رەگەز لە بوونەوەرەکان، ئەی داخۆ چی رووی دەدا گەر لـە سـەرجەم بەدیهێنراوەکاندا مـردن نەبوایـە! ئالێرەوە حیکمـەتی نەخۆشـی دەزانـین، هەروەها حیکمەتی بوونی هۆکاری نەخۆشـییەکانیش دەزانـین وەك میکـرۆبو ڤـایرۆس و هتد، هەروەها یەکێکی تر دەڵێت ئایا ئەگەر ئادەمیزاد بێ نەخۆشی بمردایە باشتر نـەبوو؟ یان تەنیا بە نەخۆشییەك بمرێت، کە هەر کاتێك تووشی بـوو کۆتـایی بـە ژیـانی بێـت؟ لای ئـەو جـۆرە کەسـانە حیکمـەتی بوونـی هیـوا لـە ئـارادا نیـە، هـەروەها حیکمـەتی ئاگـادار کردنەوەو حیکمەتی بیناییو حیکمەتی پەند وەرگرتن بەم واقیعە.

٢- تـەنیا ئـەو پاشـەڕۆکەی لـە مرۆڤـەوە دەردەچێـت گـەر بوونـی بـەکتریاو چـەند هۆکارێکیتر نەبوایە کە دەبێتە هۆی گۆڕینو لەناو بردنـی ئـەو پاشـەڕۆکە، ئـەوا دنیـای پـڕ دەکرد، ئالێرەوە هەسـت بـە حیکمـەتی بوونـی زینـدەوەران دەکـەین کـە مـرۆڤ لای وایـە بوونیان هیچ سوودێکی ئەوتۆی نیە، بۆیە وا هـزر دەکـات کـە بوونیـان بـێ حیکمـەتو بـێ مەبەست بێت، ئەگـەر لـە هـەندێك بوونـەوەردا هیـچ حیکمـەتێك نـەبێت تـەنیا جوانیەکـەی نەبێ! ئەوە بەس بوو،و لە هەندێکی تردا تـەنیا ئـەو حیکمەتـەی تیـا بێـت کـە ترسـێنەرە ئەوە بەس بوو، بوونـی تـرس لـە گـەورەترین حیکمەتەکانـە، چونکـە مـرۆڤ خۆپاراسـتنو ئاگاداری فێر دەبێت، بەم جۆرەش تواناکانی پەرە پێ ئەدات، گەر لە هـەندێك بوونـەوەردا

تەنیا جێ هێشتنی شوێنەکەی بێت لەگەڵ پێش خۆیو پاش خۆیدا ئەوا مەبەستی هاوکاری بەدی هاتووە، ئەمە بە تەنیا حیکمەتە،و لە هەندێ بەدیهاتووی تردا تەنیا ئەوە هەبێت کە کشگێڕی بەدیهێنەرانی خواو توانایت بۆ دەرکەوێت ئەوە بەسە وەك حیکمەتێك.

٣- هەندێك خەڵك دەڵێن: تەنانەت شەڕیش بێ حیکمەت نیە؟! هەروەها ئازاریش؟! ئایا دادپەروەری لە ستەم باشتر نیە؟ میهرەبانی لە دڵ رەقی باشتر نیە؟ سەرپەرشتیاری لە هەتیو خستن باشتر نیە؟ باوەڕ لە بێ باوەڕیو کوفر چاکتر نیە؟ هەستان بە ئەرکی سەرشان لە پشتگوێ خستن باشتر نیە؟، کەواتە ئەبێ حیکمەت چی بێ لە بوونی ئەم ناتەباییو کەمو کورتییانەو بەرانبەرەکەیاندا؟.

تەنانەت دەگاتە ئەو بارەی هەندێك بپرسن بۆچی خوای گەورە شەڕو خراپەی خولقاندووە؟ هەتا دەڵێن: بوونی شەڕ بەڵگەیە لەسەر نەبوونی خوا، چونکە خوا دەبێت خێرەومەند بێتو تەنیا خێریشی لێ بکەوێتەوە. ئێمەش دەڵێین: پێویستە حەزمان لە زانینی حیکمەت بێت لە هەموو شتێکدا، یاخود بپرسین تا شارەزا بین، یان هەوڵی زانین بدەین، ئەمە شتێکی روونو ئاشکرایە، لەگەڵ تێبینی کردنی ئەوەدا کە کەمو کورتی لە زانینی حیکمەتدا نەبوونی حیکمەت ناگەیەنێ. بەڵام گەر بڵێین: خوایە بۆ وات کرد؟! ئەوا ئەمە باشو گونجاو نیە، تەنیا کەسانی بێ ئاگاو نەزان بە گەورەیی خودا ئەم پرسیارانە دەکەن کە بێ ئاگان لە زانستی خوداو کەم تواناییو سنوور دراوی مرۆڤ دەردەخەن لە بەرانبەر بێ سنووریو کەمالو تەواوییەکانی (ﷲ)ی پەروەردگار. زانایەکیش گەر لە روانگەی زانستەوە بە کارێك هەستێت کەسانی نەزان پێی ناڵێن بۆ وات کرد؟ هەروەك خوای گەورە سەبارەت مرۆڤ دەفەرموێت: ﴿وما أوتيتم من العلم إلا قليلاً﴾ الإسراء/٨٥.

واتە: و لە زانست مەگەر کەمێك نەبێ (لە بابەت رۆحەوە) بە ئێوە نەدراوە.

کەواتە ﴿لا يسأل عما يفعل وهم يسألون﴾ الأنبياء/٢٣.

واتە: لە کارێ کە دەیکا ناپرسرێ (و رەخنەی لێ ناگیردرێ)، و لەکاری ئەوان دەپرسرێو (رەخنە) دەگیردرێ.

بەڵام سەبارەت ئەوەی بڵێین: بوونی شەڕ بەڵگەیە لەسـەر نـەبوونی هیـچ خوایـەك! ئەمە ئەوپەڕی نەفامییە، ئەوپەڕی لەدەستدانی هـزرە، ئەوپـەڕی نائاگاییـە بـە یاسـاکانی گەردوون، چونکە بوونی خـوا بەڵگـەکانی لەسـەر بنیـاتنراوە، بـە جۆرێـك دەبێتـە شـتێکی ئاشکراو بێ بەڵگە لای هەموو ئەو مرۆڤانەی بەهرەو مەلەکەیان لە کار نەکەوتبێت.

کەواتـە لـە بازنـەی وەڵام دانـەوەی حیکمەتـەکاندا وەڵامـی پرسـیارەکانی رابـردوو دەدەینەوە:

زینا کردن خراپەیـە! ئـەی ئایا بەدیـهێنانی ئامێرەکانیشـی هـەر خراپەیە؟ خـوای گەورە بـۆ نـێرو مـێ ئـامێری زاووزێی دروسـت کـردووە، هـەروەها لای پیـاوو ئافرەتـەوە ئارەزووی خولقـاندووە، حیکمەتەکـەش ئاشـکرایە کـە خـوا بۆچـی خولقاندوویـەتی، بـەڵام ئادەمیزاد بۆ خۆی، بەکارهێنانی ئەم ئامێرانەی گواستۆتەوە لە بـارە گونجاوەکەیـەوە کـە لە پێناوی مانەوەی رەگەزدا خولقاوە بۆ باری شپرزەیی زایەند، کەواتـە شـەڕ لـە دروست بوونی ئەندامەکاندا نیە، بەڵام شەڕ لەوەدایە کـە مـرۆڤ پـێی هەڵدەسـتێتو سـنوورەکان دەبەزێنێ کە شتەکانی لە پێناو دا بەدیهێنراوە.

هەروەها خواردنەوەی مەی شەڕو خراپەیە، ئەی ئایا ترێ بۆ خراپە بەدی هاتووە؟ ترێ خۆی لە خۆیدا شتێکی خۆشو نایابە، حیکمەتیش لە دروسـت بوونـی ئاشـکرایە، جـا تەنیا مرۆڤە ترێکەی گۆڕیوە لە حاڵەتە گونجـاوە باشـەکەیەوە بـۆ حاڵـەتی پیسـی خـراپ، هەروەها بەکار هێنانی ئاسن لە کاری کوشتندا شتێکی رێ پێ نـەدراوو خراپـە، ئـەی ئایـا ئاسن بۆ خراپە دروست کراوە؟، لە دروست کردنی ئاسـندا چـەندان حیکمـەتی بـێ شـومار هەن، بەڵام بەکار هێنانی مرۆڤ بۆی بە شێوەیەکی هەڵە ئەوە خراپەکەیە.

هەروەها حەسوودی بردن خۆی لـە خۆیـدا ئـاوات خواسـتنە بـە نـەمانی نیعمـەتو بەخششەکانی کەسی حەسوود پێ براو ئەمەش شەڕو خراپەکارییە، ئەی ئایا مەلەکەی کێ بەرکێی نێوان مرۆڤەکان شەڕو خراپەیە؟ لە راستیدا مەلەکەی پێشبڕکێ لە لایەن مرۆڤەوە گەورەترین هۆکارە دەبێتە هۆی گەشە سەندنو ئاوەدانیو چاك سـازی مرۆڤایـەتی، بـەڵام

مرۆڤ خۆی ئەم مەلەکەیەی هەڵگێڕاوەتەوەو لە باری شەڕدا خستویەتییەوە، کەواتە شەڕەکە لە دەروونی مرۆڤدایە نەك لە بوونی (مەلەکە)دا، خۆ بەزل زانینیش پێشێل کردن‌و بچووککردنەوەی خەڵکەو ناهەقی نواندنەو ئەمەش بە شەڕ دادەنرێت، ئەی ئایا هەوڵ دان‌و داواکردنی کەمال‌و (تەواوێتی بڵندیی ڕێ پێدراو) شەڕە؟ خوای گەورە لە مرۆڤدا ئامادەگییەکی خولقاندووە تا کەمال‌و تەواوێتی داوا بکات‌و پلە بڵندی بخوازێت؛ بەڵام مرۆڤ بۆ خۆی ئەم ئامادەگییەی هەڵگێڕاوەتەوەو کردویەتی بە خۆ بەزل زانین، ئیدی بەشەڕ کەوتوەتەوە.

کەواتە مرۆڤ -بە گۆڕین‌و دەستکاری کردنی هێنانەدی حیکمەتی خوایی لە شتەکاندا- خێر دەگۆڕێت بۆ شەڕو چاکسازی دەکاتە خراپەکاری.

لێرەدا پرسیارێك دروست دەبێت: ئەی حیکمەت چییە لەوەی ئەم ئامادەگییە زۆرە بۆ مرۆڤ بەدیهاتبێ بۆ خێرو شەڕ؟، وەڵامی ئەمەش بەم جۆرەیە:

أ- تا مرۆڤ سەرجەم هێزو تاقەتەکانی بەکار بخات‌و هیچیان نەپووکێنێتەوە؛ وزەکانی ژیریی‌و تواناو گیان‌و هزرو لاشەی، بەم جۆرە کەمالات‌و تەواوی مرۆڤ بەدیار دەکەوێت بە مەرجێ بەکارهێنانی سەرجەم وزەکان بە ڕێگە ڕاستەکەی خۆیان‌بۆ‌لە دۆزینەوەی هاوتایی نێوان سەرجەم وزەکاندا، بەم جۆرەش فەزڵ‌و چاکەو بەخشینی پەروەردگار لەسەر مرۆڤ دیار دەکەوێت. یاخود بەکات لەدەست دانی هەندێك لە وزەکان‌و بەکارهێنانی هەندێکیان لەجێگەی تردا، نەك بە پێی حیکمەتی بەدی هێنانیان، ئەوا گەندەڵی لادان لە سوننەتەکانی پەروەردگارو بەدەرکەوتنی شوێنەواری خراپییەکانی ئاشکرا دەبن‌و ئالێرەوە مرۆڤ دەگەڕێتەوە بۆ ڕاستە ڕێگا.

ب- بەم پێیە مرۆڤ:پەروەردگار بەو پەڕی تەواوی دەناسێ، چونکە مرۆڤ نازانێت خوداوەند لێی خۆش بووە گەر هەڵە نەکات‌و داوای لێخۆشبوون نەکات، ناشزانێت کە خوا پەشیمانی وەردەگرێت، کاتێك نەبێت مرۆڤ دوای تاوان پەشیمان بێتەوەو دڵنیا بێت لەوەی کە خوا لێی وەردەگرێت، هەروەها هێزوتوانای ڕەهای پەروەردگار دەرناکەوێت

لەسەر بەدیهێنانی هەموو خێرو شەڕو ڕێپیشاندانو گومڕاییەك، کاتێك نەبێت کە خێرو شەڕو ڕێپیشاندانو گومڕایی بوونیان هەبێ، هەروەها بە تەواوییش خودا ناناسرێت ئەگەر مرۆڤ بەو جۆرە نەبێت کە هەیە، بۆیە حیکمەتی خوداوەند لە دروست کردنی پەریو مرۆڤدا بۆ مەبەستی ناساندنی خۆیەتی: ﴿وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون﴾ الذاريات/٥٦.

واتە: و من جنۆکەو ئینسانم خەلق نەکردووە مەگەر بۆ ئەوەی عیبادەتم بکەن (لێرەوە تەکامول پەیا بکەنو لە خوا نزیك ببنەوە؟).

مرۆڤ نازانێت خوای گەورە وەڵامدەری پاڕانەوەکانە تا حاڵەتی پەرێشانی نەبێتو نەپاڕێتەوەو خواش وەڵامی نەداتەوە، هەروەها نازانرێت پەروەردگار رزقو ڕۆزی بەخشە، کاتێك نەبێت کە رزقو ڕۆزی ببینێ دەگاتە هەموو دروستکراوێك، لێرەوە نهێنی زۆر هەواڵو باسمان بۆ دەردەکەوێت کە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بیستوومانە.

ج- ئەوانەی داواکارن ئەم جیهانەمان یەك پارچە خێرو چاکە بێت، ئەوا بە هەڵەدا چوون، چونکە حیکمەت لە بوونی گەردوونو مرۆڤو ژیانی یەکەمین بریتی بووە لە تاقی کردنەوە، تاقیکردنەوەش نایەتە دی بە بوونی خێرو شەڕ نەبێت، مرۆڤیش کاتێك لەم تاقیکردنەوەیەدا سەرکەوتوو دەبێتو دەردەچێت؛ کە وزەیەکی لە ویستی خۆی بەکار هێنا بۆ رزگار بوون لە شەڕو روو کردنە خێرو چاکە ﴿ونبلوكم بالشر والخير فتنة﴾ الأنبياء/٣٥.

واتە: و ئێمە بە (گەیاندنی) خراپەو چاکە ئێوە تاقی دەکەینەوە.

﴿الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملاً﴾ الملك/٢.

واتە: کەسێ کە مردنو ژینی خەلق کرد تا ئەزموونتان بکا کە کامە لە ئێوە بە کردەوە چاکترە.

﴿ونفس وما سواها. فألهمها فجورها وتقواها، قد أفلح من زكاها وقد خاب من دساها﴾ الشمس/٧-١٠.

واتــە: و بــە نــەفس‌و ئــەو کەســەی چــاك‌و بــە تــەکوز ئــەوی ســازدا جــا چاکــەو خراپەکەیشی، پێ ئیلهام کردووە، بە هەقیقەت هــەر کــەس نەفســی پــاك کــردەوە رزگــاری دەبێ،و هەر کەس نەفسی خۆی بە گوناه ئالودە کرد، بێ هیواو بێ بەش بوو.

﴿وأما من خاف مقام ربه ونهى النفس عــن الهــوى فــإن الجنــة هــي المــأوى﴾ النازعات/٤٠-٤١.

واتە: و بەلاَم هەر کەس کە لە گەورەیی پــەروەردگاری ترساوەو نەفســی خــۆی لــە هەواو هەوەس گێڕاوەتەوە بەڕاستی بەهەشت جێیەتی.

جا گەر مــرۆڤ ســەرکەوتوو بــوو لــەتاقی کردنــەوەی ژیانی دنیــادا ئــەوا شایســتەی ئەوەیە لە جیهانی چاکەی رەهادا بژی لە ژیانی دوا رۆژدا ﴿لهم دار السلام عنــــد ربهـــم﴾ الأنعام/١٢٧.

واتە: بۆ ئەوانە خانووی ئەمن‌و ئەمان لای خوایان هەیە.

کەسێکش دەرنەچێت‌و بکەوێت لەو تاقی کردنەوەیەدا ئەوە شایســتەی چوونــە نــاو مەنزلی وێرانی‌و خراپەی رەهایە ﴿جهنم يصلونها وبئس القرار﴾ إبراهيم/٢٩.

واتــە: (خــانووی نــابودی هــەمان) جەهەننەمــە (کــە) ئەوانــە دەچنــە نــاوی،و جێگــا مانەوەیەکی خراپە.

بە پاداشت‌و سزایەکی بە داد بە پێی کردەوەکانیان.

٤- جا گەر مرۆڤ؛ ژیریی بە شێوەیەکی زانستیانە بخاتە گەڕ، ئەوا لــە بچووکــترین گەردی ئەو بوونەوە تا گەورەترین بەشەکانی گەردوون هەمووی بۆ ئــەو پــڕ لــە حیکمــەت‌و داناییە، مرۆڤ لەو کاتەدا هیچ شــتێك نابینێتــەوە لــە دنیــادا بــێ بــەش بێــت لــە حیکمــەتی جوانی‌و نییانی، ئەو نموونانەش کە لە دیاردەکانی ڕێپیشــاندان‌و ئیرادەو داهێنــاندا لێیــان دواین هەمووی دەشێن وەك نموونەی حیکمەت بیانهێنینەوە لە هەموو دروست کراوەکــانی خوادا: ﴿الذي أحسن كل شيء خلقه﴾ السجدة/٧.

واتە: زاتێکە هەرچی بەدیهێناوە بە جوانی خەڵقی کردووە.

﴿صنع الله الذي أتقن كل شيء﴾ النمل/٨٨.

واتە: کاری خوایە کە هەر شتێکی مونەزەمو کاملو پتەو بەدیهێناوە.

ئەمەش چەند نموونەیەکی تری بچووکن کە دەشێن وەك گەواهیدەری دیاردەی حیکمەت لە چوارچێوە گەورەکەیدا باسی بکەینو بەنموونە بیانهێنینەوە:

أ- ئەگەر هەردوو چاوی مرۆڤ لە بەشی سەرەوەی سەری یان خوارەوەی چەناگەیدا یا لە پشتییەوە، یا.... بوایە؟ ئایا ئەوە پەسەندتر بوو؟! یان بوونیان لە شوێنی ئێستایاندا؟ ئایا هیچ ئەندامێك لە لاشەی مرۆڤ بێجگە لەم جێگایانەی ئێستایان لە چ جێگەیەکی تردا بوونایە پەسەند ئەبوون؟ هەچ مرۆڤێ رێز بۆ ژیریی دابنێ ناتوانێ بڵێ: بەڵێ دەبوو..

بچووکترین نموونەش بۆ روونکردنەوەی شوێنی حیکمەت لە بەشەکانی لەشی ئادەمیزاددا دەستی مرۆڤە، زۆر ئەستەمو گرانە؛ ئەگەر نەڵێین مەحاڵە! کە ئامێرێك بدۆزرێتەوە جێی دەستی مرۆڤ بگرێتەوە لە سادەییو تواناو تیژی لە گونجاندا، بۆ نموونە کاتێك دەتەوێت پەرتووکێك بخوێنیتەوە بە دەستت ئەم دیوو ئەودیوی دەکەیت، پاشان لە شوێنی گونجاودا بۆ خوێندنەوە دایدەنێیتو رای دەگری، ئەم دەستە؛ خۆی جێی خۆی راست دەکاتەوە، کاتێك لاپەڕەکانی هەڵدەدەیتەوە ئەوا پەنجەت دەخەیتە ژێر کاغەزەکەوەو پاڵەپەستۆی دەخەیتە سەر بە جۆرێك بتوانی هەڵیگێڕیتەوە، پاشان پاڵەپەستۆکە نامێنێت بە هەڵدانەوەی لاپەڕە، هەروەها دەست پێنووس دەگرێتو پێی دەنووسێت، هەروەها ئامێریش بەکا دێنێت، مرۆڤ پێی دەخوات، پەنجەرەی پێ دەکاتەوە، شتێك بیەوێ پێی هەڵدەگرێت، هەروەها دەست لە شت ئەداتو هەستیان پێ ئەکاتو شتی پێ دەگرێت، هەروەها بەکاری دێنێت بۆ هەست کردن بە جوانیو گواستنەوەی هەستەکانی بۆ دڵی، هەروەها نینۆکەکان پەنجەکان دەپارێزن چونکە زیاتر بەر کاریگەریو لێدان دەکەونو بەهۆی نینۆکیشەوە دەتوانی پێستت بخورێنیو شتی پێ

بگریت، لە کۆتاییدا: نینۆکەکان تەرازووی تەندروستی مرۆڤن، هەچ کارێك مرۆڤ پێی هەڵدەستێت:گەورەترین یارمەتی دەری جوڵەی پەنجەکانی دەستییەتی، ئەگەر نەجووڵاوبوونایە -بۆ نموونە- وەك نینۆکەکانی مەیمون؛ ئەوا نەیدەتوانی زۆر لەو کارانەی ئێستا پێی هەڵدەستی بیکردبا.

ب- لێوی سەرەوەی وشتر قڵیشاوو درزاوییە تا یارمەتی بدات لەسەر خواردنی رووەکی دڕکاوی بیابان، پێکانیشی لەگەڵ لمدا گونجاوەو تێیدا رۆناچێت؛ بە پێچەوانەی ئەوەی کە (سم)ی ببوایە یان پێکانی بچووك بونایە، برژانگە درێژەکانیشی وەك تۆڕ وایەو چاوەکانی لە گەردی لم دەپارێزن، گردۆڵکەکانی سەر پشتیشی بۆ ماوەیەکی درێژ خواردنی تیا هەڵدەگرێتو لە کاتی نەبوونی خۆراکدا سوودیان لێ دەبینێ.

ج- بەهەڵم بوونو ئاودەردان لە رووەکدا بریتییە لە بەهەڵم بوونی ئاو بە هۆی گەڵاکانیەوە، ئەمەش یارمەتی هەڵمژینی شلەمەنیەکان ئەدات کە بە هۆی رەگەوە لە خاك وەری ئەگرێت، ئاوا کرداری بە هەڵم بوون دروست دەبێت بە هۆی ئەو چاڵو کەلێنانەی لەسەر گەڵاکان هەیە، ئەم کەلێنانەش لە رووەکێکەوە بۆ رووەکێکی تر جیاوازە بە پێی جیاوازی ژینگەکەیان. بۆیە کەلێنی رووەکە بیابانیەکان کەمترە لە رووەکی باخچە، بە جۆرێك کە بە هەڵم بوون لە یەکەمدا کەمترە لە چاو دووەمدا.

د- باڵندە بە پێی قەبارەکەی لە هەموو گیانەوەرێکی تر سووکترە، لە ئاکامی پشکنینی لەشییەوە دەرکەوتووە کە ئێسکی باڵندە ناسكو وشكو بۆشە، تا یارمەتی بدات لەسەر سووکی لەشیو بەمەش کاری فڕینی بۆ ئاسان بێت.

هـ- لە کیشوەری بەستەڵەکی باشوور جۆرە باڵندەیەك هەیە ناوی (البانجو)یە، مێیینەی ئەم باڵندەیە هێلکەکانیان لە زستانێکی تاریکدا دادەنێن -لەکاتێکدا بەفر زەمینو ئاسمان ئەتەنێت- لە گیرفانێکی سەهۆڵبەندیدا لە بەشی سەرەوەی قاچەکانی، بێچووەکان هەتا بە هێز دەبنو توانای خۆ ژیاندنیان دەبێ هەر لەو جێیەدا دەمێننەوە.

و- لە هەر لایەکی ماسیدا هێڵێکی درێژکۆلە هەیەو لـە پشـکنینی ئـەو هێڵانـەدا بـە ئامێری ورد بین دەرکەوتووە کە ئەمانـە ئـەندامی زۆر وردی هەسـتەوەرن بەڕادەیـەکی زۆر گەورە، کاتێك ماسی لە بەربەستێك یا لە بەردێك نزیك دەبێتەوە ئەوا ئەم ئەندامانە هەست بە پاڵەپەستۆی ئـاو دەکـەن لـە ئاکامی بەرکـەوتنی بـە هــەر بەربەرسـتێك، هەرچـەندە شەپۆلەکانی ئاوەکەش کەم بن. بەم جۆرە خۆی لە لێدانو بەرکەوتن دەپارێزێو ڕێگاکەی دەگۆڕێت.

ز- شەمشەمەکوێرە لە شـەودا ئـەفڕێ. بـەجۆرێك هیـچ ڕووناکییـەك کـار لـە لاوازی چاوەکـانی ناکـات، لەگـەڵ ئەمەشـدا شەمشـەمەکوێرە خـۆی لـە هیـچ بەربەسـتێك نـادات هەرچەندە زۆر بن. دەریشکەوتووە کە شەمشەمەکوێرە لـە کـاتی فڕینـدا بروسـکەو جۆرە دەنگێکی تایبـەت دەردەکـاتو ئەگـەر بـەر هـەر تـەنێك بکـەوێت ئــەوا دەنگەکــەی بــۆی دەگەڕێتەوەو ئیدی هەستی پێ دەکات بێ ئەوەی ببینن، ئالەمەدا وەك ڕادار وایە.

ئەم نموونانە وێنەیەکی ساکارمان پێ ئەدەن لە بوونی حیکمەت لە هەموو شتێکدا، مرۆڤیش هەرچەندە زانستی پتر بێت ئەوەندە درك بە دیاردەی حیکمەت ئەکات وەك لەمەو پێـش گوتمـان، بـەڵام دڵانـی داخـراوو کوێـر، گـوێی کـەڕ، ژیریـی پـەك کــەوتوو، ئەمانــە دەستەوسان ئەمێننەوەو هیچ وانەو نیشانەیەك لە پەروەردگار وەرناگرن ﴿وكأين من آيــةٍ في السموات والأرض يمرون عليها وهم عنها معرضون﴾ يوسف/١٠٥.

واتە: و چەند زۆرن نیشانەکانی (خوا) لـە ئاسمانـەکانو زەویـدا کـە ئەوانـە بـەلایدا ئەڕۆنو ڕووی لێ وەردەگێڕن!.

﴿وقالوا لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في أصحاب السعير﴾ الملك/١٠.

واتە: و دەڵێن: ئەگەر گوێمان دابانێ، یا ئەقڵمان بخستبایەکـار،لـە ڕیـزی دۆژەهیـان نەدەبووین.

بێگومان گەر کەسێك دروست کردنی ڕادار بداتە پاڵ کەسێکی شێتی کـەڕی کوێـری لاڵ، ئایا گومانت نابێ لە ژیریی ئەو کەسە؟ بێگومان بە شێتیشی دائەنێیت!. ئەی ئایا ئەو

کەسـەی کـە دەرکردنـی دەنگـی شەمشـەمەکوێرە بـۆ مـاددەی کـەڕو لاڵو کوێــرو مــردوو دەگێڕێتەوە لەو کەسە بە شێت تری نازانیت؟.

﴿إن الذين يلحدون في آياتنا لا يخفون علينا أفمن يلقى في النار خير أم من يأتي آمنــا يوم القيامة اعملوا ما شئتم إنه بما تعملون بصير﴾ فصلت/٤٠.

واتە: بەڕاستی کەسانێ کە نیشانەکانی ئێمە دەگۆڕن لـە ئێمـە شـاردراوە نـین، جـا ئایا کەسێ کە دەخرێتە نێو ئاگر باشترە یان کەسێ کە لە ڕۆژی بەرێدا لە ئەمنو ئـەماندا هەرچی دەتانەوێ بیکەن، بەڕاستی ئەو بەوەی دەیکەن بینایە.

۞۞۞

لەم گەردوونەدا ملیۆنەها شایەتو گەواهی دەر هەن لەسەر دیاردەی حیکمەت، هەر لە گەردو خانەوە تا کۆبوونەوەی گەردەکانو خانەکان، هەروەها لـەناو هـەموو جۆرێك لـە جۆرەکـانی دروسـتکراوەکانو هـەموو بەشـێك لـە بەشـەکانیاندا، لـە کۆبوونـەوەی هــەموو ئەمانـەدا،و هـەر شـایەتێك لـەم ملیـار حیکمەتانـە، ئەگـەر مـرۆڤ بـۆ (نــەبوون –عـدم)ی بگێڕێتەوە ئەوا شێتە، ئەو کەسانە چـەند بـێ هۆشـن؟ ئەوانـە ئـەو کەسـانەن کـە بـڕوا بـە پەروەردگاری کار بەجێ ناکـەن! چـەند ئەوانـە نـەزانو کەللـە پووچـن؟ کـە بـڕواداران بـە بەدیهێنەری حیکمەتەکان بە شێت لە قەڵەم ئەدەن!.

﴿ن والقلم وما يسطرون، ما أنت بنعمة ربك بمجنون، وإن لك لأجرا غير ممنـــون، وإنك لعلى خلق عظيم، فستبصر ويبصرون، بأيكم المفتون، إن ربك هو أعلم بمن ضل عــن سبيله وهو أعلم بالمهتدين، فلا تطع المكذبين﴾ القلم/١–٨.

واتـە: نـون، سـوێند بـە قەڵـەمو ئـەوەی دەنووسـن، بـە بەرەکـەتی نیعمـەتی پەروەردگارت تۆ شێت نیت، و بەڕاستی بۆ تۆیە پاداشی گەورەو بێ بڕانـەوە، و بەڕاسـتی تۆ خو و خولقی گەورەو شیاوت هەیە، جا لە دواییدا تـۆ دەبیـنیو ئـەوانیش دەبینـن، کـە کام یەك لە ئێوە شێتە، بەڕاستی پەروەردگاری تۆ باشتر ئەزانێ چ کەسێ لـە ڕێگـای خـوا لایداوە،و هەر ئەویشە زاناتر بە ڕێنوێن بووان، جا لە بە درۆخەرەوان ئیتاعەت مەکە.

دیاردەی هەشتەم

دیاردەی گرنگی پێدان (العنایة)

١- هەموو نیعمەتێك، نیعمەت بەخشێکی لە پشتەوەیە، وەسف کردنی دەرمـان بۆ نەخۆشێك نیعمەتێکەو لە پشتییەوە پزیشکێك هەیە، دابین کردنی خۆراك بۆ برسی نیعمەتەو لە پشتییەوە خۆراکدەرێك هەیە، سەرپەرشتی کردنی منداڵ تا گەورە دەبێ نیعمەتو بەخششەو لە پشتییەوە دایكو باوکی هەن، بوونی ماڵێك بە هەموو پێداویستییەکانی خۆشگوزەرانیەوە نیعمەتەو لە پشتییەوە کەسانێك هەن کاریان تێدا کردووە. هەر بەم جۆرە هەموو پێ بەخشراوە دروستکراوەکانی مرۆڤ، راستەوخۆ کەسانی لە پشتەوەن کە بەخشەرو گرنگی پێ دەر بوون.

ئەی ئایا ئەو هەموو بەخشینەی لە دروست کردنی دەستی مرۆڤ نینو بە مرۆڤ خەڵات کراون، ئایا لە پشتییانەوە دەستێك نیە؟ ئەم وتەیە ئەو پەڕی پوچەڵ کردنەوەی کاری ژیریی مرۆڤە !.

کاتێك کە ئەم دیاردەیە، دیاردەی گرنگی پێ دانو نیعمەتەکانی مرۆڤ گەورەترین دیاردەیە قورئـان لێی دواوە، دەرخستنی فەزڵو بەخشینو میهرەبانی پەروەردگار

دەگەیەنێت، بەم جۆرەش کەسانی هۆشمەند سوپاسگوزاری دەنوێنن بۆ (اللّٰه)ی مەزنی دلۆڤان، یاخود ئەمە دەبێتە بەڵگە لەسەر مرۆڤ لە بێ باوەڕیو ستەمو نکۆڵیکردنیدا، بۆیە شایستەی هەموو سزایەك دەبێت، بۆیە ئێمەش هەڵوێستەیەك دەکەین لەمەڕ دیاردەی بەخششی پەروەردگار بۆ ئادەمیزاد لە قورئانی پیرۆزدا، هەروەها تەماشا کردنی ئەم گرنگی پێدانە وەك بەڵگەیەك لەسەر بەدیهێنەری گەورەو بە دەسەڵات.

٢- پەروەردگار دەفەرموێت ﴿وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها إن الله لغفور رحيم﴾ النحل/١٨.

واتە: و ئەگەر نیعمەتی خوا ببژێرن، بۆتان نابژێدرێ، دیارە خودا غەفورو رەحیمە.

﴿وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها إن الإنسان لظلوم كفار﴾ إبراهيم/٣٤.

واتە: و ئەگەر نیعمەتی خوا بژمێرن، ئەوانە لەئەژمار نایەن.

ئەگەر تێبینی ئەم دوو ئایەتەی رابردوو بکەین ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە یەکێکیان بە ﴿إن الله لغفور رحيم﴾ دوایی هاتووە، و ئەوی تریشیان مرۆڤ بە جۆرێك وەسف دەکات کە﴿إن الإنسان لظلوم كفار﴾، جا لەم دوو ئایەتەو دوماهییاندا چەند مانایەکمان بۆ ئاشکرا دەبێ:

أ- ئەو نیعمەتە فراوانانەی کە نایەنە هەژماردن هەرگیز بە کاری رێکەوت دانانرێت، بەڵکو لە بەدیهێنانی (اللّٰه)ی پەروەردگارە، هەروەها (لێخۆشبوونو میهرەبانیی) ئەو دوو سیفەتەن کە بە فریای مرۆڤی باوەڕدار دێن، ئەگەر بە شێوەیەکی تەواوو بە تێگەیشتنێکی پێویستیش مرۆڤی بڕوادار بە کاری سوپاسگوزاری هەڵنەستێت.

ب- نەفامی مرۆڤ کە دەبێتە هۆی بێ باوەڕیی، و خۆ بەزلزانینی کە ستەمکاری لێ دەکەوێتەوە، ئەمانە وا لە مرۆڤ دەکەن کە هۆشی لە ئاست نیعمەتەکانی پەروەردگار بێ بەش بێت، ئەمەش وای لێ دەکا بە دڵسۆزیو یەکلابووەوەیی نیعمەتەکان نەداتە پاڵ پەروەردگار، بەڵکو ئەیداتە پاڵ چ شتێکیتر، هەرچەندە هیچو پووچیش بن ﴿وإذا ذكر الله

وحده اشمأزت قلوب الذين لا يؤمنون بالآخرة وإذا ذكر الذين من دونه إذا هم يستبشرون﴾ الزمر/٤٥.

واتە: و هەر کاتێ خودا بە تاقانە بوون یاد دەکرێ دڵو دەروونی کەسانێ کە بڕوایان بە ئاخیرەت نیە دەگیردرێ، بەڵام کاتێ کە مەعبودەکانی تر یاد دەکرێ ئەو کاتە شاد دەبن.

٣- خوای گەورە ماهییەتی عینایەتی خۆیو نیعمەتەکانی بۆ مرۆڤ لە ئایەتەکانی قورئاندا کۆ کردۆتەوە، لەوانە:

﴿هو الذي خلق لكم ما في الأرض جميعا﴾ البقرة/٢٩.

واتە: هەر ئەو خوایەشە کە ئەوەی لە زەوی دایە بۆ ئێوەی بەدیهێناوە.

﴿ألم تروا أن الله سخر لكم ما في السماوات وما في الأرض وأسبغ عليكم نعمه ظاهره وباطنه﴾ لقمان/٢٠.

واتە: ئایا نەتاندیوە کە بەڕاستی خودا ئەوەی لە ئاسمانەکانو ئەوەی لە زەوی دایە بۆ ئێوەی رامو دەستەمۆ کردووەو نیعمەتەکانی خۆی چ زاهیریو باتنی بۆ ئێوەی زیاد کردووەو پێی داون.

﴿وسخر لكم ما في السماوات وما في الأرض جميعا منه﴾ الجاثية/١٣.

واتە: خودا ئەوەی لە ئاسمانەکانو زەوی دایە هەمووی لە لایەن خۆیەوە رامی ئێوەی کردووە.

لەم کۆکارییە خێرایەدا چەند شتێکمان بۆ دەرئەکەوێت:

أ- یەکەم شێوەو نیعمەتەکانی پەروەردگار لەسەر مرۆڤ:بەدیهێنانی مرۆڤە بۆ سروشتو خولقێتی بەم جۆرەی هەیە کە زۆر واتای ناوەخنو ئاشکرایی لە خۆ گرتووە.

ب- دووەم روو ئەوەیە کە زەویو ئاسمانەکانو چی لە ناویاندایە رامو گەردنکەچی مرۆڤن.

جـ- ئـەم نیعمەتـە بەرفراوانانـە بـۆ مـرۆڤ بـە هــەردوو بەشــەکەیەوە لــە لایــەن خوداوەندی گەورەوەیــە: "وأسبغ" "جميعاً منه" نایەتـە دی تـەنیا بـەم جـۆرە نـەبێت، چونکە گونجانی گەردوون بۆ مرۆڤـو رێ تێچوونی رام بوونی، تەنیا بە هۆی هێزو بوویەکی رامکارەوە دەبێ.

٤- دوای ئەم درێژە دانە دێینە سەر باس کردنی هەندێك لەو روانەی نیعمەتـەکانی پەروەردگار کە بە مرۆڤی بەخشیونو لە قورئاندا هاتوون..

أ- ﴿ولقد كرمنا بني آدم وحملناهم في البر والبحر ورزقناهم من الطيبات وفضلنــاهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا﴾ الإسراء/٧٠.

واتە: و بە حەقیقەت ئێمە رێزمان لە بەنی ئادەم گرت (ئەقلّمان پێدا)و ئەوانمان لە بەژو زەریا هەڵــگرت (بە سواریو گێڕامان)و رزقو رۆزیی پاکمان پێدان،و فەزیلـەتمان دان بەسەر زۆرێ لە ئافەریدەکانم.

﴿الرحمن. علم القرآن. خلق الإنسان. علمه البيان﴾ الرحمن/١-٤.

واتە: (خودای دەهندە) بەخشــەر، قورئـانی فـێر کـرد، مرۆڤـی خـەلق کـرد، زمـانو قسەی بەو فێر کرد.

﴿لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم﴾ التين/٤.

واتە: بێ شــك ئێمـە مرۆڤمـان بـە باشـترین شـێوە خولقـاندووە. پێغەمبـەریش ﷺ دەفەرموێ ((**إن الله خلق آدم على صورته**)): پەروەردگار ئادەمی لەسەر شێوەی خـۆی دروسـت کـردووە. واتـە لەسـەر سـیفاتی خـۆی (بـەڕای هـەندێك لـە زانایـان)، بـۆ نموونــە پــەورەردگار خـاوەن ئیرادەیـەو مرۆڤیـش ئـیرادەی هەیـە، پـەروەردگار زانایــەو مرۆڤیــش سیفەتی زانستی هەیە، پەروەردگار زیندووەو مرۆڤیش ئەم سیفەتەی تیایە، پـەروەردگار بیسەرەو مرۆڤیش سیفەتی بیستنی هەیە، پەروەردگار بیینایەو مرۆڤیش سیفەتی بینیـنی هەیە، پەورەردگار قسە دەکـاتو مرۆڤیـش سـیفەتی قسـە کردنـی هەیـە، خـوا بـە نییـانو ئارامەو مرۆڤیش سیفەتی نییانیو ئارامی هەیە، خوا میهرەبانـەو مرۆڤیـش ئـەم سـیفەتەی

هەیەو...... لەگەڵ تێبینی کردنی ئەوەدا کە هیچ شتێك بە (ﷲ) ناچێت، لە بوون‌و سیفەت‌و ناوو کردارەکانیشیدا.

ئەو نیعمەت‌و بەخشینانەی پەروەردگار لە پێکهاتن‌و ئاکاردا کە بە مرۆڤی بەخشیوە (بە ئاشکراو پەنهانەکانەوە) نەیبەخشیوە بە هیچ لە بەدیهاتووەکانی تری.

﴿وأسبغ عليكم نعمه ظاهرة وباطنة﴾ لقمان/٢٠.

واتە: و نیعمەتەکانی خۆی چ زاهیری‌و باتینی بۆ ئێوەی زیاد کردووەو پێی داون.

تەنیا نیعمەتی ژیریی بۆ مرۆڤ بەس بوو، بە هۆی ئەم بەخشینەوە مرۆڤ توانیویەتی چی لە گەردوونا هەیە بیانخاتە ژێر بارەوەو گەردنکەچی خۆیانی بکات.

ب- پاشان پەروەردگار بەخششە گەردوونیەکانی بۆ مرۆڤ دەژمێرێت، لەم بارەشەوە ئایەت زۆر هەن! ئەوەندە بەسە کە بڵێین یەك سورەتی دوورو درێژ زیاتر لەم بارەوە ئەدوێت، ئەویش سورەتی (الأنعام)ە. هەروەها سورەتی (النمل)یش، دەبا پێکەوە چاوێك بە چەند ئایەتێکی هەڵبژاردەی قورئاندا بخشێنین ﴿هو الذي جعل الشمس ضياء والقمر نورا وقدره منازل لتعلموا عدد السنين والحساب﴾ يونس/٥.

واتە: ئەو کەسێکە رۆژی رووناك‌و مانگی نورانی کردووەو بۆ ئەو مەنزڵگەی دیار کردووە تا ژمارەی ساڵ‌و حیسابی (کارەکانتان) بزانن.

﴿وهو الذي جعل لكم النجوم لتهتدوا بها في ظلمات البر والبحر﴾ الأنعام/٩٧.

واتە: و هەر ئەوە کە ئەستێرەکانی ئاسمانی بۆ ئێوە داناوە تا لە تاریکیی بەژ (وشکانیی)و زەریا بە هۆی ئەوانەوە رێنوێن بن‌و رێگا بدۆزنەوە بۆ رزگار بوون.

تاکە رێگەیەك بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێت لە تاریکایی وشکانی‌و دەریاکاندا رێگەی پێ بدۆزێتەوە ئەستێرەکانە، لە پێشتردا ئەم مەسەلەیە زۆر دیارترو ئاشکراتر بوو، وەك لە ئێستادا بە هۆی زۆری سوود وەرگرتنی مرۆڤ لە ئەستێرەکانەوە؛ بەڵام ئێستاو هەتا هەتاشە رێنمونی مرۆڤ بەهۆی ئەستێرەکان شتێکی بنەڕەتی‌و چەسپاوە، کە رێبواری بیابان بە هۆیەوە رێ دەدۆزێتەوەو سەرباز لە کاتی هێرش بردن‌و پاشەکشەدا کەڵکی لێ

وەردەگرێت، مرۆڤ لـە هـەر جێگەیـەکدا بێـت دەتوانێـت لێی بەهرەمـەند ببێـت، تەنانـەت کەشـتی لـە دەریـادا کـاتێك سـوود لـە قیبلـە نمـا "البوصلـة"و هێڵـەکانی پـانیو درێـژی وەردەگرێت –تەنانەت لەم کاتانەشدا هەر پشت بە ئەستێرەکان دەبەستێت–، چونکە گەر ئەسـتێرەی "القطـب" نەبوایـە نەئـەتوانرا هێڵــەکانی پـانیو درێـژی بناسـرێتەوە، گـەر ئەسـتێرەکانی تریـش نەبوونایـە ئـەوا ئەسـتێرەی "القطـب" نەئەناسـرایەوە، جـا ئەگـەر ئەستێرەکانی ئاسمان نەبوونایە مـرۆڤ چـەند سـەری لێدەشـێواو لـە جوڵـە سسـتو گۆج دەبووو وسنوری بازنەی کاری تەسك دەبۆوە!!.

– ﴿وألقى في الأرض رواسي أن تميد بكم وأنهارا وسبلا لعلكم تهتدون، وعلامـــات وبالنجم هم يهتدون﴾ النحل/١٥–١٦.

واتە: و لە زەویدا کێوگەلی پتەوی دانا تا ئێوە نـەهاژێنێو ئـارامیش بـە ئێـوە بـداو رووبارو چۆمی (بەدیهێناوە)، رێگا گـەلی سـازدا تـا بـەڵکو هیدایـەت بدرێـن ورێنوێـن بن،و (هەروا) نیشانە گەلێکی داناو (بەشەودا) ئەوانە بەهۆی ئەستێرەکانەوە هیدایەت ئەبن.

– ﴿الله الذي خلق السماوات والأرض وأنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمرات رزقا لكم وسخر لكم الفلك لتجري في البحر بأمره وسخر لكم الأنهار، وسخر لكم الشمس والقمر دائبين وسخر لكم الليل والنهار، وآتاكم من كل ما سألتموه وإن تعدوا نعمـــة الله لا تحصوها إن الإنسان لظلوم كفار﴾ إبراهيم /٣٢–٣٤.

واتـە: خـوا زاتێکـە ئاسمانـەکانو زەوی سـازداوەو لـە ئاسمانـەوە ئـاوی (بـاران)ی بـاراندووە، جـا بـەو (بـاران)ە میـوەی (جیاجیـای) دەرهێنـاوەو کردوویەتـە رزقو رۆزیــی ئێوە،و گەمی بۆ ئێوە داناوە تا لەسەر دەریـا بـە فـەرمانی ئـەو بـڕواو زەریاکانیشـی بـۆ ئێـوە رامو موسـەخخەر کـردووە،و رۆژو مـانگی بـۆ ئێـوە رام کـردووە، لـە حـاڵێکدا کـە بەردەوام لە کاردانو شەو رۆژیشی موسەخخەری ئێوە کردووە،و لە هەر شتێك کە داواتـان لێکردووە بە ئێوەی داوەو،و ئەگەر نیعمەتی خوا بژمێرن، ئەوانە لە ئەژمار نایەن، بەڕاستی مرۆڤ زۆر ستەمکارو زۆر ناسپاسو کوفرکەرە.

- ﴿أولم يرى الذين كفروا أن السماوات والأرض كانتا رتقا ففتقناهما وجعلنا من الماء كل شيء حي أفلا يؤمنون، وجعلنا في الأرض رواسي أن تميد بهم وجعلنا فيها فجاجا سبلا لعلهم يهتدون، وجعلنا السماء سقفا محفوظا وهم عن آياتها معرضون، وهو الذي خلق الليل والنهار والشمس والقمر كل في فلك يسبحون﴾ الأنبياء/٣٠-٣٣.

واتە: ئایا ئەوانەی وا کافر بوون، نەیاندی کە ئاسمانەکانو زەوی پێکەوە لکابوون، جا ئێمە ئەوانمان لە یەکتر جیا کردەوە؟و هەر شتێکی زیندوومان لە ئاو گرواند، جا ئایا (ئێستاش) بڕوا ناهێنن،و لە زەویدا کێـوگەلی مەحکەمو پتەومان دانا تا بەوان ئۆقرە بگرێ (و نەلەرزێ)،و لەو (زەوی)دا دۆڵو دەرەو ڕێگا گەلمان سازدان تا هیدایەت بنو ئاسمان (هەوای زەوی) مان کردە میچێکی پارێزەرو پتەو بەلام ئەوان روو سورێنەر بوون لە نیشانەکانی ئێمەو ئەو (خودا) کەسێکە کە شەوو ڕۆژو خۆرو مانگی خەلق کردووە کە هەر یەکە لەوان لە مەدارێکدا لە دەوری خۆیان دەخولێنەوە.

- ﴿خلق الإنسان من نطفة فإذا هو خصيم مبين، والأنعام خلقها لكم فيها دفء ومنافع ومنها تأكلون، ولكم فيها جمال حين تريحون وحين تسرحون، وتحمل أثقالكم إلى بلد لم تكونوا بالغيه إلا بشق الأنفس إن ربكم لرءوف رحيم، والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون، وعلى الله قصد السبيل ومنها جائر ولو شاء لهداكم أجمعين، هو الذي أنزل من السماء ماء لكم منه شراب ومنه شجر فيه تسيمون، ينبت لكم به الزرع والزيتون والنخيل والأعناب ومن كل الثمرات إن في ذلك لآية لقوم يتفكرون، وسخر لكم الليل والنهار والشمس والقمر والنجوم مسخرات بأمره إن في ذلك لآيات لقوم يعقلون، وما ذرأ لكم في الأرض مختلفا ألوانه إن في ذلك لآية لقوم يذكرون، وهو الذي سخر البحر لتأكلوا منه لحما طريا وتستخرجوا منه حلية تلبسونها وترى الفلك مواخر فيه ولتبتغوا من فضله ولعلكم تشكرون، وألقى في الأرض رواسي أن تميد بكم وأنهارا وسبلا لعلكم تهتدون،

وعلامات وبالنجم هم يهتدون، أفمن يخلق كمن لا يخلق أفلا تذكرون، وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها إن الله لغفور رحيم﴾ النحل/٤-١٨.

واتە: مرۆڤی لە نوتفە (ئاوی کەم یان ئاوی ساف)ی بێ بایەخ بەدیهێنا، جا لە ناکاو بووە دوژمنێکی ئاشکراو بزنو مەڕو گاو وشتری بەدیهێنا، لە حـاڵێکدا بـۆ ئێـوە لـە وانـەدا جلك هۆی پۆششو سوودی تر هەیەو لە گۆشتی ئەوانە دەخۆنو لەوانەدا بۆ ئێوە زینـەتو شکۆ هەیە، لە کاتێکدا کە دەیانگێڕنەوە بۆ جێی حەوانەوەیان،و کاتێ کـە (بەرەبـەیانان) دەیانبەنە دەرو دەشتو ئەوانە باری قورسی ئێوە بۆ شاری هەڵدەگرن کە بـە رەنجێ زۆر نەبێ ناگەنە ئەوێ، بەڕاستی پەروەردگارتان رەئوفـو دڵاوایەو (هەروەها) ئەسپو هێسترو کەری بەدیهێنا تا سواریان بنو هۆی زینەت بن بۆ ئێوە،و شتی دیکەش (هـۆی هـاتووچۆی تر (بەدیدێنێ کە ئێوە نازانن! ،و لەسەر خوایە کە رێی راست بە بەندەکانی نیشان بـدات، بەڵام هەندێ لە رێگاکان لا رێن،و ئەگەر خودا بیەوێ هەمووتان (بەزۆر) رێنوێنیو هیدایەت دەکات، ئەو کەسێکە لە ئاسمانەوە ئاوێکی نارد کە خواردنەوەتان لەو ئاوەیەو هـۆی شـین بوونی گژوگیایە کە ئاژەڵی خۆتانی لێدەوەڕێنن، خودا بە هـۆی ئـەو (بارانـەوە) زەرحـاتو زەیتوونو خورماو ترێو هەر جۆرە میوەیەك دەڕوێنێ،و لەو هەرجۆرە میوەیەك، بەڕاستی لەمەدا نیشانەیەکی روون هەیە بۆ هۆزێ کە بیر دەکەنەوەو خوا شـەوو رۆژو خـۆرو مـانگی بۆئێوە رام کردو و هەروەها ئەستێرەکانیش بە فەرمانی ئەو رامی ئێوەن، بەڕاستی لەمەدا نیشـانە گـەلێك هەیـە (لـە گـەورەیی خـودا) بـۆ تاقمـێ کـە ئـەقڵی خۆیـان دەخەنـە کـارو (سەرەڕای ئەوە) بوونەوەرانێك کە لە زەویدا بەدیهاتوون رامی (فـەرمانی ئێـوەی)کـرد، لـە حاڵێکدا کە رەنگیان جۆراوجۆرە، بەڕاستی لەمەدا نیشانەیەکی روون هەیـە بـۆ تاقمـێ کـە بیر دەکەنەوەو ئامۆژگاریی وەردەگرنو هەر ئەویشە کە زەریای رامی (ئێوە) کرد تـا لـەوە گۆشتی تازە بخۆنو شتی زینەتی بۆ لەبەرکردنو (کـەڵك وەرگرتـن) لـەوە بهێننـە دەرێ،و کەشتییەکان دەبینی کە ئاوی دەریا لەت دەکەن تا ئێوە(خەریکی بازرگانی بن)و لە فەزڵی خوا کەڵك وەربگرن، بەڵکو شوکری نیعمەتەکانی بکەنو لە زەویدا کێوگەلی پتەوی دانـا تـا

ئێوە نەهەژێنیێو ئارامیش بە ئێوە بداو رووبارو چۆمی (بەدیهێناوە)، رێگا گەلی سازدا تا بەڵکو هیدایەت بدرێنو رێنوێن بنو (هەروا) نیشانە گەلێکی داناو (بەشەودا) ئەوانە بە هۆی ئەستێرەکانەوە هیدایەت ئەبن جا ئایا کەسێ کە بەدیدێنێ وەکو کەسێ وایە کە بەدیناهێنێ؟ جا ئایا بیر ناکەنەوە،و ئەگەر نیعمەتی خودا ببژێرن بۆتان نابژێردرێ، دیارە خودا غەفورو رەحیمە.

- ﴿أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء يتفيأ ظلاله عن اليمين والشمائل سجدا لله وهم داخرون﴾ النحل/٤٨.

واتە: ئایا ئەوانە بەدیهاتوانی خودایان نەدی کە چلۆن سێبەرەکانیان لە راستو چەپەوە دەجوڵێنو بە خۆ شکاندنەوە سوژدە بۆ خودا دەبەن.

- ﴿والله أنزل من السماء ماء فأحيا به الأرض بعد موتها إن في ذلـك لآيـة لقـوم يسمعون، وإن لكم في الأنعام لعبرة نسقيكم مما في بطونه من بين فرث ودم لبنا خالصا سائغا للشاربين، ومن ثمرات النخيل والأعناب تتخذون منه سكرا ورزقا حسنا إن في ذلك لآية لقوم يعقلون، وأوحى ربك إلى النحل أن اتخذي من الجبال بيوتا ومن الشجر ومما يعرشون، ثم كلي من كل الثمرات فاسلكي سبل ربك ذللا يخرج من بطونها شراب مختلف ألوانه فيـه شـفاء للناس إن في ذلك لآية لقوم يتفكرون﴾ النحل/٦٥-٦٩.

واتە: و خودا لە ئاسمانەوە ئاوی ناردو زەوی دوای ئەوەی کە مرد بوو، بەو ئاوە بارانە زیندووی کردەوە، بەڕاستی لەمەدا نیشانەیەکی روون هەیە بۆ ئەوانەی کە گوێی ژنەوایان هەیە!،و بەڕاستی لە هەبوونی ئاژەڵ (مەڕو بزنو چێڵو وشتر) بۆ ئێوە پەند وەرگرتن هەیە، لە ناو زگی ئەوانەدا لە نێو ئالیکی خوراوو خوێن، شیری خالیص بۆ ئێوە دەنۆشێنین کە خۆش مەزەیە بۆ ئەوانەی دەینۆشن (نۆشێنەران)،و لە میوەی داری خورماو ترێ، موسکیراتی (ناپاك)و رسقو رۆزیی چاكو پاكو خاوێن دەگرن، بەڕاستی لەمەدا نیشانەیەك بۆ هۆزێ هەیە کە بیرو هزر دەکەنەوە،و پەروەردگاری تۆ وەحی (ئیلهامی غەریزی) بە هەنگ کرد کە لە نێو تاشەبەردی چیاو لە کونە دارو لە نێو دار

بەستگەلێ کە خەڵکی سازی ئەدەن، پلورەگەلێ بـۆ خۆتـان ساز دەن، لـە پاشـان لـە هـەر میوەیەك بخۆو ئەو رێگایانەی پەروەردگارتەنیا بۆی دیاری کردووی بە ئاسانی پیێدا بـڕۆ، لە ناو دەروونی هەنگدا خواردنەوەیەکی تایبەت دێتە درێ کە رەنگی جۆراوجۆری هەیە کە تێیدا شیفا بۆ خەڵك هەیە، دیارە لەمـەدا نیشـانەیەکی روون بـۆ هـۆزێ هەیـە کـە عـەقڵیان دەخەنە کارو بیر دەکەنەوە!.

– ﴿والله جعل لكم من أنفسكم أزواجا وجعل لكم من أزواجكـــم بنـــين وحفـــدة ورزقكم من الطيبات أفبالباطل يؤمنون وبنعمة الله هم يكفرون﴾ النحل/٧٢.

واتە: و خودا لە جنسی خۆتان هاولفی بۆ داناون‌و لـە هـاولفـو ژنـەکانتان بـە ئێـوە منداڵ‌و نەوەی دا،و رسق‌و رۆزیی پاکی پێ دان، جا ئایا بڕوا بە بـاتڵ دێنـن‌و بـە نیعمـەتی خودا ناسپاسیی دەکەن؟.

– ﴿والله أخرجكم من بطون أمهاتكم لا تعلمون شيئا وجعل لكم السمع والأبصـــار والأفئدة لعلكم تشكرون، ألم يروا إلى الطير مسخرات في جو السماء ما يمســـكهن إلا الله إن في ذلك لآيات لقوم يؤمنون﴾ النحل/٧٨–٧٩.

واتە: و خودا ئێوەی لە زگی دایکتان دەرهێنا، لە حاڵێکدا هیچتان نەدەزانیی، بەڵام (خودا)گوێ‌و چاوو ئەقڵی بە ئێوەدا، بـەڵکو شـوکری نیعمـەتی (خـودا) بـەجێ بێنـن، ئایـا ئەوانە تەماشای باڵندە ناکەن کە لە هەوا لە ئاسماندا فەرمانبەرن، بێجگە لـە خـودا کـەس ناتوانێ ئەوان(لە هەوا) رابگرێ، بەڕاستی لەمەدا نیشانە گەلێك بۆ تاقمی بڕواداران هەیە.

– ﴿والله جعل لكم من بيوتكم سكنا وجعل لكم من جلود الأنعام بيوتا تســـتخفونها يوم ظعنكم ويوم إقامتكم ومن أصوافها وأوبارها وأشعارها أثاثا ومتاعا إلى حين﴾ النحل/٨٠.

واتە: و خودا لە ماڵەکانتان جێی دانیشتن (و حەسانەوەی) بۆ داناون، هەروەها لە پشتی ئاژەڵیش (چادر)و خانوو گەلێکی بۆ داناون کە لە بارکردن‌و لە دانیشتندا بە ئاسانی دەتوانن جێبەجێیان بکەن‌و لە خـوری‌و کورك‌و (بـەرگن)و مـوو (مـەرەز)ی ئەوانـە خـرت‌و پرت‌و کاڵای بۆ داناون تا ماوەیەکی درێژ.

- ﴿والله جعل لكم مما خلق ظلالا وجعل لكم من الجبال أكنانا وجعل لكم سرابيل تقيكم الحر وسرابيل تقيكم بأسكم كذلك يتم نعمته عليكم لعلكم تسلمون، فإن تولوا فإنما عليك البلاغ المبين، يعرفون نعمة الله ثم ينكرونها وأكثرهم الكافرون﴾ النحل/٨١-٨٣.

واتە: و خوا لەوەی بەدیهێناوە، سێبەری بۆ ئێوە سازداوەو لە نێو كێوەكاندا پەناگای (بەدیهێناوە)و بۆ ئێوە كراس (جلك)ی ساز داوە تا ئێوە لە گەرماو (سەرما) بپارێزێ،و هەروەها جلك گەلێكی بۆ سازداون تا لە كاتی جەنگدا بتانپارێزێ، ئا بەم جۆرە نیعمەتەكانی خۆی بۆ ئێوە تەواو دەكا تا تەسلیمی فەرمانی ئەو بن، جا ئەگەر روویان وەرگێڕا (نیگەران مەبە) تەنیا لەسەرتە بە ئاشكرا راگەیاندن، ئەوانە نیعمەتی خودا دەناسن، كەچی لە پاشان ئینكاری دەكەن،و زۆربەیان كافرن.

- ﴿ألم نجعل الأرض مهادا، والجبال أوتادا، وخلقناكم أزواجا، وجعلنا نومكم سباتا، وجعلنا الليل لباسا، وجعلنا النهار معاشا، وبنينا فوقكم سبعا شدادا، وجعلنا سراجا وهاجا، وأنزلنا من المعصرات ماء ثجاجا، لنخرج به حبا ونباتا، وجنات ألفافا﴾ النبأ/٦-١٦.

واتە: ئایا زەویمان نەكردۆتە جێی ئارام گرتن (بۆ ئێوە)؟و ئایا كێوەكانیشمان (نەكردۆتە) گوڵمێخ؟و ئێوەمان جووت جووت بەدیهێنا،و خەوی ئێوەمان كردە هۆی حەسانەوەتان،و شەومان كردە پۆشش (بۆ ئێوە)،و رۆژمان كردە هۆ بۆ بەدەس هێنانی پێ بژیو،و بە بان سەرتانەوە حەوت (ئاسمانی) پتەمان دانا،و كردمانە چرایەكی رووناكو بەتین،و لە هەوری بارانزا ئاوی زۆرمان باراند، تا بە هۆی ئەوە دانەوێڵەو گژوگیا شین بكەین،و باغ گەلی پڕ داری تێكئالاو.

- ﴿فلينظر الإنسان إلى طعامه، أنا صببنا الماء صبا، ثم شققنا الأرض شقا، فأنبتنا فيها حبا، وعنبا وقضبا، وزيتونا ونخلا، وحدائق غلبا، وفاكهة وأبا، متاعا لكم ولأنعامكم﴾ عبس/٢٤-٣٢.

واتە: جا مرۆڤ با بنوارێتە خۆراكی خۆی، بەڕاستی ئێمە بارانی زۆرمان باراند، لە پاشان زەویمان لەت لەت كرد، جا دانەوێڵەمان لەودا شین كرد، وترێو سەوزیو

خواردەمەنیی،و دارە زەیتون‌و دارە خورما،و باغەکانی رازاوەی پڕدا،و میوەو گژوگیـا، تـا بۆ ئێـوەو ئاژەڵەکانتان ببێتە خۆراك.

– ﴿يا أيها الناس اذكروا نعمة الله عليكم هل من خالق غير الله يرزقكم من السـماء والأرض لا إله إلا هو فأنى تؤفكون﴾ فاطر/٣.

واتە: ئەی خەڵکینە! نیعمەتێ کە خودا بە ئێوەی داوە بیهێننەوە بیر، ئای بێجگە لە خوا بەدیهێنەری تر هەیە کە لە ئاسمان‌و زەوی رۆزیتان بدا؟ بێجگە لەو مـەعبودێکی تـر نیە، جا چلۆن درۆ ئەکەن‌و لە حەق لا ئەدەن.

– ﴿والله الذي أرسل الرياح فتثير سحابا فسقناه إلى بلد ميت فأحيينا به الأرض بعـد موتها كذلك النشور﴾ فاطر/٩.

واتە: و خودا زاتێکە بای نارد تا هەورەکان ببزوێنێ‌و (بڵاویان بکاتـەوە)، جـا ئێمـە ئەوانـە بۆ سـەر زەویـی مـردوو لێئـەخورین، جـا ئـەو زەوییـە پـاش مردنـی زینـدووی دەکەینەوەو هەروا بە (زیندوو کردنەوەی مردووەکان) لە رۆژی بەرێدا.

– ﴿ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء فأخرجنا به ثمرات مختلفا ألوانها ومن الجبـال جدد بيض وحمر مختلف ألوانها وغرابيب سود، ومن الناس والدواب والأنعام مختلف ألوانـه كذلك إنما يخشى الله من عباده العلماء إن الله عزيز غفور﴾ فاطر/٢٧-٢٨.

واتە: ئایا نەتدی کە بەڕاستی خودا لـە ئاسمانـەوە بـارانی نـاردو بـە هـۆی ئـەوەوە میـوەی جـۆراو جۆرمـان (لـە زەوی) روانـد بـە رەنگـی جۆراوجـۆرو لـە کێوەکـانیش جادەگەلێکمان سازدا بە رەنگی سپی‌و سورو رەنگـی جیاجیـاو،و جارجـارەش بـە رەنگـی رەشی پڕ رەنگ،و لە مرۆڤو جوڵندەکان‌و ئەنعام (وشترو بزن‌و مـەڕو گـایش) بـە رەنگـی جیاجیاوە (بەدیمان هێناوە)، بەڕاستی لە نێو بەندەکانی خـودادا تـەنیا زانایـان لـە ئـەو ئەترسن، بەڕاستی خودا عەزیزو غەفورە.

– ﴿وهو الذي أنشأ جنات معروشات وغير معروشات والنخل والزرع مختلفا أكلـه والزيتون والرمان متشابها وغير متشابه كلوا من ثمره إذا أثمر وآتوا حقه يـوم حصـاده ولا

تسرفوا إنه لا يحب المسرفين، ومن الأنعام حمولة وفرشا كلوا مما رزقكم الله ولا تتبعوا خطوات الشيطان إنه لكم عدو مبين، ثمانية أزواج من الضأن اثنين ومن المعز اثنين... ومن الإبل اثنين ومن البقر اثنين...﴾ الأنعام/١٤١-١٤٤.

واتە: و هەر ئەوە کەسێ کە باغو بێستانی لە دارو گیای ساق بەرز (خورماو هەنار)و ساق کورت (شوتیو هارویێ)،و دارخورماو کێڵگە بەتام گەلێ جۆر بە جۆرو زەیتونو هەناری بەدی هێنا کەلە بابەتێکەوە وەیەکتر دەچنو لە بارێکیشەوە وەیەکتر ناچن، لە کاتی میوەداندا لە میوەی ئەوە بخۆنو لە کاتی دروێنەدا مافەکانی خۆی بدەنێ،و ئیسرافو زیادەڕەوی مەکەن، بەڕاستی خودا ئیسرافکارانی خۆش ناوێ،و (خودا زاتێکە) لە ئاژەڵ بۆ ئێوە ئاژەڵی باربەر (وشتر)و ئاژەڵی گچکە (پەزو پۆڵە)ی (بۆ ئامادەکردنی راخەرو گۆشت) خولقاند ، لەوەی خودا کردویەتییە رزقو رۆزی بۆ ئێوە بخۆن،و لە هەنگاوەکانی شەیتان پەیڕەوی مەکەن، بەڕاستی شەیتان دوژمنێکی ئاشکرا بۆ ئێوەیە، لە ئاژەڵ هەشت جووت (حەلاڵ گۆشت)ی بەم جۆرە خولقاند: لە مەڕ دووان (نێرو مێ) لە بزن دووان،.... و لە وشتر دووان،و لە گایش دووان(مان بۆ ئێوە خولقاند).

- ﴿إن الله فالق الحب والنوى يخرج الحي من الميت ومخرج الميت من الحي ذلكم الله فأنى تؤفكون، فالق الإصباح وجعل الليل سكنا والشمس والقمر حسبانا ذلك تقدير العزيز العليم﴾ الأنعام/٩٥-٩٦.

واتە: بە حەقیقەت خودا لەتکەری دەنكو ناوكەیە، زیندو لە مردوو دەردێنێو دەرهێنی مردووە لەزیندوو، ئەمەیە خودا، جا چلۆنو لە کوێوە بە درۆ خۆتان (لە خودا) لا ئەدەن، خودا دادڕی سپێدەی بەیانە (لە سنگی تاریکایی شەو)، شەوی کردۆتەمایەی ئارام گرتن،و رۆژو مانگی کردۆتە هۆی حیسابو ئەندازە گرتن، ئەمە تەقدیرو ئەندازە گرتنی خودا تواناو زانایە.

- ﴿وهو الذي أنشأكم من نفس واحدة فمستقر ومستودع قد فصلنا الآيات لقوم يفقهون﴾ الأنعام/٩٨.

واتە: و هەر ئەوە کە ئێوەی لە یەك نەفس (ئادەم) خەڵق کرد، جا قەرار دانـدراوە (لە پشتی باوك) ئەمانەت داندراوە (لە منداڵدانی دایك)، ئێمە نیشانەکانی خۆمان بۆ کەسانێ کە ئەفامن بەیان کردووە.

کۆتایی ئەم ئایەتانەش بە کۆتاییەکانی سورەتی (الأنعام) دێنین:

﴿وهو الذي جعلكم خلائف الأرض ورفع بعضكم فوق بعض درجات ليبلوكم في ما آتاكم إن ربك سريع العقاب وإنه لغفور رحيم﴾ /١٦٥.

واتە: و هەر ئەوە کە ئێوەی کردۆتە جێ نشینان (و نوێنـەرانی خۆی) لـە زەویداو هێندێ لە ئێوەی بە پلە بەسەر هێندێ تردا بەرز کردۆتەوە تا بەوەی بە ئێوەی داوە تاقیتان بکاتەوە، بەڕاستی پەروەردگار تەنیا زوو بە عەزابی (تاقیکراوەکان) رادەگا،و بەڕاستی هەر ئەو غەفورو رەحیمە.

❊❊❊

ئەم ئایەتانە کۆکراوەیی بەخششەکانی پەروەردگار دەخەنە روو:

١- بوونی مرۆڤ بە جێنشین لەسەر زەویدا، ئاماژەیە بۆ هەردوو جۆرەکانی بەخشین:

أ- بە خشینی پەروەردگار؛ تایبەتمەندێتی ئاشکراو پەنهانی بۆ مرۆڤ تێدایە کە بەهۆیەوە توانیویەتی بوون رام بێنێت.

ب- هەروەها ئەو بەخشینەی پەورەردگار بۆ مرۆڤ کە زەوی‌و چی لە ناویدایە بۆ وی بەدی هێناوە.

٢- لەوەدا کە مرۆڤەکان هیچیان وەك یەك نابن، بەڵکو هەندێکیانی بەسەر هەندێکیاندا پلەدار کردووە، لەمەدا گەورەترین نیعمەت هەیە، جا هەندێك مرۆڤ گومان دەکات:کەلەمەدا چ نیعمەتێك هەیە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ کورت هەڵهێنانی تێگەیشتنەکان؛ چونکە ژیانی دنیا بە هۆی ئەمەوە نەبێت راناوەستێت، جا گەر هەموو مرۆڤەکان لە جوانی‌و زیرەکی‌و هێزو ژیری‌و زانست‌و تواناکاندا وەك یەك بوونایەو

هەموویان لە پلەبەرزەکانی ئەم سیفەتانەدا بوونایە، بۆ نموونـە ئـەو کاتـە هیـچ کەنناسـێك نەدەبوو زەوی خاوێن بکاتەوەو هیچ کرێکارێك نەدەبوو بە کارێك هەستێت، بەڵام بـە هـۆی ناوێکچوونیانەوە وای کردووە هەموویان رام بن لـە سنوری تواناکـانی خۆیـاندا تـا دەگاتـە ئەوەی ببێتە بەشێك لەو کـارەی کـە ژیـانی دونیـاو بـەرژەوەندی بـەدی هاتووەکـان پـێی هەڵدەستێت.

بـەم ناوێکچوونیـە،خـەڵکی شـیاوی گوێڕایـەڵی سـەردارەکان بـوون، هـەندێکیش بـۆ پرسو راوێژ، هەندێکیش بۆ سوپاو ...... ئیدی بەم جۆرە.

پاشـان ئایەتەکـە حیکمـەتی ئـەم جیاوازییـەی لـە نێـوان مرۆڤـەکانی جـێ نشـینی پەروەردگار دەرخستووە، کە بریتییە لە تاقیکردنەوە لەوەی مرۆڤ پێی بەخشـراوە لـە پلەو بەهرەو توانا؛ جا کەسێك ئەمانە بـە رووە راسـتەکانی بـەکار بهێنێت ئـەوا سەرفرازو سەرکەوتوو دەبێتو ئەگەر نـا ئـەوا دەکـەوێت. رەنگـە لـە مەشدا کەسـانێك کـە پلەیـەکی بەرزیان هەیە بکەونو کەسانێکیش کە شوێنو پایەیەکی نزمیان هەیە دەرچنو سـەرکەون، لێرەوە بۆمان دەردەکەوێ گەورەترین نیعمەتو بەخشین کە خوداوەند بـە مرۆڤـی خـەڵات کردووە ناردنی پێغەمبەرانە بۆیان:

﴿وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين﴾ الأنبياء/١٠٧.

واتە: و تۆمان نەناردووە، مەگەر رەحمەت بۆ جیهانیان.

﴿لقد منّ الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفسهم يتلو عليهم آياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين﴾ آل عمران/١٦٤.

واتە: خودا منەتی لەسەر بـڕواداران دانـا (نیعمـەتی گـەورەی پێـدان) کاتـێ کـە لـە خۆیان پێغەمبەرێکی بۆ ناردن کە نیشانەکانی خودایـان بەسـەردا بخوێنێتـەوەو ئـەوان لـە روانگەی خوو ئاکار پاكو بێ گـەرد بکاتـەوەو کتێـب (قورئـان)و حیکمـەتیان فـێر بکـا،و ئەگەر چی لە بەرا لە گومڕاییەکی ئاشکرا دابوون.

چونکە پێغەمبەران ﷺ دەتوانن ڕێنمونی مرۆڤ بکەن بۆ ڕێگەی ڕاست کە دەبێت هەموو مەلەکەو تواناو بەهرەکانی تیا وەگەڕ خات، بە جۆرێك کە هیچی نەمێنێتەوە بێ کارو جوڵە، و بە جۆرێك کە لەگەڵ هیچ کامێك لەوانەدا بەرەنگار نەبێت کە مەلەکاتەکانیان بە شێوەیەکی ڕاست فەراهەم بێنن، بە م جۆرەش نیعمەتی خوا دێتە دیو مرۆڤ دەتوانێ سوود لە هەمو ئەو شتانە وەرگرێت کە پەروەردگار بۆی ژێر بار خستووە. گەر ئەمە نەبوایە هەموو هەوڵەکانی مرۆڤ بۆ سوود وەرگرتن لە بەدیهێنراوە رامەکانی خودا، بەیەکا دەچوونو دژی یەك دەوەستان، ئەو کاتەش ئەم پلەیەی مرۆڤ کە هەموو شتێکی بۆ ڕام کراوە دەبووە هۆی سەرگەردانیو دروست بوونی کێشمەکێش، وەك لەمڕۆدا بەرچاومان دەکەوێت.

لەمانەی ڕابوردن دەگەینە ئەوەی کە:

ئەم مرۆڤە بچووکە: تەواوترین بەدیهاتووی پەورەردگارە لە گەردووندا، جا لێکۆڵینەوەیەکی تەواوی ئەم گەردوونە دەمانگەیەنێتە ئەوەی کە ئاسمانەکانو زەمینو ئاژەڵانو ڕووەکەکانی، هەر هەموویان ڕامو گەردنکەچی مرۆڤنو تەنانەت هیچ گەردێکی ئەمانەش لەم یاسایە لانادەن.

سەبارەت بە ڕووەك،ئەوا لە کۆنو نوێدا مرۆڤ بە ڕێگەی ڕاستەوخۆ یا ناڕاستەوخۆ سوودی لێوەرگرتووە، بەروبومەکەی بۆ خواردن بەکارهێناوە، قەدی درەختی کردووە بە ڕەوڕەوەی گواستنەوەو بەکار هێنانی لە خانووبەرەو هەروەها بۆ سوتاندن. گوڵەکەشی بۆ هەنگ دەبێتە خۆراكو ئەویش دەیکاتە هەنگوین بۆ مرۆڤ یاخود گەڵاو لقەکانی دەبێتە خۆراکی ئاژەڵو ئێمەش سوود لە گۆشتەکانی وەردەگرین،و شیرەکەی دەخۆینەوەو توکەکەشی لە ڕایەخو پۆشاك دروست کردندا کەڵکی لێ دەبینرێت، هەروەها دەرمانو شمەکیشی لێ دروست دەکرێت، با ئەوەش لە یاد نەکەین کە پترۆڵو پێکهاتەکانیشی هەر لەوە دروست بووە.

جا ئەم زیندەوەرانـە، ئـەوەی پێمـان زانیـونو ئـەوەش کـە پێمـان نـەزانیون؛ ئایـا هەمووی لە پێناوی مرۆڤدا بۆ سوود وەرگرتنی بە ڕێگـەی ڕاسـتەوخۆو ناڕاسـتەوخۆ بـەدی نەهاتووە؟: چ مرواری بێت یا خۆراك یا بۆ چێژی بینین بێت، لەگەڵ ئەمەشدا چەندان پـۆل لە زیدەوەران هەن تا ئێستاش نازانین کە مرۆڤ چ سوودێکیان لێ دەبینێو چۆن کـەڵکیان لێ وەردەگرێت؟ کە ڕەنگە لـە داهـاتوودا ئەمانـە بزانرێـن، ڕەنگـە ئـەم بەسـەرهاتەش لـەم بارەیەوە پەندمان پێ ببەخشێت:

جۆرێك لە پەرژینو تـانۆك (الصبـير) هەیـە کـە بـۆ پـەرژینی کێڵگـەکان سـوودی لێ وەردەگـیرێت، بردیـان بـۆ ئوسـترالیاو لـەوێ ناشـتیان، بـەڵام بـووە هـۆی بـەرپا بوونـی کارەساتێکی گـەورە، بـە جۆرێـك تەشـەنەی کـرد، وای لێـهات خـەریك بـوو زۆربـەی ئـەو زەوییانە داگیر بکات کە بەکەڵکی کشتوکاڵ دەهـاتن، زاناکـان لـەوە زۆر سـەریان سوڕما، پاشان جۆرێك بەکتریای نەخۆشییان دیتەوە کە تـەنیا لەسـەر ئـەو جـۆرە درەختـە دەژی، هەر بە هۆی هەمان جـۆری درەختـەوە میکرۆبەکـەیان گواسـتەوە، ئیـدی میکرۆبـەکان بـە کاری خۆیان هەستانو تا ڕێژەی درەختەکان گەیشتەوە دۆخی گونجاوی خۆی، جا ئەوەی دەبێت تێبینی بکرێت ئەوەیە: ئەم میکرۆبە درەختەکانی لە ناو نەبرد، بەڵکو درەختەکـەی بە جۆرێك هێشتەوە کە سوودی هەبێتو زیانی نەبێت.

ڕەنگە لە بەسەرهاتی دۆزینەوەی (پەنسلین)یشدا پەندێکی تری تێدا بێـت، بـەوەی کە مرۆڤ بە هەر شێوەیەك بێت لە هەموو شتێکی ئەم گەردوونە سوودمەند ئەبێت، ئـەمڕۆ بێت یا سبەی! هەر چۆن بێت! ئەوا مرۆڤ وەك چـۆن چێـژ لـەو پـارووە وەردەگرێـت کـە دەیخواتو ئەو پۆشاکەی لەبەری دەکـاتو چێـژ لـە دیمـەنی جـوان وەردەگرێـت، جـا وەك چۆن چەشە لەمانە وەردەگرێت هەر واش چەشە لە مەعریفە وەردەگرێت، جا ئەمە گەر لـە هـەندێك بەدیهاتووەکانی پـەروەردگاردا نـەبینێت، ئـەوا ئەمـەش دەبێتــە بەڵگـە لەســەر حیکمەتی پەورەردگارو میهرەبانیو بـەرفراوانیی گرنگـی پێـدان بـە بەدیـهاتووەکانی، وەك بەدیهێنانو هێشننەوە، ژیانو مراندن،و ڕزقو ڕۆزی پێدان... ئیدی بەسە..

پاشان، ئایا ئەم هەموو رەگەزەی لە گەردووندا هەیە؛ ئاسنو مسو ئۆکسجینو ئازۆتو هایدرۆجینو زێڕ .... هەمووی بۆ مرۆڤ ڕام نەبوون؟! ئەی زەمین کە چۆن راخراوەو بۆتە جێی حەوانەی مرۆڤو شوێنی وەدەست خستنی گوزەرانو رۆزی؟ هەروەها هێزی کێشندەی مانگو سەرنج راکێشانی مرۆڤ بۆ جوانیو روناکییەکەیو زانینی کات بە هۆیەوە بەڵگە نیە؟!و سەرنج راکێشانی خۆرو گەرمییەکەیو رووناکییەکەیو ئەو وزەیەی پەخشی دەکات؟! ئەی ئەستێرە رێنماکارە جوانەکان؟! هەروەها ئاوو سوڕەکانی؟ رەشەباو سوڕەکانی؟ پاشان دروست بوونی مرۆڤ بەم جۆرەی کە لەسەریەتی لە زانستو ئیرادەو تواناو حیکمەتو ژیریی، بەجۆرێك کە زۆربەی شتەکانی پێدەزانێ،و دەزانێت چۆن سوود لە شتەکان وەرگرێت، ئایا هەموو ئەمانە بەڵگەی تەواو نین لەسەر ئەوەی کە ئەم گەردوونە بەدیهێنراوە تا لەبەر دەستی مرۆڤدا رام بێت، مرۆڤیش بۆ ئەم گەردوونە رام بووە؟! ئایا لەمەدا بەڵگەی تەواو نیە لەسەر ئەوەی کە زاتێك هەیە هەموو ئەمانەی رێك خستووەو مرۆڤیشی بۆ بەدیهێناوە؟. ئەو پەروەردگارەی کە پەورەردگاری هەموو جیهانەکانە:

﴿وإذ تأذن ربكم لئن شكرتم لأزيدنكم ولئن كفرتم إن عذابي لشديد، وقال موسى إن تكفروا أنتم ومن في الأرض جميعا فإن الله لغني حميد﴾ إبراهيم/٧-٨.

واتە: (بێننەوە بیر) کاتێ کە پەروەردگارتان رایگەیاند کە ئەگەر شوکرانە بژێر بن، (نیعمەتی خۆی) بۆ ئێوە زیاد دەکا،و ئەگەر کوفران بکەن، بەڕاستی سزادانم سەختە!و موسا گوتی: ئەگەر ئێوە (بەنی ئیسرائیل)و هەموو خەڵکی رووی زەوی کافر ببن (بەخوا زیانێ ناگا)، جا بەڕاستی خودا بێ نیازێکی ستودەیە.

﴿وقليل من عبادي الشكور﴾ سبأ/١٣.

واتە: و کەمێ لە بەندەکانم شوکرانە بژێرن.

دیاردەی نۆیەم

دیاردەی یەکێتی[٧]

کەسێك لەم گەردوونە بکۆڵێتەوە، بەڕاشکاوی هەست بە دیاردەی یەکێتیی دەکات تێیدا، کە دەبێتە بەڵگەیەکی تەواو لەسەر ئەوەی یەك زات بە یەك زانستو یەك ئیرادەو یەك توانا دۆزیویەتییەوەو هێناویەتییە بوون، ڕووەکانی ئەم دیاردەی یەکێتییەش لە گەردووندا زۆرن، لەوانە:-

١- تەواوکاری لە بەشەکانی ئەم گەردوونەدا هەیە کە بە وردی ئەمانگەیەنێتە ئەوەی یەك پەروەردگار هەموو بەشەکانی ڕێکخستووە،ئابەم جۆرە پڕ وردەکاریو تەواوە !

مامۆستا البنّا -رەحمەتی خوای لێ بێت- دەفەرموێ:-

تێبینی یەکەم: (ئەو هەوایەی کە هەڵی دەمژین لە چەند رەگەزێك پێکهاتووە، لەوانە دوو رەگەزی سەرەکیو گرنگ: بەشێك کە بە کەڵکی هەناسەدانی مرۆڤ دێت، بە زاراوەی کیمیازانەکان پێی دەگوترێت ئۆکسجین. هەروەها بەشێکی تریش کە زیانمەندە، پێی دەگوترێت کاربۆن، جا لە وردەکارییەکانی پێکەوە بەستنی نێوان پارچەکانی ئەم

گەردوونە سەرسوڕهێنەرە ئەوەیە کە ئەو بەشەی زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت رووەکەکان هەڵی دەمژن و بۆیان بە سوودە، کەچی لە کاتێکدا مرۆڤ ئۆکسجین هەڵدەمژێ و کاربۆن دەرئەداتەوە، ئەوا رووەکەکان بە پێچەوانەی ئەمەوە دەکەن و کاربۆن هەڵدەمژن و ئۆکسجین دەدەنەوە) أ.هـ.

(هەر بەم جۆرەش کرداری دۆزینەوەی هاوتایی نێوان دەرچو و هاتووەکان لە گازی خەڵوزو دەریاکان روودەدات، بە جۆرێك کە رووەك هەموو زیادەیەك لەمانە لە هەوادا هەڵدەمژێت گەر بگاتە سەروو رادەی گونجاوو دیاری کراوی خۆی).

(جا تەماشای پەیوەستی هاوکاریو تەواوکاری نێوان مرۆڤو رووەكو دەریاکان بکە لە شتێکدا کە گرنگترین رەگەزەکانی ژیانە؛ئەویش هەناسە دانە).

تێبینی دووەم: (تۆ خواردن دەخۆیتو ئەویش لە چەند رەگەزێکی رووەکیو زیندەگی پێکهاتووە، کە زاناکان بۆ نموونە دابەشی دەکەن بۆ ماددەکانی زولاڵیاتو نیشاستەییو چەوری، بۆیە دەبینین (خزو- لیك) هەندێ ماددەی نیشاستەیی هەرس دەکاتو هەندێ لەو مادده شەکریانە دەتوێنێتەوە کە توانای توانەوەیان هەیە، گەدەش گیراوەکانی ماددەی زولاڵی وەك گۆشتو..... ئەوانی دی... هەرس دەکات، زەرداوی جگەریش چەورییەکان هەرس دەکاتو دابەشیان دەکات بۆ چەند بەشێکی ورد کە توانای مژینیان هەبێ، پاشان رۆڵی پەنکریاس دێتو چوار جۆر گیراوە دەردەدات، کە هەر یەکەیان هەڵدەستێت بە تەواوکاری کرداری هەرس لە یەکێك لە هەر سێ بەشەکەی نیشاستەییو زولاڵیاتو چەوری، چوارەمیش شیر دەگۆڕێت بۆ پەنیر، جا سەرنجی ئەم پەیوەندییە سەرەکییە بدە لەنێوان بەشەکانی لەشی مرۆڤو رەگەزە رووەکییەکانو ئاژەڵییەکانو ئەو خوارنانەی مرۆڤ دەیانخوات).

تێبینی سێهەم: (کاتێك سەیری گوڵ دەکەیت دەبینیت پەڕی جوانی سەرنج راکێشی پێوەیە، بە زۆر رەنگی قەشەنگ رازاوەتەوە، جا گەر پرسیاری حیکمەتی ئەوە لە زانایانی رووەکناس بکەیت، ئەوا لە وەڵامدا پێت دەڵێن: مەبەست لەمە بۆ خەڵەتانی مێش

هەنگو ئەو زیندەوەرانەیە کـە گـوڵ دەمـژن، تـا پێـوەی بنیشـنەوە، هـەتا کـاتێك بەسـەر دەزوولـە هەڵاڵەییەکانـەوە دەنیشـێتەوەو بـە هـۆی پێکانیـەوە تـۆوی کوتـانی رووەکەکـە هەڵدەگرێو بەم جۆرە لە گوڵی‌نێرەوە دەچێتە سەر گوڵی مێو کرداری کوتان دێتە دی.

جا سەرنج بدەو بزانە کە چۆن ئەم پەڕە جوانانەی گوڵ بوەتـە ئەڵقـەی پـەیوەندی نێوان رووەكو زیندەوەران، بـە جۆرێك کـە رووەك: زینـدەوەر لـە کـرداری کوتـاندا بـەکار دەهێنێ کە بۆ بەرووبومو بەرهەم پێویستە.

هەر بەم جۆرە ئەم تەواوکارییـە لـە هـەموو شـتێکدا دەبینیتـەوە؛ لـەنێوان شـەوو رۆژدا، ئاسمانو زەوی، خۆرو مانگ، ئەندامە نێرینو ئەندامە مێیینـەکان، مـرۆڤـو ئـاژەڵو رووەك .....

لەم گەردوونەدا یەکێتییەکی تەواو هەیە لە نێـوان بەشـەکانیدا کـە دەبێتـە بەڵگـەی ئەوەی یەك پەروەردگاری تاكو تەنیای هەیە. بەڵام سەبارەت ئەوەی کـە ئایـا چـۆن ئەمـە ئێمەی گەیاندە یەکتایی خوای گەورە؟ ئەوا مامۆستا -البنّا- بەم جۆرە وەڵامی ئەداتەوە:

التعدد -لەبیروباوەڕدا- (چەندێتی)دەبێتە هۆی تێکدانو دووبەرەکیو بـەرزنوانـ(ن)، لە کاتێکدا کە پلەی خوایەتی کبریاءو مەزنیە، جا لەم کاتەدا ئەگەر یەکێك لەو چەندە بـە شێوەیەکی سەربەخۆ کار بکات ئەوا سیفاتی ئەوانی تر پووچ دەبێتەوە، گەر هاوبەشـییش بکەن ئەوا هەر سیفەتی هەندێکیان پووچ دەبێتەوە، پووچ بوونـەوەی سـیفاتی خوایـەتیش پێچەوانـەی تـەواوێتیو گـەورەییو شـکۆیەتی، بۆیـە دەبێـت هـەر یـەك خـوای بـێ هـاوەڵ هەبێت).

قورئـانی پـیرۆز بەڵگـەی (تـەواوکاری -التکـامل)ی لەسـەر تـاكو تـەنیایی بەدیهێنەرمانی لە چەند شوێنێکدا باس کرووە:

﴿قل الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى آلله خير أما يشركون، أمـن خلـق السماوات والأرض وأنزل لكم من السماء ماء فأنبتنا به حدائق ذات بهجة ما كان لكـم أن تنبتوا شجرها أإله مع الله بل هم قوم يعدلون، أمن جعل الأرض قرارا وجعل خلالها أنهـارا

وجعل لها رواسي وجعل بين البحرين حاجزا أإله مع الله بل أكثرهم لا يعلمون، أمن يجيب المضطر إذا دعاه ويكشف السوء ويجعلكم خلفاء الأرض أإله مع الله قليلا ما تذكرون، أمن يهديكم في ظلمات البر والبحر ومن يرسل الرياح بشرا بين يدي رحمته أإله مع الله تعالى الله عما يشركون، أمن يبدأ الخلق ثم يعيده ومن يرزقكم من السماء والأرض أإله مع الله قل هاتوا برهانكم إن كنتم صادقين﴾ النمل/٥٩-٦٤.

واتە: بڵێ سوپاس تایبەتی خودایەو سەلام (درود) لەسەر بەندەکانی کە خۆی هەڵیبژاردووە، ئایا خودا باشترە یا بتگەلێ کە ئەیکەنە هاوبەشی، یا ئەو زاتەی کە ئاسمانەکانو زەوی بەدیهێناو لە ئاسمانەوە باراێ بۆ باراندن، جا بە هۆی ئەو بارانەوە باغو بێستانی بە دیمەنو جوانمان بۆ شین کردن، لە حاڵێکدا کە ئێوە توانای شین کردنی دارەکەشتان نیە، ئایا مەعبودی دیکە لەگەڵ خودا هەیە؟ نا نیە، بەڵام ئەوانە هۆزێکن لە حەق لایان داوەو لا ئەدەن، یا کەسێ کە زەوی کردۆتە جێی قەرار گرتنو لە نێو ئەودا چۆمی داناوەو کێوی پتەوی بۆ سازداوەو لە نێوان دوو دەریای (سوێرو شیرین) مانیعی خۆرسکیو تەبیعی (وزنی تایبەتی) داناوە (تا تێکەڵاو نەبن بەم حاڵە) ئایا مەعبودێ لەگەڵ خودا هەیە (هاوبەشی بێ)؟ نا نیە بەڵکو زۆربەی ئەوانە نەزانو (جاهیلن)، یا کەسێ کە وەڵامی هەژاران ئەداتەوە، کاتێ هاواری بۆ بەری کەندو کۆسپی بۆ لادەبا،و ئێوە دەکاتە جێنشینی پێشینان لە ئەرزدا، ئایا مەعبودێ لەگەڵ خودا هەیە، (نا نیە) خودا بەرزتر لەوەیە کە هاوبەشی بۆ دابنێن، یا کەسێ کە ئافەرینیش دەس پێ دەکاو لە پاشان دەیانگێڕێتەوە، و کەسێ کە لە ئاسمانو زەوی رسقو رۆزیتان ئەدا، ئایا مەعبودێ لەگەڵ خودا هەیە؟ (نا نیە) بڵێ: بەڵگەتان بێنن ئەگەر راست بێژن؟.

﴿أم اتخذوا آلهة من الأرض هم ينشرون، لو كان فيهما آلهة إلا الله لفسدتا فسبحان الله رب العرش عما يصفون، لا يسأل عما يفعل وهم يسألون، أم اتخذوا من دونه آلهة قل هاتوا برهانكم هذا ذكر من معي وذكر من قبلي بل أكثرهم لا يعلمون الحق فهم معرضون، وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون﴾ الأنبياء/٢١-٢٥.

واتە: ئایا ئەوانەخوایانێکیان لە زەوی (بۆ خۆیان) هەڵبژاردووە کە ئەوانــە (مـردوو) دەژیێننەوە؟ ئەگەر لەئاسمانو زەوی خوایانـێ غـەیری(ﷲ) هەبووانـە، فاسـید دەبـوون، سروشتی جیهان تێك دەچوو، جا پاكو بێ خەوشە خودا پەروەردگاری عەرش لـە پەسنێ کە ئەوانە دەیکەن، لە کـارێ کـە دەیکـا ناپرسـرێ (و رەخنـەی لێ ناگـیردرێ)،و لـە کـاری ئـەوان دەپرسـرێو (رەخنـە) دەگـیردرێ، ئایا ئەوانـە بێجگــە لــە خــودا مەعبودگــەلیان هەڵبژاردووە؟ بڵێ: بەڵگەتان بێننەوە، ئەمە قسەی ئەوانەیە کە لەگەڵ منن (و لــە مـن فـێر بوون)و قسەی کەسانێکە (پێغەمبەرانێکە) کەبـەر لـە مـن هـەبوون، بـەڵام زۆربـەی ئەوانـە حەق نازانن، جا لەبەر ئەمە (لەحەق رووسوڕێنەرن)،و ئێمە بەر لە تۆ هیچ پێغەمبــەرێکمان نەناردووە، مەگەر ئەوە کە وەحیمان پێ کردن کە بێـجگە لە من مـەعبودێکی دیکـە نیـە، جا کەوایە تەنیا من بپەرستن.

﴿قل لمن الأرض ومن فيها إن كنتم تعلمون، سيقولون لله قل أفلا تذكرون، قل مـــن رب السماوات السبع ورب العرش العظيم، سيقولون لله قل أفلا تتقون، قل من بيده ملكوت كل شيء وهو يجير ولا يجار عليه إن كنتم تعلمون، سيقولون لله قل فأنى تسحرون، بل أتيناهم بالحق وإنهم لكاذبون، ما اتخذ الله من ولد وما كان معه من إله إذا لذهب كل إله بما خلـــق ولعلا بعضهم على بعض سبحان الله عما يصفون، عالم الغيـــب والشـــهادة فتعـــالى عمـــا يشركون﴾ المؤمنون/٨٤-٩٢.

واتە: بڵێ: زەویو کەسانێ کە لەزەوی دان هی کێیە، ئەگەر دەزانن، (لـە وەڵامـدا) دەڵێـن: هـەمووی هـی خوایـە، بڵـێ: ئایـا ناهێننـەوە بـیر، بڵـێ چ کەسـێ فـەرمانڕەواییو حکومەتی هەموو شتێـکی بە دەستە؟و بە بێ پــەنایان پـەنا ئـەداو نیازیشـی بـە پـەنادان نیە، ئەگەر بزانن، ئەڵێن: (هەموو ئەوانە) هی خوان، بڵـێ: جـا چلـۆن ئێـوە سـیحرو جـادو لێکراون بەڵام ئێمە هەقمان بۆ ئەوان هێناو بەڕاستی ئەوان درۆزنن، خودا منداڵی بـۆ خـۆی هەڵنەبژاردووەو مەعبودێ تر لەگەڵ ئـەودا نیـە (کـە ئەگـەر وا بوایەو خـوای تـر لـە گـەڵی هەبوایە، لەو کاتە هەر یەکە لە خواکان خەریکی کـاری مـەخلوقی خـۆی دەبـوونو هـەندێ

بەسەر هەندێکدا بەرز دەبوونەوە، خوا لەو پەسنانەی کە دەیکەن پاکو بێخەوشــە، کــە بــە دیارو نادیار ئاگادارە، جا ئەو لەوە بەرزترە کە هاوبەشی بۆ دابنێن.

﴿قل لو كان معه آلهة كما يقولون إذا لابتغوا إلى ذي العرش سبيلا، سبحانه وتعــالى عما يقولون علوا كبيرا﴾ الإسراء/٤٢-٤٣.

واتە: بڵێ: ئەگەر لەگەڵ ئەو (خوا) مەعبودانێ تر هەبوایە، هەروەکو ئەوان دەڵێـن، دەکۆشان رێگایەك بۆ لای(خوای) خاوەن عەرش پەیا کەن (و بەسەر خوادا زاڵ بــن)، خــوا پاكو بەرزترە لەوەی دەیڵێن، زۆر بەرزتر.

٢- لە دیاردەکانی ئەم یەکێتییە لە گەردووندا؛ ئـەو تـەبایىو رێكو پێكییەیـە کـە پەروەردگار باسی کردووە:-

﴿ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل ترى من فطور، ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئا وهو حسير﴾ الملك/٣-٤.

واتە: لە ئافەرینشی خوای رەحماندا دژیو خەوشو بێ نەزمییەك نابینی، جا جارێ تر پیا بچۆوەو بۆی بڕوانە بزانە ئایا لەتبوونو کـەمو کوڕیـی دەبیـنی؟، لـە پاشـان جـارێ تریش (بەدنیای بوونا) بنواڕە، سـەرەنجام چاوت (بـۆ دیتـنی کـەمو کوڕیـی بـە مـاندویی) دەگەڕێتەوە لات،و لە حاڵێکدا ماندووو بێ هێزە.

ئەم نمونانەش لە گەردووندا ئاماژەی ئەو یەکپارچـەییو یەکێتییـە سـەراپاگیرو پـڕ هاوکارییە دەکەن:-

أ- ئەلەکترۆن بە پێچەوانەی میلی کاتژمێرەوە دەسوڕێتەوە، هەروەها زەویـش بـە پێچەوانـەی میلـی کـاتژمێرەوە دەسـوڕێتەوە، خــۆر بــە پێچەوانــەی میلــی کــاتژمێرەوە دەسوڕێتەوە، ئەسـتێرە گەڕۆکـەکانیش بـە پێچەوانـەی میلـی کـاتژمێرەوە دەسـوڕێنەوە، هــەروەها مــانگو هــەموو مانگــەکان بــە پێچەوانــەی میلــی کــاتژمێرەوە دەســوڕێنەوە، هەسارەکان هــەموو بـە پێچەوانـەی میلـی کـاتژمێرەوە دەسـوڕێنەوە، هـەروەها کۆمەڵـەی گەورەی خۆریش کە لەنێوانیاندا کۆمەڵەی خۆری ئێمەیە بە پێچەوانەی میلــی کـاتژمێرەوە

دەسوڕێتەوە، هەروەها ئەلكترۆن بەسەر خولگەیەكی سپی ئیهلیلجیدا دەسوڕێتەوە، هەروەها زەویش بە دەورەی خۆرا لەسەر خولگەیەكی سپی ئیهیلیلجیدا، هەروەها زوهرەو نیبتۆنو موشتەریو هەموو ئەستێرە گەڕۆكەكانیش ... چەقی زەویش لارە، چەقی مانگیش لارە، چەقی مەریخیش لارە ... چەقی خۆریش لارە، لەمەش سەیر تر ئەمەیە كە ڕێژەی نێوان ناوكو ئەلكترۆنەكانی وەك ڕێژەی نێوان خۆرو ئەستێرە گەڕۆكەكانی وایە.

ب- گەردەكانی گەردوون هەموویان لەسەر دوانەیی وەستاون، كارەبا: ساردو گەرمە، گەر تەماشای ڕووەكیش بكەین هەر بەدووانەیی پێكهاتوونو هەر بەهەمان جۆر ئاژەڵانیش، هەروەها مرۆڤ:

﴿سبحان الذي خلق الأزواج كلها مما تنبت الأرض ومن أنفسهم ومما لا يعلمـــون﴾ یس/٣٦.

واتە: پاكە زاتێك كە هەموو جوتێكی (نێرو مێ، چ مرۆڤ چ گوڵو گیا، چ زەڕراتی موسبەتو مەنفیو ئەتۆمو هەستەی ئەتۆمو ئەلەكترۆنەكانی) خولقاندووە، چ لەوەی لە زەوی دەیڕوێنێو چ لە خۆیانو چ شتگەلێ كە نایزاننو نایناسن.

لە زەویشدا هەمان ڕەگەز هەیە كە خۆری لێ پێكهاتووە،و هەموو ئەستێرەكانی تری لێ پێكهاتووە، گەردوونیش بە هەموو ڕەگەزەكانییەوە لە ڕەگەزە سەرەكییەكانی پرۆتۆنو ئەلكترۆن پێك هاتووە، نیترۆنەكانیش وەك بارگەی كارەبایی مامناوەندی لە ناوكی هەندێك ڕەگەزدا هەن.

ج- لەم گەردوونەدا هێز هەیەو كانیو سەرچاوەی هێز هەیە، كەچەندان یاسا، كاری لەسەر دەكەن. ئەگەر سەرنجێكی ورد بدەی ئەوا وردترین ماناكانی هاوكاریو یەكێتیت لە نێوان ئەم هێزو یاسایانەدا بۆ دەردەكەوێت، بۆ نموونە:

لە سەرچاوەكانی هێز وتوانای ئەم گەردوونەدا: ڕووناكی،و گەرمیو تیشكی سینیو تیشكی لاسلكیو تیشكی وەنەوشەییو تیشكی ژێر سوور هەن، ئەم هێزانە هەمووی

دەگەڕێنەوە بۆیەك شت، ئەویش ئەو هێزە کارەباییــە موگناتیسییەیە کـە هـەموویان یـەك تیژیان هەیە، جیاوازییەکەیان تەنیا لە شەپۆلەکانیان دایە.

هەروەها لە یاساکانی ئەم گەردوونە، یاسای کێشندەیە کـە لـە بچووکـترین گـەردی گەردوونەوە تا گەورەترین هەسارەکان کاری لەسەریان هەیە، دەقەکەشی ئەوەیە: (هەموو شتێك بارستاییەکی هەیە، شتەکانی تر رادەکێشێ کە بارستاییان هەیە، هـێزی کێشـندەی نێوانیشیان بە شێوەیەکی راستەوانە زیاد ئەبێ بە زیاد بوونی هــەردوو بارسـتاییەکە، ئـەوا هێز بە شێوەیەکی پێچەوانە دەگونجێ لەگەڵ چوارگۆشەی دووری نێوانیان).

ئێستا زانیمان کە هێز دوو جۆرە: هـێزی موگناتیسـی کارەبـاییو هـێزی کێشـندە، هەردووکیشیان بۆ یەك سەرچاوە دەگەڕێنەوە.

ئەنیشتاین دەڵێ: گیانی تیۆری جیهان ئەوە هەڵناگرێ کە لە گەردووندا دوو شـێوە هێزی بە یەك نەگەیشتوو هەبن: شێوەیەکیان بۆ کێشندەی پێوانـەیی،و شـێوەکەی تریـش بۆ موگناتیسی کارەبایی.

د- ئەم دوو چیرۆکەش بەڵگەن لەسەر هاوکـاریو وێکچوونیـانو بەڵگـەی ئـەوەمان دەدەنێ کە گەردوون یەکێتییەکی تەواوی تێدایە:-

یەکەم: جیاوازی رەگـەزە سـەرەکییەکانی گـەردوون شـوێنەوارێکی لـە بـەرەنجامی جیــاوازی ژمــارەی ئەلــەکترۆنو پرۆتۆنەکانییــەوە دروســت بــووە، کێشــی گـــەردییش شوێنەوارێکە لە شوێنەواری ئەم ژمارانـە، تایبەتمـەندێتی هـەر رەگـەزێکیش شـوێنەوارێکی ئەم ژمارانەیە، بۆیە زانای روسی "مەندەلیف" توانی رەگەزەکان بە پێی کێشی گەردییان پۆلـێن بکـات، لەسـەر ئـەم بنچینەیـەش خشـتەیەکی بـۆ سـاز کـردن، جـا رێکخسـتنی رەگەزەکانی لەم خشتەیەدا پلەدار کردبوو بە پێی یاسـای خـول کـە ئـەو رەگەزانـە رامـی بوون، بە جۆرێکی وا پەیژەیەکی پلەپلەیی سەرکەوتوو پێکبهێنن، بەڵام مەندەلیف تووشی بۆشاییەك هات وەك ئەو بۆشاییەی باسی دەکەین لە نێوان مەریخو موشتەریدا.

بینی کە پلەی پەیژەی خولو سوڕانەوەی ڕەگەزەکان ڕاستەوانە دەبنەوە بـە دوای یەکدا بێ بۆشایی، تەنیا لە سێ ڕەگەزدا نەبێت، یاخود دەبێ ئەم یاسای خولـە ڕاستەوانە نـەبێتو بـەم جۆرەش ڕاست دەرنـەچێ، یـاخود دەبێـت ڕاسـت بێـتو ڕاستەوانە بێــت، ئەوساش دەبێت ئەم ڕەگەزە وردانە لە هەمان پلەی بۆشاییدابن، مەندەلیف دڵنیـا بـوو لـە ڕاستی یاسای خولو سوڕانەوەکەی، بۆیـە هـەوڵیدا جـەخت لەسـەر ئـەوە بکـات ئـەم سێ ڕەگەزە ونە هەر دەبێ لەسەر زەویدا هەبن، بەڵکو توانی لەسەر بنەمای کێشی گەردی کە لە پلە بۆشەکاندا دێت دەستنیشانی هەموو تایبەتمەندییە کیمیاوییەکانی بکات کە هەیانـە وەك ئەوەی بینیبێتی، مەندەلیف پێش ئەوەی بمرێ ڕاستی بـیردۆزە زانستییەکەی خۆی بینی.ئیدی زاناکان ڕەگـەزە ونـەکانیان دۆزییـەوە بـە هـەموو تایبەتمەندییەکانیانـەوە وەك ئەوەی مەندەلیف دەستنیشانی کردبوون.

دووەم: نزیکترین ئەسـتێرە لـە خـۆرەوە عـەتاردەو دوورییەکـەی ٣٦ ملیـۆن میلـە، ئەنجا زوهرە دێتو ناوەندی دوورییەکەی ٦٧ ملیۆنو پاشان زەوی ٩٣ ملیۆنو مەریخ ١٤٢ ملیۆنو موشـتەری ٤٨٤ ملیـۆنو پاشـان زوحـەل ٨٨٧ ملیـۆنو ئۆرانـۆس ١٧٨٢ ملیـۆنو پاشان نیبتۆن ٢٧٩٢ ملیۆن میلن، بەلامانەوە گرنگە ڕێژەی ئـەم ژمارانـەدا بزانـین چونکـە دووری ئەم ئەستێرە گەڕۆکانە لە خۆرەوە بـە پـێی ڕێـژەی پێوانـەو ڕاستەوانەیە کـە بـە پێی ٩ پلە دێت: یەکەم سفرە، پاشان هەشت ژمارەی بە دوادا دێـت کـە لـە ژمـارە سـێ دەست پێ دەکات پاشان بە شێوەیەکی دووهێندەیی پێ زیاد دەکـات بـەم جـۆرە (٣-٦-١٢-٢٤-٤٨-٩٦-١٩٢-٣٨٤).

جا گەر بۆ هەر یەکێکیان ژمارە (٤) زیاد بکـرێو پاشـان ئـەنجامی کۆ کردنەوەکـە جـارانی (٩) ملیـۆن میـل بکرێـت، ئـەوا ڕێـژەی دووری هەسـارە گەڕۆکـەکان لـە شـوێنگای ژمارەکان دەردەکەوێ بۆ خۆر؛ یاخود بە زیاد کردنی (٤) بۆ هەر پلەیـەك ئـەوا (٩) پلەکـە بەم جۆرە دەردەچێت: (٤-٧-١٠-١٦-٢٨-٥٢-١٠٠-١٩٦-٣٨٨). جا گـەر ژمارەکـانی ئەم پلانە وەرگرینو هەریەکەیان لەگەڵ (٩) ملیۆندا جاران بکەین، ئەوا دووری گـەڕۆکیمان بۆ دەردەکەوێت کە لە پلەی ئـەو ژمارەیەدایـە لـە خـۆرەوە؛ بـۆ نموونـە عـەتارد نـاوەندی

دوورییەکەی لە خۆرەوە ٣٦ ملیـۆن میلـە، لـە کـاتێکدا کـە شـوێنگاکەی لـە دوورییەکـەیدا یەکەمە، بۆیە ژمارە (٤) وەردەگرێت، جا گەر ٤×٩ بکەین ئەوا ئەنجامی لێکدانەکە دەبێتە ٣٦ ملیۆن میل، ئا بەم جۆرە رێژەکە دەگۆڕێت بە پێی دووری هەر گەڕۆکێك لـە خـۆرەوە لەگەڵ بوونی جیاوازییەکی کەمدا.

بەڵام بینرا کە شوێنگای ژمارە (٢٨) هیچ هەسـارەیەکی تێـدا نیـە، بـەڵکو لـە دوای ژمارە (١٦)ەوە دێت کە هاوەڵەکەی مەریخە، ژمارە (٥٢)ش کـە هاوەڵەکـەی موشـتەرییە، ئەی دەبێت نهێنی ئەم بۆشـاییە چـی بێـت؟ یـان دەبێـت ئـەو رێژەیـەی کـە دۆزراوەتـەوە راستەوانە نەبێت، یان دەبێت ئەستێرەیەکی نـەبینراو هـەبێت لـە پلـەی ژمـارە (٢٨)دا لـە دووری ٢٥٢ ملیۆن میل لە خۆرەوە، یان لە نێوان مەریخ‌و موشـتەریدا، لـەم دواییـەدا ئـەم شتەیان دۆزییـەوە کـە هـەر دەبـوو وابـێ، بـەڵام ئەسـتێرەیەکی گـەورە نـەبوو؛ بـەڵکو زۆر ئەستێرەی گچکەیان بینیەوە کە هەموویان لەو بۆشاییەدا دەخولێنەوە کـە بـاس کـراو لـە نێـوان مـەریخ‌و موشـتەریدا، یـاخود لـە هـەمان پلـەدا کـە لەپێشدا بەشـێوەیەکی بـەتاڵ حیسابیان بۆ کردبوو، وەك ئەوەی ئەستێرەیەك بوو‌بێت‌و تێکشکابێت.

ئەم دوو بەسەرهاتە وێکچووە لە دوو باسی جیاوازدا، هەر یەکەیان ئـەوی تـر تـەواو دەکـات تـا ئـەو هەسـتەت لا تـەواو بکـەن؛ بـەوەی : هـەر یـەك دروسـتکەریان هەیە کـە یاساکانی ئەم بوونەی هێناوەتە گۆڕێ‌و رەگەزو بەش‌و هەمەکییەکانی خوقاندووە.

هـ- ئەسـتێرەکانیش بەسـەرهاتی خۆیـان هەیـە: مـرۆڤ شـتێکی لەمـەڕ شـوێنگای ئەستێرەکانەوە زانیوەو بۆی دەرکەوتووە پێوانەیەکی جێگیریان هەیە بە پـێی روونـاکی‌و ژمارەیان، لە پێشدا تەنیا شەش پێوانەیان هەژماردو ئیدی وەستان، پاشان هێـدی هێـدی هی نوێتریان دۆزییەوە هەتا گەیشتنە پێوانەی بیستەم، پاشان بۆ پێوانـەی بیسـت‌و یـەك، سەیریش لەم پێوانانە ئەوەیە کە بە شێوەی بەرز بوونەوەو نـزم بوونـەوە دەڕۆن، هـەندێ جار بە پێی ژمارەی ئەستێرەکانە، هەندێ جاری تریش بە پێی تیـنی تیشـکەکەیانە، بـە شێوەیەکی زۆر سەیرە کە لە ژمارەی ئەستێرەکان دەردەکرێ، ئیدی لە پێوانەیەکـەوە بـۆ پێوانەیەکی دی زیاد دەکات، ژمارەی ئەستێرەکانی پێوانەی یەکەم (١٤) ئەستێرە دەبن،

ئیدی زیاد دەكات تا لە پلەی بیستەمدا دەگاتە (٧٦) ملیۆن ئەستێرە، لە پێوانەی بیستو یەكیشدا دەبێتە (٢) ملیار ئەستێرە، بەڵام لـە هـێزی رووناكییـاندا ئـەوە بیـنراوە كـە ئـەو پێوانانە بە شێوەیەكی راستەوانە زیاد دەكەن لە پێوانەی یەكەمـەوە تـا پێوانـەی دەیـەم، جا هەر چەندێك ژمارەی ئەستێرەكان زیاتر بێت لە پێوانەیەكدا ئەوا هێزی رووناكییەكـەش زیاتر ئەبێت. بەڵام لە پێوانەی دەیەمدا پێچەوانە ئەبێتەوەو رووناكییەكە دەست ئەكات بە كز بوون.

و- لـەرووەكانی ئـەم یەكێتییـە لـە گـەردووندا پـەیوەندی كـردن (إتصـــال)ی ئاسۆ(أفق-ئاست)ی (رووەك)ە بە ئاسۆی ئاژەڵەوە،و پەیوەندی كردنی ئاسۆی ئاژەڵانە بە هی مرۆڤەوە، لە رووەكدا پلەیەك دەبینیتەوە لە نزمەوە بۆ بەرز لەگەڵ وێكچوونێكدا، تـا دەبینیت كە بەرزترین ئاسۆی رووەك پەیوەستە بە نزمترین ئاسۆی ئاژەڵانـەوە، بـەرزترین ئاسۆی ئـاژەڵیش پـەیوەندداره -جـۆری پـەیوەندی- بـە ئاسـۆی مرۆڤـەوە، تـا كەسـانی هەژماركـەر گەیشـتنە ئـەوەی كـە لـە تـۆوی یەكەمـەوە گەشـەو پێشـكەوتن روویـداوەو تـا زیندەوەران گەیشتوون بـەم بـارەی ئێسـتایان. ئێمـەش ئـەم بیردۆزەمـان تـاووتوێ كـردو پووچیمان دەرخست لە دیاردەی ژیاندا، بەڵام باس كردنی لێرەدا بەڵگەی ئەوە دەگەیـەنێ كە روونمان كردەوە بەوەی زیندەوەرانی ئەم گەردوونەو بەرز بوونـەوەیان یـەك پارچەیـەو بەڵگەیە لەسەر بوونی یـەك دروسـت كـار، كـە بـە جۆرەهـا رەگـەزو شـێوە خولقـاندوونی، هەندێكیشیانی لە هەندێكیان بەرزتر كردۆتەوە.

﴿وما من دابة في الأرض ولا طائر يطير بجناحيه إلا أمم أمثالكم﴾ الأنعام/٣٨.

واتە: و هیچ جوڵەندەو جفۆكێك لە زەویدا نیەو هیچ باڵندەیەك نیە كـە بـە دوو بـاڵ بفڕێ و، مەگەر جگە لەوەی ئەوانیش ئومەتگەلێكن وەك ئێوە.

ز-و لە رووەكـانی یـەكێتیی لـە گـەردووندا ئەوەیـە كـە مـاددە هـەمووی لـە نـورو رووناكین، چونكە رەگەزەكانی ماددە هەموو دەبرێتەوە سـەر گـەردو كارەبـا، ئـەم گـەردو كارەبایانەش لەت دەبنو دەگێڕدرێنەوە بۆ تیشك.

ح- و لە ڕووەکانی یەکێتیی ئەوەیە کە کۆرپەی ئاژەڵو مرۆڤ لە مانگەکانی هەڵگرتنی یەکەمیاندا زۆر بە یەك دەچن، هەر لەم بەیەکچوونەش گیانەوەرە جۆراو جۆرەکان دەردەچن.

ئەم دیاردانە هەموو بەڵگەن لەسەر بوونی هاوکاریو ڕێك خستن، جا گەر دیاردەی تەواوکارێتی بۆ زیاد بکەین ئەوا بێگومان زاتێك دەبینین، بە یەك زانستو یەك ئیرادەو یەك هێزو تواناوە، کە بەدیهێنەری هەموو ئەمانەیە.

بەڵام سەبارەت ئەوەی کە بۆچی ئەم گەردوونەو یەکێتییەکەی ناویمان بۆ بەدیهێنەر گێڕایەوە؟ و بۆچی گێڕامانەوە بۆ پەروەردگارێکی تاكو تەنیا؟ ئەوا وەڵامەکەت لەم سێ بەشەی داهاتوودا بۆ دەردەکەوێ:

(هۆکارێتیی، سروشت، یەکتاپەرستیی)

ئەم سێ بەشەش لە کتێبی "الوجود الحق"ی دکتۆر حەسەن هوەیدی وەرگیراوە.

هۆکارێتیی

لەوکاتەوەی کە مرۆڤ جیا کراوەتەوەو ڕێزدار کراوە بە بەخشینی درك کردنو داگیرسانی تیشکی ژیریی بەسەر بووندا، لەو کاتەوە تا ئێستا لەسەرەتاو کۆتایی خۆی ئەپرسێت، دەپرسێ لەکوێوە هاتووەو بۆ کوێ دەچێ، یەکسەر واش بیردەکاتەوە کە هاتنی ڕاستەوخۆی بۆ ئەم دنیایە لە ڕەحمی دایکیەوە بووە، یان لە نوتفەی باوکی، یەکسەر بەم چاو پیاخشاندنە رووکەشیە نزیکە باوەڕ ناکات، بێ ئەوەی تەماشای یەکەم سەرەتا نەکاتو لەو هۆیە سەرەکیە نەکۆڵێتەوە کە هەموو هۆیەکانی بۆ دەگەڕێتەوە.

جا لەبەر بوونی ئەم پاڵنەرە قوڵە لە ناو دەروونی مرۆڤایەتیدا، کە لەگەڵیدا لەدایك بووەو هێشتاش لەگەڵیەتی، ئەوا وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە کەسانی پەیوەندی داری بەخۆیەوە خەریك کردووە. ئیدی حوکمی جۆراوجۆر سەریان هەڵداو بیردۆزی روون کردنەوە دەرکەوتن، کە تیایاندا هەیە هەڵەیەو تیاشیاندا هەیە ڕاستە. بەڵام ئێمە کاتێك تەماشای ئەوە بکەین کە لە ئاسمانو زەمیندا لەبەردەستماندایە، ئەوا بۆ نموونە بومان دەردەکەوێ : باران لە ئاسمانەوە دەبارێت،بەروبوومیش لە درەختەوە شین دەبێت، درەختیش بە ئاوو خاك دەڕوێ، ئاویش لە دوو رەگەزی ئۆکسجینو هیدرۆجین پێکدێ،مرۆڤیش لەو کاتەوەی کە چاوی کردووەتەوە بە بووندا، هیچ ڕووداوێکی بێ خاوەن نەبینیوەتەوە، یاخود شتێك دۆزرابێتەوە بێ بوونی دۆزەرەوە، بە جۆرێك ئەم واتایە پەرچڤە بووە ـ بە حوکمی واقیعێکی زاڵ ـ کە ژیریی پێچەوانەی ئەمە وەرناگرێو بێجگە

لەمە بەشتی تر دڵنیا نابێت، تەنیا عەقڵێکی نەخۆش لەم راستیە هەڵدێ وەك کەسانی یاخیگەر، یان عەقڵێکی کەمو کورت وەك هی منداڵ نەبێت کە شوشەیەك دەشکێنیٚو پاشان دەڵێت بۆ خۆی شکا،بەسەرهاتی ئەو بیابان نشینە عەرەبەمان بیستووە کە بەهۆی فیترەی پاکژیەوە ئەم یاسای هۆکاریتیەی بۆ دەرکەوتووە کە دەڵێت:(پشقل بەڵگەیە لەسەر بوونی حوشتر،شوێن پێش بەڵگەیە لەسەر ڕۆیشتن، شەوی تارو ڕۆژی ڕووناكو ئاسمانو بورجەکانی، ئایا بەڵگە نین لەسەر بەدیهێنەرێکی شارەزاو کارامە؟).

لەبەر بوونی ئەم واقیعە راشکاوانەو درك کردنە زاڵەدا، وهەمیشە تێپەر بوونی ڕووداو وکارەساتەکان بەپیٚی ئەم یاسایە، ئەوا ئەم پرێنسیپە ئاشکراو ڕوونە لە کتێبە فەلسەفیەکاندا بە(پرێنسیپی هۆکاریتی)ناو زەد کراوە، ئەمەش یەکەم بنەمای عەقڵێکە بیگەیەنێتە مەعریفەی تەواو، چونکە بنەڕەتی حوکمە ژیریەکانو دادگا لۆجیکیەکانە، گەر سەرنجی وشەکانت بدەیت کە بەیانیانو ئێواران لەگەڵ خەڵکیدا پیٚی دەدوێیتو ئەو حوکمانەی کە کاروباری ژیانتی پیٚ ڕێك دەخەیت، ئەوا دەیبینیت کە لە هیچ قۆناغێك لە قۆناغەکانیدا لە پشت بەستن بە بنەمای هۆکاریتی خاڵی نیە. کەواتە ئەو وتەیەی کە دەڵێت: (دەبێت هەموو ڕووداوێك ڕووداو سازێکی هەبێت) شتێکی بیٚ گومانو یەقینیو تەواوە وژیریی بەتەنیا بڕوای پیٚ دەکات، ئیدی مەحاڵە هیچ ڕووداوێك لە خۆڕا ڕوو بدات، یان شتێك بیٚ بەدیهێنەر بێتە بوون، قورئانیش ئەم ئاماژەیەی تێدایە:

﴿أم خلقوا من غير شئ أم هم الخالقون﴾ الطور /٣٥.

واتە: ئایا ئەمانە بیٚ هۆ بەدی هاتوون؟ یا خۆیان خولقێنەری خۆیانن.

بەپیٚی ئەم ڕێسایە دەڵێین:ئەم جیهانەمان لە زەوی وشاخو درەختو ئاژەڵٚو ئەستێرەو خۆرەوە... پێك دێت، دەبێت کارسازو بەدیهێنەرێکی هەبێت، ئەم ڕووداوە پشکیی ولاوەکییە زۆرانەش بە هۆی هۆکارەوە هاتوونەتە گۆڕیٚ، ئەم هۆیانەش بە هۆی هۆکاری ترەوە هاتوونەتە ئاراوە کە کەمترن لە هۆکارەکانی پێش خۆیان، دەبێت لە ئەنجامدا بگەینە ئەوەی کە هۆی هەموو ئەم هۆکارانەو بەرپا کاریی هەموو ئەم ڕووداو وبووانە چییە؟ چونکە هەرچەندێك ئێمە بگەڕێینەوە بۆ ئەو سەرچاوانەی هۆکارەکانی لێوەهاتوون، ئەوا فاکتەری پاڵنەرەکان کەمتر ئەبنەوە، تا لە کۆتاییدا دەگەینە یەك هۆ

ساز، وەك ئەوەی تەماشای لقە زۆرو بەیەكا چووەكـانی درەخـت دەكـەین، هەرچـەندێك لـە هۆكارەكەی بكۆڵینەوە ئەوا لەزۆرەوە دەگەینە سەر كەم، تا دەگەینە سەر قەدەكەی، لەم بارەیشەوە نموونەی تر زۆر هەن، كـە زۆر ئاشـكران‌و پێویسـت بەلەسـەر وەسـتانی درێـژو نموونە هێنانەوە ناكات.

كەواتە نكوڵی كردنی كارلێكراوەكان بۆ كارلێكەر، ولەبەدیهێنراوەوە بۆ بەدیهێنـەر، لەگەڵ ژێریدا پێچەوانە دەبێتەوە، وبە هەڵەدا چوون دادەنرێت، بۆ ئەم ئیلزامە مەنتیقیـەی كە ناتوانین لێی هەڵبێین (ئیبن سینا) ناوی ناوە بە(واجب الوجود) وەك رێزێـك بـۆ ئـەوەی كە ژیری بپارێزێ لە تێهـەڵكێش بـوون‌و نـاكۆكی‌و دژایـەتی، یـان نـەفامی‌و گێژیـی،چونكـە مەحاڵە لە نەبوون‌و عەدەمەوە بوون بێتە دی.

هەرچەندیشە ئەمە بكرێتـە بـاوەڕو زۆر بـاس بكرێـت‌و لـە بـەرگی بەڵگـە نەویسـتاندا بخرێتە روو، كە پوچەڵ نەكرێتەوە، ئەوا ئەم حەقە هـەر پوچـەڵ نابێتـەوە، چونكـە عـەقڵ دەیخوێنێتەوەو واقیعیش پشتیوانیەتی، ئەمە تەنیا لای كەسـانێكەوە دروسـت دەبێـت كـە نكۆڵی بكەن، و خۆبەگەورە بزانن‌و شتە كۆنەكان رەفز بكەنـەوە، یـان مافـە بـێ خـەوش‌و رەواكانی ژیریی پێشێل بكەن، یان شوێن ئارەزووی چەوت‌و چەوێڵ بكەون، وەك نموونــەی كەللە رەق‌و نەخۆش‌و لەخۆبایی بووان.

رەنگـە یـەكێك بڵێـت: سـازێنەری ئـەم رووداوو بووانـە سروشـتە ! ئـەوا باسـیش لـە سروشت دەكەین، یان یەكێكی تر بڵێت ئەگەر دانمان بە بەبوونی بەدیهێنەردا نا، ئـەوا كـێ ئەو بەدیهێنەرەی هێناوەتە بوون؟ ئەوا لەمەش ئەدوێین[٢].

ئەوەی كە ئێستا ئەمانەوێ بە پوخت‌و ئاشـكرایی لێی بدوێـین ئەوەیـە كـە: هـەموو رووداوێك دەبێت رووداو سازێكی هەبێت،كەواتە دەبێت ئەم گێتـی وجیهانـە بەدیهێنـەرێكی هەبێت.

---

[٢] لەبەر ئەوەی لەدیاردەی یەكەم لێی دواین، بۆیە وتەی مامۆستا لەم بارەوە لا ئەدەین‌و باسی ناكەین.

لێرەوە هەندێك لە رەخنەگران کێشەی کۆن و نوێی رووداني گەردوون دەهروژێنین، ئەم رێسایە کاتێك راست دەبێت کە بڕوامان بەوە هەبێت ئەم جیهانە نوێ یــە، یـان بــووەو کۆن نیە؟

ئێمەش دەڵێین: بەڵگە لەسەر ئەوە هەیە کە جیــهان نـوێ یە وکـۆن نیـە، ئیمـامی غەزالی بەپێی تـێبینی کردنی جوڵان و وەسـتان دەڵێـت: سـوڕێك لەگـەردوون، یـان جووتـە یاخود تاك، ئەگەر جووت بێت ئەوا ژمارەیەکی تاك تەواو دەکات، ئەگەر تاکیش بێـت ئـەوا ژمارەیەکی جووتی تەواو کـردووە،کەواتـە ژمـارەی پێشـوو لـە هـەروو حاڵەتەکـەدا دیـاری کراون، مادامیش دیاری کراون کەواتە بە شێوەیەکی بـڕاوەو کۆتـایی هـاتوو بەدیـهێنراوە.. جا گەر رەخنە گر هەر بەردەوام بوو گوتی: سەرچاوەی جیهان (هیۆلا)و کۆنــە، جوڵـەش لە ناکاو بووە، ئێمەش لە وەڵامدا پێی دەڵێین: لە کوێوە ئــەم جوڵەیـەی هێنـا؟ ئەمەش‌دا ئەنرێت بە دان پیانانێکی راشکاوانە لەسەر ئەوەی کە (بەسەرادراو – مرجح) ێکی تر کـاری لە جیهان کردووە بە دۆزینەوەی جوڵە بۆی، بەڵکو ئەمە پەلەکردنێکی روون و راشکاوە بـۆ دان نان بە بوونی بەدیهێنەری ئەم جیهانەدا کەواتە رەخنە گرەکە لە نێوان دوو شت دایـە: یان دەبێت بگەڕێتەوە بۆ قسەکەمان؛ بەوەی کە بەدیهاتووە بە هــۆی بەدیهێنــەرەوە، یـان دەبێت دان بە بوونی (بەسەرادەر– مرجح)ێکدا بنێت و ئەمـەش دان نانـە بـە بەدیهێنـەردا، کەواتە رەخنەی رەخنەگران هیچەو نەگەیشتوەتە پلەی چەسپان و تەواوی و گونجـان، ئـەو وتەیەش کـە دەڵێـت جیـهان کۆنـە، شـتێکی پووچـەو پشـت بـە راسـتی نابەسـتێت[٣]، بـەم جۆرەش (ماددیی جەدەلیی) هـەرەس دێنێـت کـە دان بـە کۆنـی جیـهاندا بنێـت، ئەمـەش لەبەر هەڵهاتنــە لـەوەی کـە دان بـە بوونـی بەدیهێنـەری جیـهاندا نـەنێت، بـێ بوونـی هیـچ بەڵگەیەکی پەیوەستدارو یەکلاکەرەوە!.

---

[٣] بەڵکو هەموو بەڵگە گشتی‌یەکان پشتیوانی گوتەی رووداني جیهان دەکەن، وەك لە یەکەم دیاردەدا لێی دواین.

رەنگە لات سەیر بێ كە چۆن وا بە زوویی ئەم رایە هەرەسی هێنا، لە وەڵامدا دەڵێم: بەستن‌و گرێیەك لە یاسا ئەگەر لە سەد دەنك پێكهاتبێ، ئەوا كەمرەوی لە هیچیاندا ناكەین بە سڕینەوەی یەكەم گرێ، ئەگەر ئەمەش نەگوترابێت، ئەوا لە ماددیی جەدەلیی هەموو ئەوانە لابە كەلەسەر بنەمای (كۆنی جیهان) بنیاتنراون لە حوكمەكانیدا، ئەوا یەكەم حوكم لەحوكمە سەرەكیەكانی كە تێیدا پوچ دەبێتەوە بێباوەڕییانە بە بوونی بەدیهێنەر. لە كاتی گوتنی گوتەی بەدیهێنەری بوونیشدا؛ حوكمی تر سەر هەڵئەدەن كە حوكمە لقی‌و پشكییەكانی تر پوچەڵ دەكەنەوە وەك لەمەودوا دەیبینین، بۆ ئەوەی باسەكەش لە لقە تایبەتییەكان بدوێ، بەڵكو دەرخستنی راستی لە سەرچاوەكەدا بە شێوەیەكی هەڵەشەیی هەموو پوچگەرییە لقییەكان وەلا دەنێت.

سروشت

دوای ئەوەی بێگومان بوویت لە بوونی بەدیهێنەری یەکەم، کە زاتێکی تەواوی ڕەهایە، پرسیار کردنیش لە بارەی بەدیهێنەرێکی کاملّی ڕەها ڕاست نیە،و ئەو گومانانەت لە بەردەمدا ڕەوینەوە.ئەوا گومانێك دەمێنێتەوە کە؛ بەگومانی سەردەم ناوی دەبەنو بە گومڕاییەك لە گومڕاییەکان دائەنرێت ئەویش -وەك دەرئەکەوێت- دروستکراوێکە وەك دروستکراوەکان، باڵی کێشاوە بەسەر خەونەکاندا وەکو خەیاڵ، بەڵام بە داخەوە کە ئەمە هێنراوەتە ئاراوەو پشت بە هیچ بنەمایەك نابەستێت دەبینین زاڵ بووە بەسەر بیری زۆر لەوانەی خۆیان بە ڕۆشنبیرو خاوەن مەعریفە دەزانن، لە کاتێکیشدا ئەمە دەڵێن بواریان بە خۆیان نەداوە کە نارەحەتی لێکۆڵینەوەو بە دواداچوون ببینن، ئەم گومانەش سروشتە. کەوای دائەنێت خوای دانراوی ئەم سەردەمەیە.

کاتێك بە یەکێك لەم سروشتییانە بڵێین: کێ ئاسمانەکانو زەمینی بەدیهێناوە؟ پێت دەڵێت: سروشت.

گەر پێی بڵێی کێ ڕووەكو ئاژەڵی بەدیهێناوە؟ دەڵێت: سروشت.

گەر پێشی بڵێی کێ مرۆڤی بەدیهێناوە؟ هەردەڵێت: سروشت.

کێ ئەم هەموو کاروباری گەردونو زیندەگیو غەریزییانە ڕادەپەڕێنێت بەو پەڕی حسابێکی وردو ڕێسایەکی بێ سنورەوە؟ ئەوا هەر دەڵێت سروشت.

کاتێك پەنا بۆ ئەم وتانە دەبەن کە ناتوانن پێت بڵێن بۆ خۆی بەدیهاتووە، یا لە خۆیەوە بەدیهاتووە، نکۆڵی یاسای هۆکارێتیش دەکەن، ئەمە ڕاست دەکات کاتێك دان بە

هۆدادەنێ و، هەڵـەش دەکـات کـاتێك هۆسـاز لـە یـاد دەکـات، کـاری ئێمـەش لـەم لێکۆڵینەوەیەدا تەنیا بە نەفام دانانو درێو کردن نیە، بەڵکو ئێمـە لـە هـەموو رووەکانـەوە گفتوگۆ لەسەر باسەکان دەکەین، ئەوەی حەق بێت دانی پیا دەنێین، ئـەوەش پوچـەڵی بێـت پشـت گـوێی دەخـەین، مرۆڤـی ژیریـش ئەوەیـە گـوێ لـە هـاواری ژیریـی دەگرێـت، نەفامیش ئەوەیە شوێن ئارەزووەکانی دەکەوێت، هەر لەسـەر گـەندەڵی بـەردەوام دەبێـت ئەگەر حەقیشی بۆ روون بێتەوە.

کەواتە سروشت چییە؟ مەفهومەکانی چین؟ حەقیقەتی کاریگەرییەکانی چین؟.

لە زماندا سروشت مانـای: رەوشـتو ئاکارو سـیفەتو خوڵقـەت دەگەیـەنێ. بـەڵام ئێستا لە بیری خەڵکدا بە پێی جیاوازیان دوو بۆچوونو تێگەیشتن دەگەیەنێ:-

مەفهومی یەکەم: بریتییە لـە خـودی شـتەکان بـەو واتایـەی بـێ گیـانو رووەكو ئـاژەڵ؛ هـەر یـەك لـەم بوونەوەرانـە سروشـتن. ئەمـەش مەفـهومێکی ورد نیـە، حوکمێکـی راستیش نیە وەك لەمەولا بۆمان دەرئەکەوێت.

مەفهومی دووەم: بریتییە لە سیفەتو تایبەتمەندێتی شتەکان؛ ئەم سیفەتانە: هەر لە گەرمیو ساردیو شێ و وشکاییو لووسیو نەرمیو زبری، ئـەم توانایانـەش: لـە جوڵـەو وەستان،و گەشەو خواردن، جووت بوونو لە دایك بوون، هەموو ئەم سیفاتو ئامادەگیانە بریتین لە: سروشت.

جـا گـەر یەکـەم وتـــــە یـاخود دووەم تـەعبیر لـە سروشـــت بکـات بـە شـێوە راستەکەی، ئەوا لەمەدا چیمان لە حەق بۆ دەردەکەوێ؟.

سەبارەت وتەی یەکەم: -سـەبارەت دروسـت بوونـی بوونـەوەران- سروشـت لـەوە درەناچێ کە راڤەی ئاو بە ئاو بکات، زەویش زەوی بەدیهێنابێت، ئاسمان ئاسمانی دروست کردبێـت، هـەموو پۆلـەکان یـەکتریان پۆلێـن کردبێـت، شـتەکان خۆیـان دۆزیبێتـەوە، هـەر خۆیان رووداو رووداوو سازبن، لـە یـەك کـاتدا بەدیـهاتووو بەدیهێنـەر بـن، جـا لـە راسـتیدا پوچەڵ کردنەوەی ئەم وتەیە ئاشکرایە، ئەمەش یان ئەوەیە کە شتەکان بۆ خۆیان دروست

بوون بێ هیچ هۆیەك ـ ئەمەش بە پێی یاسای هۆکارێتی پووچ کرایەوە – یان بەدیهێنەرو بەدیهاتوو لە یەك بووندا بکرێتەوە، جا هۆ بووبێتە هۆی دەست نیشان کردنی هۆکارەکە: ئەمەش شتێکی مەحاڵە، بەڵکو ئەمە دائەنرێت بەو سەرگەردانیو ناتەباییەی پێویست بە کات ناکات بۆ شیتەڵ کردنیان.

بەڵام سەبارەت وتەی دووەم: ئەمەش بریتییە لە پشت بەستن بە توانا (القابلیة)ی شتەکانو تایبەتمەندییەکانیان لە پێکهاتندا، سەبارەت ئەمەش دەڵێین: لە راستیدا ئەمانەی کە بەدیهاتووو بوونەوەران دەگێڕنەوە بۆ تواناو تایبەتمەندییەکانیان، بە هیچ دانانرێن جگە لەوەی تەنیا وەسفی ئەو دیاردانە دەکەن، کە سەرچاوەو بنەڕەتیان نازانن، خۆشیان ماندوو نەکردووە بۆ لێکۆڵینەوە لە سەرچاوەکانیان، جا گەر وا بکەن ئەوا ئەو توانا (القابلیة)یە کە پشتی پێ دەبەستن لە بەدیهێنانی شتەکاندا تراویلکەیەکی خەڵەتێنەرەو تینوو بە ئاوی تێدەگات، کاتێك دەشیگاتێ هیچ نابینێتەوە، بۆ روون کردنەوەی ئەمە بە رێگەیەکی زانستیانە ئەم نموونە دێنینەوە:

ئەگەر تۆوێك بچێنینو بیخەینە زەوییەوە،و ئاوی بدەین هەڵدەتۆقێ، پاشان دەردەچێو چەکەرەو چزووی لێوە دەردێ، رەگەکان بەرەو زەوی دەچنو لقەکەش بۆ سەرەوە، ئەنجا گەڵاو گوڵو بەرووبوم دەدات، ئیدی تۆوەکە(بۆ نموونە) سێو بەرهەم دێنێت.

جا گەر ئەم توانایەی لە تۆوەکەدا هەبوو،وەك هەڵتۆقینو دەرچوونو چەکەرە کردنو... ئەوا گەر ئەم توانا یەك لە دوا یەکانە نەبوونایە ئەوا ئەو دیاردە زیندووانە بەرپا نەدەبوون، ئەوساش بەرووبوم بەدی نەدەهات. جا ئێستا با بێین لەسەر ئەو تواناو قابیلیاتانە بکۆڵینەوەو راستییەکانیانمان بۆ ئاشکرا ببێت:

ئەگەر تۆوێك هەڵنەتۆقێو نەتەقێتەوە هیچ شتێك پێك نایێت، ئەی دەبێ کێ بەم کارە هەستابێ؟ ئەگەر تۆوەکان عەقڵو ژیرییان هەبوایە ئەوسا دەمانگوت: عەقڵیان ئەوەیان نیشان دانو بۆیان ئامادە کردن، جا ئەگەر بڵێین ئاو هەڵدەستێ بەم کارە، ئەوا

ئەگەر وا بوایە دەیتوانی بە هەمان جۆریش کار لە ئاسن بکات، کەواتە دەبێت کارتێکـەرێك هەبێتو قبوڵی کاریگەری ئەو کارلێکەرەش بکەین، ئەگەر ـ وەك جەدەلێك- تۆوەکە خۆی هەڵبستێت بەم کارانە، ئەدی بۆچی نەیبەستو نەیووکایەوە لە بری ئەوەی هەڵبتۆقێو گەشە بکات؟ جا بۆ ئەوەی زیاد بوونو مانەوە رووبدات لە رووەکەکەدا، ئەم کارە پێویست بە عەقڵو دەرك کردن دەکات، هەروەها بەرنامەیەکی نەخشە کێشراو لە لایەن ئەو تۆوەوە، لە راستیشدا تۆوەکان خاوەندارێتی هیچ کام لەمانە ناکەن! کەواتە چۆن لە خۆیەوە بەرووبوم دێنێتە دی؟ بەڵکو چۆن ئەو هەموو بەرووبومە جۆراوجۆرانە بەرهەم دێن،و چۆن مەبەستێکی دیاری کراوی تیا چەپاوو پەنهان دراوەو سیفەتی مەبەست دار لە ناوەڕۆکی هەموو تۆوێکدا هەیە؟.

لەراستیدا ئەوەی سەرنجی وتەی سروشتییەکان بدات کە پشتیان بە قابلیەتو تواناکان بەستووە: بەوەی رووەك لەسەر ئەوەی مۆرك دار بووە، یان تەقینو روانی تۆو و، لە دایك بوونی خانە، خانەی زیندوو حەز بە دابەش بوون دەکات؛ ئەو کاتە دەزانێت هەموو ئەمانە کرداری نەزانراون (أفعال مبنية للمجهول) چونکە بکەرە راستەقینەکە نەناسراوە، وەك ئەوە وایە کەسی سروشت دۆست چاوی لە هۆکارە راستەقینەکان نوقاندبێت، کردارەکەشی داوەتە پاڵ نەزاندراو بۆ رزگار بوونی خۆی. ئەی کێ بوو تۆوی رواندو چەکەرەی پێ کرد؟ کێ بووە هۆی لە دایك بوونو زۆربوون؟ کێ بوو خانەکانی راهێنا لەسەر دابەش بوون؟ هەموو ئەم راستییانە چاوی کورتی کەسانی سروشتیی پێناگات، بەڵکو کورتیان هەڵهێناوە لە وەسف کردنی رووکەشەکاندا، بێ گەڕانەوە بۆ هۆکانی، بەڵکو زۆر بە هەڵە داچوون کە سیفەتە کارلێك کراوەکە دەکەنە هۆی کاریگەر،و قابیلیەتی کارتێکەر،و دیاردەی نەزانراو هۆکارێکی بەدیهێنان بن، چونکە چەکەرە کردن سیفەتێکە لە ئاکامی هۆکارێکی دەرەکی ئەو شتەوە هاتووە لە وەرگرتنو قبووڵ کردنی کاریگەرییەکەی ئەو شتەدا. هەروەها گەشەو روانو بەرز بوونەوە هەموو سیفەتن ....

کەسـی سروشـتی هیـچ شـتێکی زیـاد نـەکردووە تـەنیا ئـەوە نـەبێت لـەم کۆمەڵـە سیفاتانە تێگەیشتنێکی تێکەڵی پێك هێناوە کە ناوی ناوەی بە (قابلیاتی لـە دایـك بـوون و گەشە کردن). جا قابلیەتی کردووە بە هۆی بەدیهێنان کەچی خۆی لە راستیدا نیشـانەیەك لە نیشانەکانی شتەکانە، و سیفەتی هـەڵچوون (الإنفعـال) کـە هیـچ هەسـت و هۆشـێکی نیـە کردویەتییـە هۆیـەکی کاریگـەری وشیار لـە دروسـت کردنـی شـتەکاندا! کەواتـە کـێ بـوو سروشتی لەو رەگەزانە پێك هێنا؟ و کـێ بـوو جۆراوجۆرێتـی بـەو مۆرکانـە بەخشـی؟. گـەر تۆوی هەڵوژەو تۆوی قەیسی بخەینە ناو خاکەوە، هەریەکەو جۆرە بەروبوومێکی جیا لەوی تر بەرهەم دێنێت، چ لە رەنگدا، یا لە تامدا، یا لە بۆندا، لە کاتێکدا هەر بە یەك ئاویش ئاو دەدرێت، لەگەڵ ئەوەدا کە هـەمووومان کۆیـن لەسـەر ئـەوەی : تۆوەکـان عـەقڵیان نیـەو درەختەکان سوسە (إدراك)یان نیە، ئەی چۆن رەگەکان ئاو دەمـژن؟ و تەنانـەت گـەردیش دەپالێون؟ پاڵ بـە شـلەمەنیەکانی ناوییـەوە دەنێـن و دەینـێرن بـۆ بەرووبومـەکان، ئیـدی گیراوەیەك دەردەچێ و تامی خۆش دەبەخشێ؟! هەموو ئەمانە وامان لێ دەکەن لـە هۆکـە بپرسین و، نەك لەسەر شتی نەزانراو بوەستین، نەك تەنیا لەسەر شتی نەزانراو دابمێنـین، و تەنیا بە وەسف کردنی رووکەشەوە نەوەستین، تەنانەت نەك دیاردەکان بـە هەڵـە وەسـف بکەین کە گوایە ئەوان هۆی راستەقینەی وەدیهێنانن. و ئێمەش دەزانین کە قابلیـەت تـەنیا سیفـەتێکە لە سیفەتی شتەکان، ئیتر چۆن بەدیدێنێت؟ تۆویـش سـەبارەت بـە رووەك بـێ گیانەو هۆش و فام ناکاتەوە؛ ئەی جۆراو جۆریەتیەکەی چۆنە؟ جا گەر تێبینی بکەیت ئێمە ناچارین بە پێی ئەم تێڕوانینە بۆ سروشتی شتەکان (طبائع الأشياء) کە دەبێت لە راسـتی ئەو سروشتە بکۆڵینەوە لەوەش بپرسین کە ئەو شـتانەی نەخشـاندووە لەسـەری؟ و چـۆن کاریگەری ئەنوێنێ؟ و ئایا داهێنەرە یان پۆلێـن دەکـرێ و رێك دەخـرێ؛ و ئایـا بـۆ خـۆی کارلێکەرە یان کار لە شتانی تر دەکات؟ ئەوا بـۆت دەردەکـەوێت کـە کەسـانی سروشـتیی ئێمـەیان لـە یـەك نـەزانراوەوە گواسـتۆتەوە بـۆ زۆر نـەزانراو، و لەیـەك بنـەڕەتی گرنـگ و یەکلاکـەرەوەوە بـۆ چـەندان لقـی دیاردەیـەك کـە یـەکلا ناکرێنـەوە، لـە کـاتێکدا ئێمـە لـە

بەدیهێنەری تۆوو چەکەرەی ناوکەکەی دەپرسین. ئەوا بەو تێڕوانینە کورتەوە(بەبێ ئاگایی) چوینە سەر سیفەتە کارلێکراوەکان کە هیچ تواناو بەشیان لە بەدیهێناندا نیە،و ئەگەر ئـەو کورت بینیە نەبوایە لە لایەن کەسانی سروشتییەوە بۆ ئەم هۆ نامۆ دۆشدامانکەرانە بە بـێ بوونی هیچ بیانویەك، ئەو کاتە وەڵامێکی تێرو تەسـەڵو لۆجیکیمـان دەسـت دەکـەوت کـە هاوتا دەبوو لەگەڵ ئەو راستییە زانستیانەدا وەك لەم ئایەتەدا باسیان هاتووە:

﴿إن الله فالق الحب والنوى يخرج الحي من الميت ومخرج الميت من الحي ذلكم الله فأنى تؤفكون﴾ /٩٥.

واتە: بـە هەقیقـەت خـوا لەتکـەری دەنكو ناوکەیـە، زینـدوو لـە مـردوو دەردێنـێو دەرهێنەری مردووە لەزیندوو، ئەمەیە خوا، جا چلۆنو لە کوێوە بە درۆ خۆتان (لە خوا) لا ئەدەن.

و بەمـەش بۆمـان روون ئەبێتـەوە کـە هـەموو هۆکارەکـان دەگەڕێنـەوە بـۆ یەکـەم بەدیهێنەرو ئیدی نەزانراوەکان دەزانرێنو باسەکە یەکلا دەبێتەوە.

جا بۆ ئەوەی ئەمە زیاتر روون بکەینەوە، نموونەیەك دێنینەوە. ئەویش جوڵێنـەری ئامێری ئۆتۆمبێلە. چونکە جوڵاندنی بەشەکانی ئامێرو سووتاندنی بەنزین، و هێزی پاڵنـەر لە بـەرەنجامی تەقینـەوەی نـاوەکیدا، ئـەوا هـەموو ئـەم تایبەتمەندییانـە قابلیـاتو توانـاو مۆرکن، ئایـا وای دەبیـنی کـە شـیاوێتی سووتانو تایبەتمـەندێتی تەقینــەوەو یاسـاکانی میکانیك بەدیهێنەری ئامێر بوونو ئۆتۆمبیلیان داهێنا؟ بێگومان[شیاوێتی]مەبەست خـودی شتەکان نیە، هەرچەندە هۆیەکە بۆ پاڵنانی دیاردەکە،و دەرکەوتنی رووەکانی، بەڵام تەنیا لە سنووری رێکخستنو ریزکردندا دەمێنێتەوە، نەك لە سنووری بەدیهێنانو داهێنـاندا، لـە کاتێکدا ئـەو شـتە لەقۆناغـەکانی کۆتاییدایـە نـەك لـە قۆناغـەکانی سـەرەتایی بەدیهێنانی بووندا، جا ئەگەر کەسێك بیروباوەڕی سروشتی هەبێت بۆ بەدیهێنانو بیەوێت لەو هەڵدێرە خۆی قورتار بکات،و لەگەڵ ئێمەدا دانی نا بەوەی کە ئەم مۆرکانە هۆی لاوەکین لە بـواری

زۆربوون و جۆراوجۆر بووندا، بەڵام لە راستیدا جۆرێك نیە كە پشتیوانی هۆكان بكـات وەك لە پرەنسیپی هۆكارێتیدا لێی دواین.

ئـەوا پـێی دەڵێـین: گەڕایتـەوە سـەر ئـەو بنەڕەتـەی كـە لەمـەوپێش لێی دوایـن‌و چەسپاندمان،و نەشیتوانیوە لە سروشتی هیچ بوونەوەرێكدا هۆی راستەقینەی بوونـی ئـەو شتە لە نەبوونەوە بچەسپێنێ‌و بیسەلمێنێ.

جا گەر ئەتەوێ ئەم بارە دەروونیە لە پێكهێنانی ئەم خوا درۆیینەدا (سروشت) لای هەندێك بزانین، ئەوا لەم زنجیرەیەدا دەیدۆزیتەوە.

مرۆڤێك سیفەتی شتێكی دیاری كـرد، پاشـان سیفەتەكانی هـەمووی خستنە سـەر یەك، ئەنجا لەم كۆمەڵە سیفاتانە مەفهومێكی پێك هێنـا، پاشـان ئـەم مەفهومـەی دانـا بـە قابلیـەت یـان سروشـت، دەروونیـش حـەز بـە پشـووكورتكردنـەوەی دەكـات، ئیـدی ئـەو سروشتەی لـە خەیاڵیدایـە كـردی بـە زاتێكـی سـەربەخۆی كارتێكـەر. بـەم جۆرە خـەیاڵی مرۆڤایەتی لەسەر ئەمە دەمەیێت، خاوەنەكەشی وای دێت بە خەیاڵدا كە خوای بوونـەوەری دۆزیوەتەوە، ئیدی گوێڕایەڵی دەكات،و گەردن كەچ‌و تەسلیمی ئەبێت، دوای ئەوەی كە بە دەستی خۆی دروستی كردووە، هەروەك چۆن بت پەرستان وا دەكەن، بۆ خۆیان دروسـتی دەكەن پاشان وا دەزانێت سوودو زیانی هەیەو پاشتریش دەیپەرستێ!

زۆر لێكچوون هەیە لە نێوان ئەوانەی بتیـان دەپەرسـت لـە پێشـانداو دەمـەقاڵێیان لەسـەر دەكـرد، لەگـەڵ ئەوانـەی كـە ئـەمرۆ سروشـت دەپەرسـتن‌و دەمەقاڵێشـی لەسـەر دەكەن، هۆی دەروونی ئەمانە هەر یەكە، جۆری هەڵەكەشیان هەر یەكـە، ئەمـەش بریتییـە لە دروست كردن لە سەرەتاداو پاشان خەیاڵ كردن لەوەی كە كارتێكەری هەیـە، قورئـانی پیرۆزیش ئاماژەی بۆ ئەم فێڵە كردووە لە ئایەتەكانیدا، لەوانە:

﴿ما تعبدون من دونه إلا أسماء سميتموها أنتم وآباؤكم ما أنزل الله بها من سلطان إن الحكم إلا لله أمر ألا تعبدوا إلا إياه ذلك الدين القيم ولكن أكثر الناس لا يعلمون﴾ يوسف/٤٠.

واتە: ئەم مەعبودانەی کە بێجگە لە خوا ئەیپەرستن، شتێ بێجگە لە ناوگەلێ (بێ ناوەڕۆك)نین کە ئێوەو باووباپیرانتان ناوتـان ناون، خـوا هیـچ بەڵگەیـەکی بۆ ئێـوە نـازڵ نـەکردووە، حوکـم و دەسـتور نیـە مەگـەر بـۆ خـوا، فـەرمانی داوە بێجگـە لـەو کەسـی تـر نەپەرستین، ئەمەیە ئاییني پایەدار، بەڵام زۆربەی خەڵك (بەمە) نازانن.

﴿قالوا أجئتنا لنعبد الله وحده ونذر ما كان يعبد آباؤنا فأتنا بما تعدنا إن كنـت مـن الصادقين، قال قد وقع عليكم من ربكم رجس وغضب أتجادلونني في أسماء سميتموهـا أنتـم وآباؤكم ما نزل الله بها من سلطان فانتظروا إني معكم من المنتظرين﴾ الأعراف/٧٠-٧١.

واتـە: وتیـان: ئایا هاتویـە لای ئێمـە کـە خـوای تاقانـە بپەرسـتین و ئـەوەی کـە باووباپیرانمان دەیانپەرست، تەرکی بکەین؟ جا کەوایە ئەوەی بەڵێنت پێداوین (لـە هـاتنی بەڵا) بیهێنە، ئەگەر لە راست بێژانی، (هود) وتی: پیسی و غەزەبی پەروەردگارتان ئێـوەی داگرتووە، ئایا لەگەڵ مندا لە بابەت نێوگەلێکەوە شەڕە قسەم لەگەڵ دەکەن کە ئێـوەو باووباپیرانتـان (لەسـەر بتـەکان) داتاننـاوە، لـە حـاڵێکدا خـوا هیـچ فـەرمانێکی لـە بابـەت ئەوانەوە نەناردووە، جا لەبەر ئەمە ئێـوە چـاوەڕوان بـن و منیش لەگـەڵ ئێـوە چـاوەڕوان ئەبم.

بڕوانە مرۆڤی پێشین لە چ بوارێکەوە گومڕا بوون، ئەمڕۆش چۆن گومڕا دەبن، ئـەم کێشـانەش لـە سـەرەتادا تـەنیا چـەند ناوێکـەو دایـان دەنێـن، پاشـان لـە کۆتـاییدا وەك حەقیقەتێکی دروستو رووداو لێی دەدوێن.

کورتەی قسان لە سەر سروشت ئەوەیە کە: یان شتەکان بۆخۆیـان دروست بـوون؛ ئەم وتەیەش بە پێی هەموو پێوانەیەك وەلا نراوە.

یان ئەو وتەیەی کـە (سـیفەت) زات دروسـت دەکـات، ئەمـەش زیـاتر پوچـترەو وەلا دەنرێ لە وتەی یەکەم؛ چونکە گەر زاتی شتێ دەستەوسان بێت لە دروست کردنیدا، چۆن سیفەتەکانی ئەو شتە دروستی دەکەن!

بەڵام سەبارەت ئەوەی کە شـیاوێتیو قابلیـەت هۆیـەکی پاشـەکییە وەك سـەرجەم هۆیەکانی تر، ئەوا ئاتاجی هۆی یەکەم دەبێو ئەمەش ئەوەیە کە دەیڵێینو مەبەستمانە.

کەواتە لــە هەرسـێ حاڵەتەکـەدا دەبـێ بگەڕێینـەوە بـۆ یەکـەم بەدیهێنـەر، پاشـان سروشتیش زۆر لە دواوە دێت کە بەو، کارلێکراو بووەو پێویستی پێ بووە.

بەم جۆرە دەبینیت کە سروشت–خوای دانراوی ئەم سەردەمە– لەبەردەم رەخنەی لۆجیكو راڤەی زانستیدا خۆی نەگرتووەو تواوەتەوە، سـەبارەت بـە بوونـەوەرانیش تـەنیا سیفاتو شیاوێتیو یاساکان کە لەسەری دەڕۆن شك دەبەن، چونکـە سروشـتیش شـتەکان بەدییان ناهێنێ، کەسێکیش گەر لە زاتێکـی سـەربەخۆیان دەگـەڕێت، داهێنـەرو کارتێکـەر بێت، بەدەر بێت لە سنووری شتەکان، ئەوا بێگومان بە دوای عەنقائی مەغریبیدا گەڕاوە.

یەکتاپەرستیی

گەر تراویلکەی سروشت لەبەرچاوانتا ڕەویەوەو وای لێهات ئاسۆی زانینی یەکەم بەدیهێنەرت لا روون بۆوە، ئەوا دەتوانیت مەعریفەو زانیاریت تەواو بکەیت سەبارەت ناسینی ئەو سیفاتانەی ـ وات لێدەکات ـ لێی بکۆڵیتەوە بە پشت بەستن بەو راستیانەی لەمەو پێش باسمان کردن،و ئەو سیفەتانەی کە لەمەوە بۆ مان دەردەکەوێت، ئەوا دەڵێین:

ئەو زاتە یەکەمینە (الأول) هیچ شتێك لە پێشیەوە نەبووە، چونکە گەر شتێ لە پێشیەوە بووبێ ئەوا سنوری بۆ دادەنرێت، سنوریش لە سیفەتی رووداوو بەدیهاتووەکانە، لە پێشیشەوە وەلا خستنی ئەمەمان بۆ روون بووەوە.

ئەو کۆتایە (الآخر) لە دوایەوە هیچ شتێك نیە،ترسێنەرو ئاگادار کەرەوە هەر خۆیەتی، کەواتە ئەو (ئەزەلیو ئەبەدییە).

و ئەو زیندووە (الحي): ژیانێکی رەها، چونکە ئەو بەخشەری ژیانە بە زیندەوەران، بۆیە رەی تێناچێت گەر رەها نەبێت، چونکە رێژەییەتی: لە سیفەتی بەدیهێنراوو بەرپابوەکانە.

و ئەو بیسەری زانایە (السمیع العلیم)، بینای بەتوانایــە (البصـیر القدیـر)ە، چونکـە ئەم سیفەتانە پەیوەستو داخوازیی سیفەتی ژیانن، جا کاتێك ڕەهایی سیفەتی ژیانی بوو، ئەوا ڕەهایی پەیوەستی سەرجەم سیفاتەکانی تریـەتی، بـە جۆرێـك کـە بیسـتنو بینـینو زانستو توانای، دەسەوسانی ڕوویانتێ ناکات بە هیچ جۆرێك.

ئەو تاکو تەنیایە (الواحد): کە هیچ هاوەڵێکی نیە لە موڵکدارێتیدا، ئەم سیفاتانەش لەبەر ئەو گرنگییە مەزنانەی هەیانەو ئەو مەترسییە گەورانەی لێی بەرپا دەبن پێویستە بە شێوەیەکی درێژتر لێیان بدوێین:

ڕەنگە لەم بەدوایەگـداهاتنی باسەداو باس کردنی ئەم سیفاتانەی پێشو،و لە دڵنیا بوونو سوور بوون لەســەر تــەواوێتی ڕەهــای پــەروەردگار، ئــەوە دەرکـــەوێت کـە یەکتاپەرستیی دێتــە دیو پێویسـتی بـە بەڵگـە هێنانـەوە نیـە، بـەڵکو چـەندێتی (التعـدد) پێویستی بە بەڵگە هێنانەوەیە، بەڵام لەگەڵ ئەمەشـدا باسـی یەکتاپەرسـتیی زیـاتر درێـژە پێ ئەدەین بە هۆی پەیوەندییەکی بنەڕەتییەوە بە واقیعی ژیانەوە.

گوتنی گوتەی چەندێتی ئەتوانین کورتی بکەینەوە لە (دوانەییەتیی– تثنیـة)دا، جا گەر (تثنیة) چەسپاو هاتە دی، چەندێتی دروست دەبێت بێ دەستنیشان کـردنو ژماردن، جا گـەر چـەندێتی پـووچ بۆوە لــە بنــەڕەتدا ئــەوا ئــەویش پــووچ دەبێتــەوە، ئەوسـا یەکتاپەرستی پێویست دەبێت.

جا گوتەی دوانەیی (تثنیة) وا پێویست دەکات سیفەتێکی جیاکـەرەوە هـەبێت لـە نێـوان دوو شـتدا، چونکـە یەکسـانیی تـەواو لـە هـەموو ڕووەکـاندا شــتێکی پووچــە، بــۆ چوونەکانمان لەهیچ کاتێکدا نایەتەدی، گەر بە تەواوی یەکەم بەسەر دووەمـدا نەچەسـپێ، ئیدی لە کۆتاییدا یەك (بوو ـ کائن) دەمێنێتــەوە، جـا گـەر سیفەتی جیـا کـەرەوە نـەبێت ئەوسا جیا کردنەوەش نامێنێت. جا گەر لە حاڵەتێکدا خۆ بـە زل زانێـك گوتـی دەتوانرێـت جیاکردنەوە لەنێوان دوو حاڵەتی یەکسانی تەواودا بکەین، ئەوا پێی دەڵێـین: تـۆ بەڵگـەت لەسەر خۆت هێنایەدی کـاتێك لەیـەکت جـودا کردنـەوە، ئـەم جیاکردنەوەیەشـت بـە دەرك

کردنی سیفەتی جیاکارییەوە بوو. جا بوونی سیفەتی جیاکاریش یەکسانی تـەواو پووچەڵ دەکاتـەوە، ئەوسـاش (تفـاضل) لـە نێـوان دوو شـتدا دێتـە دیو بـەمجۆرەش یـەکێك لـە مەفضولەکان دەکەوێتو تەنیا دانەیەکیان دەمێنێتەوە.

گوتەی (تثنیـة)ش لـە روانگـەی بیرکاریـەوە دوو شـتی رەهـا دەگەیـەنێت، ئەمـەش شتێکی مەحاڵە، چونکە بوونی یەکێکیان رەهایی ئەوی تریان وەلا دەنێ، لـەم حاڵەتەشـدا یا رەهایی یەکەم دێتە دی، ئەوسا بە تەنیا یەکەم دەمێنێتەوە، یاخود لە سـنووری یەکـەم دەرئەچێو ئەوساش رەهایی یەکەمی گریماناوی دەکەوێتو دووەم دێتە دی، بە واتایـەکی تر رەهایی دەورە دراوە،و دەورەی نادرێو پەی پێ نابرێ، لە ئاکامیشدا تەنیا یـەك ڕەهـا دەمێنێتەوە.

ئەمە وێـڕای ئـەوەی بەڵگەیـە لەسـەر یەکتاپەرستیی، هـەروەها بەڵگەشـە لەسـەر بەرپا بوونی گێتیو نەرێ کردنی کۆنیەتی، چونکە وتەی کۆنیەتی دوو ڕەهایی دەگرێتەوە. ئەمەش وەك زانیت شتێکی مەحاڵە. لێرەوە واتای قوڵی ئەو ئایەتەت بـۆ دەردەکـەوێ کـە دەفەرموێت ﴿ألا له الخلق والأمر﴾ الأعراف/٥٤.

واتە: ئاگادار بن کە بەدیهێنانو تەگبیری (جیهان) بۆ ئەو (خواو بە ئەمری ئەو)ە.

نەك تـەنیا گۆڕانـی گـــەردوون رووداوو بەرپابویەکــە، بــەڵکو گــەردوون هــەمووی بەدیهاتووەو گۆڕانکاریش (تصریف)تیایدا لــە ژێـر دەسـەڵاتی بەدیهێنەرەکەیدایـە، کەواتـە گەردوون بەرپا بووە بە ماددەو ماناکەشییەوە.

جا گەر بمانەوێ ئەم مانایە سـەبارەت یەکتاپەرستییو چـەندێتی (التعـدد) روونـتر کەینەوە ئەوا دەڵێین لە کاتی بوونی دوو هـەبوودا ئـەوا دەبێت یـەکێکیان توانـاو زانسـتی بەسەر ئەویترياندا بشکێت. جا گەر ئەمەی نەتوانی ئەوا شایسـتەی خوایـەتی نیـەو تـەنیا یـەکێکیان دەمێنێتـەوە، بـەڵام گـەر توانـای لەسـەر ئەمـە هــەبوو ئــەوا خوایــەتی دووەم نامێنێتو تەنیا یەکەم دەمێنێتەوەو، هەندێك لە فەیلەسوفان ئەمە بە (برهان التمـانع) نـاو دەبەن، بۆیە دەڵێن: گەر دوو خودا هەبێت، یەکێکیان بیەوێت (زەید) هەسـتێو لـە هـەمان

کاتیشدا ئەوی تریان بیەوێ دانیشێ، ئەوسا کاریگەری ئەم دوو ویستە دەبێتە شتێکی مەحاڵ، چونکە مەبەستەکە نایەتەدی‌و دوو شتی دژ، لە یەك کاتدا پێکەوە کۆناکرێنەوە، جا گەر توانای یەکێکیان زاڵ بوو بەسەر ئەوی تریاندا ئەوا ئەوی دووەم دەستەوەسان‌و ژێر کەوتوو دەبێت، کەواتە نابێتە خوداو لەم حاڵەتەشدا تەنیا یەکێکیان دەمێنێتەوە.

ئیبن جریر الطبري ئاماژەی بەم مانایە داوە کە دەڵێت: (هیچ یەکێك لەم دوانە نابنە بەهێز یان دەستەوەسان، ئەگەر دەستەوەسان بن ئەوا دەستەوەسان ژێر کەوتووە، شایستەی خوایەتی نیە،و ئەگەر بەهێز بن ئەوا هەر یەکێك لەوان سەبارەت ئەوی‌تر کەم تواناتر دەبێت، کەم تواناش نابێتە خودا. گەر هەر یەکەشیان بەهێزتر بێت لەوی ترەئەوا لەژێر دەسەڵاتی ئەویتردا دەسەوسان ئەبێت).

کەواتە هەر ئەو تاك‌و تەنیایە دەمێنێتەوە کە هیچ شتێك لە زەمین‌و ئاسمانەکاندا دەستەوەسانی ناکات، هیچ کەسێکیش گوتەی چەندێتی (التعدد) ناڵێت مەگەر خاوەنی عەقڵییەتێکی سەرەتایی‌و بیرۆکەی رەچەڵەکایەتی بێت (فکرة وثنیة)و خودانی ئەندێشەیەکی دروست کراوە، کە هاتنە دی زۆر دوورەو لەگەڵ ژیرییدا بەرەنگار دەبێتەوە.

بۆیە هیچ کەسێك نیە لە دنیادا پابەندی ژیریی‌و لۆجیك بێت‌و وتەی چەندێتی بدرکێنێ. بەڵکو لێکۆڵینەوە هەر دەمانگەیەنێتەوە یەکتاپەرستیی، کە دوورە لە سیفەتی بەرپابوونەوە، وەك پێکەوە لکاندن‌و لقێتی‌و لە دایك بوون (الإلصاق والتفریع والولادة). هەروەك چۆن چەندێتی‌و هەژماردن پووچە، ئەوا لەمەولا ناکاوێتی‌و یەکسەرێتی (طروؤة) زیاتر جێی پووچەڵ کردنەوەیە، بەم جۆرەش هەژمارەیی‌و چەندێتی هەرەس دێنێ، وەك دوانەیی‌و سیانەیی‌و ....هتد.

مەخابن لەگەڵ ئەمەشدا خەڵکانێکی زۆر ئەمڕۆ لەسەر ئەم باوەڕەن، بەڵام گەر کەمێك بۆ ژیری‌و لۆجیك بگەڕێینەوە ئەوا لەبەردەمیانا هەموو بتەکانی رەچەڵەك بازی‌و چەندێتی پووچەڵ دەبێتەوە بە هۆی بەهێزی بەڵگەکان‌و راشکاوییانەوە،و لەبەردەم شۆڕشی ژیریی‌و ئەقڵ ئەم ناتەباییە بەدە خۆی ناگرێ، جا نازانم کەی ئەو کاتە دێت

بيرمەندە ئازادەكانى گێتيى‌و ئەو هۆشمەندانەی كە داماڵراون لەم رەچەڵەكبازييە پەردەو تەونی جاڵجاڵۆكەكان دەدڕن‌و جيهان بەرەو يەكتاپەرستيی دەبەن؟!.

قورئانی پيرۆز بوو مەشخەڵی يەكتاپەرستيی بۆ مرۆڤايەتی هەڵگرت، لە دوو توێيدا ئامـاژە بـە مـەحاڵی چـەنديّتی دەكـات‌و پووچيّتـی دەخاتـە روو و جـەخت لەسـەر يەكتاپەرستيی‌و چەسپاندنی دەكات، لە ئايەتانێكی زۆردا چاكترين‌و بەهێزترين بەڵگـەی بـۆ خستوينەتە روو:

﴿ما اتخذ الله من ولد وما كان معه من إله إذا لذهب كل إله بما خلق ولعلا بعضهم على بعض سبحان الله عما يصفون، عالم الغيب والشهادة فتعالى عما يشركون﴾ المؤمنون/٩١-٩٢.

واتە: خودا منداڵی بۆ خۆی هەڵنەبژاردووەو مـەعبودیّ تـر لەگـەڵ ئـەودا نيـە (كـە ئەگەر وا بوايەو خوای تر لە گەڵی هەبوايە، لەو كاتە هەر يەكە لە خواكـان خـەريكی كـاری مەخلوقی خۆی دەبوون‌و هەندیّ بەسەر هەندێكدا بەرز دەبوونەوە، خوا لەو پەسنانەی كـە دەيكەن پاك‌و بێخەوشە، كە بە ديارو نادیار ئاگادارە، جا ئەو لەوە بەرزترە كـە هاوبەشـی بۆ دابنێن.

﴿هو الأول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم﴾ الحديد/٣.

واتە: هەر خوايە ئەوەڵ‌و ئاخرو زاهيرو باتين،و هەر ئەوە بە هەموو شتێك ئاگايە.

﴿ألا إنهم في مرية من لقاء ربهم ألا إنه بكل شيء محيط﴾ فصلت/٥٤.

واتە: ئاگادار بە! كـە بەڕاسـتی ئەوانـە لـە ديـداری پـەروەردگاريان لـە دوودڵيـدان، ئاگادار بە! كە بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێكدا زاڵ و بەدەسەڵاتە.

﴿قل هو الله أحد، الله الصمد، لم يلد ولم يولد، ولم يكن لـه كفـوا أحـد﴾ سورة الإخلاص.

واتە: بڵێ: خوا تاكو تەنیایە، خوایەکی بێ نیاز (کە نیازمەندان روو دەکەنە ئەو کە نیازیان جێبەجێ بێت)، (هیــچ شــتێك) لێــی نــەبووەو (لــە هیــچ شــتێکیش) نــەبووە،و هیــچ هاولفو هاوتایەکیش بۆ ئەو نیە.

بەم جۆرە راستی یەکتاپەرستیی بەدیهێنــەری دێریــن دەچەسپێت، بــە جۆرێکــی وا هیچ بواری گومانو دوو دڵی نەهێڵێتەوە.

بۆیە زانای لێکۆڵەرەوە زۆر لە پێشترە بەوەی مــەردومان بــۆ ئــەم راســتییەبانگێش بکات. گومانو دەردی چەندێتی لایان برەوێنێتەوە،و پووچیو گــەندەڵیان ئاشـکرا بکـات، تاکو لە تاریکییــەوە بچنــە نــاو روونــاکیی، هــەروەها تــا لــە دژ یەکییــە(بەدە)کانــەوە بگەنــە تەباییو هاوتایی ژێربێژیی روونو ئاشکرا. بەم جۆرە دەروونــی مرۆڤایــەتی لــە دڵــەڕاوکێو گومانو سەرکوتکردنو دوودڵی رزگاری دەبێتو لە ئاکامی مانەوە لــە رێچکــە لادراوەکــانو بەرنامە سوك وبێ نرخو پێکەنیناویو گریاناوییەکان رزگـار دەبـن، کـە شـیکاری دەرونیـی سەلماندویەتی ئەمانە تــەنیا وێنەیــەکی بەرهەســتین کــە دەربریــن لــە ئیفلاســی مرۆڤایــەتی دەکات لە کاتێکدا رێگەی راست نەگرێتە بەر.

جا بۆ زیاتر تەواوکاری هەموو لایەنە بڕوا پێکەرەکانی ئەم باسە ـ باسی سروشــتو هۆکارێتیو یەکتاپەرستیی- ئەوا ئەم نامە رێكو پێکــەی بــەدیع الزمــان ســەعید نورســی ـ رەحمەتی خوای لێ بێ- دەخەینە روو کە لەم بارەوە روونی دەکاتەوەونووسیویەتی:

﴿قالت رسلهم أفي الله شك فاطر السماوات والأرض﴾ إبراهيم/١٠.

واتە: رەسولانی ئەوان وتیان: ئایا لەســەر خوایــەك کــە بەدیهێنــەری ئاسمانــەکان و زەوییە گومانتان هەیە.

بیر لەم ئایەتە بکەرەوە بزانە چۆن نیشانەی سەرسوڕمانو نکۆڵیــکاری تێدایە، کە بەڵگەیە لەسەر ئــەوەی دان نــان بــە تــاكو تــەنیاییتی (اللَّهُ)ی پــەروەردگاردا لــە روونــترین راستییەکانە لای کەسانێك گەر جارێك بە چاوانیان ئەم ئاسمانو زەمینە ببینن و چاوی پێدا بخشێنن، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئــەوەی ئــەمڕۆ هــەندێ لــە موســڵمانان بــە چــەند وشــەیەك

دەیلێین، بە لایەنی کەمەوە کەمترینی سەردەکێشێت بۆ بێباوەڕ بوون بەم راستییە گەورەیە.

جا لێرەدا لە سێ وشە دەکۆڵمەوە کە تەنیا کەسانی بێ مێشکو بێ ئاگا لە راستی شتەکان دەیدرکێنن، هەروەها بێباوەڕێکیش شانازی بە بێباوەڕییەکەیەوە بکاتو دەهۆڵی بۆ بژەنێت، ئەوانیش یەکەمیان ئەوەیە کە (هۆکان بەدییان هێناوە) دووەم (لەخۆرا بەدیهاتووە) سێیەم (سروشت دروستی کردووە).

لە راستیدا زۆر مەحاڵە لەم گوتنە بێ ماناو پوچانەوە دروست دەبن، کە ئەگەر بە درێژەپێدانێکی زانستیی بەرفراوان بیژمێرین؛ ئەوا زیاد لە نەوەد مەحاڵ دەبێت کە زانستی هیچ زاناو ژیریی هیچ هۆشمەندێك دانیان پێدا نانێت بەڵام من تەنیا لە(دە)یەکی ئەدوێمو بەم رستە کورتانە باسیان دەکەم.

یەکەم مەحاڵ ئەوەیە: لە بەرەنجامی وشەی (هۆکان بەدیهێناون) سەری هەڵداوە، پوچەڵی ئەم گوتەیەش لەم نمونەیەوە دەردەکەوێت: گەر پێویستمان بە گیراوەیەك بێت کە لە چەند دەرمانو گیایەکی جۆراوجۆر دروست بکرێت بە تێکەڵ کردنی رێژەیەکی دیاری کراو، کەسی دەرمانسازیش هەستا بە ئامادە کردنی ئەم گیراوەیە بە پێی پێوانەی پڕ وردەکاری، بە جۆرێك کە بەشێك لەم گیراوەیە کەمتر یان زیاتر بێت ئەوا بە پێچەوانەی سودەکەیەوە دەشکێتەوە، جا بۆ نمونە گەر بومەلەرزەیەك روویداو ئەو ماددانەی گیراوەکەی لێ دروست دەبێت هەمووی خستنو شوشەکانی شکاندو دەرمانەکانی ناوی رژاندو تێکەڵ بە یەك بوون، ئایا دەبێ لە ئاکامی ئەم تێکەڵ بوونەدا بڵێین ئەو گیراوەیەی دروست بووە وەك ئەو گیراوەیە وایە کە دەرمانسازەکە بە پێوانەیەکی وردو شارەزایی زانستیو حیسابێکی رێكو پێك پێی هەستاوەو دروستی کردووە؟و ئایا کەس بەمە باوەڕ دەکات جگە لە کەسێك نەبێت بەخششی بیرکردنەوەو ژیریی لە دەست دابێت؟.

هەموو خاوەن ژیانێك لەسەر ئەم زەوییەدا گیراوەیەکی قەشەنگە، لە مەلایین بەشی سەرسوڕهێنەری جیاواز پێك دێت، کە بە پێوانەیەکی رێژەییو حیکمەتو یاسا

بەدیهاتوون، بێگومان گێڕانەوەی ئەمە بۆ کاری هۆکاری ماددی وشك و رەگەزی بێ گیانی بێ دەنگ، دائەنرێت بە خراپترو بۆگەنتر لەوەی کە بڵێین دەرمانەکان لە ئاکامی بەریەك کەوتن و رژاندیان گیراوەیان لێ پێك هات.

دووەم مەحاڵ: گێڕانەوەی بەدیهێنانی شتەکان بۆ هۆکارە ماددییەکانی، وا پێویست دەکات کە زۆر رەگەزو هۆکاری وردو دژ یەك کاریگەری راستەوخۆی لە بەدیهێنانی شتەکاندا هەبێت. وەلێ پێك گەیشتنی هۆکارە جیاوازە ئاشکراکان:هەندێکیان بە هەندێکی تریان، بە رێکەوتن لە لایەکیانەوە بێت و بەوپەڕی وردەکاری هاوکێش لە لایەکی ترەوە، بۆ نموونە لە بەدیهێنانی مێشدا ئەگەر لەوپەڕی مەحاڵەکان نەبێت ئەوا لە دژوارترین رێ تێنەچووەکانە،چونکە لەشی ئەو مێشە لەگەڵ بچووکیدا پەیوەندی لەگەڵ زۆربەی رەگەزو هۆکارە ماددییەکاندا هەیە کە لە گەردووندا بڵاو بۆتەوە، بەڵکو بەڕاستی پاڵفتەو کرۆکییەتی، جا گەر بڕوا بەوە بکەین ئەم بوونەوەرە بچووکە بۆ ئەو هۆکارانە دەگەڕێنەوە ئەوا پێویست دەبوو کە هەموو رەگەزو هۆکارەکان لە زاتێکدا کۆببنەوە لە کاتی بەدیهێنانیدا، بەڵکو دەبێت هەمووی لە لەشیدا هەبێت، بەڵکو لە گۆشەیەك لە گۆشەکانی لەشیدا، چونکە هۆکاری ماددی دەبێت بوونی هەبێت لەگەڵ هۆسازێنەرەکە لە ناویدا، بە واتایەکی تر دەبێت ئەم رەگەزە ماددییە دژانە بەردەوام تێیدا کۆبێت. کاری خۆی بکات لە هەموو سوچ و پەنایەکی لەشی مێشەکەدا، بێ ئەوەی هیچ شتێ پاڵی پێوە نێ بۆ ئەو پێکەیشتن و کاریگەرییە.

ئایا ئەمە تەنیا خەیاڵێکی پووچ نیە کە تەنانەت نەفامانی سۆفستائییەکانیش باسی ناکەن؟

سێیەم مەحاڵ: رێسایەکی بەڵگە نەویست دەڵێت (یەك تەنیا لە یەکەوە دەردەچێت)، واتا هەر شتێك بە یەکێتیی یاساو رێکخستن و پێکەوە گونجان وەسف کرابوو لە شێوەو رووکەشیدا، بێگومان دەبێت کارلێکەرەکەی یەك بێت، پێویستی هاوکۆکی نێوان پێچەوانەکان و کۆکردنەوەی نێوان شتە جیاکان لە یەك جۆرو رەگەزدا تەنیا بەوە دەبێت

کە زیاد لەتواناو دەستێك تێیدا هاوبەش بێت، بێگومـان ئـەم جیهانـە بەرفراوانـەش یەکێتییەکی تەبایی‌و رێکخستن کۆی دەکاتەوە، جا پاش ئەوە گێڕاندنەوەی بوونی بۆ هـۆ بێ گیانە تێکەڵاوەکان کە هیچ هەست‌و ژیرییەکیان نیـە بـە گـەورەترین ئەفسـانەی پێکـەنیناوی دادەنرێ. چونکـە هـۆ ماددییـەکان تـەنیا بـە هـۆی بەیـەك گەیشـتن‌و راستەوخۆییەتی کاری تێدەکرێت، بێگومان هاورەگەزەکانیشیان لـە رووکەشـی بوونـەوەرو شێوەکانیاندا دەبێت، لە کاتێکدا لە ناوەڕۆکیانداو لە پشت سنووری هەستەوە ئـەو پـەڕی یاساو رێکوپێکی‌و سەرسامی‌و تەبایی تیایاندا هەیـە کـە لـە رووکەشـیاندا نیـە، ئـەدی کـوا هۆکارە ماددییەکان کە دۆزیونیەتیەوە؟ بەڵکو ئەو کەسە لە کوێیـە کـە دەتوانـێ پـەی بـە پەنهانی ئەو ناوەڕۆکە ببات؟ لـەنێوان هـۆ کارلێکـەرو هـۆ کارلێکراوەکـەداو لێکیـان جیـا بکاتەوە، و بتوانێ لە کات‌و ناوەڕۆك‌و سنووردا لێکیان جیا بکاتەوە.

بەڵام سەبارەت وتەی دووەم (کە لەخۆڕا دروست بووە): ئـەمیش چـەندان مـەحاڵ لەخۆ دەگرێ کە چاوان لە ئاستیا کوێر دەبێ. تەنانەت بیرمەندی مووچیڕ رەنگە(خۆ بە زل زانین)بەرگی کەللە رەقی‌و نەفامی بەبەر ببڕێ بەڵام مرۆڤـی ئاسـایی رەنگە گـەردن کەچی یەك مـەحاڵ نەبێت کە بە بیریا بێت، کەچی نموونەی ئەو کەسـە مووچیڕە؛ لای گرنـگ نیـە بـەرگری لـە چەندان مەحاڵ بکات، کە لە پوچگەرێتییەوە هەڵقوڵاوەو سوێندی خواردووە نابێ دەسـت بەرداری ببێت. ئەی مرۆڤ تۆ ماددەیەکی ساکار نیت‌و بە شێوەیەکی بێ گیـان‌و نـەجووڵاو لەسەر بووندا فڕێ نەدراوی، بەڵکو تۆ ئامێری کاریگەرییـەکی زۆر وردەکـاری گـەورەی، لـە وردەکاریدا ئەوپەڕی سەرسامی وتەبایت لە خۆ گرتووە، لە لەشتدا گەردی کارگەر هەیە کە بەردەوام لە کاردان.. لەشی تۆ کارلێکەری هەیە -لەوپەڕی رێك‌و پێکیـدا- لەگـەڵ هـەموو دیاردەکانی بوونـەوەردا لـە دەوروبـەرتدا، کـە لـە کاریگـەری کڕیـن‌و فرۆشـتن‌و وەرگرتـن‌و بەخشین دەچێت.. مەلایین گەردی کارگەر لە لەشتدا بـەردەوام لـە پاراسـتنی رەوتـی ئـەم کارلێکەرییەو وردەکاری یاساکەیدان، لێرەوە بۆت دەردەکەوێت تەنیا هاوتایی وتەبایی لـە نێوان گەردەکانی لەشی تۆدا نـین، بـەڵکو لـە نێـوان کـۆی ئـەم گەردانـەو بوونـی دەرەکـی

دەوروبەردان، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە یەکێتییەکی رێكو پێکی بەردەوام هەیە لەوپــەڕی وردەکارییدا لـەنێوان بوونـی ئـەندامیی- عضوي: فســیولۆجی- تــۆو بوونــی ســەرجەم بوونەوەرانی دەوروبەری تۆدا!

جا گەر ویستت رەفزی ئەو باوەڕە بکەی کە ئەو گەردانەی لە لەشتدا کار دەکەن بە پێی یاسای بەدیهێنەری ئەزەلیو مەزن دەجولێن، ئەوا پێویست دەبێت لەسەرت بڵێیت ئەو گەردانەی(بۆ نموونە لە شانەیەکی چاوتدا کار دەکەن) ئەقڵێکی فەیلەسوف مەزنیان تیـا جێگیر بووە، کە یاسای رێکـەوتنو هاوتـایی لـە نێـوان هـەموو گـەردی لاشـەت لـە لایـەكو گەردێك لە گەردەکانی ئەم بوونەی دەوروبەرت لە لایەکی ترەوە سازاندووە، ئیتر ئایـا ئـەو بوونەوەرە هەوا بێت یان رووناکی یان خواردنو خواردنەوە بێت، یان هەر شتێکی تر. وەك چۆن دەبێت هەر یەك لەو گەردانە خـاوەنی بـیرو هـزری خـۆی بێـت، کـە لەسـەرچاوەکانی زەمانەکـەت (سـەردەم) تێبگـات،و رەگـەزەکانی باووباپـیرانت حـاڵی ببێـت،و رابــوردووو داهـاتووی تـۆ پێشبینی بکـات... بەڕاسـتی ئـەم پوچگەرێتییـە کەللــەرەقی خـۆ بـە زل زانینە!!.

بەڵام ئەگەر وەڵامدانەوەت بۆ جیهانی گەردەکانو یاساکەی هەمان وەڵامـت بـێ بـۆ جیهانی هەست پێکراوت، بەو واتایـەی کـە هـەمان هۆکـاری ماددیو کارلێکـە زاتییـەکانی لەسەرە، ئەوا پرسیار لە جیهانی سێیەمەوە رووبەڕووت دەبێتـەوە کـە لـە پشـتیانەوەیە،و کە لە هەردووکیان وردترە، بەم جۆرە فاکتەرو هۆکارەکان بە شـێوەیەکی دوایـی نـەهاتوو بە دوای یەکدا دێن، بە جۆرێك درێـژ دەبێتـەوە تـا ئـەو شـوێنەی لـە پشـتییەوە موچـیڕیی کەللە رەقانو نکۆڵی خۆ بە زل زاناندا خۆی دەبینێتەوە.

وتەی سێیەم کـە دەڵێـن (سروشـت بەدیهێنـەرە): ئـەمیش زنجیرەیـەك هەڵەشـەیی پێکەنیناوی بەدوادا دێت، کە بەم جۆرە کورتیان دەکەینەوە:

١- خـاوەنی ئـەم وتەیـە دەبێـت وای دابنێـت کـە هـەموو گـەردێك لـە گــەردەکانی بوونـەوەر کۆمـەڵێك فاکتـەرو کاریگـەریی لـە خـۆ گرتـووە کـە ئـەم کۆمەڵـە گەردوونیـەیان

پێکهێناوە، بە جۆرێك هێنـدە تواناو وزەی تیا بێت ئـەو جیهانـە تـەواوەی دەوروبـەرمان دەیبینیت بەدیبێنێت، ئەو توانایە دەبێت بەو کارە هەستیّو جێبەجیّی بکات.

گەر وابێت مادام لە هەر گەردێکی ئەم بوونـەوەرەدا سروشـتێکی بەدیهێنـەر هەیـە، کە کارسازی حەکیمە، جیـا لـە شـتانی تـر، پـەیوەندیی بـە پێشـەوایێتیی گشـتیی خۆیو هاونموونەکانیەوە نیە، ئەوا هیچ دەرفەتێك نیە بۆ پەیوەستی بەم بیردۆزەوە... وەك ئـەو کەسـەی تیشـکی خـۆر دەبینێتـەوە کە لـە تنۆکـی ئـاودا دەردەکـەوێت یـان لـە پارچـە شووشەیەكو تەنە ناسکەکاندا، کەچی نکۆڵی دەکاتو دەڵێت لە هەر یەکیّ لەو تەنانەدا (لە سروشتەکەیاندا) تیشکی سەربەخۆی خۆیان هەیە. بێگومان دەبێت پەیوەست بێت بەوەی کە دان بنێـت بـە بوونـی خۆرێکـی راستەقینەدا، سـەربەخۆ بێـت لـە هـەر یـەکیّ لـەو تـەنـە گەشانە.

جا کەسێك بیەوێت بەو ئاکامە گەندەڵە پێبکەنێت، ئەوا با لە پێشدا بەو ئەفسانەیە پێبکەنێت کە لە سەرەتادا بانگەوازی دەکردو بنیاتی ئەنا.

٢- خاوەنی ئەم گوتەیە دەبێت پەیوەست بێت بـەوەی بسـتیّ لـە هـەر پارچەیـەك زەوی شـتانێك لـە خـۆ دەگرن کە هیـچ دەوڵـەتێکی جیـهان نایگرێتـە خـۆ، لـە کارگـەو چاپەمەنیو ماددەی سەرەتایی جیاواز؛ بە جۆرێك کە پەرداخێك خاك کـە رووبەرەکـەی لـە بستێك تێپەڕ ناکات ریّی تێدەچێت سـەرجەم جـۆرە جیاوازەکانی رووەكو گوڵزارەکـانی جیهانی تیا بڕوێت، بە شێوەی بە دوای یەکدا هاتن.. جا گەر توانستی پەروەردگاری مەزن نەبێت کە لـەو زەوییـەدا توانـای کـارلێکردنی بـەرپا کـردووە، لەگـەڵ پێشـوازی کـردن لـە جۆرەهـا رووەكو تـۆو، کـە بـۆ هـەر یەکـەیان زاتو شـێوەو تایبەتمـەندیی جیـاوازی پـیّ دەبەخشیّ، کەواتە دەبوو لەو خاکەدا توانستی جیاوازو دژ یەك هەبوایـە، بـەڵکو وەکـو وتم دەبوو وزەی پیشەسازییەکانی ئەوروپا هـەمووی لـەو بسـتە زەوییـەدا بوایـە، چونکـە وەك ئاشکرایە ماددەکانی تۆو (نطف و بذور) هەر یەکنو جیا نین، ئەویش بریتییە لە تێکەڵەیەك لـە: پێکهاتـەی ئـاوی، پێکهاتـەی ترشـەڵۆکی، کـاربۆن، ئـازۆت، ماددەکـانی ئـاو،و هـەواو

گەرمایی و تیشك، ئەمەش شتێکی ساکارەو لە هاتوو چۆیدا جیاوازی نیە لە رووەکێك و رووەکێکی تردا.

لەگەڵ ئەمەشدا؛ ئەو هەموو رووەکانە لەسەر یەك زەوی دەڕوێن، هەر یەکەیان سیفەت و تایبەتمەندیی و رەنگ و بۆنی خۆی هەیە، کەواتە دەبێت لەو خاکەدا شتێکی تر هەبێت جگە لە ماددە ناسراوەکانی خاك و تۆوو هەوا، وا لەم تۆوانە بکات خاسیەتی دروست بوون و جیاکاریان پێببەخشێ، جا بیر کەرەوەو تەماشای دووریی ئەم قسەیە بکە لە ژیریی و هزرەوە !!.

٣- لێرەدا نموونەیەك دەهێنمەوە وەك لە هەندێ نامەکانی ترمدا باسم کردووە، حاڵی ئەو کەسانە دیار دەخات خۆیان سەر بە سروشت لە قەڵەم دەدەن.. با وای دانێین لە ناو جەرگەی بیابانێکدا کۆشکێکی قەشەنگی تیایە، بە باشترین شێوەو لەسەر وردترین ئەندازە بنیات نراوە.. وای دابنێ بیابان نشینێکی گێل و نەزان دەچێتە ناو ئەو کۆشکەوە، کە لە ماوەی ژیانیدا لە خێوەت زیاتر خانووی نەبینیوە، جا بیری لە رازاوەیی و نەخش و رووکەشی وردەکارییەکانی کردەوە، پاشان بە دەروونی خۆی گوت لەم بیابانەدا کەسێکی وای تیا نیە بتوانێت شتێکی وا ساز بکات، ئیدی وا دێت بە بیریدا بیناکەرەکە لە خودی بیناکەدا بەرجەستە دەبێت.. پاشان ئەم دیوو ئەو دیو ئەکات و بە دوایدا دەگەڕێت، کەچی هیچ کەسێك نابینێتەوە، بەڵام چەند کاغەزێك دەبینێت کە تێیدا نەخشەی بیناسازیی و کەرەسەکان و باسی ئەندازەیی تێدایە، پاشان بیر دەکاتەوە ئەم کاغەزانە دەست و چاویان نیە، بۆیە ناتوانن کاری بیناسازی ئەنجام بدەن... بەڵام پاش کەمێك بەردەوام ئەبێ و ئەڵێ؟ بەڵام ئەوەتا: کاغەزەکان لە دوای یاسای دامەزراندن و چۆنیەتی پێك هێنانی دەکۆڵێتەوە، کەواتە جگە لەوە هیچ بیناسازو دروستکەرێکی نیە.

هەروەها بیابان نشینێکی نەفامی تر کە هزری تەنیا جێی ناوی سروشتی تیا ئەبێتەوە دەچێتە ناو ئەو گەردوونە مەزنەوە، زۆر سەرسام دەبێت بەو داهێنانەی کە داهێنەرەکەی لە دەوروپشتیا هەست پێ ناکات- بەهۆی کورتی ژیرییەوە- بیر ئەکاتەوە

لە دوو توێ و لاکانیدا، ئیدی ئەو پارچەیە ئەدۆزێتەوە کە یاساکانی فیترەی خوایی و ڕێسای دەستکردی داهێنەرانەی لەسەر نووسراوە، کە بە هەڵە بـە سروشـت نـاوزەد کـراوە، پـێی سەرسـام دەبـێ و لەگـەڵ خۆیـدا دەدوێت - لـە کـاتێکدا لـە بـێ ئاگاییـەکی تـەواو دایـە- بێگومان دەبێـت ئـەم پارچەیـە بـە یاساکانیەوە کـە لەسـەری نووسـراوە داهێنـەرەو ئـەم داهێنانانەی بەخشیوە،و ئەم دروستکراوانەی دروست کردووە.

و ئێمەش دەڵێین: ئەی بێ هۆشی کەللە ڕەق، سەرت لەسەر بیری سروشت هەڵبڕەو لە پشت خۆتەوە تەماشای بەدیهێنەری گەردوون بکە، ئەوەی کە ئەم بینایەی بەدیهێناوە، لە توێکـانیدا لـە بـەرچاوتا یاسـاکانی دانـاوەو ڕاگـیری کـردووە،و دەسـتووری بەدیـهێنانی ئاشـکرا کـردووە کـە ئـەو پـەروەردگارە بەدیهێنـەرە ئەزەلییەیـە کـە خواوەندیـی هــەردوو جیهانە ﷻ ، نەك ئەو سروشتەی تۆ لەو ئینکارترو نەفامتری.

سروشت دروستکراوە نەك دروستکەر، نەخشێنراوە نـەك نەخشـێنەر، حوکمـە نـەك حـاکم، شـەریعەتە نـەك شـەریعەت سـاز، بەدیـهێنراوە نـەك بەدیهێنـەر، کـارتێکراوە نــەك کارتێکەر، سەرچاوەی گرتووەو بەخشراوە نەك سەرچاوە بەخش.

أهـ. وتەی شێخ سەعید نورسی ڕەحمەتی خوای لێ بێت تەواو بوو.

بەڵگەی دیاردەکان

لەسەر خوداو ناوەپیرۆزەکانی

ڕێسایەك هەیە دەڵێت: شوێنەوار بەڵگەیە لەسەر ناوەکان، ناوەکانیش بەڵگەن لەسەر سیفاتەکان، سیفەتەکانیش بەڵگەن لەسەر زات، با نموونەیەك لەم بارەوە بۆ ڕوونکردنەوە بهێنینەوە: ئەگەر کتێبێك بخوێنیتەوە ئەوا بە هۆیەوە دەتوانیت زۆر لە سیفەتەکانی خاوەنەکەی شارەزا ببیت، ئیدی بە تەواوی ئەتوانین بیناسین، گەر کتێبەکە لەمەڕ ئەدەب بوو ئەوا دەتوانین حوکم بەسەر نووسەرەکەیدا بدەین کە ئەدیبە، گەر داهێنەر بوو ئەوا ئەتوانین بڵێین خاوەنەکەی داهێنەرە، یان گەر لە سنووری یاساکانی (نەحو)دا ئەدوا، ئەوا دەتوانین بڵێن کەسێکی نەحوییە، یان گەر ڕەوانبێژ بوو ئەوا دەتوانین بڵێین خاوەنەکەی ڕەوانبێژە، یان گەر پەی بە باسەکانی بردبوو ئەوا دەتوانین بڵێین کەسێکی پەی پێ بەرە، یاخود گەر وردەکاری تێدابوو لە خستنە ڕووو جوانیو قەشەنگیدا، دەشێ بڵێین نووسەرەکەی خاوەن سەلیقەو وردەکاریە، یان ئەگەر هاتوو کتێبەکە ڕێکخراوو ڕێكوپێك بوو بە شێوەیەکی تەباو گونجاوو زنجیرەداری لە بیرۆکەدا، ئەوا دەتوانین حوکم بەسەر نووسەرەکەیدا بدەین بەوەی کەسێکی پێگەیشتووە، یان گەر لە کتێبەکەدا زانستێکی زۆری تیا بوو دەشێ بە نووسەرەکەی بڵێین خاوەنی زانینە، ئا بەم جۆرە هەر دیاردەیەك لە کتێبەکەدا سیفەتێك لە سیفەتەکانی خاوەنەکەیمان بۆ دەست

نیشـان دەکـات، هـەر بـەو بۆنـەیـەوە نـاوێکی پێکـهاتوو بـۆ خـاوەنەکـەی ئەدۆزینـەوە، کـە پەیوەندیی پێوە هەبێت، بۆیە دەتوانین جۆری مەعریفەی خاوەن کتێبەکە بزانین.

جا با ئەم ڕێسایەی رابوردوو بەسەر باسەکەماندا بچەسپێنین.

لە لاپەڕەکانی رابوردوودا نۆ دیاردەی گەردوونیمان باس کرد، هەر دیاردەیەك لـەو دیاردانـە بەڵگەیـە لەسـەر نـاوێك یـان چـەند نـاوێکی پـەروەردگار، گـەردوون شـوێنەواری پەروەردگارە ﴿فانظر الى آثار رحمة الله﴾ الروم/٥٠.

واتە: جا بنواڕە شوێنەوارانی رەحمەتی خوا.

شوێنەوارەکانی پەروەردگاریش بەڵگەن لەسەر ناوەکانی، ناوەکانیش دەمانگەیەننە سیفەتەکانو سیفەتەکانیش دەمانگەیەننە زاتی پەروەردگار.

بۆ نموونە دیاردەی کۆنو بەرپابوونی گێتی بەڵگەیە لەسـەر نـاوی (الأول والآخـر)ی پەروەردگار، دیاردەی ژیان بەڵگەیـە لەسـەر نـاوی (المحـيي والبـاریو، المميـت)، دیـاردەی رێپیشاندان بەڵگەی دوو ناوی (هادي ومضلّ)، دیاردەی داهێنانیش بەڵگەیـە لەسـەر نـاوی (البديع)ی پەروەردگار، دیاردەی وەڵام دانەوە گەواهی دەری نـاوی (المجيـب)ە، دیـاردەی بەخشین گەواهی ناوی (المنعم المعطي)یە،و دیـاردەی یـەکێتیی،گـەواهی نـاوی (الواحـد)ی (اللّٰهُ)یە،و دیاردەی حیکمەتیش بەڵگەیە لەسەر ناوی (الحكيم)ی خوداوەند.

بەم پێیە هەموو دیاردەیەك لەم گەردوونەدا گەر باسمـان کردبێـت یـاخود باسمـان نەکردبێت بەڵگەن لەسـەر نـاوێك لـە ناوەکـانی پـەروەردگار. دیـاردەی رۆزی دانـی هـەموو بوونەوەران بەڵگەیە لەسەر نـاوی (الـرزاق)ی (اللّٰهُ)، دیـاردەی سـەرفرازو زەلیـل کردنیـش بەڵگـەن لەسـەر دوو نـاوی (المعـز والمـذل)،و دیـاردەی چەسـپاوی یاسـاکانی گـەردوون گـەواهیدەری نـاوی (المـهيمن)ی (اللّٰهُ)و دیـاردەی بوونـی بوونـەوەران بەڵگـەیـە لەسـەر ناوەکـانی (القـادر والمقتـدر)ی پـەروەردگار، و دیـاردەی رێـكو پێکـیو تـەرتیبی شـتەکان هەندێکیان لە دوای هەندێکیان بەڵگەیە لەسەر دوو ناوی (المقدّم والمؤخّر)ی پەروەردگار،و دیـاردەی پەشـیمانی بەڵگەیـە لەسـەر ناوەکـانی (التـوّاب والغفّـار والعفـو)ی (اللّٰهُ)ی

بەدیهێنەرمان، و دیاردەی تۆڵە سەندنەوە بەڵگەیە لەسەر ناوی (المنتقم)و دیاردەی سوودو زیان گەیاندن بەڵگەیە لەسەر ناوی (النافع والضار)، و دیاردەی بواردان بە سەرپێچیکەرانی فەرمانەکانی خوداوەند بەڵگەیە لەسەر ناوی (الصبور)ی کردگار، ئا بەم جۆرە هەر دیاردەیەك بەڵگەی سیفەتو ناوێکی (ﷲ)ی پەروەردگارە.

بەڵام دەلالەتی دیاردەکان لەسەر ناوو سیفاتەکان بە پێی جیاوازی پەیوەستتدارەکەو جیاوازی پەیوەندییەکەوە دەگۆڕدرێت:

هەیانە بەڵگەو گەواهیدەرە لەسەر سیفەتی فرمان (فعل).

و هەیانە بەڵگەیە لەسەر سیفەتی زاتی وجودیو بوون.

هەشیانە بەڵگەیە لەسەر سیفەتی زاتی سلبی، و هەمووشیان بەڵگەن لەسەر (بوو- موجود) جا بۆ روونکردنەوەی جیاوازییەکانی نێوان ئەم سیفەتانە، دەڵێین: ئەگەر بڵێین سەبارەت مرۆڤێك کە بکوژ بێت، ئەوا ئەوە سیفەتێکی کارلێکە لە کارەکان،و گەر بڵێین: بیسەرە، ئەوا سیفەتێکی بوونە بۆی،و ئەگەر بڵێین: کەسێك کە مەی ناخواتەوە ئەوە سیفەتێکی سلبییە بۆی،و هەر یەکێ لەم سێ بەشە بەڵگەیە لەسەر بوونێکی مرۆیی دیاری کراو.

لەراستیدا ئێمە سیفاتی بوون (وجودی) بە هۆی سیفەتە فرمانیو کردارییەکەوە دەدۆزینەوە (صفات الفعل). و سیفاتە سلبییەکانیش بە سیفاتەکانی فرمان دەدۆزینەوەو زاتیش بە هەموو سیفاتەکان دەناسینەوە.

جا پێش ئەوەی ئەمەی کە رابوورد بەسەر ناسینی خوداوەندا بچەسپێنین، پێمان خۆشە باسی ئەوە بکەین مەبەستمان لە :- (سیفەتە وجودییەکان، یان سیفاتی فیعل، یان سیفاتی سلبی) چییە؟

مەبەست لە سیفەتە سلبییەکان سەبارەت زاتی خوداوەند ئەو سیفەتانەیە بەڵگەیە لەسەر دوور خستنەوەی هەموو ئەوانەی کە شایستەی پەروەردگار نینو پێی ناگونجێن، وەك بوونی سیفەتی تاكو تەنیایی خودا. مەبەست لە سیفەتە وجودییەکان سەبارەت زاتی

خوداوەند ئەو سیفەتانەیە کە بەڵگەن لەسەر مانایەکی زیاتر لەسەر زات وەك زانستو بیستن.و مەبەست لە سیفەتی فیعل پابەند بوونی توانایە (قدرة) بە رێ تێچووەکانەوە (الممكنات)، جا هەر پەیوەستییەکی توانای زاتی خوداوەند بە رێ تێچووەکانەوە بەڵگەیە لەسەر ناوو سیفەتو کردار.

هەموو ئەمانەش بەڵگەن لە سەر بوونی زات، سیفەتی بوونی زاتی خودابیش ناو دەبرێ بە سیفەتە دەروونیەکان یان خودییەکان (الصفات النفسية)، چونکە بەڵگەو ئاماژەی خودی زاتە بێ هیچ مانایەکی زیادە. کەواتە ئەوەی بەڵگە بێت لەسەر زات بێ هیچ مانایەکی تر ناوی دەبەین بە سیفەتە نەفسییەکان، ئەوەش بەڵگە بوو لەسەر سیفەتێ مەدلولەکەی وجودییبێ، بێ هیچ مانایەکی تر، بە سیفەتی وجودی ناوی دەبەین، ئەوەش کە بووە بەڵگە لەسەر سیفەتێك کە مەدلولەکەی عەدەمی بوو، ناوی دەبەین بە سیفەتی سلبی، ئەو وتەیەشمان نەفی کردنی سیفاتەکانی بیستن ناگەیەنێ چونکە قسە کردنمان لە سیفەتە نەفسییەکان شوێنی خۆیان هەیە بۆ لێدوان، بەڵام مەبەستمان لێرەدا سیفەتە بەرزەکانە کە تەنیا بە ژیرییەکی ساغ دەیگەینێ، بە لێکۆڵینەوەیەکی دروستی گەردوون، دەقی قورئانو سوننەتیش بۆ ئەم مەبەستە رێپیشاندەرمانە، یەکانگیر بوونی ژیرییش لەگەڵیدا بەڵگەیە لەسەر ساغیو دروستی ژیریی.

جا هەموودیاردەکان لەم گەردوونەدا دەیانبینین بەڵگەن لەسەر چوار سیفاتی وجودی: (زانست، علم/ ویست، الأرادة/ توانا، القدرة/ ژیان، الحياة) چونکە گەر توانا نەبوایە ئەم گەردوونەش بوونی نەدەبوو،و گەر تایبەتمەندکردنی ویست لەسەر شتەکان نەبوایە کە بەم جۆرەی ئێستایە ئەوا ئەم گەردوونە نەدەبوو، گەر زاتیش نەبوایە هیچ شتێك نەدەبوو، هەر بەشێك لە بەشەکانی جیهان بەڵگەیە لەسەر زانستێکی پێشین، ئیرادەش تایبەتی شتەکان دەکاتو هێزو تواناش دەریان دەخات، لە پێداویستییەکانی ئەوەش کە زاتێك بە زانستو ویستو توانا وەسف بکەین ئەوەیە دەبێت ژیانی هەبێت.

هەموو بەڵگەکان ئاماژەی ئــەوە دەکــەن کە ئــەو زاتــە وەسف کراوە بــە زانستو ویستو توانـاو ژیـان، و گـەردوونی بەدیـهێناوەو سیفەتی کۆنـی (القدم)و بـێ سـەرەتایی هەیەو دەمێنێتەوە بێ کۆتایی، تاکو تەنیاو بێ هاوەڵە، وەکو بەدیهاتووەکانی نیـە، هیـچ شـتێکی بە دروسـتکراوەکانی نـاچێت، بـۆ خـۆی بـووە بۆیــە پێویسـتی بــە بەدیهێنــەرو تایبەتمەند نیە.

هەروەها هەموو دیاردەکانیش ئاماژەی ئـەوە دەکـەن ئـەم زاتـە تـەواوەو پاکـە لـە هــەموو کەموکورییــەك، بـۆ نموونـە لـە کەموکورییــەکان: کوێرییە، ئـەو زاتـە بیینایـە، لــە کەموکورییەکان: کەڕییە، ئەو زاتە بیسەرە، لـە کەموکورییـەکان: لاڵییـە، ئـەو قسـەکەرەو ئاخاوتن دەکات.

هەموو دیاردەکان ئاماژەو بەڵگەی ئـەوەن کـە ئـەم زاتـە هـەموو ئـەم سیفەتانەی تێدایە.

هەربووەو سەرەتای نیە کەواتە یەکەمینە،و کۆتایی نیە کەواتە دواهەمینــە (الآخـر)، هیـچ هـاوەڵو هاوشێوەیەکیشـی نیـە کەواتـە تـاکو تەنیایـە، هیـچ هاونموونەیەکیشـی نیـە کەواتە (قدوس) پیرۆزە، هیچ پێداویستیەکیشی بە کەس نیـە کەواتـە (قیـوم)–وەسـتاوە. بوویەکە سـیفەتی توانـای هەیـە کەواتـە (قـادر)ە، سیفەتی ژیـانی هەیـە کەواتـە زینـدووە (حي)، سیفەتی بیستنی هەیە کەواتە (سمیع)ە، سیفەتی بینینی هەیـە کەواتـە (بصـیر)ە، قسە دەکات کەواتە قسەکەرە (متکلم)، سـیفەتی زانینـی هەیـە کەواتـە (علیـم)ە، ئـیرادەو ویستی هەیە کەواتە (مرید)ە.

پێداویستی زۆری کاروفرمانەکانی پەروەردگاریش کە لە شوێنەواری (العلم والإرادة والقدرة) بـەرپا بـووە، وا دەخوازێـت کـە (ﷲ)ی پـەروەردگار نـاوی زۆری هـەبێت، بـەلاّم ئەدەب لەگەڵ پەروەردگاردا بەوە دەبێت کە هـەر بـەو ناوانـە نـاوی ببـەین خـۆی پـێ نـاو بردووە، بە بەڵگەی یەکلاکەرەوە لەسەر ڕۆشنایی سروشـی چەسپاوو جێگیرەوە؛ چونکـە پـەروەردگار ﷻ تـەنیا خـۆی شـکۆی خـۆی دەزانێـت، تەنانـەت ئەوانـەش ناخەینـە پـاڵ

پەروەردگار کە پێی دەشێت و شایستەیەتی "چاکە هەمووی لە دەست خۆت دایەو شەڕیش ناگێڕدرێتەوە بۆ تۆ- الخير كله بيديك والشر لا ينسب إليك" کەواتە هەر بەوە ناوی دەبەین کە خۆی پێ ناوناوە، سەرجەم ئەو ناوانەش لە زاتی خۆی ناوە بە (الأسماء الحسنى) ناوزەد دەکرێن.

﴿الله لا إله إلا هو له الأسماء الحسنى﴾ طه/٨.

واتە: (خوا)یەك کە بێجگە لەو مەعبودێ تر نیە، هەر بۆ ئەوە ناوگەلێ جوان و چاکە.

﴿قل ادعوا الله أو ادعوا الرحمن أيا ما تدعوا فله الأسماء الحسنى﴾ الإسراء/١١٠.

واتە: بڵێ: خوا یا رەحمان بانگ بکەن، هەر کامیان بانگ بکەن بۆ ئەو ناوگەلێ چاك هەیە.

﴿ولله الأسماء الحسنى فادعوه بها وذروا الذين يلحدون في أسمائه﴾ الأعراف/١٨٠.

واتە: و هەر بۆ خوایە جوانترینی ناوەکان، جا بەوانە بانگی بکەن، و ئەوانەی کە دەست ئەدەن لە ناوی خوا خۆ لائەدەن (هاوبەشی بۆ دائەنێن) وازیان لێ بێنن.

هەموو ناوێکیش لەو ناوە پیرۆزانەی کە لە قورئان و سوننەتدا هەن لە گەردووندا دیاردە هەن ئاماژەیان بۆ دەکات.

ئەم ناوانەش وەك لە قورئان و سوننەتدا هاتووە، هەندێ جار ئاماژەی سیفەتە سلبییەکانمان بۆ دەکەن، هەندێ جاری تریش سیفەتە وجوودییەکان، هەندێ جاری تریش ئاماژەی سیفاتە کەماڵی و تەواوەکانمان بۆ دەکات، چەند جارێکیش سیفەتە کرداری و فرمانیەکانمان بۆ دەست نیشان دەکەن، سەرجەم کۆی رەسەنایەتی ئەم سیفاتانەیان لە خۆ گرتووە.

ئەو ناوانەی (ﷲ)ی پەروەردگاریش کە لە قورئان و سوننەتدا هاتوون زۆرن، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا هەموو سیفەتەکان نین. چونکە لە فەرموودەدا هاتووە ((اللهم إني أسألك بكل إسم هو لك، سميت به نفسك، أو أنزلته في كتابك، أو استأثرت به في علم الغيب

عندك)) مانای: پەروەردگارا پەنا ئەگرم پێتو داواکارم لێت بە هەموو ناوەکانت کە خۆتت پێ ناوناوە، یان لە پەڕاوەکەتدا دات بەزاندووە، یان لە زانستی پەنهان –علم الغیب– لای خۆت هێشتووتەوە.

لێرەوە بۆمان ئاشکرا دەبێت ئەوەی کە باسکراوە هەموو ناوەکان نین، چونکە شکۆو مەزنیو پیرۆزی پەروەردگار تەواو نابێتو بە پایان ناگات، بەڵام ئەوەی باسکراوە دیاردەکانی گەردوون بە شێوەی ئاشکرا یا ناواخندار ئاماژەیان پێداوە، جا هەچ کاتێك بەڵگەی ژیریی لەگەڵ بەڵگەی دەقدا یەکانگیر بوون، ئەوا بەڵگەی ساغو دروستیی ژیریی‌و دەقە، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا دەبێت لە دوو توێی باسی ناو وسیفەتەکاندا تێبینی دوو خاڵی گرنگ بکەین کە مامۆستا (بەننا) ئاماژەی پێداوە:

مامۆستا بەننا لە ژێر ناونیشانی (لە نێوان سیفەتی خوداوەندو سیفەتی بەدیهاتووەکاندا) دەڵێ:

ئەوەی کە بڕوادار دەبێت پەی پێ بەرێت، ئەوەیە بزانێ مەبەست لە مانای زاراوەی سیفاتەکانی خوای گەورە چییە؟ بە شێوەیەکی هەمەکی:جیاوازە لەو مانایەی کە مەبەستە لە هەمان زاراوەدا سەبارەت سیفەتی بەدیهاتووەکان، بۆ نموونە تۆ دەڵێیت: (ﷲ)زانایەو زانینیش سیفەتێکێتی،و دەڵێیت فلان کەس زانایەو زانستیش یەکێکە لە سیفەتەکانی خەڵك، ئایا ئەوەی مەبەستە لە هەردوو زاراوەکەدا یەکە؟ حاشا وا نیە، چونکە زانستی پەروەردگار زانستێکە تەواوێتییەکەی بە پایان ناگات، زانستی هیچ بەدیهاتووێکیش ناتوانرێت لە تەنیشتییەوە دابنرێتو تەماشا بکرێت. هەروەها ژیان، و بیستنو بینینو قسەو دووانو هەروەها تواناو ویستەکانیشی، ئەمانە هەمووی مانای زاراوەیەکن کە جیاوازن لە مانایان سەبارەت ماڤ بەدیهاتووەکان، لە رووی تەواوێتی –الکمال–و چۆنێتییەوە:جیاوازییەکی بنەڕەتیان هەیە، چونکە خوداوەندی مەزنو پڕ شکۆ لە هیچ دروستکراوێکی ناچێت، جا پەی بەم مانایە بەرە چونکە زۆر وردە تۆش داواکراو نیت بەوەی کە حەقیقەتو کونهەکەی بزانیت، بەڵام هێندە بەسە شوێنەوارەکانی لەم

گەردوونەدا ببینیتو تێبگەیت، داخوازیو پێداویستییەکانی لە تۆ چییە، خوازیارین لە پەروەردگار لە هەتڵەبوون بمانپارێزێو باشترین تەوفیقمان بدات.

هەروەها مامۆستا (بەننا) لە ژێر سەردێری (بیر کردنەوە لە زاتی خودا) دەفەرموێت:

لە ئیبن عەبباسەوە گێڕدراوەتەوە کۆمەڵێك هەبوون بیریان لە خودا دەکردەوە(ﷻ).پێغەمبەریش ﷺ پێی فەرموون:((**تفكروا في خلق الله ولا تتفكروا في الله، فإنكم لن تقدروا قدره**)) قال العراقي: رواه أبو نعيم في الحلية بإسناد ضعيف، ورواه الأصبهاني في الترغيب والترهيب بإسناد أصح منه، ورواه أبو الشيخ. هەر چۆنێك بێت ماناکەی دروستە.

مانای ئەوە دەدات: بیر لە دروستکراوەکانی خودا بکەنەوە نەك لە زاتی خودا، چونکە ئێوە پەی پێ نابەن.

ئەمەش نابێتە ئاستەنگ لە رووی سەربەستی بیر کردنەوەدا، وەستانو مەینیش نیە لە لێکۆڵینەوەدا، تەنگەبەر کردنی ژیرییش نیە، بەڵام پاراستنە لە لارێ بوونو کەوتنە ناو گومڕاییەوە،و دوور کەوتنەوەیە لە باسێك کە هۆکاری لێکۆڵینەوەیمان لە بەر دەستدا نیە، تەحەممولو توانای هێزەکەی ناکەین هەرچەندە چارەسەرەکەی گەورە بێت، ئەمەش رێی پیاوچاکان بووە(لە بەندە خواناسەکان)کە گەورەیی زاتو شکۆیی وتوانای پەروەردگاریان هەست پێکردووە، جا تۆش هیممەتت جەم کە لە درك کردنی گەورەیی پەروەردگارتا، بەوەی بیر لە دروستکراوەکانی بکەیتەوە، پابەندی پێداویستیو خواستی سیفاتەکانی بیت.

پێمان خۆشە لەم برگەیەدا تێڕوانینی قورئانو سوننەت لەم بارەیەوە بخەینە روو بەو پێیەی دوو تاکە سەرچاوەی مەعریفەن بۆمان، لە رێی سروشێکی راستەقینەوە کە بەڵگەی تەواوی لەسەر دادەمەزرێت، بە پشتیوانی خودا وەك دەیبینیت سەرجەم

سیفاتەکانی خودای گەورە باس دەکەین کە لە قورئاندا هاتووە، هەندێك لە ناوە پیرۆزەکانیشی دەخەینە روو کە لە قورئان‌و سوننەتدا باسیان کراوە، تا بۆمان دەرکەوێت لەوەی کە بە عەقڵ دیاردەکان بەڵگەی خۆیان سەلماند لەم روانەوە، ئەوا قورئان‌و سوننەتیش بە سروشی راستەقینە لە رێی گواستنەوە (النقل) دەیگەیەنێت.

مامۆستا البنّا لە ژێر ناونیشانی (مجمل صفات الله في القرآن) دەڵێت:-

قورئانی پیرۆز ئاماژەی بە هەندێك لە سیفەتە واجبەکانی خوای گەورە داوە، کە تەواوێتی خوداوەند پێویستیان ئەکات، ئەمەش هەندێکن لەو ئایەتانە:

١- بوونی خوای گەورە:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿الله الذي رفع السماوات بغير عمد ترونها ثم استوى على العرش وسخر الشمس والقمر كل يجري لأجل مسمى يدبر الأمر يفصل الآيات لعلكم بلقاء ربكم توقنون، وهو الذي مد الأرض وجعل فيها رواسي وأنهارا ومن كل الثمرات جعل فيها زوجين اثنين يغشي الليل النهار إن في ذلك لآيات لقوم يتفكرون، وفي الأرض قطع متجاورات وجنات من أعناب وزرع ونخيل صنوان وغير صنوان يسقى بماء واحد ونفضل بعضها على بعض في الأكل إن في ذلك لآيات لقوم يعقلون﴾ الرعد/٢-٤.

واتە: خوایە!ئەوەی کە ئاسمانەکانی بێ کۆڵەکەیێ کە ببینین بەرز کردۆتەوە، لەپاشان بەسەر عەرشدا دەسەڵاتی پەیاکرد (کاروباری گرت بە دەستەوە) و مانگ و رۆژی فەرمانبەر کرد، هەر کامیان تا رۆژگاری دیاری کراو دەگەڕێن، ئەو تەگبیری کارەکان دەکا، ئایەتەکان (بۆ ئێوە) شی دەکاتەوە تا بەڵکو بە دیداری خوا یەقین پەیا بکەن، و هەر ئەوە کە زەوی راکێشاوەو پانی کردۆتەوەو لەوێدا چیاو زەریای داناوەو لە هەموو بەرومیوەیەك جوتێ (نێرو مێی) خولّقاندووە، (پەردەی رەش) شەو دەکاتە بەر رۆژ، بەراستی لەمانەدا نیشانەگەلێك هەیە بۆ ئەوانەی بیری لێدەکەنەوە، ولەزەویدا کەرت (پاژ)گەلێ لە کەناری یەکتر هەن کە لێك جیان، و باخگەلێك لە ترێی جۆراوجۆر و کشتوکاڵ و بێستان و

باخەکانی خورما کە لکەکانی لەسەر یەکن، واتا (بنو ریشە)ی پێ دەڕوێن، هەموو ئەوانە لە یەك ئاو، ئاو ئەدرێن، لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ لەوانە لە بابەت میوەو تام و مەزەوە بەسەر هەندێ تریاندا سەر دەخەین، بەڕاستی لەمەدا نیشانە گەلێك هەیە بۆ ئەوانە ئەقڵی خۆیان دەخەنە کار.

﴿وهو الذي أنشأ لكم السمع والأبصار والأفئدة قليلا ما تشكرون، وهو الذي ذرأكم في الأرض وإليه تحشرون، وهو الذي يحيي ويميت وله اختلاف الليل والنهار أفلا تعقلون﴾ المؤمنون/٧٨-٨٠.

واتە: ئەو زاتێکە، گوێ و چاو و دڵ (ئەقڵ)ی بۆ ئێوە ساز داوە، بەڵام زۆر کەم سپاسی ئەو بەجێ دێنن، و ئەو زاتێکە ئێوەی لە زەوی بەدێهێناو لای ئەو حەشر دەکرێن، و ئەو زاتێکەو زیندوو دەکاتەوەو دەمرێنێو هاتووچۆی شەوو ڕۆژ بەوە، ئایا بیر ناکەنەوە ؟!.

جا هەموو ئەم ئایەتانە سەبارەت بوونی خوای گەورە وریات دەکاتەوە، مامەڵەو هەڵسو کەوتی خوداوەندیش لە کاروباری ئەم گەردوونە سەراسیمەیەدا بەڵگەیە لەسەر وتەکەمان.

٢-٣- دێرینی و مانەوەی پەروەردگار:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هو الأول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم﴾ الحديد/٣.

واتە: هەر خوایە ئەوەڵو ئاخرو زاهیرو باتین،و هەر ئەوە بە هەموو شتێك ئاگایە.

و دەفەرموێت: ﴿ولا تدع مع الله إلها آخر لا إله إلا هو كل شيء هالك إلا وجهه له الحكم وإليه ترجعون﴾ القصص/٨٨.

واتە: و لەگەڵ خوا کەسێ تر بانگ مەکە، هیچ مەعبودێ بێجگە لە خوا نیە، هەموو شتێك تیا دەچێت، مەگەر زاتی پاکی ئەو نەبێت، فەرمانو حکومەت تایبەت بەوەو تەنیا بۆ لای ئەو دەگێڕدرێنەوە.

و دەفەرموێت: ﴿كل من عليها فان، ويبقى وجه ربـــك ذو الجـلال والإكــرام﴾ الرحمن/٢٦-٢٧.

واتـە: هـەرچی لەسـەر رووی زەوی دایـە تیـا ئـەچێت،و تـەنیا زاتـی خـاوەن شـکۆو بەرێزی پەروەردگارت دەمێنێتەوە.

لەم ئایەتە پیرۆزانەوە ئامـاژەی هـەردوو سیفەتی دێرینـیو مانـەوەی پـەروەردگار هەیە.

٤ جیاوازی و موخالەفەی خوای گەورە بۆ رووداو وبەرپابووەکان:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قل هو الله أحد، الله الصمد، لم يلد ولم يولد، ولم يكـن له كفوا أحد﴾ سوره الإخلاص.

واتە: بڵێ: خوا تاکو تەنیایە، خوایەکی بێ نیاز (کە نیازمەندان روو دەکەنە ئەو کە نیازیان جێبەجێ بێت)، (هیـچ شـتێك) لێـی نـەبووەو (لـە هیـچ شـتێکیش) نـەبووە،و هیـچ هاولفـو هاوتایەکیش بۆ ئەو نیە.

و دەفەرموێت: ﴿السماوات والأرض جعل لكم من أنفسكم أزواجا ومــن الأنعـام أزواجا يذرؤكم فيه ليس كمثله شيء وهو السميع البصير﴾ الشورى/١١.

واتە: (خوا) بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە، بۆ ئێوە هەر لە خۆتـان هاولفـانێکی داناوەو هەروا بۆ ئاژەڵیش لفی بەدیهێناوە لە رێگەی هاولفانتانـەوە ژمارەتـان زیاد دەکا، شتێك بە وێنەی خوا نیە،و هەر ئەویشە ژنەواو بینا.

ئەمانەش ئامـاژەی نـاوێکچوونی خـوای گـەورە دەردەخـەن بـۆ پێکـهاتووەکانی لـە رووی خەلقو نەبوونی منداڵو باوكو هاو وێنەو هاو شێوەوە.

٥- قیام و وەستانی خودا بۆ خۆی:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يا أيها الناس أنتم الفقراء إلى الله والله هو الغني الحميد﴾ فاگر/١٥.

واتە: ئەی خەڵکینە هەمووتان نیازتان بـە خوایە،و هـەر خوایـە بـێ نیـازو شیاوی حەمدو پەند.

و دەفەرموێت: ﴿ما أشهدهم خلق السماوات والأرض ولا خلق أنفسهم وما كنت متخذ المضلين عضدا﴾ الكهف/٥١.

واتە: لە کاتی بەدیهاتنی ئاسمانەکانو زەویدا حازرم نەکردنو هەروەها لە کاتی بەدیهاتنی خۆیان(حازرم نەکرد)، من لاڕێیان ناکەمە دەست یاری خۆم.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿إن الله يمسك السماوات والأرض أن تزولا﴾ فاطر/٤١.

واتە: بەڕاستی خوا ئاسمانەکانو زەوی رادەگرێ تا تێك نەچن (لە رێڕەوی خۆیان لا نەدەن).

﴿الله لا إله إلا هو الحي القيوم﴾ البقرة/٢٥٥.

واتە: ﷲ (زاتێکە داگری هەموو جۆرە سیفاتی کەماڵە) کە هیچ مەعبودێ نیە بێجگە لە ئەو کە زیندووو راوەستاو بە زاتی خۆیەتی.

لەمەشدا ئاماژەی وەستانی پەروەردگار دەگەیەنێت بۆ خۆیو پێداویستی نەبوونی بە دروستکراوەکانی، بەڵکو بەدیهێنراوان هەموو ئاتاجی خوداوەندن.

٦- تاك و تەنیایی (ﷲ):

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وقال الله لا تتخذوا إلهين اثنين إنما هو إله واحد فإياي فارهبون، وله ما في السماوات والأرض وله الدين واصبا أفغير الله تتقون، وما بكم من نعمة فمن الله ثم إذا مسكم الضر فإليه تجأرون﴾ النحل/٥١-٥٣.

واتە: و خوا فەرمانی داوە دوو مەعبود نەگرن، مەعبودی (ئێوە) تەنها یەکێکە، جا تەنیا لە من بترسن،و ئەوەی لە ئاسمانەکانو زەویدایە هی ئەوە،و دین (تاعەت) هەمیشە بۆ ئەوە، جا ئایا لە غەیری خوا دەترسن؟!و ئەوەی لە نازو نیعمەت هەتانە لە خواوەیە لە پاشان هەر کاتێ تووشی دەردو رەنجێك بوون، هاوار بۆ ئەو دەبەن.

و دەفەرموێت: ﴿لقد كفر الذين قالوا إن الله ثالث ثلاثة وما من إله إلا إله واحد وإن لم ينتهوا عما يقولون ليمسن الذين كفروا منهم عذاب أليم، أفلا يتوبون إلى الله ويستغفرونه والله غفور رحيم﴾ المائدة/٧٣-٧٤.

واتە: بە هەقیقەت کافر بوون کەسانێ کە وتیان: بەڕاستی خوا یەکێکە لە سێ خوا، (لە حاڵێکدا) مەعبودێ بێجگە لە خوای تاقانە (مەوجود) نیە،و ئەگەر دەست لەو قسانە هەڵنەگرن، عەزابی دەرداوی بە کەسانی لەوان کە کافر بوون دەگا، جا ئایا لای خوا تۆبە ناکەن (و لە گوناح کردن ناگەڕێنەوە)و داوای لێخۆشبوون لە خوا ناکەن؟و خوا غەفورو رەحیمە.

و دەفەرموێت: ﴿أم اتخذوا آلهة من الأرض هم ينشرون، لو كان فيهما آلهة إلا الله لفسدتا فسبحان الله رب العرش عما يصفون. لا يسأل عما يفعل وهم يسألون، أم اتخذوا من دونه آلهة قل هاتوا برهانكم هذا ذكر من معي وذكر من قبلي بل أكثرهم لا يعلمون الحق فهم معرضون، وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون﴾ الأنبياء/٢١-٢٥.

واتە: ئایا ئەوانەخوایانێکیان لە زەوی (بۆ خۆیان) هەڵبژاردووە کە ئەوانە (مردوو) دەژیێننەوە؟ ئەگەر لەئاسمانو زەوی خوایانێ غەیری(ﷲ) هەبووانە، فاسید دەبوون، سروشتی جیهان تێك دەچوو، جا پاكو بێ خەوشە خودا پەروەردگاری عەرش لە پەسنێ کە ئەوانە دەیکەن، لە کارێ کە دەیکا ناپرسرێ (و رەخنەی لێ ناگیردرێ)،و لە کاری ئەوان دەپرسرێو (رەخنە) دەگیردرێ، ئایا ئەوانە بێجگە لە خودا مەعبودگەلیان هەڵبژاردووە؟ بڵێ: بەڵگەتان بێننەوە، ئەمە قسەی ئەوانەیە کە لەگەڵ منن (و لە من فێر بوون)و قسەی کەسانێکە (پێغەمبەرانێکە) کەبەر لە من هەبوون، بەڵام زۆربەی ئەوانە حەق نازانن، جا لەبەر ئەمە (لەحەق رووسوڕێنەرن)،و ئێمە بەر لە تۆ هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردووە، مەگەر ئەوە کە وەحیمان پێ کردن کە بێجگە لە من مەعبودێکی دیکە نیە، جا کەوایە تەنیا من بپەرستن.

و خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قل لمن الأرض ومن فيها إن كنتم تعلمون، سيقولون لله قل أفلا تذكرون، قل من رب السماوات السبع ورب العرش العظيم، سيقولون لله قل أفلا تتقون، قل من بيده ملكوت كل شيء وهو يجير ولا يجار عليه إن كنتم تعلمون، سيقولون لله

قل فأنى تسحرون، بل أتيناهم بالحق وإنهم لكاذبون، ما اتخذ الله من ولد وما كان معه من إلـه إذا لذهب كل إله بما خلق ولعلا بعضهم على بعض سبحان الله عما يصفون، عـالم الغيـب والشهادة فتعالى عما يشركون﴾ المؤمنون/٨٤-٩٢.

واتە: بڵێ: زەوی‌و کەسانێ کە لەزەوی دان هی کێیە، ئەگەر دەزانن، (لە وەڵامدا) دەڵێن: هەمووی هی خوایە، بڵێ: ئایا ناهێننەوە بیر، بڵێ چ کەسێ فەرمانڕەوایی‌و حکومەتی هەموو شتێکی بە دەستە؟و بە بێ پەنایان پەنا ئەداو نیازیشی بە پەنادان نیە، ئەگەر بزانن، ئەڵێن: (هەموو ئەوانە) هی خوان، بڵێ: جا چلۆن ئێوە سیحرو جادو لێکراون بەڵام ئێمە هەقمان بۆ ئەوان هێناو بەڕاستی ئەوان درۆزنن، خودا مندالی بۆ خۆی هەڵنەبژاردووەو مەعبودێ تر لەگەڵ ئەودا نیە (کە ئەگەر وا بوایەو خوای تر لە گەڵی هەبوایە، لەو کاتە هەر یەکە لە خواکان خەریکی کاری مەخلوقی خۆی دەبوون‌و هەندێ بەسەر هەندێکدا بەرز دەبوونەوە، خوا لەو پەسنانەی کە دەیکەن پاک‌و بێخەوشە، کە بە دیارو نادیار ئاگادارە، جا ئەو لەوە بەرزترە کە هاوبەشی بۆ دابنێن.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قل الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى آلله خير أما يشركون، أمن خلق السماوات والأرض وأنزل لكم من السماء ماء فأنبتنا بـه حدائق ذات بهجة ما كان لكم أن تنبتوا شجرها أإله مع الله بل هم قوم يعدلون، أمن جعـل الأرض قرارا وجعل خلالها أنهارا وجعل لها رواسي وجعل بين البحرين حاجزا أإله مع الله بـل أكثرهم لا يعلمون، أمن يجيب المضطر إذا دعاه ويكشف السوء ويجعلكم خلفاء الأرض أإلـه مع الله قليلا ما تذكرون، أمن يهديكم في ظلمات البر والبحر ومن يرسل الرياح بشرا بـين يدي رحمته أإله مع الله تعالى الله عما يشركون، أمن يبدأ الخلق ثم يعيده ومن يرزقكـم مـن السماء والأرض أإله مع الله قل هاتوا برهانكم إن كنتم صادقين﴾ النمل/٥٩-٦٤.

واتە: بڵێ سوپاس تایبەتی خودایەو سەلام (درود) لەسەر بەندەکانی کە خۆی هەڵیبژاردووە، ئایا خودا باشترە یا بتگەلێ کە ئەیکەنە هاوبەشی، یا ئەو زاتەی کە

ئاسمانەکان‌و زەوی بەدیهێناو لە ئاسمانەوە باران بۆ بـاراندن، جـا بـە هـۆی ئـەو بارانـەوە باغ‌و بێستانی بە دیمەن‌و جوانمان بۆ شین کردن، لە حاڵێکدا کە ئێوە توانای شـین کردنـی دارەکەشتان نیە، ئایا مەعبودی دیکە لەگەڵ خودا هەیە؟ نا نیە، بەڵام ئەوانە هۆزێکن لە حەق لایان داوەو لا ئەدەن، یا کەسێ کە زەوی کردۆتە جێی قـەرار گرتـن‌و لـە نێـو ئـەودا چۆمی داناوەو کێوی پتەوی بۆ سازداوەو لە نێـوان دوو دەریـای (سـوێرو شـیرین) مـانیعی خۆڕسکی‌و تەبیعی (وزنی تایبەتی) داناوە (تا تێکەڵاو نەبم بەم حاڵە) ئایا مەعبودێ لەگەڵ خودا هەیە (هاوبەشی بێ)؟ نا نیە بەڵکو زۆربەی ئەوانە نەزان‌و (جاهیلن)، یـا کەسـێ کـە وەڵامی هەژاران ئەداتەوە، کاتێ هاواری بۆ بەری کەندو کۆسپی بۆ لادەبا،و ئێـوە دەکاتـە جێنشینی پێشینان لە ئەرزدا، ئایا مەعبودێ لەگـەڵ خـودا هەیـە، (نـا نیـە) خـودا بـەرزتر لەوەیە کە هاوبەشــی بـۆ دابنێـن، یـا کەسـێ کـە ئافـەرینیش دەس پـێ دەکـاو لـە پاشـان دەیانگێڕێتەوە،و کەسێ کە لە ئاسمان‌و زەوی رسق‌و رۆزیتان ئەدا، ئایا مــەعبودێ لەگـەڵ خودا هەیە؟ (نا نیە) بڵێ: بەڵگەتان بێنن ئەگەر راست بێژن؟.

و چەندان ئایەتی تر جگە لەمانە ئەوە دەردەخەن کە پەروەردگار تاک‌و تەنیایـە لـە زاتیدا، تاکە لە سیفاتیدا، تاکە لە کردارو رەفتارو هەڵس‌و کەوتیدا، هیچ پەروەردگارێکی تر نیە جگە لە ئەو،و هیچ خوایەکی تریش نیە جگە لە ئەو.

٧- توانای (اللَّهُ)ی مەزن:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يا أيها الناس إن كنتم في ريب من البعث فإنا خلقنـاكم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ثم من مضغة مخلقة وغير مخلقة لنبين لكم ونقر في الأرحام ما نشاء إلى أجل مسمى ثم نخرجكم طفلا ثم لتبلغوا أشدكم ومنكم من يتوفى ومنكم من يرد إلى أرذل العمر لكيلا يعلم من بعد علم شيئا وترى الأرض هامدة فإذا أنزلنا عليها الماء اهـتزت وربت وأنبتت من كل زوج بهيج، ذلك بأن الله هو الحق وأنه يحيي الموتى وأنه على كل شيء قدير، وأن الساعة آتية لا ريب فيها وأن الله يبعث من في القبور﴾ الحج/٥-٧.

واتە: ئەی خەڵکینە! ئەگەر لە زیندوو بوونەوە دڕدۆنگن، جا (سەرنجی ئەمە بدەن) بەڕاستی ئێمە ئێوەمان لە خاك بەدیهێنا، لە پاشان لە نوتفەو دوای ئەوە لە خوێنی مەییو، لە پاشان لە گۆشتی جەویو کە هەندێ تەواوەو بڕێکیش ناتـــەواوە، (مەبەست ئەمەیە) تا بۆتان روون بکەینەوە (کە بەسەر هەر شتێکدا تواناین)،و هەر پزێك کە بمانەوێ لە پزدانـدا تا ماوەیەکی دیاری کراو رایدەگرین (و ئەگەر بشمانەوێ بەری پێدەخەین)، لـە دواییدا بـە وێنەی زارۆك (کچ یا کوڕ) دەتان هێنینە دەرێ، جا ئامانج ئەمەیە کە پـێ بگـەنو بلوغتـان ببێ،و (لەم نێوەدا) هەندێکتان دەمرنو هەندێکیشتان ئەوەندە عومـر دەکـەن تـا دەگەنـە ئەو پەڕی پیری، بە جۆرێکی وا کە لە زانستو زانینی خۆتان شتێکتان وەبیر نایەتەوە، (لە لایەکی دیکەوە لە زستاناندا) زەوی ویشكو بێ گیـان دەبینـی، جـا کاتـێ بـارانی بەسـەردا دەبارێنین، دەبزوێو بە جوڵە دەکەوێو هەڵ دەدا،و لە هەموو هاولفەکان گیایـەکی جـوان دەروێنـێ ئەمـە لەبـەر ئەوەیـە کـە بزانـن خـوا هەقـــەو مردووەکـان زینـــدوو دەکاتـــەوە،و دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە،و بـە هەقیقـەت رۆژی بـەرێ دێو شـکی تێـدا نیـەو بەڕاستی خوا هەموو ئەو کەسانەی کە لە قەبردان زیندوویان دەکاتەوە.و دەفەرموێت ﴿مـا أشهدهم خلق السماوات والأرض ولا خلق أنفسهم وما كنت متخـــذ المضلـــين عضـــدا﴾ الكهف/٥١. واتە: لە کاتی بەدیـهاتنی ئاسمانـەکانو زەویـدا حـازرم نـەکردنو هـەروەها لـە کاتی بەدیهاتنی خۆیان(حازرم نەکرد)، من لاڕێیان ناکەمە دەست یاری خۆم.

و دەفەرموێت: ﴿ولقد خلقنا السماوات والأرض وما بينهما في ستة أيام وما مسنا من لغوب﴾ ق/٣٨.

واتە: و بە هەقیقەت ئێمە ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی لەنێوان ئەواندایە لـە شـەش رۆژ (دەوران)دا خولڵاندمانو رەنجوماندوو بوونیشمان پێ نەگەیی.

و دەفەرموێت: ﴿وهو الذي مرج البحرين هذا عذب فرات وهذا ملح أجاج وجعـل بينهما برزخا وحجرا محجورا، وهو الذي خلق من الماء بشرا فجعله نسبا وصهرا وكان ربـك قديرا﴾ الفرقان/٥٣-٥٤.

واتە: ئەوە كە دوو دەریای لە كەناری یەك(وەك نیـوە تێكـەڵاو) دانـاوە، یـەكێكیان زۆر خۆشەو ئەوی تریان سوێرو تاڵو داغو تفتەو لە نێـوان ئـەواندا پەردەیـەكی دانـاوە(تـا تێكەڵ یەك نەبن، دەڵێی بـە یـەك دەڵێـن:) بـەدوور بـەو خـۆم لیٚ لادە، ئـەوە كـە لـە ئـاوی (مرۆڤ) ئینسانی بەدیهێناوەو ئەوی كردۆتە دوو بەرە(پیاوو ژن)،و پەروەردگارت هەمیشە توانایە.

و دەفەرموێت: ﴿ألم تر أن الله يزجي سحابا ثم يؤلف بينه ثم يجعله ركاما فترى الـودق يخرج من خلاله وينزل من السماء من جبال فيها من برد فيصيب به من يشاء ويصرفه عن من يشاء يكاد سنا برقه يذهب بالأبصار، يقلب الله الليل والنهار إن في ذلك لعبرة لأولي الأبصار، والله خلق كل دابة من ماء فمنهم من يمشي على بطنه ومنهم من يمشي على رجلين ومنهم من يمشي على أربع يخلق الله ما يشاء إن الله على كل شيء قدير﴾ النور/٤٣-٤٥.

واتە: ئایا نەتدی كە خوا بە ئارامی پەڵە هەورەكان لیٚ ئەخورِیٚ، لـە پاشـان لـە نێـو ئەواندا پێوەند سـاز ئـەداو لـە پاشـان لەسـەر یـەك كەڵەكـەیان دەكـا، لـەم حاڵـەدا دڵۆپـە بارانەكان دەبینی كە لە لابەلای ئەوە دێتە دەرێو بیەوێ بەمە زیـانی پـیٚ دەگەیـەنیٚ هـەر كەسیش كە بیەوێ ئەم زیانەی لەسەر لا دەبا، نێزیكـە گرشـە گرشـی بـەرقی ئـەوە (پەڵـە هەورەكان) چاویان ببا (و لە كاریان بخا)، خوا شەوو رۆژ دەگۆرِیٚ (یەكیان كـورتو ئـەوی تریان درێژ دەكاتەوە یا گەرماو سەرماو شتی تـر لـە شـەوو رۆژدا بـەدی دێنـیٚ)، بەڕاسـتی لەمەدا پەندیـٚك بۆ خاوەن ئاقڵان هەیە،و خوا هەر خزۆكو جوڵندەیەكی لە ئاو بەدیهێناوە، جا هـەندیٚ بـە زگ دەخشـێن، هـەندیٚ لەسـەر دوو پـیٚ دەڕۆنو هـەندیٚ لەسـەر چوار پـیٚ دەڕۆن، خوا هەچی بیەوێ خەڵقی دەكا، بەڕاستی خوا دەسـەڵاتی بەسـەر هـەموو شـتێكدا هەیە.

و چەندان ئایەتی تر بەڵگەن لەسەر گەورەیی توانای پـەروەردگاری بـەرزو پـیرۆز،و سەراسیمەیی گەورەییو مەزنی.

٨ ویستی خودا:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إنما أمره إذا أراد شيئا أن يقول لـــــه كـــن فيكـــون﴾ يس/٨٢.

واتە: بەڕاستی فەرمانی ئەم ئەوەیە کە هەر کاتێ بیەوێ شتێ بەدی بهێنێ پـێ‌ی دەڵێ: ببە، جا بێ درەنگ دێتە دی.

و دەفەرموێت: ﴿وإذا أردنا أن نهلك قرية أمرنا مترفيها ففسقوا فيها فحـــق عليـــها القول فدمرناها تدميرا﴾ الإسراء/١٦.

واتە: و هەر کاتێ بمانەوێ شارو دێیەك لە ناو بەرین لە سەرەتاوە فەرمانی خۆمـان بۆ مووترەفین (ماڵدارانی لە خوا بێ خەبەر) بەیان کرد، جا نا فەرمانی(فەسادیان) کـرد، جـا شیاوی سزادانیان پەیا کرد، جا بە توندی ئەوانە دەکوتین.

و خوای گەورە لـە بەسـەرهاتی خضـر لەگـەڵ موسـا پێغەمبـەردا (علیـهما السـلام) دەفەرموێت: ﴿فأراد ربك أن يبلغا أشدهما ويستخرجا كنزهما رحمة من ربك وما فعلته عـــن أمري ذلك تأويل ما لم تستطع عليه صبرا﴾ الكهف/٨٢.

واتە: جا پـەروەردگارت ویسـتی بگەنـە تەمـەنی بلوغو گەنجەکـەیان بێننـە دەرێ، ئەوە رەحمەتێ بوو لە پەروەردگارتەوە (بۆ ئەوان) من لەخۆمەوە ئەو کارەم نەکردو ئەمـە رازی ئەو کارانە بوو کە تۆ تا بشتت لەسەر ئەوان نەهێنا.

و دەفەرموێت: ﴿يريد الله ليبين لكم ويهديكم سنن الذين من قبلكم ويتوب عليكـــم والله عليم حكيم، والله يريد أن يتوب عليكم ويريد الذين يتبعون الشهوات أن تميلوا ميـــلا عظيما، يريد الله أن يخفف عنكم وخلق الإنسان ضعيفا﴾ النساء/٢٦–٢٨.

واتـە: خـوا ئەیـەوێ (رێگـای بەختـەوەری) بـۆ ئێـوە روون بکاتـــەوەو بـــەرەو رێو رەوشـتی (دروسـتی) پێشـینان رێنوێنیتـان بکـاو تۆبـەتان قـــەبووڵ بکـا،و خـــوا عـــەلیمو حەکیمە،و خوا ئەیەوێ تۆبەتان لێ قەبووڵ بکا (تـا لـە لارێ لاتـان بـدا)،و کەسـانی کـە بـە دوای دامرکاندنی ئارەزووەکانی نەفسانیدا ئەڕۆن، ئەیانەوێ بە تـەواوی ئێـوە لاڕێو خـوار

بن، خوا ئەیەوێ کارتان بۆ ئاسان بکا، (چونکە) ئینسان لە راسـت ئـەویندا، زەعیـفو بـێ هێز خولقێندراوە.

جگە لەمانەش چەندان ئایەتی پیرۆزی تر ئاماژەی چەسپانی ویستی خـوای گـەورە دەکەن،و ویستی ئەو لەسەر هەموو ویستو تواناو خواستێکەوەیە: ﴿وما تشــاءون إلا أن يشاء الله رب العالمين﴾ التكوير/٢٩.

واتە: و ئێوە ناتانەوێ مەگەر (ئەوەی کە) خوا بیەوێ کە پەروەردگاری جیهانیانە.

٩ زانستی خوای گەورە:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿الحمد لله الذي له ما في السماوات وما في الأرض ولــه الحمد في الآخرة وهو الحكيم الخبير، يعلم ما يلج في الأرض وما يخرج منها وما يــنزل مــن السماء وما يعرج فيها وهو الرحيم الغفور﴾ سبأ/١-٢.

واتە: هەموو سـتایش بـۆ خوایـە کـە هـەرچی لـە ئاسمانـەکانو هـەرچی لـە زەویدایـە تایبەتی ئەوە،و لەو دونیاش ستایش بەوەو هەر ئەویشـە حەکیمو ئاگا، هەرچی بـە زەویـدا رۆچێو هەرچی لە زەویدا بێتە دەرێ هەرچی کە لە ئاسمان بێتە خوارێو هەرچی بە ئاسماندا هەڵگەڕێ دەیزانێ،و ئەو دڵاواو لێبوورە.

و دەفەرموێت: ﴿يعلم ما في السماوات والأرض ويعلم ما تسرون وما تعلنــون والله عليم بذات الصدور﴾ التغابن/٤.

واتە: هەرچی لە ئاسمانــەکانو زەویدایـە دەزانـێ،و بـەوەی ئەیشـارنەوەو ئاشـکرای دەکەن ئاگایەو خوا ئەوەی لە نێو دڵو دەرووندایە دەزانێ.

و خوای گەورە لە بەسەرهاتی لوقماندا لە ئامۆژگاری کوڕەکەیدا دەفەرموێت: ﴿يــا بني إنها إن تكن مثقال حبة من خردل فتكن في صخرة أو في السماوات أو في الأرض يأتِ بهــا الله إن الله لطيف خبير﴾ لقمان/١٦.

واتە: ئەی كوڕە چكۆلەكەم! ئەگەر بە ئەندازەی دەنكە ئالەتێك (كردەوەی چاك یا خراپ) لە نێو دڵی بەردا یا لە گۆشەیەك لە ئاسمانەكانو زەویدا هەبێ، خوا لە (ڕۆژی بەرێدا) دەی هێنێتە حیساب، بەڕاستی خوا وردبینو ئاگادارە.

وخوای گەورە لە بەسەرهاتی نێوان شوعەیبو خێڵەكەیدا دەفەرموێت: ﴿قال الملأ الذين استكبروا من قومه لنخرجنك يا شعيب والذين آمنوا معك من قريتنا أو لتعودن في ملتنا قال أولو كنا كارهين، قد افترينا على الله كذبا إن عدنا في ملتكم بعد إذ نجانا الله منها وما يكون لنا أن نعود فيها إلا أن يشاء الله ربنا وسع ربنا كل شيء علما على الله توكلنا ربنا افتح بيننا وبين قومنا بالحق وأنت خير الفاتحين﴾ الأعراف/٨٨-٨٩.

واتە: ئەشرافی هۆزی، ئەوانەی كە خۆیان بە زل ئەزانی، وتیان: ئەی شوعەیب! بێ شك كە تۆو ئەوانەی بڕوایان بە تۆ هێناوە لە ئاوایی خۆمان دەریان ئەكەین یان ئەبێ بگەڕێنەوە سەر ئایینی ئێمە، وتی: ئای هەر چەند پێشمان خۆش نەبێ؟!، ئەگەر ئێمە بگەڕێینەوە سەر ئایینی ئێوە، دوای ئەوەی خوا لەوەی ڕزگاری كردووین، بە حەقیقەت درۆمان بە دەم خواوە كردووە،و شیاو نیە كە ئێمە بگەڕێینەوە سەر ئەوە، مەگەر خوایێ كە پەروەردگارمانە بیەوێ، ئاگاداری پەروەردگارمان هەموو شتێكی داگرتووە، تەنیا پاڵپشتمان بە خودایە، ئەی پەروەردگاری ئێمە، گرێ بوچكەی نێوان ئێمەو ئەوان بەحەق بكەوە (و داوەریمان بكە)،و هەر تۆ چاكترین (داوەرو) گرێ كوێرە كەرەوەی.

و دەفەرموێت: ﴿ألم تر أن الله يعلم ما في السماوات وما في الأرض ما يكون من نجوى ثلاثة إلا هو رابعهم ولا خمسة إلا هو سادسهم ولا أدنى من ذلك ولا أكثر إلا هو معهم أين ما كانوا ثم ينبئهم بما عملوا يوم القيامة إن الله بكل شيء عليم﴾ المجادلة/٧.

واتە: ئایا نەتزانیوە كە بەڕاستی خوا ئەوەی لە ئاسمانەكانو زەویدایە ئەی زانێ، هیچ كاتێ سێ كەس پێكەوە سرتە ناكەن مەگەر ئەوەی كە خوا چوارەمینیانەو هیچ دەمێ پێنج كەس پێكەوە بە سرتە قسە ناكەن مەگەر ئەوەی كە خودا شەشەمینیانە،و نە كەمترو نەزیاتر لەوە، مەگەر ئەوەی كە خوا لەگەڵیانە، لە هەركوێ بن، لە پاشان ئەوان

لەو كارەی كە كردوویانە لە ڕۆژی قیامەت ئاگاداریان دەكا، بەڕاستی خوا بـە هـەموو شـتێ زانایە.

و دەفەرموێت: ﴿وما تكون في شأن وما تتلو منه من قرآن ولا تعملون من عمـــل إلا كنا عليكم شهودا إذ تفيضون فيه وما يعزب عن ربك مــــن مثقـــال ذرة في الأرض ولا في السماء ولا أصغر من ذلك ولا أكبر إلا في كتاب مبين﴾ يونس/٦١.

واتە: لە هیچ حاڵو (ئەندێشەیەكدا) نینو هیچ بەشێ لە قورئـان ناخوێننـەوەو هیـچ كردەوەیەك ناكەن، مەگەر ئـەوە كـە ئێمـە بەسـەرتاندا چاودێرین، لـەو دەمـەیگە دەچنـە نێوی (نێو ئەو كارە)و هیچ شـتێ لـە زەویو لـە ئاسمـاندا لـە پـەروەردگارت ون نابێ، بـە ئەندازەی تۆزقاڵێك نە بچكۆلەتر لەوە نە گەورەتر لەوە، مەگەر ئەوەی (هەموو ئەوانـە) لـە كتێبی ئاشكراكەرەوەدا هەیەو نووسراوە.

و چەندان ئایەتی تر بەڵگەن لەسەر بەرفراوانی زانستی خوای گـەورەو پـەی بردنـی بە هەموو شتێك، هەرچەندە كەم بێت یان زۆر، ورد بێت یان گەورە.

١٠- ژیانی خوای گەورە:

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿الله لا إله إلا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له مـا في السماوات وما في الأرض﴾ البقرة/٢٥٥.

واتە: ﷲ (زاتێكە داگری هـەموو جـۆرە سـیفاتی كەمالـە) كـە هیـچ مـەعبودێ نیـە بێجگە لە ئەو كە زیندووو ڕاوەستاو بە زاتی خۆیەتی، هیچ كاتێ وەنـەوزو (چـۆرت)و خـەو دایناگرێ (و چاولێكنانێك لە تەگبیری جیهان غافڵ نیە)، هەر بۆ ئەوە، ئەوەی لە ئاسمانو زەوی دایە.و دەفەرموێت ﴿الم، الله لا إله إلا هو الحي القيوم، نزل عليك الكتـــاب بـــالحق مصدقا لما بين يديه وأنزل التوراة والإنجيل، من قبل هـــدى للنـــاس وأنـــزل الفرقـــان﴾ آل عمران/١-٤. واتە: ئەلف، لام، میم، (ﷲ) زاتێكی وایە كە بێجگـە لـەو مـەعبودێ تـر نیـە، هەر ئەویشە زیندووی پایەدار، ئەم كتێبەیی (قورئانی) بە هەق بۆ تـۆ نـاردووە، لەبـەرا بـۆ

ڕێنوێنی خەڵك (تەورات و ئینجیلی ناردووە) وفورقانی (کە جیاکەرەوەی هەق نە ...
ناردووە.

و دەفەرموێت: ﴿الله الذي جعل لكم الأرض قرارا والسماء بناء وصوركم فأحسن صوركم ورزقكم من الطيبات ذلكم الله ربكم فتبارك الله رب العالمين، هو الحي لا إله إلا هو فادعوه مخلصين له الدين الحمد لله رب العالمين﴾ غافر/٦٤-٦٥.

واتە: خودا زاتێکە زەوی بۆتان کردۆتە جێی ئارام گرتن و ئاسمانیشی (وەکو میچێ لە بان سەرتانەوە) ڕاگرتووە، و وێنەی کێشاون، جا جوانیشی کێشاوە، و لە شتی پاك و خاوێن ڕزق و ڕۆزیشی پێداون، ئەمەیە خوای پەروەردگارتان. جا پاك و بێ خەوشە پەروەردگاری جیهانیان، هەر ئەوە زیندوو، مەعبودێ بێجگە لەو نیە، جا ئەو بانگ بکەن لە حاڵێکدا کە خاڵیسانە عیبادەتی دەکەن، حەمد هەموو تایبەتی خودایە کە پەروەردگاری جیهانیانە.

و چەندان ئایەتی تر هەن بەڵگەن لەسەر ئەوەی خوای گەورە خاوەنی سیفەتی ژیانێکی تەواوە، کە هیچ تەواویەکی تر لەسەرییەوە نیە.

١١-١٢- بیستن و بینینی کردگار:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قد سمع الله قول التي تجادلك في زوجها وتشتكي إلى الله والله يسمع تحاوركما إن الله سميع بصير﴾ المجادلة/١.

واتە: بە هەقیقەت خوا قسەی ئەو ژنەی بیست کە لە بارەی مێردەکەیەوە دەمەقاڵەی لەگەڵ تۆدا دەکردو لای خوا شکایەتی ئەکرد (و خوا دادخوازی ئەوی وەرگرت)، خوا وتووێژتان دەبیستێ، بەڕاستی خوا بیسەرو بینایە (لە بابەت (خُولَة) لە هۆزی خەزرەج خێزانی ئەوسی کوڕی صامت نازل بوو) ئیمام فەخری رازی روح المعاني في ظلال.

و دەفەرموێت: ﴿أرأيت الذي ينهى، عبدا إذا صلى، أرأيت إن كان على الهدى، أو أمر بالتقوى، أرأيت إن كذب وتولى، ألم يعلم بأن الله يرى﴾ العلق/٩-١٤.

واتە: ئای دیتت ئەو کەسەی کە بەرگری دەکرد، لەبەندەیێ، کاتێ نوێژی دەکرد، چ دەبینی کە ئەو پیاوە لەسەر هیدایەت بێو رێنوێن کراو بێ، یا بە خۆپاراستن فەرمان بـدا، ئایا رەئیت چییە ئەگەر بە درۆی دابنێو روو بسـورێنێ، ئایا نـەیزانیوە کـە بەڕاسـتی خـوا دەیبینێ.

و خوای گەورە بە موساو هارون دەفەرموێت کاتێك ناردنی بۆ لای فیرعەون: ﴿اذهبا إلى فرعون إنه طغى، فقولا له قولا لينا لعله يتذكر أو يخشى، قالا ربنا إننا نخـــاف أن يفـــرط علينا أو أن يطغى، قال لا تخافا إنني معكما أسمع وأرى﴾ طه/٤٣-٤٦.

واتە: بچنە لای فیرعەون، بەڕاستی (توغیانی کردووەو) خۆی قەف کردووە، جـا بـە نەرم نیانی قسەی لەگەڵدا بکەن، بەڵکو بییر بکاتەوە (و پەند بگرێ) یا (لە خوا) بترسـێ، (موساو هارون) وتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە! لەمە دەترسێین کە لێمان پێش بکەوێو مۆڵەتی راگەیاندنمان پێ نەدا یا سەرپێچی بکا، فەرمووی: مەترسن، من لەگەڵتانم، (هەموو شتێك) دەبیسمو دەی بینم.

و دەفەرموێت: ﴿يعلم خائنة الأعين وما تخفي الصدور، والله يقضي بـــالحق والذيـــن يدعون من دونه لا يقضون بشيء إن الله هو السميع البصير﴾ غافر/١٩-٢٠.

واتــە: خیانــەتی چاوەکــان (چاوپیســەکان)و ئــەوەی کــە لــە دڵو دەروونیــاندا شاردراوەتەوە(خوا) پێی ئەزانێ،و خوا بە هەق داوەری ئەکا،و کەسانێ (بتگەلێ) بێجگە لەو بانگی دەکەن ناتوانن هیچ داوەری بکەن، بەڕاستی هەر خوا بیسەرو بیینایە.

وچەندان ئایـەتی تـر هـەن بەڵگــەن لەســەر وەســف کردنــی خــوای گــەورە بــە سیفەتەکانی بیستنو بینین.

۱۳- وتەو قسەی کردگار:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وكلّم الله موسى تكليماً﴾ النساء/١٦٤.

واتە: و خوا بە هەقیقەت لەگەڵ موسادا قسەی کرد.

و دەفەرموێت: ﴿أفتطمعون أن يؤمنوا لكم وقد كان فريق منهم يسمعون كلام الله ثم يحرفونه من بعد ما عقلوه وهم يعلمون﴾ البقرة/٧٥.

واتە: (ئەی موسڵمانان) ئایا چاوەڕوانی ئەکەن (ئاواگەلێ) بە ئێوە بڕوا بهێنن، یا وەکو هەندێ لەوانەی قسەی خوا ئەبیسنو دوای تێگەیشتن، لە واتاکانی ئەویان ئەگۆڕێ کەچی ئەشیان زانێ.

و دەفەرموێت: ﴿وإن أحد من المشركين استجارك فأجره حتى يسمع كلام الله ثم أبلغه مأمنه﴾ التوبة/٦.

واتە: و ئەگەر یەکێ لە موشریکان پەنای بە تۆ هێنا، پەنای بدە تا قسەی خوا ببیسێ(و بیری لێ بکاتەوە)، لە پاشان ئەو بە جێگای هێمن بگەیێنە، چونکە ئەوان هۆزێکی نەزانن.

و چەندان ئایەتی تریش کە بەڵگەی وەسفدارێتی پەروەردگاری تاکو تەنیان بە سیفەتی قسەکردنو ئاخافتن.

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا، خۆی بە زۆر ناوی تر ناو بردووە، جگە لەوانەی باسمان کردن، لەو ئایەتانەی باسی ناوەکانی خوای گەورە دەکات:

﴿هو الله الذي لا إله إلا هو عالم الغيب والشهادة هو الرحمن الرحيم، هو الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر سبحان الله عما يشركون، هو الله الخالق البارئ المصور له الأسماء الحسنى يسبح له ما في السماوات والأرض وهو العزيز الحكيم﴾ الحشر/٢٢-٢٤.

واتە: ئەو خوایە کە مەعبودی تر بێجگە لەو نیە، هەر ئەوە دانای نهێنو ئاشکرا، هەر ئەویشە بەخشەرو دڵاوا، هەر ئەو خوایە کە مەعبودی تر بێجگە لەو نیە، فەرمانڕەوایە، پاکە (لە عەیب)و ئەمنیەت دەرە، پارێزەرە، زاڵە، خاوەن شکۆیە، ئەو شیاوی گەورەییە، لە هەر شتێ کە ئەیکەنە هاوبەشی پاکو بەرییە، هەر ئەو خوایە خولقێنەری بێ وێنە،

دیمەن دەرە، هەر بۆ ئەوە ناوی چاکو شیاو، هەرچی لە ئاسمانــەکانو زەویـدان بێخەوشـی ئەو دەڵێن،و هەر ئەویشە عەزیزو حەکیم.

و دەفەرموێت: ﴿سبح اسم ربك الأعلى﴾الأعلى/١.

واتە: ناوی پەروەردگاری بەرزو گەورەی خۆت بە پاکی ببە.

و دەفەرموێت: ﴿فسبح باسم ربك العظيم﴾ الواقعة/٧٤.

واتە: جا کە وایە نێوی پەروەردگاری گەورەت بە بێ خەوشی بڵـێ (و خـوا بـە پـاك بزانە).

لەم بارەیەوە ئایەت زۆر هەن، وەك چۆن لەسەر زاری پێغەمبـەرەوە ﷺ زۆر نـاوی تر هاتوون، وەکو فەرموودە راستەکان ئاماژەی پـێ دەکـەن، -چونکـە پێغەمبـەر ﷺ لـە هەموو کەسێك زیاتر زاتـی پـەروەردگاری ناسـیوە- لەوانـە ((**لله تسعة وتسعون اسماً، مائة إلا واحداً، لا يحفظها أحدٌ إلا دخل الجنة، وهو وتر يحب الوتر**)) بوخـاریو موسلیم ریوایەتیان کردووە، و لە ریوایەتێکی تردا: ((**من أحصاها**)) هـاتووە، تورمذیش بـەم جۆرە ریوایـەت دەکـاو ئەمەشـی بۆ زیاد دەکات: ((**هو اللّٰه الذي لا إله إلا هو، الرحمن، الرحيم، الملك، القدوس، السلام، المؤمن، المهيمن، العزيز، الجبار، المتكبر، الخالق، الباريء، المصور، الغفار، القهار، الوهاب، الرزاق، الفتاح، العليم، القابض، الباسط، الخافض، الرافع، المعز، المذل، السميع، البصير، الحَكَم، العدل، اللطيف، الخبير، الحليم، العظيم، الغفور، الشكور، العلي، الكبير، الحفيظ، المقيت، الحسيب، الجليل، الكريم، الرقيب، المجيب، الواسع، الحكيم، الودود، المجيد، الباعث، الشهيد، الحق، الوكيل، القوي، المتين، الولي، الحميد، المحصي، المبديء، المعيد، المحيي، المميت، الحي، القيوم، الواجد، الماجد، الواحد، الصمد، القادر، المقتدر، المقدم، المؤخر، الأول، الآخر، الظاهر، الباطن، الوالي، المتعالي، البَرّ، التواب، المنتقم، العفو، الرؤوف، مالك الملك، ذو الجلال والإكرام،**

المقسط، الجامع، الغني، المغني، المانع، الضار، النافع، النور، الهادي، البديع، الباقي، الوارث، الرشيد، الصبور))

ئەم نۆهەدو نۆ سیفەتەش هەموو ئەوانە نین کە لەمەڕ ناوەکانی خوداوە هاتوون، بەڵکو فەرموودەی تر هەیە کە سیفەتی زیاتری تێدایە، بۆ نموونە لە گێڕانەوەیەکی تری فەرموودەکەی رابوردوودا هاتووە: ((**الحنان، المنان، البديع**)) هەروەها ئەم ناوانەش لە ناوەکانی خودادا باس کراون: (المغيث، الكفيل، ذو الطول، ذو المعارج، ذو الفضل، الخلاق).

ئەبو بەکر بن ئەلعەرەبی لە راڤەی تورمذیدا لە هەندێ لە زاناکانەوە دەگێڕێتەوە: لە قورئانو سوننەتەوە هەزار ناوی خوای گەورەی کۆکردۆتەوە، هەروەها خاوەنی (القصد المجرد) هەمان مەبەستی گوتووە، (شەوکانی)ش لە (تحفة الذاكرين)دا ئاماژەی بەمە داوە، پاشان دەڵێت (تێرو تەسەلترین فەرموودە کە ناوەکانی ژماردبێ، ئەمەی رابوردوو بوو، هێندەی پێویستی تێدایە) جا بەو پێوەرەی هەموو ناوێك لە ناوەکان پیرۆزن، و سیفەتێ لە سیفەتەکانی خوداوەند دەردەخەنو تەعبیریان دەکەن، ئەوا هەر ناوێ لەم ناوانە ! یان بەڵگەیە لەسەر سیفەتی کەمالو تەواوێتی، یان لەسەر سیفەتی هەبوونی –وجودی، یاخود سیفەتی سَلـب ، یان لەسەر سیفەتی کاروفرمان (فعل)، سەرچاوەی هەموو ئەو سیفەتو ناوانەش بۆ سیازدە سیفەت دەگێڕدرێنەوە کە لە برگەکانی پێشوودا باسمان لێوە کردن، ئەوانەش سەری هەموو سیفەتی کردارەکانو سلبو کەمال وجودو ماناکانن (المعانی). أهـ

جارێکی تریش پێمان خۆشە کە دوپاتی بکەینەوە کە بەدیهێنەر بەدێهاتوو نیە، خوای گەورە لەهیچ شتێکدا بە دروستکراوەکانی ناچێت:

﴿ليس كمثله شيء وهو السميع البصير﴾ الشورى/١١.

واتە: شتێك بە وێنەی خوا نیە،و هەر ئەویشە ژنەواو بینا.

و لە بنەماکانی گومڕایی ئادەمیزاد لە سـۆنگەی ئیعتقـادو بڕوابوونـەوە ئەوەیە کـە بڕوایان بە لێـك چوونـی خـودا بێـت لەگـەڵ بەدیهاتووەکان، خـوای گـەورەش لـە قورئـانی پیرۆزدا وەڵامی ئـەم بیروبۆچوونانـەی داوە تـەوە، بـۆ نموونـە یەهودییـەکان وایان دادەنـا خوای گەورە بوونــەوەرانی بەدیهێناوە،و لـە ڕۆژی حەوتـەمدا دوای شـەش ڕۆژ بەدیهێنان، پشـوویداوە –ئەمـەش جۆرێکـە لـە لێـك چوانـدن– خـوای گـەورەش وەڵامیـان دەداتـەوەو دەفەرموێ:

﴿ولقد خلقنا السماوات والأرض وما بينهما في ستة أيام وما مسنا مـــن لغـــوب﴾ ق/٣٨.

واتە: و بە هەقیقەت ئێمە ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی لەنێوان ئەواندایە لـە شـەش ڕۆژ (دەوران)دا خوڵقاندمانو ڕەنجو ماندوو بوونیشمان پێ نەگەیی.

مانای ئاسمانەکانو زەمینو ئەوەی نێوانیشیانمان دروست کردن لە شەش ڕۆژدا بێ ماندوو بوون، خوای گەورە وەڵامی گاورەکانیش دەداتەوە کە دەڵێن پەروەردگار لە چەند بەشێك پێکهاتووەو هەندێ لە بەندەکانی بەشێکن لەو، لە وەڵامیاندا دەفەرموێ:

﴿وجعلوا له من عباده جزءاً إن الإنسان لكفور مبين﴾ الزخرف/١٥.

واتە: و بۆ خـوا لـە نێـو بـەندەکانیدا منداڵیـان دانـا، بەڕاسـتی مـرۆڤ ناسپاسـێکی ئاشکرایە.

جامرۆڤی موسڵمان تەنیا ئەوەی خوای گەورە بڕیار ئەدات کە بۆ خۆی بڕیاری داوە سەبارەت ناوو سیفاتەکانی، خـوای گـەورەش بـە جۆرێـك پـاك رادەگـرێ وەك چـۆن خـۆی ناساندووە لەسەر زوبانی پێغەمبەرەکەیەوە: ﴿سبحان الله عمـــا يصفـــون، إلا عبـــاد الله المخلصين﴾ الصافات/١٥٩-١٦٠.

واتە: خوا لەو تەوسیفەی ئەوان دەیکەن پاكو بێخەوشە، مەگـەر بـەندەکانی پـاکی خوا.

خوای گەورە هەبووو ئامادەیەو هیچ شتێکیش بە بوونی ئەو ناکات، بیینایـەو هیـچ بیینابییەکیش پـێی نـاچێت، بیسـەرەو هیچ بیسـتنێك پـێی ناکـات، هـەموو سـیفاتەکانی تریشـی هـەر بـەم جۆرەن، ئێمـەش هـەر ئـەوەندە سـەبارەت خوداوە دەزانـین کـە لـە قورئانەکەیدا یان لەسەر زاری پێغەمبـەرەوە، خـوای گـەورە خـۆی پـێ ناسـاندووین. و لـە نێوان ئایەتـەکانی قورئانیشـدا هیـــچ ناتــەبایی‌و دژ یەکییـــەك نیـــە. هـــەروەها سـوننەتە راستەکانی پێغەمبەریش ﷺ هەر بە هەمان جۆرن، بەڵکو هــەر یەکـەیان راڤـەی ئـەوی تـر دەکات، هەر یەکەشیان هەندێکی وەسف دەکات، بە جۆرێکیش پەروەردگار دەناسـین کـە سـەرجەم زانیارییـەکانی هـەردووکیان کۆبکەینـەوە، بـەبێ ئـــەوەی وا تێبگــەین قورئـــان‌و سوننەت لەگەڵ یەکدا ناتەباو ناکۆك بن.

هەر وەك چۆن حەز ناکەین زیاد لە خۆو تەکەلوف بکەین لە تێگەیشتنی دەقەکان‌و توندڕەوی‌و ستەم نەکەین، بەڵکو تەنانەت حەز ناکەین لە باسێکدا ڕۆبچین کە پـەیوەندی بە زاتی خوداوەندەوە هەبێت، تەنیا ئەوەندە نـەبێت کـە سـوود بـە بڕواکـەمان بگەیـەنێ‌و گەردن کەچی‌و پاك بوونەوەیمان پێ ببەخشـێ، لـەم بارەشـەوە بیروباوەڕەکـەمان سـادەو سانایە، کۆین لەسەری‌و کەس نکۆڵی ناکات، خوای گەورە بوونی هەیەو هیچ شـتێکیش بـە بوونی ئەو ناکات، بیسەرەو هیچ شتێکیش بـە بیسـتنی ناکـات، دەبینـێ وهیـچ شـتێك بـە بینینـی ئـــەو نـــاچێت،و راگـــیربووە (مُسْـــتَوٍ) بـــەو واتایـــەی کـــە راگـــیربوون (الإِسْـــتِواء) دەیگەیـەنێت، هیـچ شـتێکیش وەك راگـیر بوونـی نیـە، و نزیکـەو هیـچ شـتێکیش وەك نزیکییەکەی نیە، هەر بەم جۆرەش هەموو ناوو وەسفێکی پەروەردگار کە زاتـی خـۆی پـێ وەسف کردووە....

﴿ولا يحيطون به علماً﴾ طه/١١٠.

واتە: بەڵام ئەوان توانا(احاطە)یان بەسەر (زانستی) ئەودا نیە.

ئەدەبی هـاوەڵان لـەم رووەدا بـەم جـۆرە بـووە،و ئێمـە سنوورشـکێنی ناکـەین بـۆ شتێکی تر.

(الدارمي) لە سلێمانی کوڕی یەسارەوە دەریهێناوە کە: پیاوێك هات بۆ مەدینە، لـە (متشابە)ی قورئان دەیپرسی، عومەر بانگی کردو پەلکێکی خواری دارخورمای بـۆ ئامادە کردو پێی گوت: تـۆ کێیـت؟ ئـەویش گوتـی: مـن (عوبـەیدوڵڵا سـەبیغ)م، عومـەر پـەلکی دارخورماکەی گرت بە دەستەوەو پێی گوت منیـش (عـەبدوڵڵای عومـەر)م، ئیدی پـەلکی دارخورماکەی گرتە دەستەوەو هێندەی لێدا تا سەری خوێناوی کرد، تـا ئـەو کاتـەی پێـی گوت: بەسە ئەی ئەمیری بڕواداران، ئەوەی لەسەرمدا هەبوو ڕەوییەوە.

عومەر دەیزانی لە پرسیاری ئەو کابرایە چی دەکەوێتەوە بۆیە بەو جۆرە هـەڵس و کـەوتی لەگـەڵدا کـرد، گـەواهی واقیعـی نەتـەوەی ئێمـەش بەڵگەیـە لەسـەر ئـەم قسـەیە، لەوکاتانەوەی ئەم باسانە تاووتوێ دەکرێن پەرت و بڵاوی و دوژمنایەتی تەشەنەی کردووە، بۆیە ئیمامی مالیك لە وەڵامی کەسێکدا کە مانـای (الإسـتواء)ی لێ پرسـیی، بەمـە وەڵامـی دایەوە: (والسؤال عنە بدعـة) مانـای پرسـیار کـردن لـەم بارەیـەوە بیدعـەو هەڵبەسـتراوە، خوازیارین لە خوای گەورە دڵمان لە بیدعە پاکژو خاوێن بکاتەوە.

پێمان خۆشە کۆتایی ئەم بەشە بە دوو تێبنیی بێنـین، یەکـەمیان ئەوەیە: هـەندێ کەس سەبارەت بە هەندێ لە تایبەتمەندییـەکانی ناوەکـانی خـوای گـەورە قسـە دەکـەن، و دووەمیش سەبارەت ناوە گەورەکەی (اللّٰه)یە.

١- باسی تایبەتمەندییەکانی ناوە پیرۆزەکانی (اللّٰه):

مامۆستا بەننا دەفەرموێ: هەندێك دەڵێـن هـەر نـاوێك لـە ناوەکـانی خـوای گـەورە نهێنی وتایبەتی خۆی هەیە، کە پێوەی پەیوەستە بە شێوەیەکی زیاد کردن یـاخود کـورت کردن بێت، بەڵام هەندێك کەس تیایاندا زیـاتر لـە سـنووری خۆیـان ڕۆ دەچـن، تـا دەگاتـە ئـەوەی دەڵێـن هـەر نـاوێك خزمـەتکارێکی ڕۆحـانی هەیـە، خزمـەتی ئەوانـە دەکـات کـە بەردەوامن لەسەر یاد کردنی ئەم ناوە، ئا بـەم جۆرە... ئـەوەی لـەم بـارەوە دەیـزانم - وفوق کل ذي علم علیم: لەسەر هەموو زانایەکەوە زانایەکی تر هەیە- ئەوەیە کە هەر ناوێك لە ناوەکانی خوای گەروە زاراوەی ڕێزدارن، فەزڵیان بەسەر هەموو وتەیەکەوە هەیە، فـەڕو

بەرەکەتیان تێدایە، لە یاد کردنەوەیاندا پاداشتێکی گەورە هەیە، و گـەر مرۆڤ بـەردەوام بێت لەسەر یاد کردنی خوای گەورە دەروونی پاکژ دەبێتەوەو گیانیشی خاوێن دەبێت، بـە تایبەتی کاتێك یاد کردنەکەی بە ئامادەگی دڵو تێگەیشتنی ماناکـەی بێـت، بـەڵام ئـەوەی لەمە بترازێت، ئەوە لە قورئانو سوننەتدا نەهاتووە، فرمانیشمان پێکراوە زیاد لە پێویست لە ئابینی خوادا رۆنەچین، و هیچ شتێکی نەخەینە سەر، ئەو کورتەیەی باسمان کرد : لـەم بارەیەوە بەسە.

٢- باسی ناوە گەورەکەی (ﷲ):

مامۆستا بەننا دەڵێت: لە زۆر فەرموودەدا ناوە گەورەکەی پەروەردگار باس کراوە، لەوانە:

أ- لە (بُرَیدة)ەوە ﷺ گێڕاویانەتەوە: کە پێغەمبەر ﷺ گوێی لە پیاوێك بووە لـە پاڕانەوەکەیدا گوتوویەتی: ((**اللهم إني أسألك بأني أشهد أنك أنت الله لا إله إلا أنت، الأحد الصمد، الذي لم يلد ولم يولد، ولم يكن له كفواً أحد.**)) پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی سوێند بەوەی گیانی منی بە دەستە بە ناوەگەورەکەی خودا پاڕایەوە، کە ئەگەر پێی بپاڕ درێتەوە وەڵام دەداتەوە،و گەر پێی داوا بکرێت دەبەخشـێ. ئـەم فەرموودەیـە ئەبوداودو تورمذیو نەسائیو ئیبن ماجە ریوایەتیان کردووە (وقـال المنـذري: قـال شيخنا أبو الحسن المقدسي: هو إسناد لا مطعن فيه ولا أعلم أنه روي في هذا البـاب حديث أجـود إسناد منه، قال الحافظ إبن حجر: هذا الحديث أرجح ما ورد في هذا الباب من حيث السند).

ب- لە ئەنەسی کـوڕی مالیکـەوە ﷺ گێڕاویانەتـەوە کـە فەرموویـەتی: پێغەمبـەر ﷺ هاتە مزگەوتو پیاوێك نوێژی دەکـردو دەپاڕایـەوەو تێیـدا دەیگـوت: (اللـهم لا إلـه إلا أنت، المنـان، بديـع السـماوات والأرض، ذالاجـلال والإكـرام) پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی ((**أتدرون بم دعا الله؟ دعا الله بإسمه الأعظم، الذي إذا دعي به أجاب وإذا سئل به أعطى**)) رواه أبوداود والترمذي والنسائي وإبن ماجـة. مانـای ئایـا دەزانـن بـە چـی دوعـای کرد؟ لە خوا پاڕایەوە بە ناوە گەورەکەی، کە ئەگەر پێی بپاڕدرێتەوە وەڵام دەداتـەوە،و ئەگەر پێی داوا بکەیت دەبەخشێت.

ج- لـە ئـەسماى كچـى يـەزيدەوە (خـوا لێى رازى بێـت)، پێغەمبـەر ﷺ فەرموويەتى:"إسم الله الأعظم في هاتين الآيتين" ناوەگەورەكەى خودا لـەم دوو ئايەتەدايـە:
﴿وإلهكم إله واحد لا إله إلا هو الرحمن الرحيم﴾ البقرة/١٦٣.

واتـە: و خـواو مـەعبودى ئێـوە تاكـە، هيـچ مـەعبودێك نيـە، مەگـەر ئـەو كـە زۆر بەخشەرو ميهرەبانە.

و سەرەتاى ئال عيمران ﴿ألم، الله لا إله إلا هو الحي القيوم﴾.

واتە: ئەليف، لام، ميم، (اللَّهُ) زاتێكى وايە كە بێجگە لـەو مـەعبودێ تـر نيـە، هـەر ئەويشە زيندووى پايەدار.

رواه أحمد وأبو داود والترمذي وإبن ماجة. وقال الترمذي: حديث حسن صحيح.

د- لە سەعدى كوڕى ماليكەوە رضي الله عنه گێڕاويانەتەوە كە گـوێى لـە پێغەمبـەر ﷺ بووە فەرموويەتى: ((**هل أدلكم على اسم الله الأعظم، الذي إذا دعي به أجاب، وإذا سئل به أعطى؟ الدعوة التي دعا بها يونس، حيث نادى في الظلمات الثلاث: لا إله إلا أنت سبحانك إني كنت من الظالمين**)) پياوێك گوتى: ئايا ئەو دوعايە بە تايبەتى بۆ يونس بوو يا بۆ سەرجەم بڕواداران؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووى: ((**ألا تسمع قول الله** ﷻ: **فنجيناه من الغم وكذلك ننجي المؤمنين**))؟ الأنبياء/٨٨. رواه الحاكم.

واتـە: ئايا گوێـت لـەو وتەيـەى خـواى گـەورە نـەبووە كـە دەفـەرموێت: لـە خـەمو نارەحەتى رزگارمان كرد، بەم جۆرەش بڕواداران رزگار دەكەين.

جـا خوێنـەرى بـەڕێز لـەم فەرموودانـەو ئـى تريشـەوە ئـەوە دەبينيـت كـە نـاوە گەورەكەى خواى گەورە بە شێوەيەكى ديارى كراو دەست نيشان نەكراوە، بـەڵكو زانايـان لـە دەستنيشانكردنيدا جيـاوازن:لـە بـەرەندە كردنـى فـەرموودەكان بەسـەر يـەكتريدا، بەڕادەيەك كە جياوازييان دەگاتە چل وتـە. ئەگـەر ئـەوەى ئێمـە لـەم فەرموودانـەو وتـەى كەسانى باوەڕ پێكراوى پياوانى ئەم نەتەوەيەوە وەرى گرين ئەوەيە كـە نـاوە گەورەكـەى پەروەردگار پاڕانەوەيەكى تێكەڵە لە چەند ناوێكى پيرۆزى كردگارى مەزن، ئەگـەر مرۆڤ پێيان بپاڕێتەوەو مەرجەكانى داخوازى پاڕانەوەى تيا هاتبێتە دى لەرووى شەرعەوە، ئەوا

خوای گەورە وەڵامی پاڕانەوەکەی دەداتەوە وەك چۆن لە زۆر فەرموودەدا باسی لێوە کراوە.

جا گەر وابێت ئەوا ئەو کەسانەی وای دادەنێن ئەوە نهێنییەکە لە نهێنییەکان، کە بە هەندێ کەس دەبەخشرێ‌و بە هۆیەوە دەتوانن شتە داخراوەکانی پێ بکەنەوەو بە هۆیەوە لە عادەت‌و بارە ئاساییەکان تێبپەڕن،و بە هۆیەوە چەند تایبەتمەندییەکیان پێ بدرێ کە بە کەسانی تر نابەخشرێ، ئەمانە شتێکی زیادەن کە خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی باسیان لێوە نەکردووە. جا گەر ئەو جۆرە کەسانە بەڵگەی ئەم ئایەتە بهێننەوە کە دەفەرموێت:

﴿قال الذي عنده علم من الكتاب أنا آتيك به قبل أن يرتد إليك طرفك فلما رآه مستقرا عنده قال هذا من فضل ربي ليبلوني أأشكر أم أكفر ومن شكر فإنما يشكر لنفسه ومن كفر فإن ربي غني كريم﴾ النمل/٤٠.

واتە: ئەو کەسەی کە زانستی کتێبی (ئاسمانی) لابوو، وتی: بەر لەوەی چاو بتروکێنی دەیهێنمە لات! جا کاتێ کە (سولەیمان) دیتی تەختەکەی لا حازرە، وتی: ئەمە لە فەزڵی پەروەردگارمە تا تاقیم بکاتەوە ئایا (بۆ نیعمەتی خوا) شوکر یا ناسپاسی دەکەم؟و هەر کەسێ شوکری بکا شوکری بۆ خۆی کردووەو هەر کەسیش ناسپاسی بکا، جا بەڕاستی پەروەردگارم بێ نیازو کەریمە.

بەو واتایەی کە وتەی ﴿عنده علم من الكتاب﴾ ناوەگەورەکەی خودا دەگرێتەوە، ئەوا بەو جۆرە کەسانە دەڵێین: زانایانی تەفسیر باسیان لەوە کردووە کە ئەو ناوانەی بانگی خودای پێ کردبوو (يا حي يا قيوم) یان: (الله لا إله إلا هو الحي القيوم) بوو، هەندێکی تریشیان گوتویانە زاراوەکە بە سریانیە (آهيا شراهيا)یە، ئەمەش گوتنێکی بێ بەڵگەیە،و باسەکە لەوە دەرنەچوو کە لە فەرموودە ڕاستەکاندا هاتووە.

کورتەی باسەکەمان ئەوەیە: هەندێ کەس هەن گرنگی ئەدەن بە شتە شاردراوەکان‌و ئەو شتانەی جێی چەندو چوونن‌و پاڕانەوەو داوا تایبەتمەندێتییەکان دەکەن‌و زیادە لە (المأثورات)دا دەکەن‌و دەڵێن ئەوەی کە لە قورئان‌و سوننەتدا

نەهاتووە! ئەوا زۆر بە توندی نەهی لێكراوە، كەواتە با لە سـنووری (المـأثور) دەرنـەچین. أه.وتەی مامۆستا تەواو بوو.

ئێستا دوای ئـەوەی نـۆ دیـاردەی گـەردوونیمان بـاس كـرد، هــەر دیاردەیــەك لــە روویەكەوە بەڵگەمان لەسەر خوای گەورە بۆ دێنێتەوە پاشان بەڵگەكانی دیاردەكانیشـمان باس كرد، جا هەر دیاردەیەك باسمان كردبێت یـاخود باسمـان نـەكردبێت بەڵگەیـە لەسـەر ناوێك لە ناوەكانی كردگار، هەندێكێشمان لەوە باس كـرد كـە پـەیوەندی بـە ناووسـیفەت‌و زاتی كردگارەوە هەبوو، وەك لە قورئان‌و سوننەتدا هاتبوون، ئەوە مــاوە بـەراوردی نێـوان ئەم تێگەیشتنە دروستە بكەین لە لایەن موسڵمانەوە بۆ زاتی خوداوەنـد، هـەروەها لەگـەڵ تێگەیشتنە هەڵەكانی تردا لە لایەن ناموسڵمانەكانەوە، تا بـۆ مـان روون بێتـەوە بـە تـەنیا موسـڵمان توانیویـەتی خـودا بـە تــەواوی بناسـێت، ناسـینێك لەسـەر زانســت‌و ژیریــی‌و بەڵگەنەویستەكان بنیات نرابێت، ئەوا هیچ روویەك لە رووەكانی نابینیتەوە ئاڵۆزو گرێیاوی بێت، ئەمــەش ئـەوە دەگەیـەنێت ئـاینی ئیسـلام لـە لایـەن (اللّٰه)ی پـەروەردگار ەوەیـە،و موحەممـەدیش رەوانـە كـراوی خودایـە، خـوای گـەورە بـۆ ئـەوە ناردویــەتی خــەڵكی لــە گومڕاییی‌و پوچی‌و گەندەڵییەوە رزگار بكات بۆ حەق‌و راستی‌،لە هەموو شتەكاندا.

پێش ئەوەی بەم بەراوردكارییە هەستین پێمان خۆشە كورتەی ئەمــەی رابـوورد لـە باسەكەماندا،بیخەینە روو:

١- دیاردەكانی ئەم گەردوونە، بەڵگەن لەسەر ناوە پیرۆزەكانی خودا، ناوەكانیشی بەڵگەن لەسەر سیفاتەكان، سیفەتەكانیش دەلیل‌و بەڵگەن لەسەر زاتی خودا.

٢- ئەوەی لە دیاردەكانی گەردوون ئاماژەمان بۆ دەكات ئەوەیە كە پـەروەردگار خاوەنی سیفەتەكانی: (زانست‌و ویست‌و هـێزو توانـاو ژیـان‌و بیسـتن‌و بینـین‌و قسـەكردن‌و

تاكو تەنیاییو مانەوەو سەرەتاییو راوەستاویو بێ باكیو بێ ئاتاجییە)و لە ناوەكانیشی: المذل، المعز، الرزاق، المعطي، المنعم...ــــە.

٣- تێڕوانینیشمان بۆ ئەوەی خوای گەورە وەسفی زاتـی خـۆی پـێ كـردووە، یـان پێغەمبەرەكەی ﷺ ناوی هێناوە، ئەوەمان نیشان ئەدات كە هاوتاییەكی تەواویان هەیـە لەگەڵ ئەو بەڵگانەدا كە لە دیاردەكانەوە بە بەڵگەی ژیریی گەیشتوینیەتێ، ئەوەی كە لـە دەقەكاندا هـاتووە لەگـەڵ زیـاتكردنێكدا لـە دەقـەكاندا، وتەكـەمان دەگەیەنێتـە ئەوپـەڕی تەواوێتی (الكمال)و ئەدەب، ئایینێكیش دەسـتی ژیریـی بگرێـتو لـەم باسـەدا بیگەیەنێتـە لوتكـە ئـەوا بێگومـان هیـچ گومـانێك لای مـرۆڤ نامێنێتـەوە كـە ئـەو ئایینــە سروشـێكی راستەقینەیە!

٤- لە هەموو ئەمانــەی رابـوردن، نیشـانەو بەڵگـە هـەن بـۆ موسـڵمان لـەم بابەتـەو شـتەكانی تریشدا (چونكـە لقێكـە لێی) كـە موسـڵمان دروسـتی ژیریــی لا گەلاڵــە بـوو،و گەیشـــتە پـاكیو سـەفای تێگەیشـتن،و دروسـتی سـروش(وحی)،كـە دەسـتی ژیریــیو تێگەیشتن دەگرێت بۆ راستە رێگا.

بەراوردکارییەکان

لە ژێر ناونیشانی (العقیدة الإلهیة)دا عباس محمود العقاد لە پەرتووکی (حقائق الإسلام وأباطیل خصومە) لێکۆڵینەوەیەك دەخاتە روو، کە تیایدا بەراوردی نێوان بیروباوەڕی ئیسلامی سەبارەت خوداوەند (اللَّهُ)ﷻ لەگەڵ بیروباوەڕی ناموسڵمانان‌دا لەسەر خوداوەند دەکات، تێبینی ئەوەش دەکرێت کە بەراوردکارییەکە لەسەر هەندێك باوەڕی فەلسەفی داڕێژراوە، بە جۆرێکیش لەمەڕ بیروباوەڕی ئایینی دەکۆڵێتەوە کە خەڵکانی زەمانی خۆی لە کاتی هاتنە خوارەوەی سروش‌و ئیسلام‌و ناردنی پێغەمبەر دا لێی تێگەیشتبوون، نەك بەو جۆرەی کە هەیە لای پێغەمبەرەکانی خودا (صلوات الله وسلامه علیهم) کە خاوەنی پەیامەکان بوون -گەر لە بنەڕەتدا سەبارەت پێغەمبەران بێت- چونکە ئێمە باوەڕمان وایە کە موساو عیساو هەموو ئەو پێغەمبەرانەی لە لای خواوە نێردراون بیروباوەڕیان سەبارەت زاتی خوداوەند هەمان بیروباوەڕی سەروەرو بەڕێزمان موحەممەدەﷺ، چونکە هەموویان پێغەمبەرو نێردراوی یەك خودان، بەڵام ئەم بیروباوەڕە پاش ئەوان دەستی تێوەردراو هەڵگێڕدرایەوە، بۆیە پێویستیان بە راست کردنەوە هەیە، جا پەیامی پێغەمبەرمان ﷺ ئەو راست کردنەوە تەواوە بوو، چونکە لادانی تەواو لە بیروبۆچوونی زاتی خوداوەند لە جیهاندا لە لایەك‌و راست کردنەوەی ئەم لادانە لە لایەکی ترەوە بەڵگەی ئەوەیە نامەی پێغەمبەر ﷺ لە لایەن خوداوە رەوانە کراوە. جا ئێمە لێرەدا هەموو باسەکەی عەققاد نانووسینەوە، بەڵکو لێی هەڵدەبژێرین، لەگەڵ تێبینی کردنی ئەوەدا ئەوەی دەینووسین وتەی خۆیەتی، هەر لێدوانێکیش لە دامێنی لاپەڕەکەدا هاتبێت ئەوە وتەی ئێمەیە.

العقاد دەڵێت:-

بیروباوەڕی خودایی

بیروباوەڕ بە خودا بریتییە لە ترۆپکی بیروباوەڕی ئایینی بە شـێوەیەکی گشـتگیری تێروتەسەل (مجملو مفصل –تێکڕاییو درێژە پێدان). کەسێك بیروبـاوەڕی هـەر کۆمـەڵێك لە بابـەت خـوداوە بزانێـت ئـەوا ڕێژەو بەشیانی لـە ئـایین بـۆ ڕوون دەبێتـەوە، کـە تـا چ ڕادەیەك خاوەنی تێگەیشتنو ویژدانی بەرزن؟ ڕاستی ئەو پێوانانەش دەردەکەون کە خێرو شەڕی پێ دەپێون، بەم پێیەش چاکەو خراپـەکان دەسـت نیشـان دەکرێـن. ئـەو کەسـەی بیروباوەڕی بە خودا بەرز بێت، دینی لە لا نزم نابێت، و دینی بەرز نابێتەوەو بیروباوەڕیش بە خوداوەند نەویو نزم بێـت، ئەمـە لەگـەڵ سـیفەتەکانی یەکـەم هـەبوودا نـاگونجێت کـە هەموو بووەکانی تر شوێنی دەکەون.

جا تێڕوانین بۆ سیفەتەکانی خودا گەورەترین بواری پێشبڕکێ لە نێوان گـەورەترین عەقڵمـەندەکانی خـاوەن فەلسـەفە هزریـەکانو حیکمەتـە دینیـەکان دەخولقێنـێ، لـێرەدا ئەرکو ڕۆڵی فەیلەسوف یان پیتۆڵ زۆر سانایی ترە لە ئەرکی حەکیمو خودان ئایینـەکان، چونکە فەیلەسوفی تیۆریی مەلی بییر کردنەوەی بۆ پێوانە کردن بـە هیچ کۆتێکی بەندایەتی کردنو سـنوری هەڵسوکـەوت نابەسـتێتەوە کـە حـەکیمی ئـایینی پێـوەی پەیوەسـتە، هەروەها ئەو کەسانەش پێوەی پابەندن کە شوێنیان دەکەون لە ژیانی گشـتیو گوزەرانـی تایبەتدا، بۆیە لە فەیلەسوفە تیۆرییەکاندا هەیە کە خاوێنیو پاکی خودای بە جۆرێك بەرەو لووتکە بەرز کردۆتەوە کە ئەندێشەو خەیاڵ نایگاتـێ، جـا چ جـای بیـر کردنـەوەو هەسـت کردن؟.

ئیسـلامیش لـە ناوجەرگـەی بیابـانی عەرەبییـەوە هـاتو بـەرزترینو سـەروەرترین بیروباوەڕی سەبارەت خوای تاكو تەنیا لەگەڵ خـۆی هێنـا، کـە بـیروبۆچوونی فەلسـەفەی تیۆریو لە هەمان کاتدا بییرو بۆچوونی باوەڕی ئاییني لادراویشی ڕاسـت کـردەوە، ڕاسـت

کردنەوەی چەمکی هەر یەك لەم دوانەش —لەرووی کەمو کورپییەکانیانەوە بوو— ئەمەش بە گەورەترین موعجیزەو سەراسیمە دائەنرێت کە پێوانـەی خـاوەنی ژیریـی راسـتو بەدیهیو بێگومانە راستەکان ئەوە دەر دەخەن کە سروشە لە لایەن خوداوە.

کۆراییـەك هەیـە لەسـەر ئـەوەی کـە گوتـراوە: سـیفەتەکانی خـودا گەیشـتونەتە لووتکەی بەرزی لە رووی خاوێنیو داماڵین[4](التجرید) بە پێی رێبازەکەی ئەرسـتۆیگـەورە فەیلەسوفی یۆنانی.

ئەوانەی خاوەنی ئەم رایەن رێچکەکەی (ئەفلۆتین)یش لە یاد ناکـەن کـە پێشـەوای رێبازی ئەفلاتۆنی نوێو گەورەو شێخی فەلسەفەی سۆفیگەرێتییە لە رۆژئاواییەکان تا ئەم سەدانەی دواییش، بەڵام ئەوان لە بارەی وتەکانیان بـۆ پـاکی وەسـفی خـوای گـەورە هیـچ بـاس ناکـەن؛ چونکـە رێبازەکـەی نزیکـترە لـە بـێ ئاگـایی سـۆفیەتییەوە وەك لـە بیرکردنەوەیەکی ئاشکراو لۆژیکی گونجاو رێتێچوو، رێبازەکەشی لە خاوێنو پـاك راگرتنـدا (التنزیە) ئەوەیە کە زیادە بخاتە سـەر هـەر سیفەتێ لـەو سیفەتانەی خـوای پـێ وەسـف دەکرێ، ئیدی زیادەی دەخاتە سەرەچەندێك لە توانـای زاراوەکـانیدا بێـت، بەڕادەیەك کـە پەیوەندی دەپچڕێت لەگەڵ هەموو مانـا دیـارو شـارراوەکان، زۆربەشـیان وای دەبینـن کـە (ئەفلۆتین) خۆشی ئەم تێڕوانینەی نەبووە لەو سیفەتانەی دەینەخشێنن، بەڵکو مەبەسـتی سەرەکی ئەوە بـووە بۆچـوونو تەسـەورەکان بگەیەنێتـە ئەوپـەڕی دەستەوەسـانیو بـێ توانایی.

لەوانە ئەو نکۆڵی سیفەتی تاكو تەنیایی (الوحدانیة)ی دەکرد، تا سـیفەتی الأحدیـة بدرکێنێت،و دەڵێ: یەك (واحد) تاك (أحد)[5] نیـە، چونکـە یـەك دەچێتـە ریـزی ژمارەکـانی دووو سێو دەوە...، بەڵام تاك (الأحد) وا نیە هەرتاکەو دوو بارە نابێتەوە.

---

[4] ئەمە وەك ئەوەی کە باسی لێوە دەکرێت نەك بەو جۆرەی کە لە راستیدا وابێت، وەك العقائد لەمـەودوا روونتری دەکاتەوە.

[5] موسڵمانان بە[الأحدیة والواحدیة]دەڵێن؛ چونکە خودا واحدو ئەحەدە ﴿وإلهکم إله واحد﴾. ﴿قل هو الله أحد﴾.

هەر لەو روانگەیەوەش نکۆڵی لەسیفەتی هەبوون (الوجود)دەکات، تابڵێت: خوداوەند بە هەبوون وەسف ناکرێت، تا خوا لەوە پاکتر راگرین کە سیفەتی نەبوون (العدم) لە بەرانبەریا دەوەستێتو ئەم سیفەتەش بوونەوەرانو بەدیهاتووان تێیدا بەشدارن.

بۆیە نموونەی ئەرستۆ دێننەوە لە پاك راگرتنی خوادا، بەڵام نموونەی ئەفلۆتین ناهێننەوە؛ چونكە رێچكەكەی لە پەرستگای بێ ئاگایی شێواویدا دەپچڕێو دەوەستێ، تێكەڵی ژیانی هزریو پراكتیكی نابێت.

رێبازی ئەرستۆش لەمەڕ خودا ئەوەیە: هەبوویەكی ئەزەلیو ئەبەدیە، تەواوێتی ڕەهایەو یەكەمو دواهەمینی بۆ نیە،و كارو ویستیشی نیە. لەو كاتەوەی كە كار كردن بریتییە لە داواكردنی شت، خواش بێ ئاتاجە لە هەموو داوایەك،و ئیرادەش: هەڵبژاردنە لە نێوان دوو شت دا، خوای گەورە هەموو گونجاوترین (الأصلح)و باشترینێك (الأفضل)ی لە هەموو تەواوییەك (الكمال) لا كۆبۆتەوە، ئیدی پێویستی بە هەڵبژاردنی نێوان باشو خراپ نیە،و لە نێوان رێزدارو ناڕێز پێدراودا. بەلای ئەرستۆ وایە ناگونجێ بۆ خودا لە كاتدا (زَمان) بەكار هەستێ؛ چونكە ئەبەدیو هەمیشەییەو هیچ گۆڕانكارییەكی بەسەردا نایێت كە داخوازی كاری لێبكات، هیچ نوێیەكیشی بەسەردا نایەت سەبارەت هەبوونی ڕەهای، كە یەكەمینو دواهەمینی بۆ نیە، هەروەها كۆنو نوێیی، هەموو ئەوەی كە لەگەڵ تەواوێتیدا دەگونجێ ئەوەیە كە خۆشنودی بە بەخششی مانەوەی هەیە بەوەی كە هیچ داوایەك (بغیة) لە پشتییەوە نیەو هیچ نیعمەتێكیش لە سەرو خوارییەوە نیەو هیچ گرنگییەك (عنایة تعنیه) لە سنوورەكەی دەرناچێت.

جا خودای تەواوی ڕەهای تەواوێتی لای گرنگ نیە (لا یعنیە) كە جیهانو گێتی بخولقێنێ، یان یەكەم ماددەی دروست بكات كە (الهیولی)یە... بەڵكو ئەو (الهیولی)یە توانای هەبوونی تێدایە، كە لە هێزەوە دەری دەكات بۆ كار،كە تاسەی دەرچوونە بۆ بوون لە لایەن خوداوە بەسەریا دەڕژێ، ئیدی ئەو تاسەیە دەیهێنێتە بوون، پاشان لە ناتەواوی كەموكورییەوە دەیگوێزێتەوە بۆ تەواوێتی كە لە توانای سنووریدا هەیە، ئیدی دەجوڵێو

بە پێی ئەو تاسەو توانایەی هەیەتی دەکەوێتە کار،و پـێی ناگوترێت: ئـەوە لـە دروست کردنی خوداوەندە تەنیا ئەوە نەبێ کە بەم پێوەرە بەدیهاتووە.

تەواوێتیەکی ڕەها کار ناکاتو ناشیەوێت کار بکات.

دەشێ گومانی ئەوە ببەین کە لەوانەیە تەواوێتیەکی ئـەوو نـەبوونی ڕەهـا – العدم المطلق– رەهاو نەبوونی رەها وەك یەك وابن...

دەبا باسی ئەرستۆ بکەین کە پێش هەموو شتێ ئەو خاوەنی ئەو بۆچوونە بوو[٦].

با وای دابنێین کە ئەو عەقڵە مەزنەی هەیەتی بـەو کەسـەی ئەبەخشـێ هەست بە تواناکەی بکات، کەس ناوێرێ رەخنەو سوکایەتی پێ بکات پێش ئەوەی هـەوڵی خـۆی لـە داوای لێبوردنکردنـدا بچوێنێـت بـە هـۆی نـەفامی ئـەو زەمەنـەی ئـەو تیـایدا ئـەژیاو کەمتەرخەمی بییرو هزری دەورووبەرەکەی تەنیبوو، نەك بە لایەنی نـەفامیو کەمتەرخـەمی بییر کردنەوەی ئەوەوە؛ ئەویش هەرگیز لە بییر کردنەوەکانیدا ئەگەرێکی پێش نـەهێناوین ئەگـەر نەیگەیاندبێتـە ئـەو پـەڕی مـــەوداکانی،و پێداویسـتیو بەربەسـتەکانی بـە ئاکـام نەگەیاندووە هێندەی لە توانای مرۆڤدا هەبێت لە ئەنجام گەیاندنی.

با بلێین ئەوە ئەرستۆیە؛ بۆ ئەوەی باسـی ئـەو عەقڵـە دەگمەنـە بکـەین کـە کـەمو کوڕی لە تێڕوانینی سیفەتە بەرزو بلندەکـاندا نـەبووە؛ بـەڵام لەبـەر ئـەوەی لـە زەمـانێکدا ژیاوە کە مەعریفە نەیتوانیوە کەوا تایبەتمەنیەکانی بوونەوەری زەوی "نـەوی – السـفلی" ئاشکرا بکات کە هەستی پێ دەکەینو لە دوو توێیدا دەژیین، جـا گـەر ئـەو بیزانیایـە ئـەو سیفەتو نیشانانە چین کە ئەو هەیەتی ئەوا ئـەو کاتـە لـەو پـەڕی کـەمالی بەرزایـەتیدا رای

---

[٦] ئەرستۆو ئەوانی تریش سەبارەت حەقیقەتەکانی بوون وەك منداڵ وان، گەر لەگەڵ پێغەمبـەراندا علیهم السلام بەراورد بکرێن.

خۆی دەگوت، نەك ئەو ڕایانەی کە لەسەرچاوەی گومانەوە هەڵقوڵاون‌و پێوانەکەیان لەسەر هیچ پێوانە کراوێك دانەمەزراوە[7].

وا لە کەماڵی بوونەوەرە بڵندەکانەوە[ئاسمانیەکانەوە]تێدەگەیشت کە بوونەوەری هەمیشەیین‌و دەمێننەوەو لە ناو ناچن؛ چونکە لە ڕووناکی دروست بوون‌و ڕووناکیش سانایەو تووشی لەناوچوون نایەت، وەك چۆن بەسەر ماددە پێکهاتەییەکانا دێت.

جا گەر ئەرستۆ تا ئەو کاتە بژیایەو بیزانیایە ماددەی زەوی – نەوی- هەمووی لە ڕووناکییە،و ڕەگەزەکانی ماددەش هەموو دەگێڕدرێنەوە بۆ گەردەکان‌و کارەبا، ئەم گەردو کارەبایانەش پەرت دەبن‌و دەبنە تیشك؛ ئەو کاتەش زەن ‌و گومانی پێوانەکانی تووشی ئەو هەڵەیەی نەدەکرد، جیاوازی نێوان پێداویستی مانەوەو پێداویستی لەناوچوون، یان لە نێوان تایبەتمەندییەکانی ساکاری‌و تایبەتمەندییەکانی پێکهاتەیی (خصائص الترکیب) دایە.

دەبوو دەرك کردن بە هەڵەکانی لە تێگەیشتن لە پێداویستییەکانی سادەیی‌و کەمالیی، و پێداویستییەکانی مانەوەو لە ناوچوون، وای لێ بکردایە بۆچوونە هەڵەکانی سەبارەت تێڕوانینەکانی لەمەڕ پێداویستییەکانی کەماڵی خودایی ڕاست بکردبایەوە، ئەوجا لە عەقڵیدا هیچ ڕێگرێك پەیدا نەدەبوو لە بارەی کۆکردنەوەی یەك کەماڵ لە چەند سیفەتێکدا وەك سیفەتی پیرۆز لە تێڕوانینی ئیسلامدا خوای پێ وەسف دەکرێت، وەك میهرەبانی‌و بەخشین‌و هێزو تواناو کارو ویست، و هیچ ڕێگرێکیش نیە لە هۆشیدا بەرانبەر ئەم سیفەت‌و پێداویستی‌و داخوازیانە، چونکە هیچ هێزێك نیە بێ بوونی هێزسەپێنێك بەسەریدا، دڵ فراوانییش (کرم) نایەتە دی بێ بەخشین، ویستیش بەبێ هەڵبژاردنی نێوان دوو شت نایەتەدی، جا گەر خوای گەورە شتێك هەڵبژێرێت ئەوا لەبەر زاتی خۆی نایەوێت،

---

[7] ئەگەر ئەرستۆ لەگەڵ ئەم نەفامییەی‌دا یەکەم مامۆستا بێت وەك دەڵێن؛ ئیدی چۆن دێت بە بیری مرۆڤدا کە شوێن کەوتەی پێغەمبەران گوێ بۆ وڕێنەو هەڵەکانی خەڵکانی تر بگرن.

بەڵکو بۆ بەندەو بەدیهاتووەکانیەتی، کە زۆر حاڵەتی بۆ دەگونجێت لە بارەی ماف خوداوە ناگونجێت، جا گەر خودا شتێکی دروست کرد لە زەمانێکدا ئەوا نابێت لـە تـێڕوانینی هـەتا هەتایی خوداوە تەماشای ئەو شتە بکەیت، بەڵکو دەبێت تەماشـای ئـەو شـتە بەدیهاتووە بکـەین لـە زەمانەکـەی خۆیدا، پاشـان هیـچ ڕێگرێـك نیـە لـە بـەردەم ژیرییدا کـە ویسـتی ئەبەدییەتی خوای پێوە پەیوەستە بەو جۆرەی لە هەر زەمانێکدا بێت.

تێگەیشتنی ساکاری هەتا هەتایی‌و مانەوەیی لای ئەرستۆ ئـەوە نیـە کـە ئـەمڕۆ لـە بوونەوەرە زەمینیە نەوییەکان هەستی پێ دەکەین جا چ جای بۆ چوونی کەمالی ڕەهـا لای ئێمە، وەك ئەو بۆچوونەی ئەرستۆ بێت کە بە نەبوونێکی ڕەهای چواندووە، نەکارکەرو نـە ویستخوازو نەزانا بێت بە نیعمەت‌و بەخششەکانی خۆشبەختی... ڕازی بێت بەوەی کە ئەو نیعمەتبەخشی گوشادە.

بـەم پـێیـە بۆمـان هەیـە بپرسـین: ئایـا ئەرسـتۆ بـە داماڵاندنـە فەلسـەفییەکەی توانیویەتی پلەی کەمالی بەرزو بڵندیی بگەیەنێتە ئەو ڕادەیەی کـە موسڵمان لـە عـەقیدەی ئایینەکەی پەی پێ بردووە؟.

بە یەقین‌و دڵنیاییەوە دەڵێین: نەخێر خودا لە ئیسلامدا بێ نیازە بە خـەڵك‌و جێی نیازی هەمووانەو یەکەمینەو کۆتایی بۆ نیە، نموونەی بەرزێتیش هەر شایستەی ئەوە، هیچ شتێك وەك ئەو نیەو پەی بە هەموو شتێك دەبات.

پـاش ئەمـە ئـەوە مـاوە بپرسـین: ئایا عـەقیدەی ئـاییـنی کـەمتر پـەی بـردووە بـە بۆچوونی پاکێتی (التنزیه) وەك لە بیرۆکە فەلسەفەییەکاندا؟

لە وەڵامدا دەگوترێت: نەخێر! بەڵکو ئـایین لـێرەدا فەلسـەفەیەکە ڕاسـت تـرە لـەو فەلسەفەیەی بەو جۆرە دەڵێـت، گـەر بـە پێوانـەی فەلسـەفەی ڕاسـت‌و دروسـت بیپێوین، چونکە سیفەتەکانی خودا کە لە عەقیدەی ئیسلامیدا هاتووە لەوە دەرنـاچێت کـە نـەرێی ئـەو کـەم‌و کوڕیانـە بکـات کـە لـە حـەقی خـوادا نـاگونجێن، هـەروەها هـەژمار کردنـی کەموکوڕییەکانیش نابێتە هۆی پێداویستی هەژمار کردنی کەمالی ڕەها کە تاکڕەویی تیایەو

نایەتە هەژمار کردن. چونکە کەمالی ڕەها یەکە، بەڵام کەمو کوڕییەکان زۆرن، بە تەنیا ئەو یەك کەمالو تەواوییە هەمووی نەریّ دەکات، باوەڕی موسڵمانیش بە ﷲی زاناو بە توانـاو کارلەجیّ(بەوەی دەیـەویّ)و بەخشـەرو میـهرەبان، ئـەوە دەگەیـەنێت کـە پـەروەردگار لـە هەموو نەزانینو دەستەوەسانیو نکۆڵیو بیّ ئاگاییەك دوورە، چونکە ئەو تەواوو پاکـە لـە هەموو کەموکوڕییەك، داخوازییەکانیشی ئەوە دەخوازێـت کـە کارکـەرو بەدیهێنـەر بێـت،و ئەوەی دەیەوێت بۆ بەدیهاتووەکانی مەبەست بێت، داخوازی کـارو بەدیهێنانیشـی ئەوەیـە کە دوور بێ لەو (گۆشەگیرییە شادە —العزلة السعيدة) کە ئەرستۆ لە بابەتی دامـاڵینو پـاك راگرتنەوە بە هەڵە لێکی داوەتەوە. ئەو شادە[8] بە نیعمەتی کەمال، شـادمانە بـە نیعمـەتی بەخشینەکانی، بەسییەتی (کیفایتە)بۆ زاتی بڵنـدی خـۆی ریّ لـەوە نـاگرێت کـە هـەبوونی پێویستو بەسییەتی بەندەکانی بدات لە کاتێکی دیاری کـراودا، یـاخود لـەو بوونـە دیـاری کراوەی کە بەرەنگاری بوونی خودا ناکات لە بابەت ئەبەدیو بیّ سەرەتاییو کۆتـاییو بـێ هاوەڵو هاوشێوەیی.

و لە سیفەتەکانی خودا لە ئیسلامدا، لەوەی کە دەبێتە وەڵام بۆ فیکـرەو بۆچوونـی ﷲ لە فەلسەفەی ئەرستۆدا هەروەك چۆن دائەنرێت بە وەڵامی خاوەن لێکدانەوەی ئایینە کتێبدارو بیّ کتێبەکان ئەوەیە: خودا لای ئەرستۆ خۆی ئاقڵ دەکات بـەڵام نـاتوانێت جگـە لـە خـۆی ئـاقڵ بکـات، پـاك دەبێتـەوە لـە ویسـتو داخـوازی چونکـە ویسـت بـە رای ئـەو داواکارییە، خوداش تەواوەو هیچ شتێك جگە لە خۆی داوا ناکات، مەزنترەو پەی بە هەموو زانستە هەمەکیو هەندەکییەکان بردووە، چونکـە وای دادەنێـت ئەمـە لـە زانسـتی عـەقڵی ئادەمیزادە، ماناش لە بەدیـهێنان بـەزەییو دڵ رەقـی نیـە... چونکـە بەدیـهاتووەکان لـە

---

[8] گوتەی (بەختەوەری) بۆ خودا وشەیەکی فەلسەفیيە، لە زاراوەی ئیسـلامیدا بـەکار نـەهێنراوەو بـەکار ناهێنرێت.

پێشـترن بـەوەی داوای کـەمال بکـەن بـە هـەوڵدان بـۆی، بـەڵام لـە ئیسـلامدا خـودا زانـای پەنهانو ئاشکراکانە.

﴿وما يعزب عن ربك من مثقال ذرة﴾ يونس/ ٦١.

واتە: و هیچ شتێك لە زەویو ئاسمانەکاندا لە پەروەردگارت ون نابێ، بە ئـەندازەی تۆزقاڵێك نە چکۆلەتر لەوەو نە گەورەتر لەوە.

﴿وهو بكل خلق عليم﴾ يس/ ٧٩.

واتە: ئەو بە هەموو بەدیهاتوویەك زاناو ئاگایە.

﴿وما كنا عن الخلق غافلين﴾ المؤمنون/ ١٧.

واتە: و لە مەخلوقی خۆمان غافڵ نین.

﴿وسع ربنا كل شيء علما﴾ الأعراف/ ٨٩.

واتە: ئاگاداری پەروەردگارمان هەموو شتێکی داگرتووە.

﴿ألا له الخلق والأمر﴾ الأعراف/ ٥٤.

واتە: ئاگادار بن کە بەدیهێنانو تەگبیری (جیهان) بۆ ئەو (خواو بە ئەمری ئەو)ە.

﴿عليم بذات الصدور﴾ فاطر/ ٣٨.

واتە: بەڕاستی خوا زانا بە دڵو نێو سینەیە.

هەروەها ئەو خاوەن ویستو کارلەجێیە بەوەی دەیەوێت.

﴿وقالت اليهود يد الله مغلولة غلت أيديهم ولعنوا بما قالوا بل يـــداه مبســـوطتان﴾ المائدة/ ٦٤.

واتە: و یەهودیان وتیان: دەستی خوا گرێ دراوە، دەستی ئەوان گرێ درێ،و لەبەر ئەم قسە وا دەیکەن لە رەحمـەتی خـوا دوور بـن، (وا نیـە) هـەردوو دەسـتی (وزەی) خـوا ئاواڵەیە.

جا لەم ئایەتەدا وەڵامی ئەو جولەکە عەرەبانە دراوەتەوە کە تایبەتە بـە بۆنەیـەکی دیاری کراو، ئەویش زەکاتو صەدەقەیە، وەك چۆن لە وتـەی هەندێك لە راڤەکاراندا هاتووە

بەڵام وەڵامیشە بۆ هەموو ئەوانەی ویستی خوا دەبەستنەوە لە هەر بارێك لەبارەکانەوە بێت، دووریش نیە لە نێو جولەکەکانی دوورگەی عەرەبی کەسانێ هەبووبن ئاماژە بە یەکێ لە گێڕانەوە فەلسەفییەکانی ئەرستۆیان کردبێ لەو بارەوە.

قورئان ئاماژەی بە جیاوازی نێوان ئایینە جۆراوجۆرەکان کردووە، لەوانە ئەوەی لە سورەتی (الحج/١٧)دا هاتووە:

﴿إن الذين آمنوا والذين هادوا والصابئين والنصارى والمجوس والذين أشركوا إن الله يفصل بينهم يوم القيامة إن الله على كل شيء شهيد﴾.

واتە: بەڕاستی کەسانێ کە بڕوایان هێناوەو کەسانێ کە بوونەتە جولەکەو سائبینو مەسیحیو زەردەشتی (مەجوس ١١ سەدە بەر لە زایینی سەری هەڵداوە)و ئەوانەی کە هاوبەشیان بۆ خوا داناوە، خوا لە ڕۆژی بەرێ لە نێوان ئەواندا داوەری دەکاو هەق لە باتڵ جیا دەکاتەوە، بەڕاستی خوا لەسەر هەموو شتێك حازرو ئاگایە.

لە سورەتی (الأنعام/٢٩)یشدا ئاماژە بە دەهرییەکان کراوە: ﴿وقالوا إن هي إلا حياتنا الدنيا وما نحن بمبعوثين﴾.

واتە: و وتیان: بێجگە لە ژیانی دونیا، ژیانی تر نیە،و ئێمە زیندوو نابینەوە.

ولە سورەتی (الجاثية/٢٤)دا هاتووە: ﴿وقالوا ما هي إلا حياتنا الدنيا نموت ونحيا وما يهلكنا إلا الدهر وما لهم بذلك من علم إن هم إلا يظنون﴾.

واتە: و ئەوانە وتیان: بێجگە لە ژیانی ئەو دونیایەمان، شتی تر لە کاردا نیە، دەستەیەك لە ئێمە دەمرنو دەستەیێتر جێگای ئەوان دەگرنەوە، بێجگە لە ڕۆژگار شتی تر ئێمە لە ناونابا،و ئەوان بەو قسە کە دەیڵێن بڕواو یەقینیان نیە، بەڵکو تەنیا گومانی بێ بنەڕەتیان هەیە.

کەواتە بیری ئیسلام سەبارەت ﷲ بیری تەواوکاری هەموو ئەو بیرۆکەو بۆ چونە زۆر و پەرتو بڵاوانەیە کە لەو بیروباوەڕە ئاینیانەدا هەیەو هەروەها لەو ڕێچکە فەلسفەیانەدا لەدەوری دەخولێتەوە؛ لەبەر ئەمە نمونەی بەرزیی لە سیفەتەکانی زاتی

خـوادا گەیشتۆتە رادەیـەك، لـەناواخندا راسـتکردنەوەی ویژدانـەکان و ئەقڵـەکانی لــە خۆگرتووە، بە جۆرێك کە شایستەی کەماڵی خوداوەند بێت، بە سۆنگەو پێوانـەی ئیمـانی و تێڕوانین و پێوانە کردنی.

ئیدی بیری مرۆڤدائەندرێت بە یەکێك لە هۆکارەکانی گەیشـتن بـە ناسـینی ﷲ لـە ئیسلامدا، هەرچەندە رێ پیشاندان هەمووی لەلایەن خوداوەیە.

و سەرجەم ئەوەی دەگوترێت سەبارەت بیروباوەڕی زاتی خودایی کە ئیسلام باسی کردووە ئەوەیە: زاتی خودایی لەو پەڕی تەواوێتی و رێزدارترین سیفەتەکاندایە لـەوەی کـە نایەت بەعەقڵی مرۆڤدا. ئیسلامیش وتەی یەکلاکەرەوەی هەیە سەبارەت کێشـەی مانـەوەو لە ناوچوون لەم بارەوە. عەقڵ سەبارەت هەبوونی هەمیشەیی و هـەبوونی لـە نـاوچوون لـە بۆچوونـی بیروبـاوەڕی ئیسـلام زیـاتر نـاڵێت، چونکـە عـەقڵ ناتوانـێ تصـوری دوو بوونـی هەتاهەتایی بەدینەهاتوو بکات، بـەجۆرێك یـەکێکیان رووتکـراو و دامـاڵراو (مجـرد)، ئـەوی تریان مادده بێت، و ئەو دووانەش هیچیان سەرەتاو کۆتاییان نەبێت.

بەڵام عەقڵ تەصەوری بوونێکی ئەبەدی ئەکات کە هەبوونێکی زەمەنی بـەدیبێنێت، یان تـصوری هــەبونێك دەکـات هـەر بـەردەوام بێـت، تـەصوری هـەبوونێك دەکـات کـە لەماوەیەك دەست پێ بکات و لە ماوەیەکی تری زەمەنی تەواو بێت.

لە کۆنەوە ئەفلاتۆن گوتویەتی — لەمـەدا راسـتی گوتـووە—: زەمـان لاسایی کـارو گێڕانەوەی هەتا هەتایی نیە.. چونکە ئەو بەدیهاتووەو بەڵام هەتاهەتایێتی: بەدێهاتوو نیە.

کەواتــە مانــەوەی بەدیــهاتووەکان مانەوەیــە لــە زەمــەندا، بــەڵام مانـــەوەی بەدیهێنەرمان، مانەوەی هەمیشەیی و هەتاهەتاییە کە نەڕابوردوو ئێستاو داهاتوو نـاتوانێت سنووری بۆ بکێشێت و لەبەردەمیا ببێتە ئاستەنگ.

چونکـە هــەموو ئەمانــە لــە ســنووری جوڵــەو گواســتنەوەی بۆچوونــی نــەوەی لەناوچوونـەکانن، کـە جوڵـەو گواسـتنەوە سـەبارەت بەدیهێنـەری هــەتا هــەتایی رێی تێناچێت.

ﷲ بەجۆرێکە: ﴿الحي الذي لا يموت﴾ الفرقان/٥٨.

واتە: هەمیشە زیندووەو قەت نامرێ.

﴿وهو الذي يحي ويميت﴾ المؤمنون/٨٠.

واتە: و ئەو زاتێکە زیندوو دەکاتەوەو دەمرێنێ.

و ﴿كل شيء هالك إلا وجهه﴾ القصص/٨٨.

واتە: هەموو شتێك تیا دەچێ مەگەر تەنیا زاتی پاکی ئەو نەبێ.

جا هەر چەندێك پلەی خاوێنێتی هزرو بیری خودایی لە رێبازەکەی ئەرستۆدا بەرز بێتەوە، وەك چۆن هەندێك لێی دواین، یاخود رێچکەی مامۆستاکەی ئەفلاتۆن کە هەندێك ئاماژەمان پێدا، ئەوا ئەم پاك کردنەوە فەلسەفییە[٩] نزیکترە لەوەی کە لە خەیاڵو ئەندێشەیەکی هەڵچووەوە هەڵقوڵابێت، سەبارەت بیروباوەڕی خودایی کە لەنێوان کاهنو پەرستشە یۆنانیەکاندا تەشەنەی کردبوو.

بێگومان وێنەی "جۆبیتێر" کە لای ئەوان خوای خواکانە، نزیکتر بوو لە وێنەی شەیتانەوە!وەك لە خوایەکی پاكو بێ لەکە، هەرچەندە وەسفی پاکڕاگرتن لای ئەوان نەگەیشتۆتە رادەی کەمالی پێویست.

"جۆبیتێر" رقاویو بوغزنو توندو تیژ بوو، سەرقاڵی ئارەزووەکانی خواردنو دڵداری بوو، هیچ گوێی بە کاروباری خواکانو بەدیهاتووەکانی تر نەئەدا،تەنیا پاراستنی دەسەڵاتو رۆچوونی لە زوڵمو ستەمدا نەبێت، تورە دەبوو لە"أسقولاب" کە خوای پزیشکێتی (الطب) بوو، چونکە نەخۆشانی تیمار ئەکردو بێ بەشی ئەکردن لە وەرگرتنی ئەو باجانەی لەسەر گیانی مردووەکان لەسەر زەمینەوە دەگوێزرانەوە بۆ ناخی کەوتنە خوارەوەی ناو ئاگر،و لە "برۆمثیوس" تورە دەبوو کە خوای مەعریفەو پیشەسازی بوو، چونکە خەڵکی فێری بەکارهێنانی ئاگر دەکرد،و مەعریفەی بە جۆرێك بەکار دەبرد کە هێزێکی لێ

---

[٩] لەگەڵ ئەمەشدا شتێك بوو لە لاڕێو هەتڵە بوون.

پێك بێنێو بەرەنگاری هێزی خواكانی پێ بكات، بۆیە بە سزایەكی هەمیشـەیی حوكمـیدا، تەنانەت بە مردنو دوور خستنەوەشی لە ریزی خواكاندا رازی نەبوو، بەڵكو هونەری بـەكار دەهێنا لە دۆزینەوەی جۆرەها سزا بۆی، بە كێوێكی سەختەوە بەستییەوەو باڵندە گۆشت خۆرەكانی بۆ ئەنارد تا جەرگی هەڵدڕنو بیخۆن بە درێژایی رۆژگـار،كـە شـەویش دادەهـات چاك ئـەبووەوە، ئیـدی لـە دوای رۆژهـەلاتن بـە هـەمان دەرد ئـەچووەوە.. بـەم جـۆرە بـە بەردەوامی لە سزادا بوو، بێ هیچ تكاكارێكو داواشی لێ وەرنەدەگیرا. لەو گێڕانەوەشدا كـە شاعیرو فەیلەسوف (هزیۆد) لە بـارەی هـۆی توڕەبوونـی خوداكـە لـە (برۆمیثـوس) روونـی دەكاتەوە: ئەوەیە كە ئەو بەشــە گۆشـتەی لـە خۆراكـی شـایی خواكـاندا بـە جۆرێك بـۆی دانابوو ئێسكی زۆر تێكردبو و كەمتر گۆشتو چەوری بۆ دانابوو، (جۆبیتێر)یش وای زانـی كە بە هۆی مەعریفە زانینو زیرەكییەكەیەوە خۆی بەسەردا دەسەپێنێ، چونكـە لـە نێـوان خواكـاندا بـە مەعریفـەی فـراوانو زیرەكییـەكی بـاش ناوبـانگی دەرنـەكردبوو كـە خـوا گەورەكەش بەم جۆرە ناوبانگی دەركردبوو. نابێت ئەوەش لە یاد كەین ئێمـە كـاتێك بـاس لە خوا گەورەكە دەكەین ئەوا لە (هزیۆد)ی شاعیرو فەیلەسوفەوە وەرمان گرتووە، زۆریش هەوڵی داوە "جۆبیتێر" بە پاكو بێ لەكەیی رابگرێو لـە بـەرگێكی پـیرۆزو گـەورەییدا بـە خـەڵكی نیشـان بـدات، كـە لەگـەڵ خوایـەكی پەرسـتراو بگونجێـت دوای بـەرز بوونـەوە لـە پەرستندا لە ئایینی یۆنانیە كۆنەكاندا.

لەمەدا گێڕانەوە جیاوازەكان لە (جۆبیتێر)ەوە گێڕاویانەتەوە كە فێڵی لـە (هـیرة)ی خـێزانی دەكـردو خـوای هـەوری رەوانـە دەكـرد بـۆ سەرپەشـتی كردنــی خـۆر لــە كـاتی هەڵهاتنیدا، لە ترسی هەڵنەكردنی (غیرة) لای خێزانەكەی لە كاتی هاتنی رۆژدا،و موفاجەئە كردنی لە نێوان دڵدارەكانیدا لەسەر عەرشی (ئۆلمپ).. جارێكیان خێزانەكەی لە ناكـاوێكدا دەیبینێت پێی (جانیمید)، كە شوانێكی قەشەنگی مەڕو مـالاَت بـوو، لـە چۆڵـەوانیدا مـاچ دەكات ئیدی دەیباتو بەرزی دەكاتەوە بۆ ئاسمان... ئیدی (جۆبیتێر) نەیتوانی خۆی لـە

تـاوانی سـەرقاڵ بوونـی بـە قاچییـەوە بشارێتەوە، بۆیە بۆ خێزانەکـەی نـەفامی خـۆی دەرخست سەبارەت کۆکردنەوەی لەززەتی نێوان تامی جامێكو تامی لێودا.

نموونەی نەتەوە پێشینەکانیش وەکو یۆنانیەکانە؛ کە دوورییەك هەیە لە نێوانیاندا، لەنێوان وێنەی خودا لە حیکمەتی فەیلەسوفەکانو ڕێو ڕەسمی کاهینو پەرستشکارەکان.

هندییـە کۆنـەکانیش پەرسـتگاو جێگاکانیـان جۆرەهـا خوداوەنـدی لێبـوو: لەوانــە ئەوانەی پەیوەندی هەبوو بە ئاژەڵو ڕەگەزەکانی سروشت، ئەوانەی پاشـکۆی ڕەچەڵـەكو بتەکان بوون، و زۆرجار لە مجێور داوا دەکرا کە لێیان نزیك بێتەوە بە بێ ڕەوشـتی پـیرۆز (البغاء المقدس)و ڕشتنی خوێن (سفك الدماء).

ئەم خوداوەندە جۆراوجۆرانە بە سێینە (الثالوث)یەکی هەمیشەیی کۆتایی هات کـە سـێ وێنـەی خوایـی دەگرێتـەوە: ئـەوانیش "براهمـا"ی خـودا لــە وێنــەی بەدیهێنەردایــە، "فشنو"ی خودا لە وێنەی پارێزەردایە، "سیفا"ی خودا لە وێنــەی ڕوخێنەردایـە... ئیـدی کاری ڕوخانو خراپەکارییان تایبەت کردبوو بە خوای هەرە مـەزن کـە ئـەم کـارە دەگرێتـە ئەستۆ کاتێك لەو بەرگەدا خۆی بۆ بەندەکانی دەنوێنێت.. لەگەڵ ئەمەشدا شتێکی تریـان زیاد کردبوو ئەویش ئەوە بوو کە بۆ هەر خوایەك پەیوەستێك "قرینة"یان دانـابووو ناویـان نابوو "الشاكتي" یان خێزانو هاوڕێ، هێندە شەڕو خراپەیان ئەدایە پـاڵ کـە ئـەوەندەیان بە پەیوەستو هەڤاڵەکە نەدەگووت.

جا ئەم خوداوەندانە ئەوەندە ماوەیان دوور نیە لەگەڵ وێنەی شەیتانو دێوەکـانو ڕۆحە پیسەکاندا کە لە کۆنترین ئایینەکاندا هـاتووە، جـا گـەر بـە پلـەکانی پـاك بوونـەوەو داماڵین (التنزیه والتجرید)[10]دا سەربکەوین ئەوا لە لوتکەکەیدا دەگەینە دوو وێنەی جیـاواز: یـەکێکیان وێنـەی "الکارمـا"یـەو ئـەوی تریـان "النرفانـا"یــە، هــەردووکیان لەمــەڕ مانـا

---

[10] کاتێك عەققاد لەمەڕ پاکڕاگرتنو داماڵین لە لای نەتەوەکان دەدوێت، مەبەستی لەوە ئەو پاك ڕاگرتـنو داماڵینە بێژەییە کە عەقڵی ئەو ئوممەتانە لـە حاڵـەتێك لـە حاڵەتـەکاندا گەیشـتویەتیێ، نـەك ئـەو پـاك ڕاگرتنو داماڵینەی کە پێویستە ببێ، چونکە ئەوە تەنیا لای موسڵمانانە.وەك لە وتەکەیدا دەردەکەوێت.

هزرییەکانەوە حیسابیان بۆ دەکرێت، کەمو دەگمەن بۆ وەسـف کردنـی زاتـی خـودا بەکار دێت. کارمـا ئـەو قـەدەرە زاڵەیـە لەسـەر هـەموو شتە هـەبووەکان، لەوانـە خوداوەنـدو تەنەکانی ئاسمان. ئەم قەدەرەش لە راستیدا حاڵەتێکە لە حاڵەتە گشـتییەکان، دەتوانـین مانای لێبکەین بەوەی کە ئەوەیە (پێویستە) یـاخود ئـەو دۆخـە بەرپابووەیـە بـە باشـترین نموونەو شێوەوە، ئەو قەدەرەی کە بەکارما ناو دەبرێت ئەو خودایە نیە لای ئەوان کـە بـە سیفەتە زانراوەکان وەسف کراوە، بەڵام هاو واتای وشەی "پێویستێتی –الإنبغاء–"ە یـان وشەی (ئەرك– واجب)ە، وەك چۆن لە رووداوو هەبووەکاندا واجب کراوە.

(نرفانا)ش حاڵەتێکی گشتییە وەك کارما بەڵام ئەمیان لە نەبوونـەوە نزیکترە وەك لە هەبوون، چونکە بەو حاڵەتە دەگوترێت کە هـەموو گیـانێك کۆتـایی پـێ دێـت کـاتێك لـە نارەحەتی بوون تەواو دەبێت، ئەوسا راماڵ دەبێت لە خەریك بوونـە لاشـەییو گیانیـەکان، ئەوا لەم حاڵەتی (نرفانا)یەدا گیانی خوداوەنـدو ئـادەمیزاد وەك یـەك دەبێـت، هەرچـەندێك شادمان بێت بە نیعمەتی نەمری هەست پێ نەکراوو نەبینراو.

ئێمە لەم چەندلاپەڕە کەمـەدا نامانـەوێت وێنـەی خوداوەندو پـەروەردگار لە لای سـەرجەم نەتـەوەکانی شارسـتانیە یەکەمـەکان بخەینـە روو، بـەڵکو تـەنیا بـە چـەند نموونەیەکی بەڵگەدارەوە دەوەستین کە پلەی بەرزی پاك راگرتن لای ئەوان دەردەخـات،و ئـەو نـزم بوونەوەیـەی تووشـیان هـاتووە سـەبارەت تێڕوانینیـان بـۆ زاتـی خوداوەنـد لـە بەلاشەکردنو لێکچوواندنو تێکدان، بۆ ئەوەی زیاتریش عاداتو خوو باوی پێشینەکان لەم رووەدا روونتر بکەینەوە ئەوا پێویستە ئەم نموونەیەش باس بکەین لە پاڵ ئەوەی یۆنـانیو هندییـەکاندا، ئـەویش نموونـەی ئـاینی میسـرییە کۆنەکانـە، لـە کۆنـترین سـەردەمی فیرعەونەکانەوە تا سەردەمی ئایینە پەڕاوییەکان، ئـەویش –واتـە ئـاینی میسری کۆن– پێشکەوتوو ترین ئایینە کـە لـە یەکتاپەرستییو پـاکڕاگرتنندا گەیشـتبێتێ، هەرچـەندە لـە

پەرستشە بەناوبانگو بڵاوەکانیدا هەندێك جار دەگاتە رادەی ئایینە پێشینەکان لە پەرستنی (سنجاق)[11] و بت،و پەرستنی گیانە پیسەکانو شەیتانەکان.

ئایینی میسرییە کۆنەکان گەیشتە رادەیەکی بڵند لە یەکتاپەرستییو پاکڕاگرتندا بە تایبەتی لە ئایینی (آتون)دا کە موژدەی پێدرا بۆ فیرعەون کە دەگێڕدرایەوە بۆ (ئەخناتون).

لە نوێژە پارێزراوەکانی (ئەخناتون)ی بەردەستمان، کە نوێژی بۆ یەك بەدیهێنەر دەکرد، نزیکە لە سیفەتدا بگاتە رادەیەك ئەو خوا بەدیهێنەرەی کە خواناسەکانی شوێنکەوتەی ئایینە پەڕاوەکان نوێژییان بۆ دەکرد، گەر ئەو نامۆ بوونو لادانەی تیا نەبوایە لە پەرستنی بێباوەڕیی کە پابەند کرابوو بە پەرستنی خۆرەوە، کە ئەم جۆرە خۆرە دنیاییەش رەمزو هاومانای ناوی بوو لە زۆربەی نوێژەکاندا.

ئەم گەواهیدانە لە مێژووی کۆنەوە، گەواهی دانی نموونە هێنانەوەیە نەك گەواهی ژماردنو بەش کردن، لە دەلالەتو ئاماژەکردنیشدا بەسە بۆ ئەوەی نموونە بۆ پاکڕاگرتنی بیری خوداوەند لە نێو نەتەوەکانی مێژووی کۆندا بهێندرێتەوە، چونکە بەڵگەیە لەسەر پلەی گەیشتنی بیری خودایی پاك لە پێشکەوتووترین شارستانیە یەکەمەکاندا، کە ئەوانیش شارستانێتی میسریو هندیو یۆنانیە.

کۆی تێبینی سەبارەت بە پاکڕاگرتنی بیری خوداوەند لای پێشینەکان ئەوەیە کە؛ پاکڕاگرتنێکی تایبەت بوو، کورتی هەڵهێنابوو لەسەر کۆمەڵێکی کەمی بیر مەندو هۆشمەندەکان کە لە نهێنی ئاییەکانیان دەزانی.

---

[11] ئەو گیانانەن دەچنە شێوەی شتی ترەوە. وەرگێڕ

پاش ئەمەش تێبینی ئەوە دەکرێ، ئەو بە پـاك ڕاگرتنـە هـەموو کـاتێك لـە لاوازیو کەمو کورتی بەدەر نەبووە کە ژیریی وای ببینێ، ئەمەش وای لێدەکات لەبارو شیاو نەبێت بەتایبەتی کۆمەڵێك بیکەن بە ئایینی خۆیان.

بۆ نموونە لە ئایینی میسرییەکاندا بـیری یەکتاپەرستیی لە ژەنگو ژاری بێباوەڕیی بەدەر نەبوو، پەرستنی خۆر دیاردەیەکی کاریگەر بوو لە پەرستنی (آتون)دا.

ئـایینی هندییـەکانیش خـەڵکی فـێری بڕواهێنـان بـە زاتـی خـودا نـەدەکرد کـە سیفەتەکانی ئاشکران، هیچ پەرستراوێکیشیان لە کارمـاو نرفانـا لا ڕێـزدار تـر نـەبوو، ئـەو دووانەش بە واتا هزریو ناوەکییەکان نزیکترن لە بوونەوەرە زیندووەکـان، (نرفانـا)ش کـە یەکێکیانە، لە فەناو لە ناوچوونەوە نزیکترە وەك لە مانەوە.

و پاك کردنەوەی فەلسەفیی کە حیکمەتی یۆنانیی لـە ڕێبازەکـەی ئەرستۆدا پـێی گەیشت، تەنانەت نزیکە لـەوەی بگاتـە ئـەو رادەیـەی تـەواوێتیو کـەماڵی ڕەهـا بداتـە پـاڵ نەبوونو عەدەمی ڕەهاوە، ئیدی وێنەی خوایەکمان پێ نیشان ئـەدات کـە شایسـتەی بـڕوا پێ هێنان نیەو بە پێی ڕۆشنایی بۆچوونی دروستیش جێی قەناعەتو متمانە نیە لەسـەر ڕۆشنایی تێگەیشتنێکی دروستەوە.

هیچ کام لەمانە لە بـە پـاك ڕاگرتـنی خـودادا نەگەیشـتوونەتە ئـەو ئاسـتەی ئـایینی ئیسلام هێناوێتیی، کە گونجاو بێت لە بڕواپێهێناندا لە عەقیدەیەکی ئایینیو گونجاوبێ لـە وەرگرتنی ڕێبازەکانی هزریدا.

هەر وەك زانراوە ئایینی ئیسلام سێیەم ئایینی بەناوبانگە لـە نێـوان ئایینـە خـاوەن کتێبەکان، پلەو شوێنی لە نێوان زانستی بـەراوردکاری ئایینـەکاندا پەیوەسـتە بـە شـوێنی دوو ئایینەکەی دیکەوە کە ئەوانیش موساییو مەسیحییە،و بەراووەردکاری نێوان ئیسلامو دووئایینەکەی تر بە شێوەیەکی پراکتیزەیی: ڕۆژئاواییـەکان لـە نووسـینەکانیان ئامارەیـان پێداوە کە زۆربەیان نەگەیشتوونەتە تێگەیشتنێکی پێویست بە ئیسلام، بۆیە بـە تـیراژێکی تێکدراوو هەڵگەڕاوەی ئایینی مەسیحیو موسایی تێدەگەن.

لەراستیدا ئـەم کێشـەیە کێشـەی دەقـی پـارێزراوو پەرستشـی تێبیـنی کـراو کـە دەمەقاڵەی دوورو درێژ لـە کێشـانی رەخنـەو بـەراوردکاری ناگرێتـە خـۆی؛ هەرچـەندە لـە بواری بانگەوازو رکابەری دەمارگیریدا بواری هەبووە، تەنیا ئەوەندە بەسـە لـە نێـوان ئـەم ئایینانەدا کە باسی بیروباوەڕی خودایی بکەین لە هەر یەکێکیاندا، تا پلەو پایەی راستی بە پاك راگرتن لە حوکمی ئاینو مەعریفەی تیۆرییەوە دەربخەین.

ئەو سەرچاوانەی کـە بیروبـاوەڕە عیبرییـەکانمان لیٚ وەرگرتـووە بـە شـێوەیەك کـە ئەمڕۆ شوێنکەوتوانی ئایینی موسایی پەیڕەوی دەکەن، کە لەبەردەستی هـەموو کەسێکدا هەیەوهەموو کەسێ دەتوانێ لـە زمانـە راسـتەقینەکەیەوە یـان زمانـە پەرچڤەکراوەکانـەوە بخوێنێتـەوە بۆ ئـەوەی ئـەم راسـتیانەی بـۆ دەربکـەوێ، بەناوبانگترینیشـیان تـەورات[١٢] و تەلمودن. جا وێنەی خودا لەم سەرچاوانەدا هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی وێنەی (یەهوا)یـە کە بە خوای گەلی ئیسرائیل دانراوە.

لە پەڕاوە پیرۆزەکانیشیاندا یەهوایان وا وەسف کردووە کە حەزی لە بـای گەرمـە، هەندێك جاریش دەربارەی گوتوویانە: بەژێر سێبەری باخچـەکاندا دەڕوات، تـا بەهەواکـەی فێنك بێتەوە، جگە لەمەش بە زۆر شتی تریش وەسفیان کردووە. بەوەی زۆرانبازی لەگـەڵ بەندەکانیا دەکاتو ئەوانیش زۆرانی لەگەڵدا دەکەنو لـە سـوارەکانی چیـا دەترسـێ وەك چۆن سـەربازەکانی لیٚ دەترسـن. سـەردەمێکی زۆریـش لەگـەڵ عـیزرائیلی شـەیتانی ئافەریدەکان هیچ جیاوازییەکیان نەدەکرد، ئیـدی بـە قوربـانیی لیٚ نزیـك دەبوونـەوە، لـە شەیتانیش بە قوربانیی وەك ئەو نزیك دەبوونەوە...

---

[١٢] دەقەکانی تەورات؛یەهودو نەصاریەکانی پێوە پابەند دەکات وەك یەك، کەچی ئەوانـە شـەرم ناکـەن بیروباوەڕەکەمان بەوەی خۆیان بەراورد بکەن. لەگەڵ ئەو هـەموو خـوارو خێچـیەی تیایاندایـە، لەمـەش زیاتر بـەڵکو وای دەبینـن کـە بیروباوەڕەکـەی ئێمـە لـەوەی وان نزمـترو دابـەزیوترە، پاشـان بـەو جـۆرە کەسانەش دەگوترێت ئەوانە ژیرییان هەیە!.

عیبرانیـەکان لەسـەر ئـەم بیروباوەڕەیـان مـەیی بـوون. بۆیـە (یـەهوا) وەك خـوای عیبرییەکان مایەوە، نەوەکانی ئیسحاقی کوڕی یەعقوب لە ژێر کاریگەری ئەودا بوون، هیـچ کەسێکیش تکای رزگار بوونیان لیَ ناکات تەنیا ئەوانە نەبێت کە پشـتیوانی عەرشـی داودو نەوەکەی بن دوای خـۆی، ئـەم بـۆ چوونـە هیـچ گۆڕانکارییـەکی بەسـەردا نـەهاتووە پێـش سەردەمی لە دایك بوونی مەسیح، هەروەها لە لایەن نـەوە پارێزگارەکـانی ئیسرائیلیشـەوە هیچ گۆڕانکارییەك بەسەر باوەڕە یەکەمینەکەیاندا نەهات، بەڵکو ئەم گۆڕانکارییە لە لایـەن کەسـانی نـوێی بـەرژەوەندیخوازی نـاو ئـاییني جولەکـەوە هـات، بـەڵکو کەسـێکیش لـە نێوانیاندا بەم کارە هەستا کە لە شەریعەتەکەی ئەواندا بـە پێغەمبـەرێکی لیَ تـوڕە نـاوزەد کرابوو، کە لە دەستەکەی ئەوان لایانداوەو یـاخی بـوون، ئـەویش عیسـای کـوڕی مەریەمـە (صلوات اللهو سلامه علیه).

عیسای کوڕی مەریەم، یەکەم بانگەوازی تایبەت کـرد بـە بـەنی ئیسـرائیلەوە، نـەك هیچ کەسو کۆمەڵێکی تر، لە ئینجیلەکانیشدا درێژەی گفتوگۆی نێـوان سـەییدی مەسـیحو ژنە کەنعانیەکەمان بۆ دەگێڕنەوە کاتێك پەنای پیَ برد شەیتان لە کچەکەی دوور بخاتەوە، لە ئینجیلی مرقس الإصحاح حەوتدا هاتووە:-

(ژنێك کچەکەی تووشی شەیتان هاتبوو، ناوبانگی ئەویشی بیستبوو، چـوو بـۆ لایو خۆیـدا بەسـەر قاچـەکانیا، ژنەکـە- ئومـەمی- بـوو واتـە لـە نەتـەوەکانی جگـە لـە ئیسرائیلییەکان بوو، دەڵێن رەگەزی فینیقی سوری بوو، داوای لێکرد شەیتان لە کچەکـەی دوور بخاتەوە، بەڵام یەسوع پیَی گوت: تۆ سەرەتا بهێڵـە بـا کوڕەکـان تـێر بـبن؛ چونکە باش نیە نانی کوڕان بسێندریو بدریَ بە سەگەکان، لە وەڵامدا پیَی گوت: بەڵیَ گـەورەم، هەروەها سەگەکانیش لە ژێر سفرەکانەوە لە پاشماوەی کوڕەکانیان دەخوارد، ئیدی پیَی گوت: لەبەر ئەم قسەیە، برۆ ئەوا شەیتان لە لاشەی کچەکەت دەرچوو..).

گێڕانەوەی مەتی بۆ ئەم بەسەرهاتە وەك گێڕانەوەکەی مرقس وایە، لـە ئیصـحاحی پازدەی ئەو ئینجیلەدا هاتووە:-

(سەییدی مەسیح لەوێوە دەرچوو بەرەو دەوروبەری سورو سـەیداء کەوتـە ڕێ، لـە ڕێ تووشی ژنێکی کەنعانی بوو کە لەو ناوەوە دەهات، پـێی گوت: بەزەییت پێمدا بێتـەوە ئەی گەورەم کوڕی داود. کچەکەم زۆر شێت بووە. ئەویش هیچ وەڵامـی نەدایـەوە. پاشـان قوتابییەکانی داوایان لێکرد بەوەی کە: وەڵامی بداتەوە چونکە بە دوامانـدا هـاوار دەکـات، لـە وەڵامـدا گوتـی: مـن تـەنیا بـۆ لارو چەوێڵییـەکانی نەتـەوەی ئیسـرائیلی نێردراوم کـە گومڕابوون، ئیدی ژنەکە هـاتو کڕنووشـی بـۆ بـردو گوتـی: ئـەی گـەورەم یارمـەتیم بـدە. لەوەڵامدا گوتی: باش نیە نانی کوڕان ببردرێتو بۆ سەگەکان فـڕێ بدرێـت، ژنەکـە گوتـی: بەڵێ گەورەم. هەروەها سەگەکان لەو پاشماوەیە دەخۆن کە لە سفرەی خاوەنەکانیانـەوە دەکەوێتە خوار، لەم کاتەدا یەسوع وەڵامی دایەوەو پـێی گـوت: ئـەی ژن! ئیمـانو بـڕوات بەرزە، کەواتە ئەوەی دەتەوێ با بێتە دی. ئیدی لەو کاتەدا کچەکەی چاك بۆوە).

لەم بەسەرهاتەو لەسەراپای هەواڵی قوتابییەکانی ناو ئینجیلدا هاتووە کە مەسیحی بەڕێز هەوڵی داوە بانگەوازەکەی تایبەت بکات بە نـەوەی ئیسـرائیلییەکان، ڕووشـی لـەوان وەرنەچەرخاندووە بۆ کەسانی تر تەنیا کاتێك نەبێت کە سوور بوون لەسەر نکۆڵـی کـردنو مووچڕ بـوون لـە وەرگرتـنی پەیامەکـەیدا، ئیـدی دوای بـێ هیوابـوون لێیـان، بڕیـاریدا بانگەوازەکەی لە نێو نەتەوە پەرشو بڵاوەکانی نێوانیاندا پەخش بکاتەوە، نموونەی ئەمـە وەکو ئەو ماڵە وایە کە خواردنی شایی ئامادە کردبێـتو بـانگی کـەسو کـارو دراوسـێکانی کردبێت بۆ ئەم مەبەستە، بەڵام ئـەوان بیـانووی سـەرقاڵیو بـوار نـەبوونیان هێناوەتـەوە، ئیدی ئەو ماڵـە: خزمەتکارەکـەی دەنـێرێت بـە دوای ئـەو کەسـانەی لەسـەر ڕێ تووشـیان دەبێت، وەك کەسانی نامۆو ڕێبوار، کە هیچ ناسیاوییێك لە نێوانیاندا نیە، تا ئـەو ڕادەیـەی ماڵەکەیان پڕ دەبێو جێی کەس نامێنێتەوە لەسەر سفرەکەیان، لـەجیاتی ئـەو کەسـانەی کە بانگ کرابوونو نەهاتبوون.

لەبەسەرهاتی ژنە کەنعانیەکـەوە تێبینـی ئـەوە دەکرێـت کـە سـەییدی مەسـیح بـە (سەییدی نەوەی داود) بانگ کراوە، لە کاتێکدا باوەڕی یەهودییـەکانیش وابـوو، بـە هیـوای

رزگار بوون بوون لەسەر دەسـتی ئـەو پێغەمبـەرەی لـە نـەوەی داودو لـە پشـتی یـەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیم بێ.

سەردەمی مەسیح تێپەڕیو دوای ئەو، سەردەمی پۆلصی پەیامبەر هاتە پێشـەوە، باوەڕی رزگاری کە لەسەر نەوەو رەچەی پشتی ئیبراهیمی خـەلیل وەسـتاوە هـەر لـە نێـو عیبرییەکاندا شتێکی دان پیانراووبەڵگـە نەویسـت بـوو، کـە ئـەو عیبریانـەی لەسـەر بـەندو باوەکانی خۆیان مابوونەوەو لە نێوان ئەو مەسـیحییانەی لـەو بـەندو باوانـە رزگاریـان بـوو بوو، بەڵام من لێرەدا راڤەیەکی نوێ بۆ ئەم بنەچەو بینایە زیاد دەکەم، ئەویش ئەوەیە کە ئەو بیینا رۆحییە تەنیا لەسەر بینایی لاشە نەوەستاوە، هیچ جیاوازییەکیش نیە لـە نێـوان ئەوانـەی کـە سـوننەتی ئیـبراهیم خـەلیل زینـدوو دەکەنـەوە لـە عیبرییـەکان،و لای ئـەو ئومەمیانەش کە عیبرییەکان بە (بالجوییم) ناوزەدیان ئەکەن.. واتە نەتەوە نامۆکان.

کەواتە عەقیدەی خودایی وەك عیبرانیەکان بڕوایان وایەو تا چەرخی لە دایـك بـوون دەقیان لەسەر گرتبوو، ئەوە عەقیدەی گەلێکە لە نێـو گەلـەکاندا هـەڵبژێردراوە سـەبارەت خوایـەك کـە لـەنێو هـەموو خوایـەکاندا هـەڵبژێردراوە[١٣]، لـەم عەقیدەیەشـدا بـڕوای یەکتاپەرستیی نابینرێتەوە،و ئەوەش نیە شایستەی ئـایینێکی ئـادەمیزادی بێـت، یـان بـە جۆرێکـی دروسـتی وا بێـت لێکۆڵەرەوەیـەکی بـە ویـژدان بـە سـەرەتایەکی بڕواهێنـانێکی خودایی دابنێت کە ئیسلام بانگەوازی بۆ کردووە.

پاش سەرهەڵدانی مەسیحییەت بیروباوەڕی خودایی گەشەی کرد، ئیدی بڕوا هێنان لەوەوە گواسترایەوە کە بڕوا بە خوا بهێنرێت بۆ کوڕەکـانی ئیـبراهیم لـە لاشـەدا، بۆ بـڕوا هێنـان بـە خـوا لـە نەتـەوەکانی ئیـبراهیم لـە گیانیشـدا، بـەم جۆرە سـەردەمی سـەییدی مەسیحو سەردەمی بۆلصـی رەسـول تێپـەڕی،و مەسـیحییەت پـەیوەندی کـرد بـە نەتـەوە

---

[١٣] لێرەدا (عەققاد) زۆر دەقی تەوراتی هێناوەتەوە کە ئاماژەی ئـەوە دەکـەن ﷲ خـوای جیـهانیان نیـە، بەڵکو تەنیا پەروەردگاری ئەوانە، ئەوانی تریش خـوای تریـان هەیـە، لـە راسـتیدا ئەمـە ئـەو بیروبـاوەڕە پاڵفتەو روونە نیە کە موسا ﷺ بانگەوازی بۆ کردو تەورات پێش هەڵگێڕانەوەی باسی کردبوو.

بیانیەکانەوەءلەسەرو هەمووشیانەوە نەتەوەی میسری، ئیدی لەم ئاکامـەوە بیروبـاوەڕێکی خوایی نوێ سەری هەڵدا لە بۆ چوونی عیبرانیەکاندا، ئەویش عەقیدەی (الثـالوث) بـوو کـە کۆی (باوكو کوڕو گیانی پیرۆز– الروح القـدس) لـە خـۆ دەگـرێ، ناوەڕۆکەکەشـی ئەوەیـە مەسیحی رزگار کەر کوڕی خودایە، خواش وەك فیـداو قوربانیـەك بـۆ نەتـەوەکانی ئـادەمو حەوای رەوانە کردووە، بۆ کەفارەتو سڕینەوەی ئەو هەڵەو تاوانەی تێی کەوتن کـاتێك لـە بەری ئەو درەختەیان خوارد لـە بەهەشـتدا، دوای ئـەوەی فرمانیـان پـێ کرابـوو لێی نزیـك نەبنەوە.

ئیدی ئیسلام هاتە گۆڕێو ئەو عەقیدە خواییە لە گـۆڕێ بـوو کـە ئـایینی مەسـیحی پـەرەی پێدابـوو، بـەوەی کـە ﷲ خـوای تـاكو تـەنیا لـە (ســێ) سـتوون[١٤] پێکـهاتووە، ئەوانیش: باوكو کوڕو روح القدسە، مەسیحیش ئەو کوڕەیە لەم سێ ئەقانیمەدا هەیـە، کـە خاوەنی یەك سروشتو تەبیعەتێکی خواییە بە پێی بـڕواو ڕێچکـەی کۆمـەڵێك مەسـیحی،و خاوەنی تـەبیعەتێکی خواییو مرۆییە لە ڕێبازی هەندێ مەسیحی تردا.

شتێکی روونیشە کاتێك ئەو لێکۆڵەرەوەیـەی دەیـەوێت زانسـتی بـەراوردکاریی لـە نێـوان ئایینـەکاندا بەسـەر مەسـیحیو ئیسـلامدا بچەسـپێنێت، ئـەوا لەسـەری پێویسـتە

---

[١٤] ١+١+١=١ ئەم وتەیە دروست نیەو ناماقوڵە، ئەوا ئەو کەسانەی شەرم لە هیچ مامۆستایەك ناکـەن لە نموونەی ئەم دەقانە دەیانگرێتەوە:

﴿وقالوا اتخذ الرحمن ولدا، لقد جئتم شيئا إدا، تكاد السماوات يتفطرن منه وتنشق الأرض وتخر الجبال هدا، أن دعوا للرحمن ولدا، وما ينبغي للرحمن أن يتخذ ولدا، إن كل من في السماوات والأرض إلا آتي الرحمـــن عبدا، لقد أحصاهم وعدهم عدا، وكلهم آتيه يوم القيامة فردا﴾ مريم/٨٨–٩٥.

واتە: و ئەوانە وتیان: رەحمان (خوا) منداڵی بۆ خۆی داناوە!، بە هەقیقەت قسەیەکی درێو (و قـۆڕ) تـان بە زارا هێناوە، لەوانەیە ئاسمانەکان لەبەر ئەم قسەیە پارچە پارچە بێو زەوی لـەت بـێو کێوەکـان (بـە هارەهاڕ) برووخێنە خوارێ، کە بۆ خوای رەحمان منداڵیان دانا،و بۆ خوا شیاو نیە منداڵ بۆ خۆی دابنێ، (بێجگە لەمە) نیە کە هەرچی لە ئاسمانەکانو لە زەویدا هەیە وەکـو عـەبد دێنـە لای خـوای دلۆڤـان، بـە هەقیقەت ئەوانەی بە وردی ژماردووە،و لە رۆژی قیامەتدا هەموو تاكو تەنیا لای خوا حازر دەکرێن.

لێکۆڵینەوەکەی بۆ ئاییینی مەسیحی لەو ماوەیەدا بێت کە بانگەوازی ئیسلامی لە دوورگـەی عەرەبیدا سەری هـەڵدا، چونکـە ڕێ پێدراو نیـە بـەوەی هیچ لێکۆڵەرەوەیـەك وای دابنـێ ئیسلام تیراژێکی هەڵگێڕدراوی ئـاییینی مەسـیحییە، تـەنیا لـەو حاڵەتـەدا نـەبێت وا بزانێت پێغەمبـەری ئیسـلام لـە مەسـیحییەوە وەریگرتـووە وەك چۆن لـە ژینگـە عەرەبییەکـەیدا ناسیویەتی، و بە جۆرێکی وا کە پەیوەندی پێوە کردبێ لە ژینگە جیاوازەکانی دەوروبەری دوورگەی عەرەبیی. جا هەر چـەندێك ئـاییینی مەسـیحی لەسـەرجەم ژینگـەکانو سـەردەمە جۆراوجۆرەکانیان پەرەی سەندبێ، ئەوا بە تـەنیا ئـەو بیروبـاوەڕە مەسـیحییەی ڕێ دراوە بەو کەسەی بەکاری بەراوردکاری نێوان ئاییینەکان هەسـتێو بیکاتـە سەرمەشقی ئیسـلام، ئـــــەو عەقیدە مەسیحییەیە کـە لـە دوورگـەی عـەرەبیو دەوروبـەریدا هـەبوون، (جۆرج سیل) پەرچڤەکاری قورئان بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەسفی حاڵی مەسیحییەکانی کـردووە لە حیجازو سەرجەم شوێنە نزیکەکانیەوە، لەم بارەوەو لە پێشەکییەکەیدا دەڵێ:

(شتێکی جەخت کراوە کەنیسەی ڕۆژهـەڵات بـە هـۆی ئـەو نارەحـەتیو ئازاردانـەی لەسەرەتای ساڵانی ٣٠٠ی زاییینیـدا وای لـە زۆربـەی شـوێنکەوتوانی کـرد پـەنا بـۆ وڵاتـانی عەرەب بەرن بۆ بەدەسـت هێنـانی ئـازادی، زۆربەشـیان بـە (یەعاقوبـە) نـاودەبرێن، بۆیـە زۆربەی گەورە فەلەکان لەم کۆمەڵەن.و بەناوبانگترین ئەو خێڵانەی بوونە گاور: (حمیر، و غسان، و ربیعە، و تغلب، و بهراء، و تنوخ، هەندێك لە طيء، و قضاعة، و خەڵکی نەجران، و حيرة...)و لەبەر ئەوەی ئاییینی گاوری بەم جۆرە تەشەنەی کرد لـە وڵاتـەکانی عـەرەبدا ئەوا بەم ڕووەوە پەیوەست بوو کە دەشبوو وابێ، کـە گاورەکـان لـە زۆر جـێدا قەشـەیان هەبوو، تا سیاسەتی دێرەکانیان پێ ڕێك بخەن، لەمەو پێش باسی قەشـەکانی (ظفـار)مـان کرد،دەشلێن (نەجران) شوێنی قەشەکانی(یعاقبە)کان دوو قەشەیان هەبوو؛ بـە یـەکێکیان دەگوت قەشەی عەرەب بە گوتنی زاراوەکەو، شوێنی جێگیر بوونیشـی (بـاکولا- بـوو) کە لای ئیبنولعیبری بە کوفە دەستنیشان کراوە، یان جێیـەکی تـری نزیـك بـەغدادە بـە پـێی بۆچوونی (ئەبی فیداء)، دووەمیشیان بە قەشەی عەرەبی التغلبيين ناو دەبرا کە جێکـەیان

لە حیرە بوو. بەڵام نەستوریەکان لەم دوو کورسییەدا هیچ قەشەیان نـەبوو، جگـە لـە یـەك قەشە نەبێت کە لە ژێر سەرپەرشتی بەطریکەکەیاندابوو).

هەتا دەگاتە ئەوەی کە دەڵێت: (بەڵام کەنیسەی ڕۆژهەڵات دوای هەڵوەشاندنەوەو تێکچوونی کۆمەڵگەی نیقاوی بـە چـەند گفتوگۆیەکـەوە ئاڵۆسکاو دوایـی نەدەهـات، بـە گێڕانـەوە جیاوازەکـانی الأریوسـیین‌و نەسـتووریەکان‌و یعقوبییـەکان کـە جیـاوازبوون لـە دەربڕینی بیروباوەڕەکەیان سەری داوەکە بزر بوو، پاش توێژینەوە دەرکەوت هەر یـەك لـە بیدعەی نەستووریەکان و یەعقوبییەکان کە هـەر یەکە بانگەشـەی دەربڕینـی جیـاوازی لـە عەقیدە دەکرد ئەمە پێشتر بوو لەوەی بانگەشەی عەقیدەکەیان بکەن، و بەوەی کە بەڵگە دەرببڕن هـەر یـەك لـە گفتوگۆکـاران زاڵ بێـت بەسـەر ئـەوی تـردا، لـە پێشـتر بـەوەی کـە بانگەوازی هۆیەکی پێویست دوبـڕن ببێتـە هـۆی لـە خۆگرتـنی چـەندان کۆمـەڵ‌و پێکـەوە لکانیان، کۆمەڵێك لە قەشەو ئوسقوفەکان دەیانگوتەوەو دەیانگێڕایەوەو چـەندو چوونیـان دەکرد، بۆ ئەوەی هەر یەکەیان قسەی خۆی سەرخات، کێشەکان بەرەو ئـارەزووی خۆیـان لار بکەنـەوە، پاشـان وتـە جێبـەجێ کـەران‌و خـاوەن پایــەکان لــە کۆشـکی پاشـایەتیدا هەریەکەیان کەسێکی لە پێشەوای سوپا یان خاوەن دوانگەو وتاردەرەکان تایبـەت دەکـرد بە خۆیەوە، تا پاڵپشتیان بن‌و بەهێزیان بکات، ئیدی بۆیە پلەو پایە بـە هـۆی بەرتیلـەوە چـنگ دەکەوت، پلەو پایەش بە ئاشکرا دەکڕدراو دەفرۆشرا. هەرچی دێری ڕۆژئاواش بـوو پڕ بوو لە بەهیلاکچوونی دەماسوس‌و ئەرسکینوسەکان، لە گێرمەوکێش‌و پێشبڕکێ کردنـدا لەسـەر پایـەی ئوسـقوفییەت – مەبەسـت لـە ئوسـقوفییەتی ڕۆمـا– کـە دەبـووە هـۆی هەڵگیرسانی ئاگری ئاژاوەو خوێنڕژان لە نێوان ئەو دوو گروپەیاندا.. زۆرتر وتووێژەکـانیش لە لایەن قەیسەرەکان خۆیانـەوە دروسـت دەبوو، بـە تایبـەتی قسطنطینوسـی قەیسـەر، لەگەڵ ئەوەشدا کە نەیدەتوانی ڕاستییەکانی ئایینی مەسیحی لـە ئەفسانەو چەوتییـەکانی سەراسیمەییەکان جیابکاتەوە، ئایینەکەیان ئاڵۆزکاندبوو بە چەندان باسـی پـڕ جیـاوازی... ئەمە حاڵی گاورێتی بوو لە وڵاتە ناعەرەبییەکاندا. بەڵام سەبارەت ئەو وڵاتانەی کـە جـێی

باسەکەمانە ئەوا لەوان باشتر نەبوون.. بۆ نموونە هەندێك لە گاورەکانی عەرەب بڕوایان وابووو دەیانگوت کە گیان لەگەڵ لاشەکاندا دەمرن‌و پاشان لە ڕۆژی دواییدا هەردووکیان زیندوو دەبنەوە، دەڵێن أوربیجانوس ئەم ڕێبازەی تێدا دروست کردن، چەندان‌و چەندان بیدعە لە دوورگەی عەرەبدا بڵاوبووەوە تا نەڵێین ئەو بیدعانە لە دوورگەدا دروست بووە !!

هەندێك لەو بیدعانە ئەوە بوو کە خاوەنەکانیان دەیانگوت مەریەمی عەزرا[15] خوا بووە، بە جۆرێك دەیانپەرست وەك خوا بپەرستن، کە پارچە زیوی خڕیان بۆ دەکردە قوربانی کە پێی دەگوترا کلیرس، بۆیە بە خاوەنانی ئەم بیدعەیە دەگوترا کلیرییەکان... لەگەڵ ئەمەشدا لە دوورگەی عەرەبیدا ژمارەیەکی زۆر لە کۆمەڵی جیاواز بە ناوی جیاجیاوە دوورگەی عەرەبدا کۆبوونەوە، لە ترسی تۆقاندنی قەیسەرەکان پەنایان بۆ بردبوو..).

بیروباوەڕی کۆمەڵە مەسیحییەکان لە دوورگەی عەرەبی‌و جیهانی دەوروبەریدا، بە جۆرێك بوو - ئەو کەسە وەسفی دەکات کە بەرانبەر ئیسلام دەمارگیر بووو خۆشی نەدەویست، واشی گومان پێ نەدەبرا کە خراپەو زیان بە مەسیحییەت ئەگەیەنێت‌و لە کاتێکدا لە تواناشیدا هەبوو بەرێوەیان ببات: لە ڕاستیدا بیروباوەڕی کۆمەڵە مەسیحییەکان بەم جۆرە بوو، کە جێی سەرسوڕمان نیەو شایستەی شوێن پێ هەڵگرتنیش نین: شتێکی ڕوون‌و ئاشکراشە هەڵوێستی ئیسلام هەڵوێستی ڕاستکەرەوەی تەواوکەر بوو، نەك هەڵوێستی گواستنەوەی وەرگر، بێ هیچ تێگەیشتن‌و گرنگی پێدانێك.

---

[15] قورئانی پیرۆز ئاماژەی ئەوانەی داوە بەو ئایەتەی دەفەرموێت ﴿وإذ قال الله يا عيسى ابن مريم أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلهين من دون الله قال سبحانك ما يكون لي أن أقول ما ليس لي بحق﴾ المائدة/١١٦.

واتە: و(بێنەوە بیر) ئەو زەمانەی کە خوا فەرمووی: ئەی عیسای کوڕی مەریەم! ئایا تۆ بە خەڵکت گوتووە کە لە باتی خوا، من دایکم بە ناوی دوو مەعبودی تر (بپەرستن و) وەربگرن؟ (عیسا) ئەڵێ: (خوایە!) تۆ (لەهاوبەش بوون) پاك‌و بێ خەوش، بۆ من ناشێ، شتێك کە هەقی من نیە قسەی لێبکەم.

ئیسلام هاتو بانگەوازی یەکخوای پاکی کرد، دوور لە بۆگەنیـــی هاوەڵدانان، دوور بێ لە نەفامی دەمارگیری‌و پشتاوپشتێتی (نەسەب)، پاك بێ لە هەموو وێکچوونێك كە لە پاشماوەی رەچەڵەكبازییەكانەوە دزەی دەكرد بۆ ناو ئاییینی خاوەن پەڕاوەكان.

ئەو خودایەی كە موسڵمانان بڕوایان پێیـەتی، یـەك خوایـەو هیـچ هـاوەڵێكی نیـە ﴿سبحانه عما يشركون﴾.

ئیدی خوای یەك هۆزو یـەك پشـت نیـە كـە بیـاندات بەسـەر ئـەوانی تـردا بـێ هیـچ كاریگەربوونێك، بەڵكو خوداوەندی هەموو جیهانیانە، سەرجەم مرۆڤایەتی دروست كـردووە تا یەكتر بناسـن‌و بـەهۆی تـەقواوە رێزدارێـتی بنوێنـن، ئیـدی پلـەو پایـەی هیـچ عـەرەبێك نادرێت بەسەر عەجـەمداو هیـچ قرشـییەك نـادرێت بەسـەر حەبەشـییەكدا تـەنیا بـە تـەقوا نەبێت.

: ﴿يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبـــائل لتعـــارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم﴾ الحجرات/١٣.

واتـە: ئـەی خەڵكینـە ! بەڕاسـتی ئێمـە ئێوەمـان لـە پیـــاوو ژنێـك خولقــاندووە،و ئێـوەمان كردە نەتەوە، نەتەوەو هۆز هۆز تـا یـەكتر بناسـن، بەڕاسـتی بـەڕێزترینتان لای پەروەردگارتان خۆپارێزترینتانە.

و ئەو پەروەردگارە تاك‌و تەنیایە: ﴿لم يلد ولم يولد، ولم يكن لـــــه كفـــوا أحـــد﴾ الإخلاص/٣-٤.

واتـە: (هیـچ شـتێك) لێـی نـەبووەو (لـە هیـچ شـتێكیش) نـەبووە،و هیـــچ هـــاولفو هاوتایەكیش بۆ ئەو نیە.

هیچ مرۆڤێك بە تاوانی هیچ مرۆڤێكی تر ناگیرێت، هیـچ نەتەوەیـەكیش بـە رێـڕەوی نەتەوەیـەكی پێشـتر ناپرسـرێتەوە، گێـتی‌و مرۆڤایـەتیش تاوانبـار نـاكرێت بـە بـێ نـاردنی پێغەمبەران.

﴿ولا تزر وازرة وزر أخرى﴾[16] /١٨.

واتە: و هیچ کەس باری تاوانی کەسی تر هەڵناگرێ.

﴿تلك أمة قد خلت لها ما كسبت ولكم ما كسبتم ولا تسألون عما كانوا يعملـون﴾ البقرة/١٣٤.

واتە: ئەوانە ئوّمەتێك بوون كە ڕۆیشتن، ئـەوەی وا كردیـان بـۆ خۆیانـەو ئـەوەی وا كردتان بۆ خۆتانە،و ئێوە بەرپرسی كردەوەی ئەوان نین.

﴿وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا﴾ الإسراء/١٥.

واتە: و ئێمە هیچ (تاكو تاقمێك) سزاو عەزاب نادەین تا (لەبەرا) پێغەمبەرێكیان بۆ نەنێرین.

ئایینەكەش ئایینی بەزەیی‌و دادپەروەرییە، هەموو سورەتێك لە قورئـاندا بـە (بسم الله الرحمن الرحيم)[17] دەست پێ دەكات.

﴿وما ربك بظلام للعبيد﴾ فصلت/٤٦.

واتە: و پەروەردگارت سەبارەت بە بەندەكان هیچ ستەمكار نیە.

﴿هو الأول والآخر والظاهر والباطن﴾ الحديد/٣.

واتە: هەر خوایە ئەوەل‌و ئاخرو زاهیرو باتین.

﴿وسع ربي كل شيء علما﴾ الأنعام/٨٠.

واتە: ئاگاداری پەروەردگارم ئەوەندە پەرە دارە كە هەموو شتێك دەگرێتەوە.

﴿وهو بكل خلق عليم﴾ يس/٧٩.

واتە: ئەو بە هەموو بەدیهاتوویەك زاناو ئاگایە.

---

[16] ئەم تێگەیشتنە لە كوێ؟ لەگەڵ بیروباوەڕی ئەوانەی دەڵێن مرۆڤایەتی هەمووی تاوانبارە بەو هەڵەیەی حەزرەتی ئادەم ﷺ كردی، تەنانەت بە پێ‌ڕدرۆكانیان خوا ناچار دەبێت كوڕەكەی لە سێدارە بدات. خوا پاك‌و بێ لەكەیە لەم وەسفانە تعالى الله عما يصفون!!.

[17] جگە لە سورەتی (التوبة) نەبێت كە ئەویش حیكمەتی خۆی تێدایە. وەرگێر

لێکۆڵـەرەوەی بـەراوردکاری نێـوان ئایینـەکان دەتوانێـت ئـەوەی دەیـەوێت بیلێـت سـەبارەت ئـەم خودایـە کـە تـاكو تەنیایـەو پـەروەردگار ی جیهانیانـەو پـەروەردگار ی ڕۆژهـەڵاتو ڕۆژئاواکانـە، تـەنیا ئـەوە نـەبێ بڵـێ: ئـەم خوایـە تـیرازێکی وەرگـیراوە لـە بیروباوەڕی عەرەبە نەفامەکانەوە، یان لە عەقیدەی خاوەن پەڕاوەکانەوە وەرگیرابێت کە بیروباوەڕی جاهیلیی تـێ کەوتووە، بەو جۆرەی کە (جۆرج سیل) وەسفی دەکات لە سەرەتای پەرچڤەی قورئاندا کە کردوویەتی، چونکە عەقیدەیەکی خودایـی گـەر لـە کەلەپووری نەفامەکانەوە وەرگیرابێ، لە مۆرکـی دەمارگـیرێتی زیـاتر هیـچ مۆرکێکـی تـری پێوە دیار نابێت، و پڕ دەبێ لە شانازی کردن بە پلـەو پایـەو دەسـەڵات. ئـەو کاتـەش لـە خڵتـەو خـەوش و بۆگـەنی هاوەڵدانـان بـەدەرنابێتو لـە تەڵەکـەو فێڵـە دانراوەکـانی نـاو پەرستنەکان بەدەر نابێت کە پڕ بووە لە چڵكو چەوێڵ، کە دوعاو نوشتەو پەنا گرتن (رقي وتعاويذ) شوێنی بەندایەتیو نوێژەکانی گرتبۆوە.

موعجیزەی موعجیزەکـان ئەوەیـە ئیسـلام بـەو جـۆرە نـەبووە، بـەڵکو بەوپـەڕی ڕاشکاوی یەکلاکەرەوەی دڵنیاوە دژی هەموو ئەمانە بووە، کە ڕێی بە پسانەوەوڕێکەوتنو ملکەچی نەداوە لەم بارەوەو هیچ سیفەتێکیشی لە دەمارگـیری جاهیلیو شانازی کردنـی جاهیلی پـێ قـێزەون تـر نیـە،و دوژمنایـەتی جـاهیلی لەسـەر جیـاوازی تـیرەو ڕەچەڵـەكو کۆمەڵ پێ ناشیرینتر نیە.

لەناو جەرگەی وڵاتی دەمارگیرییەوە ئەو ئایینە بـەرپابوو کـە نکۆڵـی دەمارگـیرێتی دەکرد.

لە قوڵایی وڵاتی هۆزو تیرەکانەوە ئەو دینە بڵاو بووەوە کە بانگەوازی بـۆ لای یـەك خـوای تـاكو تـەنیاو پـەروەردگار ی هـەموو جیـهانیانو ڕۆژهــەڵاتو ڕۆژئاواکــان دەکــرد، پەروەردگار ی هەموو نەتەوەو مرۆڤایەتییەکان بێ هیچ جیاوازییەك لە نێوانیاندا، جگـە لـە جیاوازی چاکەخوازیو بڕوا هێنان نەبێت.

لە کاتێکدا ئەو لێکۆڵەرەوانەی سیفەتی زانست ئەبەخشنە زاناکانی بەراوردکاری نێوان ئایینەکان لە ڕۆژئاوادا، ئەوا بە پێی وەسف کردنیان بۆ ئیسلام (وەك ئاشکرایەو دەبیستریێ) لە پێڕەوو پابەندەکانیاندا یان لە دووبارە کردنەوەی لاساییەکانیاندا، کەوا دیارە ئەوان ژێریی خۆیان زۆر ماندوو نەکردووە لەم ڕووەوە بە شێوەیەکی تەواو، کە بەتەواوی گرنگی بدەن بەم ئایینە بە جۆرێکی گشتیو دوورودرێژ.

جا لە پەرتووکێکدا کە یەکێکە لە پەرتووکە تازەکان باس لە ئایینەکانی گرۆی ئادەمیزاد دەکات کە مامۆستایەکی فەلسەفە لە زانکۆیەکی گەورە نووسیویەتی، نووسەری تایبەتمەند بەم لێکۆڵینەوانە دوای ئاماژە کردن بە شمشێری توندو تیژیو وەرگرتن لە ئایینی گاورو صائیبیو مەجوسییەکانەوە، دەڵێت:

(موحەممەد پۆشیویەتیو دیاری کردووە بۆ خوای پەروەردگار ی – پۆشاکێ لە ئاکاری عەرەبیی،و کەسایەتی عەرەبیی...)[18].

هەروەها دانەر دەڵێ: (ئەو ڕاستییەی لێرەدا ئاماژەی پێ دەدەمو دەیخەمە ڕوو بۆ هەموو لێکۆڵەرەوەیەکی ئەم ئایینە عەرەبییە دەردەکەوێ، هەروەها ئەو کەسایەتییە خواییە عەرەبییەش...).

بەم وەسفە کۆنو لاساکارە نووسەر وەسفی خوای ئیسلام دەکات، دوای ئەوەی لێکۆڵینەوەی کردووە دەگاتە ئەوەی ئەمە بڵێ؟... ئەی دەبوو چ بڵێت ئەگەر هەر لە دوورەوە بە پڕوپاگەندە ئیسلامی ببیستایە؟!.

---

[18] زۆر سەیر دەبوو ئەوەی کە گوتویەتی ئاماژەو گەواهی پێ بدایە بەو ئایەتەی دەفەرموێ ﴿قل لو كان البحر مدادا لكلمات ربي لنفد البحر قبل أن تنفد كلمات ربي ولو جئنا بمثله مددا﴾ الكهف/١٠٩.

واتە: بڵێ: ئەگەر دەریاکان بۆ (نووسین)ی واژەی پەروەردگارم ببنە مەرەکەب، دەریاکان تەواو دەبن بەر لەوەی واژەکانی پەروەردگارم تەواو بن، هەرچەند وێنەی ئەو (دەریایانەش) بێنینە کۆمەکیان.

حسداً حملنه من أجلها وقديماً كان في الناس الحسد

واتە: حەسوودی هەڵی گرتوون لەم پیناوەدا، لە مێژینە حەسەد لە مرۆڤا هەیە.

ڕەنگە پێویست نەکات هیچی تر بڵێین دوای گوتنی (بسم الله الرحمن الرحيم) لە سورەتی الفاتحەدا، تا بزانین موسڵمان ئاتاجی خوداوەندی جیهانیانە، ئەویش دووجار وەسفی کردگارەکەی ئەکات بە بەزەیی، لەکاتی دەست پێ کردنی هەر سورەتێك لە سورەتەکانی قورئاندا.

ڕەنگە بیتوانیایە زۆر باشترو دروست تر بەراوردییەکانی بکردایە گەر ڕازی بوایە بەو سیفەتە لە سیفەتەکانی خوای ئیسلام، ئەوسا بە کاری بەراوردکاری هەستایە لە نێوانیاندا لەگەڵ ئەو سیفەتانەی لە ئایینەکانی تردا نا موسڵمانان هەڵیانبژاردووە، دەبینین لە سەرەتای داواو پاڕانەوەکانیاندا ناوی پەروەردگار بە سیفەتەکانی هێزو دەسەڵاتو جەبەرووت دێنن.

ﷲ خودای هەردوو جیهانە، پادشای رۆژی سزایە، تیراژێکی هەڵگەڕاوە نیە لە وێنەی ﷲ لە بیروباوەڕی خاوەن پەڕاوەکاندا، بەڵکو ئەو سەرچاوەو ڕەسەنایەتییەیە کە هەر کاتێك لە عەقیدەی خودایی لابدرێت هەر دەگەڕێتەوە بۆ لای، بە تەواوترین شێوە کە لەسەریەتی،و بە تەواوترین شێوە کە پێویستە ببێ.

بۆیە ئەم عەقیدە خواییە لە ئیسلامدا ڕاست کەرەوەو تەواوکاری هەموو عەقیدەیەکی پێش خۆیەتی لە ڕێبازی ئایینەکاندا، یان لە ڕێچکە فەلسەفیو لێکۆڵینەوەکانی پەروەردگار یدا.

ئەم عەقیدە عەقیدەیەکی تەواوە، عەقیدەی هیندییەکانی لە کارماو نرفانا ڕاست کردۆتەوەو تەواویشی کردووە، چونکە عەقیدەیەکی پووچو بەتاڵە، یان فەنایەکی لیٚ زەوت کراوی زاتە کە لە نێوان ئەوو نەوەی زیندوواندا ناسازێ!.

ئەم عەقیدەیە عەقیدەیەکی تەواوە، ڕاست کەرەوەو تەواو کاری عەقیدەی مامۆستای یەکەمی مامۆستایانی فەیلەسوفە غەربییە کۆنەکان بوو، چونکە لە داماڵین (التجريد)و پاك ڕاگرتن (التنزيه) تێگەیشتنێکی هەڵەی هەبوو، کە ئەم هەڵەیە وای لێکرد

گوتـەی تـەواوێتی ڕەهـا (الكمـال المطلـق) بدركێنـێ؛ وەك عـەدەمی ڕەهـا لـە دامـاڵین لــە كاروكرداردا،و ویستو داماڵین لە گیانیش.

و ئایینێكە عەقائیدی خوایی راست ئەكاتەوەو بــەكاری تەواوكاریشیان هەڵدەستێ كە لە ئایینی نەتەوەكانی پێش خۆیو شارستانیەتییەكانیانو ڕێچكەی فەیلەسـوفەكانیاندا دەریان بڕیبوو؛ نیشانیان نەدا لە كوێوە هاتووە،و چ پێغەمبەرێك سـەرچاوەو بانگخوازیـان بووە؟ ئەویش لە دوورگەی عەرەبییە.

لە پێغەمبەرێكی نەخوێندەوار لـە نێـوان هـەموو پێغەمبـەرە رەوانـە كراوەكـان كـە خاوەنی پەڕاوو پەرستش بوون.

جا گەر ئەمە سـروش نـەبێت لـە لایـەن خـوداوە، دەبێ چـی بـە سـروش (الوحـی) دابنرێت؟.

هـەرچۆنێك بـووە لـــە بەنـەمر دانـانی ئیمـانداران بـە سروشـی خودایـی كــە بــۆی نێردراوەیا ببێ، ئەگەر وا نەبێ چۆن كەسێكی نەخوێندەوار لە ناو جەرگەی بیاباندا بڕوا بـە ﷲ دێنێ؟ بە بڕوایەكی تەواو لە هەموو ئەوانەی پێش خۆی، ئەگەر ئەمە وەحی نەبێت لـە لایـەن خـوداوە؟ ئـەوە بەردێكـە چۆتـە بـەرچاوو دڵـەكانیان، كـە نكۆڵـی وەحـی دەكـەن، لەسـەروو ئـەم موعجیزە گەورەیەشـەوە! ئەمە ئایینە جیی بڕوا لــە هیـچ وێنەیـەكی بەرهەستو ئەندێشەشـــــدا؟. وتەی عەقاد لێرەدا تەواو بوو.

پاشان: ئیدی زۆر سەیرەو جێی پێكەنینو گریانە، بەراوردكاری عـەقیدەی ئیسـلام لە بەشی پەروەردگارێتیدا لەگەڵ وڕێنەو پووچایەتی مرۆڤەكان لەم ڕووەوە بكەین.

ئایا سەیر نیە ئایینێك كە ئەم دەقەی تیا بێت:

﴿ولو أنما في الأرض من شجرة أقلام والبحر يمده من بعده سبعة أبحـــر مـــا نفـــدت كلمات الله﴾ لقمان/٢٧.

واته: و ئەگەر هەموو دارو چیوی روی زەوی ببنه قەڵـەم(نووسـینگ)و دەریـاش بـۆ ببێته مەرەکەبو حەوت دەریای دیکەیش بێ بە کۆمەکیەوە، قسەی خوا (یان پێنانوسـرێ و) دوایی نایێ.

بـەراوردی بکـەین بـە ئـایینێك کـە سـەبارەت خـودا دەڵێـت: جیمـاع دەکـات، یــان زۆرانبازی لەگەڵ دروستکراوەکانیدا دەگرێت، تا وای لێ دێت زاڵ بن بەسەریدا، یان کـوڕی هەبێت، واتا ژنی هەیە، نموونەی ئەم گوتە پووچو سوکانە شایستەی ئەوە نین لەگەڵ ئـەو وتە مەزنانە بەراورد بکرێن؟!.

هـەر دەقێـك سـەبارەت زاتـی خـودا لـە ئیسـلامدا لێی بکۆڵینـەوە، هـەمووی ئـەوە دەسەڵمێنێ کە ئەم دەقە جگە لە خوای گەورە –چ بە وتە یان بە سروش– ئەوا لـە لایـەن هیچ شتێکی ترەوە نەنێردراوە.

بەڵام چی بکەین لە کەسانێك بە کوێـری راهـاتوون، بـە شـێوەیەك حـەز بـە بینـایی ناکەن!!

بـەڵێ لـە دیاردەکـانی گــەردوونمان کۆڵیــەوە، ئــەوانیش رێنموونیــان کردیــن بــۆ ســیفەتەکانی خــودا، کــاتێکیش گەڕاینــەوە بــۆ پــەڕاوی خــودا (قورئــان) ئــەوا زیــاتر تێگەیشتنەکەمان یەقینی لە خۆ گرت، زیاتر لـە پانتاییـەکانی باسـەکەوە شـتمان بـۆ روون بۆوە، بێگومان ئەگەر ئێمە موسڵمان نەبووینایەو بەهۆی وەحیو سروشـەوە ئـایینی خـودا لە مێشکماندا نەچەسپایە، ئەوا نەماندەتوانی بەم جۆرە خۆمان لەم باسە بدەین. چونکـە ئەم ئایینە ئایینێکـە دەسـتی ژیریـی دەگرێـت لەسـەر رێی زانسـت، تـا بـۆی بسـەلمێنێت لقەکان بە بنەماکانەوە ببەستێتەوە، بنەماکانیش دەگێڕێتەوە بۆ سەرچاوە ئایینیەکەی کە جگە لە حەق هیچی تر نیە.

کەسانێك هەن نابیستن‌و ئاقڵ نابن‌و بـیر ناکەنەوە، بیروباوەڕیان زۆر هیچ‌و پووچە، کاتێکیش بانگ بکرێن بۆ ئەم پاکێتی‌و لۆژیکە کاربەجێیە، رەفزی دەکـەن چونکـە لەسـەر بیروباوەڕێکی چەوت‌و چەوێڵ راهاتوون، بە جۆرێکیش وەریان گرتووە بـێ ئـەوەی خۆیـان ماندوو بکەن بۆ لێکۆڵینەوە، ئەو کەسانە وەك خودا سەبارەتیان دەفەرموێ:

﴿بل قالوا إنا وجدنا آباءنا على أمة وإنا على آثارهم﴾ الزخرف/٢٢.

واتە: نا بەڵکو ئەڵێن: بەڕاستی باو باپیرانمان ئایینێکیان بووەو ئێمەش بە شوێنی ئەوانا.

ئەوا هەموو خاوەن بیروباوەڕە پووچـەکان ئـەم قسـەیە دەکـەن. ئایا کـاتی ئـەوە نەهاتووە ئەم جۆرە کەسانە چاوێك بە خۆیـاندا بخشـێننەوە؟! چونکـە کێشـەکە کێشـەی هەڵبژاردن نیە؛ بەڵکو کێشەی چارەنووسی ئادەمیزادە: یان بـۆ بەهەشـت، یـاخود بـۆ نـاو ئاگر، کە خۆیان‌و باووباپیرانیان ئەسوتێنێ بە شێوەیەکی هەمیشەیی، ئەگەر رێی هیدایەت نەگرنە بەر.

رەچەڵەکبازەکان، شوبهێنەرەکان، کەمکەرەوەکان (لە سـیفاتەکانی خـودادا)، یـان ئەوانـەی سـیفاتی خـوا دەبەخشـن بـە دروسـتکراوەکانی:وەك لێخۆشـبونی تـاوان یـان نارەحەتی لەسەر لا بردن، یان وەڵام دانـەوەی پاڕانـەوە، یـاخود بـە نـەمر کـردن‌و گـەورە کردن.. ئەوانەی کە بە تەواوی سیفەتە بەرزەکانی خوا ناناسن‌و ناوە پیرۆزەکـانی نـازانن‌و بوونـی تـەواوی درك پێناکـەن‌و دەسـەڵاتی هەمیشـەیی هەسـت پێناکـەن‌و کۆمـەکیی بەرفراوانیی ناناسن، کە چۆن کاروباری دروستکراوەکانی بەڕێوە دەبـات لـە سـەرەتاوە تـا کۆتـایی پێـهێنان. ئەوانـەی کـە ئایـەت‌و نیشـانەکانی خـودا نابیننـەوە لـەو هـەموو دروستکراوانەیدا ئەوا هیچیان خوا ناناسن.

تەنیا ئێمەی موسڵمان بە تەواوی خودا دەناسین، بەوپـەڕی تەواوییـەوە بـە پـاکی رادەگرین، بە تەواویش دەیپەرستین، کەسێکیش بەشی دووهـەم‌و سێهەم لـەم پەرتووکـە بخوێنێتەوە ئەوا راستییەکی سەراسیمەدبەخش دەبینێت، چونکە دەیبینێ کە هـەر خـوای گەورەی سروش بـەخش‌و کارسـازە ویسـتی بۆ ئـەم پێغەمبـەرو ئایینـە بـووەو رەوانـەی کردووە.

تێبینی:

❀ ئـەم وەرگێڕانـە لـە پـەرتووکی (اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ) بـە پێنووسـی (سـعید حـوّی) چـاپی دووهـەم (دار القلـم/ دمشق-بیروت) ئەنجام گەیەنراوە.

❀ تەرجەمەی ئایەتەکان لـە (تەرجومـەی کـوردی قورئانی پیرۆز- بە پێنووسی محمد صالح ئیبراهیمی) چاپی ئێران، ڕەمەزانی ١٤١٧کۆچی ـــــ "چاپی یەکەم" وەرگیراوە.

وەرگێڕ

لەسەرچاوەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە:

١- الله يتجلى فى عصر العلم	(جۆن كليفر) كۆى كردۆتەوە
٢- العلم يدعو للإيمان	كريسى مۆريسۆن
٣- الله والعلم الحديث	عبدالرزاق نوفل
٤- قصة الإيمان	نديم الجسر
٥- الله	عباس محمود العقاد
٦- العقائد	الإمام حسن البنّا
٧- الوجود الحق	د. حسن هويدي
٨- مصير البشرية	ليكونت دينوى
٩- حقائق الإسلام وأباطيل خصومه	عباس محمود العقاد
١٠- مع الله في السماء	د. أحمد زكي
١١- مفتاح السعادة	الشيخ محمد الهاشمي
١٢- كراسة جامعية (كلية الطب)	د. الشطي
١٣- رسالة من الشيخ سعيد النورسي	د. سعيد رمضان البوطي

ناوەرۆك

لە کتێبەکانی:

هزری هاوچەرخی ئیسلامی

١ مەشخەڵی ڕێ (معالم فی الطریق):

سەیید قطب

وەڕگێرانی : کرێکار

بیروباوەڕ لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا

(لە ژێر چاپە)

د. عومەر سلێمان ئەشقەر

وەڕگێرانی: ئارامی گەلالی